આગમોદ્યોત

૨નં

તૃતીય વર્ષ

॥ श्री वर्धमानस्वामिने नमः ॥

પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય ભગવંત ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત

આનંદ સાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજના

તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનોના સંકલન સ્વરૂપ

આગમ જ્યોત

(તૃતીય વર્ષ)

आगमवर्यालोचना प्राणः

卐 श्रामण्यसारमवाप्नोति 卐

વીર નિ. સં. ૨૪૯૫	આગમોદ્ધારક સં. ૧૯
વિક્રમ સં. ૨૦૨૫	ઈ. સ. ૧૯૬૮

કિંમત રૂા. ૫

વિષમકાળ જિનબિંબ જિનાગમ
ભવિયણકું આધારા ॥

પ્રકાશક :
રમણલાલ જેચંદભાઈ
કાર્યવાહક :
આગમોદ્ધારક જૈન ગ્રંથમાળા
દલાલવાડા P. O. કપડવંજ
(જિ. ખેડા) (ગુજરાત)

પુસ્તક પ્રાપ્તિ સ્થાન :
આગમ જ્યોત કાર્યાલય
કીર્તિકુમાર એફ. શાહ.
દિલિપ નોવેલ્ટી સ્ટોર્સ
P. O. મહેસાણા (ઉ. ગુ.)

નમ્ર નિવેદન

★ આગમ જ્યોત હવે પછી ચોથા વર્ષથી જ્ઞાન પંચમીના દિવસે ચારે અંકો ભેગા પુસ્તક રૂપે પ્રકટ થશે.

★ લવાજમ યોજના બંધ કરી છે, પૂ. સાધુ, સાધ્વીજી અને જ્ઞાનભંડારો તેમજ તત્વ રૂપે ગૃહસ્થોને ભેટ મોકલવામાં આવે છે.

★ સ્થાયી કોશમાં ૧૦૧ કે તેથી વધુ રકમ લેવાય છે.

★ ભેટ ખાતે ગમે તેટલી રકમ લેવાય છે.

મુદ્રક :
જયન્તિ દલાલ, વસંત પ્રિ. પ્રેસ.
ઘીકાંટા, ઘેલાભાઈની વાડી,
અમદાવાદ.

જેઓએ ૭૫ વર્ષની વૃદ્ધવયે કોઇપણ જાતના ટેકા વિના રોગગ્રસ્ત દશામાં પણ છેલ્લા ૧૫ દિવસ અર્ધપદ્માસને કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રાએ રહી પૂર્વકાલીન અનશન સમાધિ મરણની ઝાંખી કરાવી.

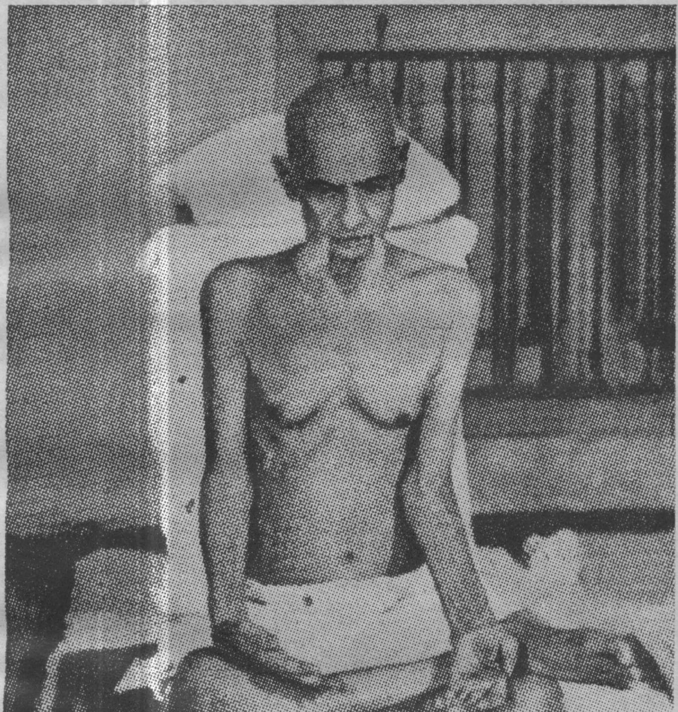

આગમસમ્રાટ્ આગમજ્યોતિર્ધર બહુશ્રૂત સૂરિપુરંદર
ગીતાર્થ સાર્વભૌમ ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત

પૂ. આ. શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્ર કા શ ક ત ર ફ થી

પરમ તારક આગમોદ્ધારક ધ્યાનસ્થસ્વર્ગત જૈનાચાર્ય શ્રી **આનંદસાગરસૂરીશ્વર ભગવંતના** તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનોના સંકલન રૂપ ત્રૈમાસિક રૂપે પ્રગટ થતા "**આગમજ્યોત**"ના ત્રીજા વર્ષના ચાર અંકો પુસ્તકાકારે સુજ્ઞ વાચકોના કરકમલમાં મુકતાં પરમ આનંદ અનુભવીએ છીએ.

વિ૦ સં૦ ૨૦૨૩ના કા૦ વ૦ ૬ ના રોજ **પૂ૦ ગચ્છાધિપતિ આ૦ શ્રી માણિક્યસાગરસૂરીશ્વરની** મંગલ નિશ્રામાં તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી **પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રીના** અપ્રકાશિત વ્યાખ્યાનોના વ્યવસ્થિત સંગ્રહ રૂપે "**આગમજ્યોત**" ત્રૈમાસિકની યોજના વિચારાયેલી અને અમારી ગ્રંથમાળાના મૂળપ્રેરક વિદ્વદ્વર્ય **મુનિરત્નશ્રી સૂર્યોદયસાગરજીમ૦** ગણી અને પૂ૦ **મુનિશ્રી અભયસાગરજી મ૦ગણીને** આનું સંપાદન સોંપાએલું, તદનુસાર ગત ત્રણ વર્ષમાં સંપાદક મુનિશ્રીએ વિવિધ પ્રયાસ પૂર્વક લોકભોગ્ય શૈલિએ વ્યવસ્થિત કરી પૂ૦ આગમોદ્ધારક આચાર્ય ભગવંતના તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનો ઉપરાંત **આગમ રહસ્ય, દીવાદાંડીનાં અજવાળાં, ગુરુચરણમાંથી મળેલું** અને **સાગરનાં મોતી** વિભાગ તળે રૂચિકર ઉપયોગી અનેક અદ્‌ભુત–અજ્ઞાત સામગ્રી આપી છે.

ચતુર્વિધ શ્રીસંઘના આધ્યાત્મિક વારસાને સમૃદ્ધ બનાવનાર અનેક મહત્ત્વના પદાર્થો આ સામગ્રીમાંથી અનેક પુણ્યાત્માઓને મળી શક્યા છે.

વાચકગણમાંના વિદ્વાન્‌વર્ગે "**આગમજ્યોત**"ને ખરેખર વિષમ કલિકાલના મતાગ્રહ અને દૃષ્ટિસંમોહના કાજળઘેરા અંધારામાં હિતકર માર્ગદર્શન કરાવનાર અખંડ જ્યોત રૂપે બિરદાવી છે.

આ રીતે સામાન્ય વાચકવર્ગે પણ આગમના રહસ્ય પૂર્ણ તાત્ત્વિક

ગૂઢ વિષયોને તર્કબદ્ધ હૃદયંગમ અને હળવી રોચક શૈલીમાં પ્રતિપાદન કરનાર તરીકે આવકારેલ છે.

આના પ્રકાશનનો લાભ પૂ૦ આગમો૦શ્રીના નામ સાથે સંકળાયેલા અને પૂ૦ ગચ્છાધિ૦ની નિશ્રામાં પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રીની નાની મોટી દરેક રચનાઓને પ્રકાશિત કરવાનું સૌભાગ્ય મેળવનાર અમારી સંસ્થાને મળ્યો છે. તે અમારે મન ગૌરવની વાત છે.

તત્ત્વદૃષ્ટિસંપન્ન મહાનુભાવોએ અમારા સ્થાયી કોશમાં સમૃદ્ધ સહાય આપી પ્રયાસને વધાવી વિવિધ ભેટ રકમો મોકલી આર્થિક રીતે અમોને નિશ્ચિત બનાવ્યા છે, તે બદ્દલ ભેટ રકમ મોકલનારા અને સ્થાયી કોશમાં ભાગ લેનારા શ્રીસંઘો કે પુણ્યાત્માઓના ધર્મપ્રેમની ગુણાનુરાગભરી અનુમોદના કરીએ છીએ.

એકંદરે પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં ચતુર્વિધ શ્રીસંઘનો હાર્દિક સહકાર મળી રહ્યો છે, તે જ અમારા કાર્યની મહત્તા સૂચવે છે.

આ પ્રસંગે અમારા આ કાર્યને મંગળ આશીર્વાદ તેમજ નિશ્રા છત્રછાયા દ્વારા અનેકવિધ સરળતા કરી આપનાર મૂળી નરેશ પ્રતિબોધક, શાસ્ત્રમર્મબોધક વાત્સલ્યસિંધુ પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીના પટ્ટપ્રભાવક પૂ૦ ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંત, તથા વિવિધ સામગ્રી આપનાર પૂ૦ મુનિરાજશ્રી ગુણસાગરજીમ૦, મહત્ત્વના સૂચનો આપનાર પૂ૦ ગણિવર્ય કંચનસાગરજીમ૦, પ્રકાશનને સર્વાંગ સુંદર બનાવવામાં પૂર્ણ કાળજી સેવનાર તથા સંપાદનનું કાર્ય વ્યવસ્થિત કરનાર પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રીના શિષ્યરત્ન પૂ૦ મુનિરત્ન શ્રી સૂર્યોદયસાગરજીમગણી તથા પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રી વિનેયરત્ન, શાસનપ્રભાવક, શ્રી સિદ્ધચક્રારાધન તીર્થોદ્ધારક સ્વ૦ આ૦ શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરીશ્વરના શિષ્યરત્ન તપોમૂર્તિ, શાસનસુભટ સંઘસમાધિ તત્પર પૂ૦ ઉપાધ્યાયશ્રી ધર્મસાગરજીમ૦ શિષ્ય મુનિશ્રી અભયસાગરજીમ૦ગણી તથા મહારાજશ્રી હસ્તક સંપાદન કાર્યમાં વિવિધ રીતે ઉપયોગી થનાર સેવાભાવી મુનિશ્રી કલ્યાણસાગરજીમ૦ આદિ, તેમજ આર્થિક સહાયતા માટે ઉપદેશ પ્રેરણા

આપનાર તે તે મુનિ ભગવંતો અને સાધ્વી મહારાજ આદિની ધર્મ-પ્રેમભરી કૃપાદૃષ્ટિ બદલ અમે અમારી જાતને ગૌરવવંતી લેખીએ છીએ.

"**આગમજ્યોત**"નું કલાત્મક સુંદર છાપકામ માટે પૂરતી કાળજી સેવનાર અને દરેક રીતે નિઃસ્વાર્થભાવે તનતોડ પરિશ્રમ કરનાર સેવા-ભાવી સ્વ૦ **શેઠશ્રી સારાભાઈ પોપટલાલ ગજરાવાળા** (અમદાવાદ) ના ધર્મપ્રેમની આ તકે ખૂબ જ ધર્મપ્રેમ ભર્યા હૈયાથી અનુમોદના કરીએ છીએ.

ત્રીજા અંકના કામની લગભગ સમાપ્તિ થઇ તે સમયે અચાનક હાર્ટફેલ થવાથી **સારાભાઈના** સ્વર્ગવાસથી **આગમજ્યોતના** પ્રકા-શનના કાર્યને ઘણી જ અસર પહોંચી છે, ભાવીની પ્રબલતા વિચારી સ્વર્ગસ્થના આત્માની શાંતિ ઈચ્છીએ છીએ.

આગમજ્યોતના મુદ્રણ સંબંધી દરેક કાર્યની જવાબદારી ઉઠાવનાર **ચાણસ્મા** નિવાસી **શ્રી બાબુલાલ કેશવલાલ શાહ** (૧૧–નગરશેઠ માર્કેટ રતનપોળ) **અમદાવાદ** વાળાના ખંતભર્યા પ્રયાસની ગુણાનુરાગભરી પૂર્ણહૈયે અનુમોદના કરીએ છીએ.

જેઓએ ખરેખર **શ્રી સારાભાઈ શેઠની** ગેરહાજરીમાં પ્રેસ-બ્લોક–પ્રુફ આદિ છાપકામ સંબંધી દરેક જાતની જવાબદારી ઉઠાવી પોતાની હાર્દિક ધર્મશ્રદ્ધાનો સુંદર પરિચય આપ્યો છે.

વળી **આગમજ્યોત** સંબંધી સ્થાયી કોશની યોજનાને મૂર્ત્ત સ્વરૂપ આગવા જરૂરી પ્રચાર કાર્યમાં સક્રિય ફાળો આપનાર **શ્રી અભયદેવસૂરિ જૈન જ્ઞાનમંદિર અને જૈન ધાર્મિક પાઠશાળાના** માનદ્ ધર્મશિક્ષક **પં૦ શ્રી હરગોવનદાસ સંપ્રીતચંદના** ધર્મ-પ્રેમની પણ આ પ્રસંગે નોંધ લેવી ઉચિત માનીએ છીએ.

વળી "**આગમજ્યોત**"નું વ્યવસ્થાતંત્ર નિઃસ્વાર્થભાવે કાળજી જાતમહેનત અને તત્ત્વરૂચિથી સંભાળનાર **શ્રી આગમજ્યોત કાર્યા-લય મહેસાણાના** સંચાલક **શ્રી કીર્તિકુમાર ફુલચંદ મહેતા (દીલીપ નોવેલ્ટી સ્ટોર મહેસાણા)**ના ધર્મપ્રેમની ભૂરિ અનુ-મોદના કરી કૃતાર્થતા અનુભવીએ છીએ.

આ ઉપરાંત "ઝાઝા હાથ રળિયામણા" ન્યાયે અમારા આ પુનિત કાર્યમાં એક યા બીજી રીતે, પ્રત્યક્ષકે પરોક્ષ સહયોગ આપનારા દરેક મહાનુભાવોના ધર્મસ્નેહની હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ.

છેવટે પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં જાણ્યે અજાણ્યે મતિમંદતાથી કે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી જિનાજ્ઞા–પરંપરાથી વિરૂદ્ધ કંઈપણ આલેખાયું હોય કે અશુદ્ધિઓ રહેવા પામી હોય તે સઘળાનું ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ સમક્ષ હાર્દિક મિ....ચ્છા....મિ....દુ....ક્કં....ડં....માંગવા સાથે પ્રસ્તુત પ્રકાશનના આશયને સમજી વિચારી પુણ્યવાન્ ભાવુક આત્માઓને તત્ત્વનિષ્ઠા કેળવી જીવનશુદ્ધિના રાજમાર્ગને અપનાવવામાં "આગમ જ્યોત" ખરેખર પથપ્રદર્શક બને એ અંતરની મંગળ કામના.

વીર નિ. સં. ૨૪૯૫
વિ. સં. ૨૦૨૫
માહ સુ. ૧૧

વિનીત
સંઘ સેવક
રમણલાલ જેચંદ શાહ
કાર્યવાહક : આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા
કપડવંજ (જિ. ખેડા) ગુજરાત.

卐 પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રીના ટંકશાળી સુવાક્યો 卐

- અશુભ કર્મોના બંધનમાંથી છોડાવે તે જ **સાચા મિત્રો છે.**
- અનાદિના "લઉં–લઉં"ના સંસ્કારોનું પરિવર્ત્તન અને ત્યાગમાર્ગ તરફ હાર્દિક વલણ તેનું નામ **સમ્યક્ત્વ**

—પૂ૦ આગમો૦ની
દિવ્યદેશના પૃ. ૧૭૪

આ ગ મ જ્યો ત

વર્ષ ૩

પુ૦ ૧-૨-૩-૪

વિ.....ષ.....યા.....નુ.....ક્ર.....મ

પુસ્તક ૧ પૃ. ૧-૮૦

	પૃષ્ઠ
ધર્મ આરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની આવશ્યકતાનું રહસ્ય	**૧-૪**
આગમ રહસ્ય	**૫-૭૨**

પ્રભુ મહાવીરના ૨૭ ભવોનુ રહસ્ય ૫
સમ્યક્ત્વના આકર્ષોની સંગતિ ૫
તીર્થંકરના વરબોધિમાં વિશિષ્ટતા ૬
નયસાગરના ભવમાં પરાર્થ-વ્યસનીપણું ૭
પરમાર્થ વૃત્તિનું રહસ્ય ૮
નયસારની વિશિષ્ટ ચિત્તવૃત્તિ ૯
નયસારની અપૂર્વ ઉત્તમતા ૯
બાળવાના લાકડા માટે જંગલમાં જવાનું રહસ્ય ૧૦
નયસારની નિર્મળ મનોવૃત્તિ ૧૧
નયસારની વિશિષ્ટ ભવિતવ્યતા ૧૨
શ્રુતજ્ઞાનમાં શ્રવણનું મહત્ત્વ ૧૨
આગમોનું મહત્ત્વ કયી રીતે? ૧૩
પ્રાસંગિક રીતે લિપિ અને ભાષાનો વિચાર ૧૩
કર્મભૂમિની પારમાર્થિક વ્યાખ્યા ૧૪
પુસ્તક રાખવામાં અસંયમ છતાં સંયમની સંગતિ ૧૪
પુસ્તકોની પ્રાચીનતા-અર્વાચીનતાનું રહસ્ય ૧૫
તીર્થંકરોનું આદિથી સ્વયંસંબુદ્ધપણું ૧૬
સ્વયંસંબુદ્ધનું રહસ્ય ૧૬
ન્યાયવૃત્તિનો લોકોત્તર-માર્ગ સાથે સંબંધ ૧૬
નયસારના દાનની માર્મિકતા ૧૮
ગૃહસ્થને માટે દાનધર્મની મહત્તા ૧૮
દાનધર્મથી સદ્‌ગૃહસ્થપણું ૧૯
દૂર જંગલમાં ગયેલ નયસારની દાનરૂચિની મહત્તા ૨૦
નયસારની ઉત્તમતાનું લક્ષણ ૨૧
નયસારનું દાન અનુકંપાગર્ભ સુપાત્રદાન ૨૧

અનુકંપાબુદ્ધિએ સુપાત્રદાન વર્જ્ય ખરું ? ૨૨
અનુકંપામાં સુપાત્રબુદ્ધિની વિષમતા ૨૨
શાસ્ત્રીય 'એકાંત પાપ'ની વાતનું રહસ્ય ૨૩
અનુકંપાદાનની ભદ્રક દશાથી વિશિષ્ટતા ૨૪
તેરાપંથીઓની માન્યતાનો રકાસ ૨૫
તેરાપંથીઓની માન્યતાનો સ્ફોટ ૨૬
તેરાપંથીઓની વિકૃત માન્યતાઓનો પ્રતિકાર ૨૭
નયસારની અનુકંપાની વિશિષ્ટ ભૂમિકા ૨૭
નયસારમાં મોક્ષબીજની સંગતિ ૨૯
નયસારની વિશિષ્ટ વિચારણા ૩૦
નયસારની ભક્તિ ૩૧
રસ્તે ચાલતાં ઉપદેશ આપવો ઉચિત નથી ૩૧
નયસારની વનગમન વિષે ભિન્ન-ભિન્ન વિચારધારા ૩૨
નયસારના આત્માની ઉત્તમતા ૩૨
નયસારની પરોપકાર વૃત્તિનો ઉપસંહાર ૩૪
નયસારની માર્ગ બતાવવાની વૃત્તિનું રહસ્ય ૩૫
શોચનીય બીના ૩૫
નયસારની પરોપકારવૃત્તિની વિશિષ્ટતાનું રહસ્ય ૩૬
નયસારની પરમાર્થવૃત્તિ ઉપદેશનું કારણ બને ૩૭
રસ્તે ચાલતાં ઉપદેશ ન અપાય છતાં આપ્યો ? તેનું રહસ્ય ૩૭
આપવાદિક રીતે એ પણ રસ્તે ચાલતાં ઉપદેશની સફળતાનું બીજ ૩૯
નયસારની પરહિત-નિરતતાનો પરિચય ? ૪૦
નયસાર એકલો હતો કે સપરિવાર ? ૪૧
નયસારે મેળવેલ સમ્યક્દર્શનનો મર્મ ૪૨
નયસારની લોકોત્તર પરમાર્થ વૃત્તિની વિચારણા ૪૩
મરીચિ નામની વિચારણા ૪૩
મરીચિને થતા વૈરાગ્યનું બીજ ૪૫
મરીચિની સ્વાભાવિક મનોદશાનું કારણ ૪૬
મરીચિના વૈરાગ્યમાં રહેલી સમજણ ૪૭
શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ઋદ્ધિ સર્વોપરિતા ૪૮
શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ઋદ્ધિનું રહસ્ય ૪૯
શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ઋદ્ધિના નિયાણાનો મર્મ ૪૯
શ્રી તીર્થંકરોની ઋદ્ધિની વિશેષતા ૫૦
મરીચિની દીક્ષાનો હેતુ ૫૦
મરીચિની દીક્ષા દ્રવ્ય દીક્ષા ખરી ? એ ઉપર માર્મિક વિચારણા ૫૧
મરીચિની દીક્ષા દ્રવ્યદીક્ષા નથી ૫૭
સંયમથી પતિત થનારાની ફરજ ૫૮
મરીચિની શુદ્ધ પ્રરૂપણા ૫૯

મરીચિની મનોદશા	૬૦
મરીચિની માર્ગરૂચિ	૬૦
મરીચિની આદર્શ સંવિગ્ન-પાક્ષિકતા	૬૧
આત્મપ્રશંસા-પરનિંદાની વિષમતા	૬૨
પક્ષપાતવાળી આત્મપ્રશંસાનું જોખમ	૬૨
મરીચિ કુમારની ઉચ્ચ મનોદશા	૬૩
મરીચિની મનોદશાનું રહસ્ય	૬૩
મરીચિની શુદ્ધ-ભાવનાભરી ઉપદેશકતા	૬૫
કપિલ રાજકુમારને મરીચિની સમજાવટ	૬૬
વર્તમાનદશાનો વિચાર	૬૬
મરીચિની મનોદશાની કસોટી	૬૭
મરીચિની ઉત્તમતા જણાવનાર આદર્શ ઉપદેશવૃત્તિ	૬૭
કપિલને ત્રણ વાર બોલે છે તેનું રહસ્ય	૬૮
इत्थंपि નું રહસ્ય	૭૦
इहयंपि નું રહસ્ય	૭૧
મરીચિની પ્રરૂપણા કેવી ?	૭૧
પ્રકાશકીય નિવેદન	૭૩
આ. જયો. ના સ્થાયીફંડમાં આવેલ રકમો	૭૪
આ. જયો. અંગે ભેટ આવેલી રકમો	૭૬
આવક-જાવક પરિચય	૮૦

પુસ્તક ૨ પૃ. ૧-૫૬

ધર્મ આરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની આવશ્યકતાનું રહસ્ય	૧-૪
શ્રી સુત્રકૃતાંગ સૂત્રના ૯-૧૦-૧૧ વ્યાખ્યાનો	૫ થી ૫૬

વ્યાખ્યાન ૯ પૃ૦ ૫-૨૯

ઉપક્રમ	૬
દ્રષ્ટિરાગની માર્મિકતા	૬
દ્રષ્ટિરાગની વિચિત્રતા	૬
દ્રષ્ટિરાગ શી રીતે જન્મે છે ?	૭
પુણ્ય-પાપ તુર્ત કેમ નથી ફળતા ?	૭
પાપ-પુણ્યનું ફળ વિલંબે કેમ ?	૮
દ્રષ્ટિરાગની વિષમતાનું રહસ્ય	૯
વસ્તુ વિચારમાં પ્રામાણિકતાની જરૂર	૯
વીતરાગ તરફ દ્રષ્ટિરાગીનું વિચિત્ર વલણ	૧૦
વીતરાગની ભક્તિ કેમ ?	૧૧
દ્રષ્ટિરાગની પ્રબળતા	૧૨
દ્રષ્ટિરાગનું પ્રારદર્શક વિચિત્ર આવરણ	૧૩
પ્રચ્ચ૦નું મહત્ત્વ	૧૪
પચ્ચ૦ની મહત્તા બાબત કૂટ દલીલ	૧૫
વેપારી ધોરણે કૂટ તર્કનો જવાબ	૧૬

પચ્ચ૦ સંબંધી જૈન-જૈનેતરની માન્યતાનું અંતર ૧૬
ચારિત્ર આત્માનો સ્વભાવ છે ૧૭
સાચા જૈનની માન્યતા શી? ૧૭
પાંચમાં અધ્ય૦માં શું? ૧૭
પચ્ચ૦નો અધિકારી કોણ? ૧૮
कार्यं साधयामि देहं पातयामितुं રહસ્ય ૧૮
कार्यं साधयामितुं મહત્ત્વ ૧૮
देहं पातयामि પાછળ અજ્ઞાન ઝળકે છે ૧૮
કાર્યસિદ્ધિના દૃઢ સંકલ્પની જરૂર ૧૯
પચ્ચ૦એ આત્માનો સ્વભાવ છે ૨૦
પચ્ચ૦ માટે આચાર શુદ્ધિના લક્ષ્યની જરૂર ૨૦
આચાર-શુદ્ધિ માટે અનાચારનો ત્યાગ જરૂરી છે. ૨૧
અનાચાર-ત્યાગની સાપેક્ષ મહત્તા ૨૧
દેવો સંવર-નિર્જરાના અધિકારી કેમ નહીં? ૨૨
કથની કરણીની એકરૂપતા જરૂરી છે ૨૨
કરણીની ખામીને ઢાંકવા કરાતો કુતર્ક ૨૩
કથની કરણીના મેળવાળાની મનોદશા ૨૩
પ્રાસંગિક બાલદીક્ષાનું રહસ્ય ૨૪
લગ્નમાં જવાબદારીનું ભાન બધાને હોય છે? ૨૪
આ અધ્ય૦ની વ્યાખ્યાનો ઉપક્રમ ૨૫
નિક્ષેપની વ્યાખ્યા અને મહત્તા ૨૫
જઘન્યથી પણ ચાર નિક્ષેપા કેમ? ૨૬
નામાદિ ચાર નિક્ષેપ સમજવા માટે વ્યવહારૂ દૃષ્ટાંત ૨૭
સ્થાપના નિક્ષેપ ન માનનારાઓની મનોદશા ૨૮
નિક્ષેપ દ્વારા આચાર સંપન્નતાનો નિર્ણય ૨૯

વ્યાખ્યાન ૧૦ પૃ૦ ૩૦-૪૨

દૃષ્ટિ સંમોહ એટલે ૩૦
પૂ. હરિભદ્ર સૂરિજીમ૦ના વચનોની ગંભીરતા ૩૧
"પક્ષપાતો ન મે વીરે૦" શ્લોકનું રહસ્ય ૩૨
રહસ્યપૂર્ણ અન્ય વાક્યો ૩૩
કલિકાલ સર્વજ્ઞના શ્લોકનું રહસ્ય ૩૫
દૃષ્ટિ-સંમોહનું રહસ્ય ૩૫
ચારિત્ર સંબંધી જૈન-જૈનેતરોની માન્યતા ૩૭

વ્યાખ્યાન ૧૧ પૃ૦ ૪૩-૫૬

જૈન જૈનેતરોની માન્યતામાં અંતર ૪૩
જૈનોની દૃષ્ટિએ પચ્ચ૦ ફરજ રૂપ છે ૪૩
કર્મગ્રંથની દૃષ્ટિએ પચ્ચ૦ની ઉપાદેયતા ૪૫
કષાયો ચંડાલ ચોકડી કેમ ૪૫
પચ્ચ૦ સંબંધી પાયાની વાત ૪૬

પચ્ચ૦ના અધિકારી તરીકે
આચાર સંપન્ન એટલે ? ૪૬
આચાર પાલનમાં સાવધાનીની મહત્તા ૪૭
અનાચારનો ત્યાગ પણ જરૂરી છે ૪૮
શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુના પૂર્વભવનું રહસ્ય ૪૮
ઈર્ષ્યા-હરીફાઈમાં ફરક ૪૯
વર્તમાન સુધારકોની શોચનીય દશા ૪૯
શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુની પૂર્વ ભવની વિકૃત મનોદશા ૪૯
મિથ્યાત્વની માર્મિક વ્યાખ્યા ૫૦
તીર્થંકરના જીવની થયેલ ભૂલ [redacted] જેવું ૫૦
શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુના જીવની મનોદશાનું રહસ્ય ૫૧
બ્રાહ્મી-સુંદરીના પૂર્વભવનું રહસ્ય ૫૨
બ્રાહ્મી-સુંદરીના જીવને ઈર્ષ્યાનું નિમિત્ત શું ? ૫૨
આચાર-પાલનમાં સાવધાનીની જરૂર ૫૩
અનાચારના ત્યાગમાં થતી બેદરકારી અનિષ્ટ છે ૫૩
ભણેલા કણબીનું માર્મિક દૃષ્ટાન્ત ૫૪
આચાર પાલનના ટેકામાં શું જોઈએ ? ૫૪
વિધિ-નિષેધનું રહસ્ય ૫૫
આજ્ઞાની મુખ્યતા ૫૬
સ્યાદ્વા એટલે ? ૫૬

પુસ્તક ૩ પૃ. ૧-૮૫

પૃષ્ઠ
ધર્મ આરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની આવશ્યકતાનું રહસ્ય ૧-૧૨
દીવાદાંડીનાં અજવાળાં ૧૩-૮૫
(પૂ. આગમો. શ્રી ના સાત માર્મિક લેખોનો સંગ્રહ)

(૧) જૈનપણું શું અને શા માટે ? ૧૩-૨૦

ભવિતવ્યતા ક્યાં ? ૧૩
ભવિતવ્યતા એટલે ? ૧૪
ભવિતવ્યતા કેવી છે ? ૧૫
ચૂક્યા એટલે હતાં ત્યાંને ત્યાં ૧૫
નરક નિર્દેશકો ૧૬
નરક નિગોદ બંધ નથી ૧૬
ભવિતવ્યના ક્યાં સુધી ? ૧૬
જાનવરનું પાપ ખવાય, મનુષ્યનું પુણ્ય ૧૭
મનુષ્યનો ભવ ઊંટ સમાન ! ૧૮
કોટવાલને કુટિલ કોણ કહે ? ૧૮

એક દૃષ્ટાંત ૧૯
મનુષ્યપણું સારું કોને? ૧૯

(૨) સાચી કેળવણી ૨૧-૩૫

કેળવણી એટલે? ૨૧
કેળવણી શબ્દનો વર્તમાન રૂઢાર્થ ૨૧
પરિણમનના આધારે
વસ્તુનું સારા-નરસાપણું ૨૨
તત્ત્વત્રયી સુંદર ખરી? ૨૨
તત્ત્વત્રયીની સુંદરતાનું રહસ્ય ૨૩
કેળવણી સુંદર ગણાય? ૨૩
આજની કેળવણી એટલે? ૨૪
વર્તમાન શિક્ષાની વિરૂપતા ૨૪
જ્ઞાન અને અજ્ઞાનની વ્યાખ્યા ૨૫
પાપશ્રુત અજ્ઞાનરૂપ છે ૨૫
પાપશ્રુતનો સાપેક્ષ ઉપયોગ
છતાં ઉપાદેય નહીં ૨૬
સમ્યગજ્ઞાન-મિથ્યાજ્ઞાનની
માર્મિક વ્યાખ્યા ૨૭
હેયોપાદેયના નિર્ણયનું મહત્ત્વ ૨૮
વર્તમાન શિક્ષણની અનુપાદેયતા ૨૮
સમ્યક્શાસ્ત્રો અને મિથ્યાશાસ્ત્રો ૨૯
સંયમીઓનું કર્તવ્ય ૨૯
મિથ્યાશ્રુતના સહકાર માટેની
મિથ્યાત્વરૂપતા ૩૦
સાવચેતીની જરૂર ૩૦
મિથ્યાત્વના લીધે સાધુવેષની
પણ અવંદનીયતા ૩૧
સદુપયોગ અનુમોદનીય, પણ
અર્થ-કામ પ્રશંસાપાત્ર નથી ૩૧
સાપેક્ષપણે વ્યાવહારિક શિક્ષણનો
આડકતરો ઉપદેશ ૩૨
વ્યાવહારિક કેળવણી સ્વામિત્વની
અપેક્ષાએ આમ બને છે! ૩૩
સાચી કેળવણી એટલે? ૩૪
ઉપસંહાર ૩૫
સાચી પરિસ્થિતિ ૩૫
મંગલ કામના ૩૫

(૩) સમ્યગ્ દર્શનનું મહત્ત્વ-સમ્યક્ ક્રિયાનું રહસ્ય ૩૬-૪૨

જ્ઞાનનું સમ્યક્-મિથ્યા પણું શું? ૩૭
સમ્યગ્ જ્ઞાનનો મર્મ ૩૭
વાડાબંધીનો મર્મ ૩૮
સમ્યક્ત્વનો મર્મ ૩૮
મિથ્યાત્વની હેયતાનો નિર્ણય ૩૯
ખોટાને પડકારવાની જરૂર ૪૦
સમ્યક્ત્વ એટલે? ૪૧
સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ
સહભાવી છે ૪૧

(૪) મનક કે મહાન? ૪૩-૪૯

(શ્રી દશવૈ૦ સૂત્રનું મહત્ત્વ)

(૫) પર્વાધિરાજ શ્રી પર્યુષણ પર્વનું રહસ્ય ૫૦-૫૬

જૈનેતરોમાં પણ પ્રસિદ્ધ પર્યુષણા
પર્વનું વિશિષ્ટ કર્તવ્ય ૫૦
જૈન શાસનમાં પર્યુષણા એ જ
દીવાળી છે. ૫૧
ખમાવવાની માફક શમવાની
જરૂર છે ૫૨

વેર વિરોધને વાસી રાખનાર સડેલા પાન જેવો ૫૨
જૈન શાસનનાં જમતયા ન્યાય કે કયામતનો દિવસ કયો ? ૫૩
ક્ષમાપનાના પત્રો લખવાની પદ્ધતિ અને તેનું કારણ ૫૪
ક્ષમાપનાના લખાયેલ પત્રોનો પણ દુરૂપયોગ ૫૫
પત્ર વ્યવહારની પ્રથાએ કરેલી ઉપાધિ ૫૫
પરમાર્હંત મહારાજા કુમારપાલના ખામણાં ૫૬

(૬) धर्म प्राप्ति की दुर्लभता ५७-६७

जन्म-कर्मकी अनादि परंपरा ५७
योग प्रवृत्तिसे कर्मबंध ५८
बंघ-निर्जराका समय ५९
बंध-निर्जराका व्याव० दर्शन ५९
मोक्षमार्ग के माइलस्टोन ६०
द्रव्य चारित्र याने ? ६१
भाव चारित्र याने ? ६२
मोक्षमार्गकी आवश्यक बातें ६३
पापकी जडकी पहचान ६४
पाप क्या चीज है ? ६४
पापकी मार्मिक पहचान ही सम्यक्त्व है ६६

(७) देवद्रव्य विचार ६७-८५

પુસ્તક ૪ પૃ. ૧-૭૨

પૃષ્ઠ

ધર્મ આરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની સફળતાનું રહસ્ય ૧-૮

હૈયાનો ઝંકાર ૯-૩૭

* પૂ૦ આગમો૦શ્રીની પદ્ય કૃતિઓ
શ્રી વીતરાગસ્તોત્ર
પ્રકાશ પ્રથમ ૧૨
ગુજ૦ અનુવાદ
શ્રી પુંડરીક સ્વામી સ્તવન ૧૨
શ્રી સુવિધિનાથ ,, ૧૩
જુગાર નિવારણ પદ ૧૪
* आराधनामार्गमांથી ચુંટેલ સુંદર સુભાષિતો (અર્થ સાથે) ૧૫
* तात्त्विकविमर्शनो સરળ અનુવાદ (ચાલુ) ૨૨
* श्री आगममहिमास्तवमાંથી ચુંટેલ શ્લોકો અર્થ સાથે ૨૭
* तात्त्विक प्रश्नोत्तराणि (ચાલુ) ગુજરાતી રૂપાંતર ૩૧

ગુરુચરણમાંથી મળેલું ૩૮-૭૨

* पंचाशकના પ્રશ્નોત્તરો ૩૮-૪૨
૪ થા પંચાશકના પ્રશ્નોત્તરો ૩૮

૫ મા પંચાશકના પ્રશ્નોત્તરો ૪૨
* જૈન શાસ્ત્રોની દૃષ્ટિએ સ્પર્શ્યાસ્પર્શ્ય વિચાર ૫૩
"આગમજ્યોત" અંગે સ્થાયીકોશની યોજના ૬૩-૬૯
પ્રકાશક તરફથી ૭૦-૭૨
સંપાદકીય ૭૨

છુટક ઉપયોગી સામગ્રી

સાગરનાં મોતી (સુંદર ટૂંકાં સુવાક્યો) દરેક અંકના ચોથા આવરણ પૃષ્ઠ ઉપર

પ્રાસંગિક સુંદર સુભાષિતો

	અંક	પા.
મનનીય શાસ્ત્રાજ્ઞાઓ	૨	૨૯
જીવનનું લક્ષ્ય	૨	૪૨
મોહનીયની પ્રબળતા	૩	૧૨
મન કાબૂમાં શી રીતે આવે?	૩	૨૦
માર્મિક સચોટ વ્યાખ્યાઓ	૩	૪૯
માર્મિક વાત	૩	૫૬
તત્ત્વદર્શી કોણ?	૪	૯
સમજવા જેવું	૪	૧૧
સુકૃતાનુમોદનાનું મહત્ત્વ	૪	૨૬
સાધુઓ કેવા હોય?	૪	૩૦
મનનો સદુપયોગ	૪	૩૭
માર્મિક વાત	૪	૫૨
આજ્ઞા પાલનનું મહત્ત્વ	૪	૬૨

卐 મ...ન...ની...ય...સુ...વા...ક્યો 卐

* જૈન તે કહેવાય કે જે સર્વથા કર્મોનાં બંધનમાંથી અળગા થવાની વાતને સતત લક્ષમાં રાખે.
* સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ સંસાર વૃદ્ધિનું મુખ્ય કારણ છે.
* ઘાતી કર્મનો નાશ કરવા માટેનું લક્ષ ધર્મી જીવોનું હોય છે.
* ગુણી પુરુષોનો આદર ગુણાનુરાગ ઉપજાવે છે તેથી કર્મોની નિર્જરા વધુ થાય છે.
* નિર્જરાનું લક્ષ આરાધક જીવોનું મુખ્ય હોય છે.

આગમજ્યોત

વીર નિ. સં. ૨૪૯૪
વિ. સં. ૨૦૨૪
આગમો૦ સં૦ ૧૮

॥ इगवीसगुणसमेओ
जुग्गो धम्मस्स
जिणमए भणिओ ॥

વર્ષ ૩
પુસ્તક ૧
માહ

ધર્મઆરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની આવશ્યકતાનું રહસ્ય

રખડપટ્ટીનો અંત શી રીતે આવે ?

શાસ્ત્રકાર મહારાજા ભવ્ય જીવોના પરમોપકાર માટે ધર્મરત્નપ્રકરણ નામ શુભ ગ્રંથમાં જણાવે છે કે :

આ જીવ આ સંસારમાં અનાદિ કાળથી રખડચા કરે છે, ભટકયા કરે છે; પરંતુ તેની આ રખડપટ્ટીનો અંત આવ્યો નથી. પણ ખરી વાત એ છે કે એ રખડપટ્ટીનો અંત લાવવો આપણને ગમે છે ? જો તેનો અંત લાવવાનો ગમતો હોય તો અંત લાવવાના ઉપાયરૂપ ધર્માચરણ પર પ્રીતિ થયા વિના ન રહે !

ભાગ્યવાનો ! અહીં તમે કદાચ એવી શંકા કરશો કે :—

"આપણે આ જન્મ–ચાલુ ભવની વાતોને પણ બરાબર યાદ રાખી શકતા નથી ! અને ગયા જન્મમાં આપણે શા શા દુઃખો

ભોગવ્યાં હતાં ? શા શા કાર્યો આદર્યાં હતાં ! અને સંસાર-પ્રપંચમાં આપણે કેવો ભાગ ભજવ્યો હતો, તે પણ આપણે જાણતા નથી !

એટલે આપણને ચાલુ ભવની ઘણી બાબતોનો કે ગયા ભવનો પણ ખ્યાલ નથી, તો પછી અમારી આગળ અનાદિ કાળની વાતો કરવી એ વૃથા છે. અર્થાત્ '**ભેંસ આગળ ભાગવત**' વાંચવા બરાબર છે. માટે ધર્મોપદેશ કે અનાદિકાળની વાતો ન ઉચ્ચારતાં અને અનાદિકાળની રખડપટ્ટીનો અમારી આગળ ઉલ્લેખ ન કરતાં અમોને સીધો જ ધર્મોપદેશ દેવો જ ઇષ્ટ છે !

વળી જન્મ–જરા–મરણના ભય વિષે જ્યારે વિવેચન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તમે એ વાત પણ વિચારવી જરૂરી છે કે—

ગર્ભમાં આત્માની સ્થિતિ કેવી હતી ? તેનોય આપણને કશો ખ્યાલ નથી. સમજણવાળી દશામાં માણસોની બુદ્ધિ જાગૃત હોય છે, અને તેથી તે વીંછી વગેરે વસ્તુઓને દરેક વખતે પ્રત્યક્ષ ન જોવા છતાં તેનો ખ્યાલ કરી શકે છે, અને તેનાથી બચવાના પ્રયત્નો આદરે છે. જંગલમાં સાપ હશે જ, એવો કાંઈ નિશ્ચય હોતો નથી; છતાં 'સાપ આવો હોય છે' અને તેના પરિણામો આવા ભયંકર છે' એમ વિચારી માણસમાત્ર એ સાપના ભયથી જંગલમાંથી જલ્દી પસાર થવાના પ્રયત્નો સેવે છે !

જ્યારે સાપ જેવી સાધારણ વસ્તુઓના ભયને માણસ જાણે છે અને પછી તેને છોડવાના યત્નો આદરે છે ! તો ગર્ભ-વાસ જેવી કઠણ દશાનો માણસને તેની સમજણી અવસ્થામાં ખ્યાલ આવતો હોય, ખરેખરો ખ્યાલ આવતો હોય, તો મનુષ્ય શું એ ગર્ભવાસથી બચવાના યત્નો ન કરે ? જરૂર કરે.

માણસને જો ગર્ભવાસની કારમી સ્થિતિનો ખ્યાલ હોય કે એ ભયંકર દશાની સમજણ અવસ્થામાં જો સાચી કલ્પના પણ કરી શકતો હોય તો અવશ્ય તે એ દશાનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્નશીલ થાય અને તેને કહેવું પણ ન પડે કે "ભાઈ! જન્મ-જરા-મરણના આવા આવા વિકરાળ સંકટો તારે માથે ડાચું ફાડીને ઊભાં છે!" માટે કહેવાય છે કે—

"મનુષ્યને જો ગર્ભવાસની ભયંકર દશાનું ભાન હોત, તો તે એક પળને માટે પણ ધર્મનો માર્ગ ન છોડત, પાપની પ્રવૃત્તિ ન આદરત અને અધર્મને પંથે ન જાત!"

ગર્ભવાસની સ્થિતિ વિષે મતભેદ નથી.

પણ આ ઉપરથી ગર્ભની શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી સ્થિતિ વિષે શંકાશીલ થવાની જરૂર નથી કેમકે—ગર્ભવાસની સ્થિતિ દરેક ધર્મ, દરેક સંપ્રદાય સ્વીકારે છે. ગર્ભવાસના દુઃખો પણ એ બધાને કબૂલ છે.

હિંદુઓ શ્રીકૃષ્ણને ભગવાન્ માને છે, પણ તેમને પણ દુઃખી ગર્ભવાસ ભોગવવો પડયો હતો એમ તેમનું ભાગવત જ કહે છે. **ખ્રિસ્તીઓ** પિતાના કરતાં માતાના પ્રેમને વધારે કિંમતી લેખતા, તેમના પેગંબર જીસસ ક્રાઈસ્ટનો પિતા ન હતો એમ માને છે; પરંતુ તેઓ કહે છે કે ક્રાઈસ્ટને પણ મરિયમના ઉદરમાં નવ માસ ગર્ભ ધારણ કરવો પડ્યો હતો. **ઇસ્લામના સ્થાપક મહમદનો** સિદ્ધાંત એવો છે કે ઈશ્વર કોઈનો બાપ પણ નથી અને માતા પણ નથી!" છતાં ગર્ભવાસનો–ગર્ભવાસની સ્થિતિનો ઈન્કાર તે પણ કરી શકયા નથી.

અર્થાત્ દરેક ધર્મ, સંપ્રદાય સૌ કોઈ ગર્ભની સ્થિતિ કબૂલ રાખે છે, પરંતુ તે છતાં એ સ્થિતિને ટાળવાનો વ્યવસ્થિત યત્ન કોઈપણ સંપ્રદાયવાળા નથી કરતા.

આ ઉપરથી કો'ક એમ કહી શકે કે—"ગર્ભની સ્થિતિ ભયંકર છે' એ વાતનો ખ્યાલ જ માનવપ્રાણીને આવી શકતો નથી, તો પછી ઉપદેશકોએ ઉપદેશ સમયે અનાદિકાળની અને ગત ભવોની લાંબી-લાંબી વાતો છોડીને સીધો જ ઉપદેશ આપવો જોઈએ, કેમકે—મનુષ્યનો જન્મ જ્યારે-જ્યારે મળે છે, ત્યારે ત્યારે શરીર સર્જવું પડે છે, પ્રસવની આકરી વેદના ભોગવવી પડે છે, અને માતાનું દૂધ પીને ગંદા ખોળો, ગંદા વસ્ત્રો અને ગંદા પદાર્થોમાં શયન કરવું પડે છે; જો આ વાતોનો પણ આપણને ખ્યાલ નથી, તો આપણે ગયા જન્મની વાતોનું સ્મરણ પણ ક્યાંથી કરી શકવાના.

ઘણીવાર આપણે ગઈ કાલની વાત પણ પૂરેપૂરી સંભારી-ખ્યાલમાં લાવી શકતા નથી, તો પછી આપણી આગળ અનાદિકાળની વાતો થાય અને તેની ભૂમિકા ઉપર ઉપદેશ દેવાય એ સ્થિતિ "બ્હેરા આગળ ગીત ગાવા" જેવી છે.

પરંતુ અહીં સમજવા જેવી વાત એ છે કે—

શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓએ આવા અનેક પ્રશ્નોના ખુલાસા **શાસ્ત્રોમાં** છણ્યા છે અને તેથી તેમના કથનને આધારે અમે **કહીએ છીએ કે—**

મહાનુભાવો! અનંતભવોની તમારી આગળ વાતો કરવી એ આવશ્યક છે અને તેમાં તમારા જ કલ્યાણની સાધનાનો **શાસ્ત્રકારોનો** હેતુ રહેલો છે.

(ક્રમશઃ ચાલુ)

આગમ રહસ્ય

દ્રવ્યનંદીરૂપી ત્રીજો ભેદ

(વર્ષ ૨ પુસ્તક ૧ થી ચાલુ)

પ્રભુ મહાવીરના ૨૭ ભવોનું રહસ્ય

ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજના જીવને **નયસાર**ના ભવમાં પ્રથમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઇ અને ત્યાંથી સ્થૂળ એવા સત્તાવીશ ભવોની ગણત્રી કરવામાં આવી, અને સૂક્ષ્મ ભવો તો **નયસારના** ભવથી **મહાવીર** મહારાજના ભવ સુધી અસંખ્યાતા થએલા છે, કેમકે જો સૂક્ષ્મ ભવ અસંખ્યાતા ન લઇએ તો **મરીચિના** ત્રીજા ભવથી **મહાવીર** મહારાજના ભવની વચ્ચે એક કોડાકોડ સાગરોપમ થઈ શકે જ નહિ, કેમકે તે સત્તાવીશ ભવોમાં ચૌદ ભવ તો ઔદારિક શરીરના જ ગણાય, ફક્ત તેર જ ભવ વૈક્રિય શરીરના ગણીએ અને તેનું આયુષ્ય એકઠું કરીએ તો સોથી સવાસો સાગરોપમ જેટલો જ વખત તેમાં જઇ શકે તેમ છે, એટલે બાકીના નવાણુ લાખ નવાણુ હજાર નવસેં નવાણુ ક્રોડ અને નવાણુ લાખ, નવાણુ હજાર આઠસેં અગર પોણી આઠસેં સાગરોપમ જેટલો કાળ ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજનો મુખ્યતાએ સ્થાવરપણામાં ગયો, એમ માનવું પડે અને તેટલા કાળમાં હરકોઇ ઔદારિક શરીરના અસંખ્યાત ભવો થાય તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

સમ્યક્ત્વના આકર્ષોની સંગતિ

શાસ્ત્રકારના આવા સ્પષ્ટ લખાણને આશ્રીને **નયસાર**ના ભવનું જ સમ્યક્ત્વ પહેલું ગણીએ તો સમ્યક્ત્વના આકર્ષો સત્તાવીશ સ્થૂળ ભવમાં થએલા સિવાય બીજે થએલા માની શકાય એમ નથી,

કેમકે સૂક્ષ્મ ભવોમાં અને તેમાં પણ સ્થાવરપણામાં કાર્મગ્રંથિક કે સૈદ્ધાંતિક કોઇ પણ મતની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ તો છે જ નહિ, અને તેથી સમ્યક્ત્વના આકર્ષોની અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ તો ક્ષેત્રપલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગ જેટલી વખત એક જીવને સમ્યક્ત્વનું આવવું જવું થાય છે, તેથી ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજને પણ કદાચ તેવા આકર્ષો તેટલા ભવો સુધી થયા પણ હોય તો તેમાં સર્વથા નિષેધ કરી શકાય તેમ નથી, અને ભગવાન **હરિભદ્રસૂરિજીએ** ત્રિલોકનાથ ભગવાન્ **મહાવીર**ના અધિકારને અંગે **'वरबोधित आरभ्य'** એવા **અષ્ટકજીના** શ્લોકમાં **'બોધિ'** (સમ્યક્ત્વ)ને **'વર'** એવું જે વિશેષણ આપ્યું છે, તે તીર્થંકરપણારૂપી ફળે કરીને ફલિત થવાવાળા સમ્યક્ત્વને શ્રેષ્ઠ ગણીને આપ્યું હોય તો તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી.

તીર્થંકરના વરબોધિમાં વિશિષ્ઠતા

જો કે સામાન્ય રીતે તીર્થંકર નહિ થવાવાળા બીજા જીવોના સમ્યક્ત્વ કરતાં તીર્થંકર થવાવાળા જીવોનું સમ્યક્ત્વ શ્રેષ્ઠ ગણાય જ છે, પણ ઉપર જણાવેલી અપેક્ષાએ પણ તે **નયસારના** ભવના સમ્યક્ત્વને શ્રેષ્ઠ સમ્યક્ત્વ ગણી **વરબોધિ** તરીકે ગણાય અને તેથી જ તીર્થંકરપણાના કારણભૂત સમ્યક્ત્વનો લાભ **નયસારના** ભવમાં ગણી વિશિષ્ટ સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ શાસ્ત્રકારો **"मग्गं किर देसित्ता"** વિગેરે કહી **નિર્ગમ** વિગેરે દ્વારોમાં મિથ્યાત્વનો વાસ્તવિક નિર્ગમ **નયસારના** ભવથી જ ગણાવે તો તેમાં તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી. વસ્તુતઃ **નયસારના** ભવમાં સમ્યક્ત્વ પામ્યા છે, એ વાતમાં કોઈ જાતના વિચારને અવકાશ નથી.

હવે તે **નયસારના** ભવમાં સમ્યક્ત્વ પામવા પહેલાં પણ તે આત્મા કેવો પરોપકાર દૃષ્ટિવાળો છે તે વિચારીએઃ-

જોકે શાસ્ત્રકારો ચોકખા શબ્દોમાં **वरबोधित आरभ्य परार्थोद्यत एव हि** એવા **અષ્ટકજીના** વચનથી તેમજ **લલિતવિસ્તરામાં** જણાવેલા

परार्थव्यसनिनः उपसर्जनीकृतस्वार्थाः વિગેરે જણાવેલા વચનોથી બોધિલાભ થયા પછી તો જરૂર દરેક તીર્થંકરો પરાર્થ એટલે પરહિત કરવાના વ્યસનવાળા જ! એટલે તે વગર ચેન જ પડે નહિ એવી સ્થિતિવાળા અને સ્વાર્થને ગૌણ કરવાવાળા જ હોય છે, પણ ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજ તો સમ્યક્ત્વ પામવા પહેલાં પણ પરાર્થના વ્યસનવાળા હતા એમ **નયસારના** ભવમાં તેઓશ્રીને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાની પહેલાંની અવસ્થા વિચારતાં સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે.

નયસારના ભવમાં પરાર્થ વ્યસનીપણું

શાસ્ત્રને જાણનાર અને ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજના ચરિત્રને સાંભળનાર દરેક મનુષ્યને એ યાદ હશે કે તે **નયસાર** એક ગામના તલાટી હતા, અને તે તલાટીપણું છતાં તેઓ પરોપકારમાં પ્રવૃત્ત થાય તેજ નવાઈ જેવું છે, કેમકે જેઓને ગામડાઓના તલાટીઓની દશાનો અનુભવ હશે તેઓ સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે ગામડાના અજ્ઞાન અને મજુરવર્ગની સાથે સતત વ્યવહાર કરવાનો હોવાથી તેમજ દરેક સ્થાને રાજાની આવકને જ વધારવાની લેહ લાગેલી હોવાથી અને સાથે ગરીબવર્ગ પાસેથી પણ પોતાની નિર્વાહ માટેની આજીવિકા કાઢવાની હોવાથી તે તલાટીના મગજની કેવી ચક્રમદશા હોય? અને તેના વચનોમાં કેવી ઉદ્ધતાઇ હોય! એ અનુભવ કરનારાઓને સહેજે માલમ પડે તેમ છે, તો એવી દશાવાળી પદવીએ ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજા **નયસારના** ભવમાં રહ્યા હતા અને તેવી પદવીમાં આગળ જણાવીશું તે પ્રમાણે પરોપકારની બુદ્ધિ થવી તો અસંભવિત નહિ તો દુઃસંભવિત તો જરૂર માનીએ, છતાં તે આત્માની સ્વાભાવિક ઉત્તમતા હોવાને લીધે તેવી પદવીમાં પણ પરોપકાર કરવાની વૃત્તિ થઇ છે તે તેમના **પરાર્થવ્યસનીપણાના** સ્વભાવને જ આભારી છે.

પરાર્થ વ્યસનીપણું તેમજ સ્વાર્થનું ગૌણપણું હોવાથી જ તેવી તલાટીની પદવીમાં રહેલો પણ તે **નયસાર** લાકડાં સરખી ચીજ પણ ગરીબો ઉપર ત્રાસ કે વેઠરૂપે નહિ લેતાં પોતે જ પોતાના

લાકડાં માટે જંગલમાં પ્રવાસ કરે છે. ઉપલક દૃષ્ટિએ વર્તમાન જમાનાના ગામડાના તલાટીઓને દેખનારા મનુષ્યોને આશ્ચર્ય થાય છે કે ગામનો તલાટી થઇને લાકડાં લેવા માટે બહાર કેમ જાય? પણ તીર્થંકરના આત્માઓના સ્વભાવને સમજનારા મનુષ્યો સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે બાળવાને જોઇતી લાકડાં જેવી ચીજ પણ તે નયસાર તલાટી તીર્થંકરનો જીવ હોવાથી ગરીબોના લોહીથી ખરડાએલી લેવા માગતો ન હતો.

પરમાર્થવૃત્તિનું રહસ્ય

યાદ રાખવું કે ભક્તિભાવથી કે ઉલ્લાસથી અપાતી ચીજો એ લોહીથી ખરડાએલી નથી, પણ જે ચીજો ગરીબ કે શ્રીમંત પાસેથી તેની મરજી નહિ છતાં ફરજ પાડીને દબાવીને કે કોઇ પણ જાતનો બળાત્કાર કરીને લેવામાં કે અપાવવામાં આવે તો તેમાંજ લોહીથી ખરડાએલાપણું છે, પણ જે વસ્તુ પોતાના આત્માના હિતને માટે ધર્મબુદ્ધિથી કે કલ્યાણબુદ્ધિથી કરવામાં આવે તે વસ્તુ વાસ્તવિક રીતે લોહીથી ખરડાએલી જ નથી, પણ જેઓને હિત કે કલ્યાણની રૂચિ નથી, એટલું જ નહિ પણ બીજાઓના હિત અને કલ્યાણને અંગે અરૂચિવાળા હોઇ હિત કે કલ્યાણના અર્થી જીવોને ઉંધે રસ્તે દોરવા તૈયાર થએલા જીવો જ તેવી હિત અને કલ્યાણને માટે કરાતી વસ્તુને લોહીથી ખરાડાએલી કહેવાને તૈયાર થાય.

તત્ત્વથી તો તે હિત અને કલ્યાણને માટે કરાતી વસ્તુ લોહીથી ખરડાએલી હોતી નથી, પણ તે વસ્તુને દેખનારાઓ લોહીથી ખરડાએલાં ચશ્માને જ ધારણ કરનારા હોઇ તેઓને હિત અને કલ્યાણની વસ્તુ લોહીથી ખરડાએલી લાગે છે, પણ આશ્ચર્યની વાત છે કે દુનિયાદારી, કુટુંબ, મિત્ર, સગાંસંબંધી કે પોતાના પેટને માટે કરાતી વસ્તુમાં તે ચશ્માઓ ઉતરી જાય છે, અને કોઇ વિચિત્ર ચશ્માથી દેખતા હોઇને તે દુનિયાદારી વિગેરેની વસ્તુઓને લોહીથી ખરડાએલી માનવી તો દૂર રહી, પણ પ્રથમ કર્તવ્ય તરીકે તે વસ્તુ ગણવામાં આવે છે.

નયસારની વિશિષ્ટ ચિત્તવૃત્તિ

હવે મૂળ વસ્તુ ઉપર આવતાં કોઇ પણ અધિકારી પોતાના અધિકારની બહાર જે પણ પોતાના તાબેદાર માણસ પાસે કાર્ય કરાવે અગર વસ્તુ પડાવે કે તે તાબેદાર માણસની સ્થિતિ દેખ્યા સિવાય તેની ઉપર કાર્યનો બોજો નાખે, એ બધું ગરીબના લોહીએ ખરડાએલું ગણાય, તેથી જ આ **નયસાર** કે જે ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજાનો જીવ હતો, તે તલાટીની સ્થિતિમાં છતાં પણ પોતાને બાળવાનાં લાકડાં જોઇએ તે સરખી ચીજ પણ ગરીબના લોહીથી ખરડાએલી લેતો ન હતો, અને તેથી જ બાળવાનાં લાકડાં માટે પણ તલાટીને જંગલમાં લાકડાં કાપવા જવું પડે તે ન્યાયપુરસ્સર હોઇ તીર્થંકરના જીવને માટે લાયક જ હતું.

એક બાવળના લાકડાં જેવી ચીજ તલાટીની સ્થિતિમાં છતાં લોકો પાસેથી બળજબરીથી જે લેવા ન માગે અને તેવી સામાન્ય ચીજને માટે ખરા બપોરે જંગલમાં નિવાસ કરે, તે મનુષ્ય તે તલાટીની પદવીને અંગે અધિકાર બહારની ઘરગથ્થુ ચીજ લેવા માટે સ્વપ્ને પણ તૈયાર ન થાય, તે હકીકત સહેજે સમજી શકાય તેવી છે, અને જે પોતાના સ્વાર્થને માટે અધિકાર બહારની કોઇ પણ ચીજ ગરીબના લોહીએ કરી ખરડાએલી લેવા ન માગે, તે મનુષ્ય રાજાના સ્વાર્થને પુષ્ટ કરવા ખાતર ગરીબોની આંતરડી કકળાવે નહિ તે પણ સ્વાભાવિક જ છે.

નયસારની અપૂર્વ ઉત્તમતા

શાસ્ત્રકારોએ તલાટીપણામાં છતાં બાળવાના લાકડાં લેવા માટે નયસારને ખરે બપોરે જંગલમાં જવાનું જણાવીને તેના આખા ભવનું રહસ્ય સમજાવી દીધેલું છે. એટલે કે નથી કોઇ પહેલાંના તલાટીને ધક્કો મારીને કે હેરાન કરીને પોતે તલાટી બનેલો, તેમજ રાજ્યની આવક વધારવાની શરતે તે તલાટી બનેલો નથી, તથા પોતાના ઘરના સ્વાર્થને જોરજુલમથી પોષવા માટે પણ તે તલાટી બનેલો નથી.

કહેવું જ પડશે કે તે નયસારને મળેલું તલાટીપણું, તેમની અદ્વિતીય ઉત્તમતાને જ આભારી હતું, અને તલાટીપણું મળ્યા પછી પણ તેમની તે ઉત્તમતા ગંગાના પ્રવાહની પેઠે અવ્યા- હતપણે વહી રહી હતી.

જો કે **નયસારની** જિંદગીના બીજા વૃત્તાંતો કોઇ પણ શાસ્ત્રમાં ઉલ્લેખિત થએલા જોવામાં આવતા નથી, છતાં તલાટીપણામાં બાળ-વાના લાકડાં માટે જંગલમાં મધ્યાહ્ન વખતે નિવાસ કરવાનું કરેલું એક જ વર્ણન ચોખાની ભરેલી હાંલ્લીમાંથી બે દાણા ચાંપવાથી જેમ આખી હાંલ્લીની સ્થિતિ માલમ પડે, તેમ આ એક બાળવાના લાકડાં જેવી ચીજને માટે આપેલું વર્ણન તેમની સ્વાભાવિક જિંદગીનો ચિતાર આપવા માટે બસ છે.

બાળવાના લાકડા માટે જંગલમાં જવાનું રહસ્ય

વાંચકો સ્પષ્ટપણે સમજી શકે તેમ છે કે બાળવાના લાકડાં જેવી ચીજ કોઇક જ વખત જોઇએ છે એમ નહિં. પણ તે હરહંમેશની ખપની ચીજ છે, અને હરહંમેશની ખપની હોવા સાથે કિંમતમાં સર્વથા નજીવી છે, તો તેવી કિંમતમાં સર્વથા નજીવી અને હરહંમેશની ચીજ છતાં પણ જે ગરીબોને દુભવીને લેવા ન માગે અને તેવી હરહંમેશની સામાન્ય નજીવી ચીજને માટે સખત ઉનાળામાં, ખરે બપોરે, જે મનુષ્ય વનનિવાસનો પ્રયાસ સેવે, તે મનુષ્ય બીજી કોઇ પણ ચીજ વગર અધિકારે ન લે એ સ્વાભાવિક જ છે.

આવી રીતે સખત ઉનાળાના મધ્યાહ્નની વખતે વનવાસ સેવીને પણ પોતાને જોઇતી ચીજ પોતે જ મેળવવી, પણ સત્તાની રૂએ કે લાજશરમથી પણ કોઇની પાસેથી પણ તેવી સામાન્ય કિંમત-વાળી નજીવી ચીજ ન લેવી, એવી પ્રવૃત્તિ તેમની આખી જિંદગીની ઉત્તમતાને જણાવવાને માટે આદર્શ રૂપજ છે. કેમકે જેઓને બીજાઓ પાસેથી સત્તા કે લાજશરમ, અગર બળાત્કારથી કંઇ પણ ચીજ લેવાની ટેવ પડી હોય તેવો મનુષ્ય સખત ઉનાળામાં, ખરા બપોરે

બાળવાનાં લાકડાં જેવી સામાન્ય ચીજ માટે જંગલમાં જવાની ઇચ્છા સ્વપ્ને પણ કરે નહિં.

આ ઉપરની હકીકત વાંચવા ને વિચારવાથી વાચકોને **નયસાર** તલાટીના જીવનનો આછો ખ્યાલ જરૂર આવશે. આવી રીતે જીવન વહેનારા **નયસાર** તલાટી કે જે ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજનો જીવ છે તેમનું જંગલમાં, ઉનાળામાં, મધ્યાહ્ન વખતે રહેવું થયું તેવા વખતમાં ભવિતવ્યતાએ કેવો ઉત્તમ સંયોગ મેળવી આપ્યો ? અને **નયસાર**નું પરોપકારીપણું કેવી રીતે ઝળક્યું ? એનો વિચાર હવે કરીએ.

નયસારની નિર્મળ મનોવૃત્તિ

ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજનો જીવ જે **નયસાર** તે તલાટીની પદવીમાં છતાં પણ ન્યાયને પ્રાણ સમાન ગણનાર હોવાથી તેમજ સ્વમહેનતથી મળવાવાળી ચીજને માટે પૈસાનો વ્યય કરી નોકરીને ભારે નહિ કરનાર હોવાથી જગતમાં બેકારીની બૂમોનું કારણ તે બનતો ન હતો, અને તેથી બાળવાના લાકડાં પણ મૂલ્યથી કે બળાત્કારથી લેવાનું તેણે પસંદ કર્યું ન હતું, એટલું જ નહિ પણ ઉનાળાના સખત તાપની વખતે પણ લાકડાં કાપવા જતાં કોઇ પણ અન્ય મનુષ્યને બળાત્કારથી કે વેઠથી જોડે લીધા નથી.

કેટલીક વખતે ન્યાયનો ડોળ કરનારા અધિકારીઓ ન્યાયનો ડોળ કરવાની ખાતર જ કેટલાંક કાર્યો પોતાને હાથે કરે છે, પણ તેમાં બીજા લોકોને એટલા બધા સંડોવે છે કે તે સરકારી નોકરો કે ઇતરને વેઠ કરતાં પણ તે સંડોવામણ ભારે થઇ પડે, પણ આ **નયસાર** તેવા ડોળઘાલુ અધિકારીઓની માફક પોતે પોતાની જોડે કોઇ પણ ઇતર રાજકીય નોકર કે પ્રજાજનને તે લાકડાં કાપવાના કાર્યમાં જોડે સંડોવ્યા નથી, પણ તે **નયસાર** એકલો જ ઉનાળા સરખા સખત ગરમીના દિવસોમાં જંગલમાં લાકડાં કાપવા નીકળી પડ્યો છે.

નયસારની વિશિષ્ટ ભવિતવ્યતા

જો કે આ **નયસાર**ના ભાગ્યમાં તેવી અનુકૂળતા થવાની ભવિતવ્યતાજ છે, અને તેથી જ કોઇને જોડે લીધો નથી, પણ તે ભવિતવ્યતાની જડ આજન્મની ન્યાયવૃત્તિને જ આભારી છે, અને તેથી જ આગળ જણાવવામાં આવશે તેમ સાધુ મહાત્માઓને પ્રતિલાભવાનો તેમજ જે સાર્થથી તે મહાત્માઓ છૂટા પડી ગયા હતા તે સાર્થમાં તે મહાત્માઓને ભેળવવાનો સ્વયં પ્રયાસ કરવાનો વખત આવ્યો.

એટલું તો સહેજે સમજી શકાય તેમ છે કે જો **નયસાર**ની સાથે તેના તાબેદાર બીજા મનુષ્યો હોત તો સાર્થથી વિખૂટા પડેલા મહાત્માઓને પ્રતિલાભવાનો અને જે સાર્થથી તે છૂટા પડ્યા હતા તેમાં ભેળવવાના પ્રયાસ કરવાનું અહોભાગ્ય **નયસાર**ને કદાચ ન પણ મળત, કેમકે અધિકારપર આરૂઢ મનુષ્ય સત્તાના દોરમાં મત્ત હોવાથી જેમ બીજાઓ પાસેથી હુકમથી કાર્ય લે છે તેમ **નયસાર** પણ જો તે ન્યાયવૃત્તિ અને ભવિતવ્યતાની અનુકૂળતા ન હોત તો જોડેના મનુષ્યો ઉપર હુકમ કરીને જ માત્ર પોતાને કૃતાર્થ ગણત, અને તેથી તે મહાત્માઓને પ્રતિલાભવાનો કે સાર્થ સાથે ભેળવવાનો પ્રયાસ કરવાનું તેના હાથમાં નજ આવત.

આ રીતે જો તે **નયસાર** બીજા મનુષ્યોદ્વારાએ મહાત્માઓને કે સાર્થમાં મેળવવાનો ઉદ્યમ કરત તો માર્ગમાં મહોપકારી મહાપુરુષોના મુખકમળમાંથી નીકળેલા દેશનારૂપી પરાગને પામવા તે **નયસારરૂપી** ભ્રમર કોઇ પણ દિવસ ભાગ્યશાળી થાત નહિ, અને તીર્થંકરપણાના ફળરૂપે ફળવાવાળા વિચિત્ર તથાપ્રકારના ભવ્યત્વના પરિપાકરૂપે બોધિલાભની પ્રાપ્તિથી ખરેખર તેઓ બેનસીબ જ રહેત!

શ્રુતજ્ઞાનમાં શ્રવણનું મહત્ત્વ

અહીં પ્રાસંગિક એક વાત સમજવા-વિચારવા જેવી છે કે-ગુરૂમુખે યોગ્ય રીતે શ્રવણ કરેલા પદાર્થો શ્રુતજ્ઞાનનું કારણ બને છે

કેમકે કહ્યું છે કે-"**सोच्चा जाणइ कल्लाणं सोच्चा जाणइ पावगं**" એટલે "સાંભળવાથી કલ્યાણકારી કાર્યો (સારારૂપે) જાણે છે, અને સાંભળવાથી પાપકારી કાર્યો (ખરાબરૂપે) જાણે છે."

એટલે કે શ્રુતિ અને શબ્દ દ્વારા થતું જ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન રૂપે પરિણમે છે એ વાતને યથાયોગ્યપણે વિચારતાં એમ સમજી શકાય છે કે-તીર્થંકર જેવાને પણ આદ્ય સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં સ્વયંસંબુદ્ધપણું છતાં ગૌણપણે શ્રવણ જ કારણરૂપ થાય છે.

આગમોનું મહત્ત્વ કયી રીતે?

અર્થાત્ જિનશાસનમાં પુસ્તકો શાસ્ત્રો-આગમોનું મહત્ત્વ અવિચ્છિન્ન પરંપરાએ ચાલ્યા આવતા તાત્ત્વિક પદાર્થોના શ્રવણના અંગ રૂપે (ગૌણ) છે, ખરી મહત્તા તો તેમાંના પૂર્વાપરાવિરોધી તાત્ત્વિક પદાર્થોની ગુરૂગમથી અવિચ્છિન્ન ધારણાની છે.

પ્રાસંગિક રીતે લિપિ અને ભાષાનો વિચાર

સૂક્ષ્મરીતિએ વિચારતાં એમ પણ જણાય છે કે-

ભગવાન્ **ઋષભદેવજીથી** જો કે **બ્રાહ્મીલિપિ** પ્રવર્તેલી છે અને સર્વ તીર્થંકરોના વખતમાં તે લિપિ પ્રવર્તતી રહેલી છે અને ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજના વખતમાં પણ તે **બ્રાહ્મીલિપિ** દેશની જુદી જુદી લિપિઓરૂપે થઇ અઢાર ભેદમાં વહેંચાઇને પણ સમગ્ર આર્યદેશમાં પ્રવર્તતી હતી, (જુઓ **સમવાયાંગ** સત્તરમું સમવાય અને **પ્રજ્ઞાપના** પહેલું પદ) અને તે લિપિને ઉદ્દેશીને અઢારે દેશમાં પ્રવર્તતી ભાષાને **અર્ધમાગધી** ભાષા તરીકે કહેવામાં આવતી હતી તેથી જ **ભાષ્યકારો "અઢારે દેશીભાષાએ મિશ્રિત ભાષાને** જ **અર્ધમાગધી**" કહેતા હતા, અને તે **અર્ધમાગધી** ભાષા **બ્રાહ્મીલિપિ**ની સાથે જ પ્રવર્તતી હતી (જુઓ **પ્રજ્ઞાપના** પદ પહેલું).

આ કારણથી જૂનામાં જૂના શિલાલેખો સંસ્કૃતભાષામાં નહિ પણ અર્ધમાગધી જેવી ભાષામાં જ ઉપલબ્ધ થાય છે, અને વ્યા-

કરણુ ઉપર ભાષ્ય કરનાર પતંજલિ પણુ જુદા જુદા દેશોની ભાષા જણાવતાં સંસ્કૃત સિવાયની અન્ય ભાષાઓનું જ સર્વ દેશમાં વ્યાપકપણું જણાવે છે (જુઓ **રક્ષોહાગમ૦**નું ભાષ્ય).

આ લિપિને મુખ્ય ગણીને જ કર્મભૂમિનું કર્મભૂમિપણું અસિ અને કૃષિની સાથે મષીને લઇને ગણુવામાં આવે છે.

કર્મભૂમિની પારમાર્થિક વ્યાખ્યા

ખરેખર તો અસિ, મષિ અને કૃષિને લીધે કર્મભૂમિપણું નથી કેમકે અસિ, મષિ અને કૃષિને લીધે જ જો કર્મભૂમિપણું ગણીએ તો ભરતો અને ઐરવતોમાં પણુ અસિ, મષિ અને કૃષિનો કાળ કેવળ એક કોડાકોડ સાગરોપમનો દરેક અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણીમાં હોઇ તેટલો જ કાળ તે તે ક્ષેત્રનું કર્મભૂમિપણું થશે, અને બાકીના નવ કોડાકોડ સાગરોપમ તે ભરત, ઐરવતોને કર્મભૂમિ કહેવાશે નહિ.

આવાજ કોઇ કારણુસર **ટીકાકાર મહારાજાઓએ** કર્મભૂમિશબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં છે અસિ, મષિ અને કૃષિની વ્યાખ્યાને ગૌણુ કરી" "**જે ભૂમિમાં સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાન ચારિત્રદ્વારાએ સમસ્ત કર્મનો ક્ષય કરાવી પરમપદપ્રાપ્તિનો વ્યાપાર થાય**" તે ક્ષેત્રોને કર્મભૂમિ તરીકે અંત્ય વ્યુત્પત્તિથી જણાવ્યાં છે.

પુસ્તક રાખવામાં અસંયમ છતાં સંયમની સંગતિ

આટલું છતાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોના આગમોને બ્રાહ્મીલિપિથી પણુ લખવાના ન હતાં અને તેવી રીતે લખીને પુસ્તકરૂપે તે આગમોને જે કોઇ સાધુ રાખે તેને હંમેશનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવતું હતું, પણુ આ પ્રાયશ્ચિત્તનું વિધાન ત્યાં સુધી જ હતું કે જ્યાં સુધી શાસનના ધુરંધર આચાર્યો અને મુનિ મહારાજાઓ તીવ્રતમ ગ્રહણુશક્તિ અને ધારણાશક્તિને ધરાવતા હતા, પણુ જ્યારે ગ્રહણુશક્તિ અને ધારણુશક્તિની ખામી થઇ, ત્યારે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોના વચનોનો વિચ્છેદ નહિ થવા માટે તેમ જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ, સ્થિતિ અને

શુદ્ધિનું આલંબન વિચ્છેદ ન થાય માટે તે આગમના પુસ્તકો રાખવાની મહાપુરુષોને છૂટ મળી (જુઓ **બૃહત્‌કલ્પભાષ્ય**).

એટલું જ નહિ પણ **શ્રી ચૂર્ણિકાર** મહારાજે **શ્રી દશવૈકાલિકની** વ્યાખ્યા કરતાં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું કે "**આગમજ્ઞાનના અવિચ્છેદને માટે અને ચરણકરણની પ્રાપ્તિ વિગેરે માટે રખાતાં પુસ્તકો દુષ્ષમા કાળને અંગે સંજમરૂપ છે.**"

પુસ્તકોની પ્રાચીનતા-અર્વાચીનતાનું રહસ્ય

આટલું છતાં વસ્તુસ્થિતિને નહિ સમજનારા કેટલાક અજાણ મનુષ્યો "**પોતે પ્રથમ પુસ્તક લખવાં શરૂ કર્યાં છે અને પોતાના ગ્રંથો પ્રાચીન છે**" એવું વાસ્તવિક નહિ છતાં પણ ખોટી રીતે સમજાવવા માગે છે એમ કહીને તેઓ "**પોતાના આચાર્યોની પરંપરામાં ગ્રહણ-ધારણાશક્તિનું વહેલું દેવાળું આવ્યું**" એમ આડકતરી રીતે કબુલ કરે છે.

સર્વ કોઇને એ વાત તો કબુલ જ છે કે જ્યાં સુધી ગ્રહણ-ધારણાશક્તિની તીવ્રતા રહી ત્યાં સુધી શ્રુતિ, સ્મૃતિ, આગમો કે દિગંબરોના હિસાબે શાસ્ત્રો લખવાની જરૂર કોઇને પણ પડી ન હતી, કિન્તુ જેમ જેમ ગ્રહણ-ધારણાશક્તિની મંદતા થતી ગઈ તેમ તેમ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, આગમો કે દિગંબરોના હિસાબે શાસ્ત્રો લખવાની ફરજ પડી. એટલે સાચી અગર ખોટી જેમ દુનિયાની કહેવત છે કે '**જેને ઘેર વહેલું ખૂટ્યું તે વહેલો ગૂજરાતમાં આવ્યો**' તેવી રીતે જે સમુદાયમાં ગ્રહણ-ધારણાશક્તિની ખામી વહેલી શરૂ થઈ તેણે વહેલું લખવા માંડ્યું, અર્થાત્ "પહેલાં થએલા લખાણ ઉપરથી પ્રામાણિકતાનો ગર્વ રાખવો" તેના કરતાં "ગ્રંથની પ્રામાણિકતા ધારવી" તેજ સજ્જનોને ઉચિત છે, આ ઉપરથી સાફ દીવા જેવું છે કે "ભગવાનના આગમોનો વિચ્છેદ માની જેઓ આચાર્યોના કલ્પિત ગ્રંથોને ભગવાને કહેલા તરીકે જણાવવા જાય, તેઓ પંડિત પરિષદમાં તો પોષાય તેમ નથી."

તીર્થંકરોનું આદિથી સ્વયંસંબુદ્ધપણું

ઉપરની સર્વ હકીકત વિચારતાં સર્વ તીર્થંકરો, ગણધરો, શ્રુતકેવળીઓ વિગેરે મહાનુભાવો માત્ર શ્રવણને અંગે (નહિ કે પુસ્તકને અંગે) સમ્યક્ત્વ પામ્યા, સર્વની સ્થિરતા કરી, શુદ્ધિ કરી, એવી જ રીતે આ **નયસારને** પણ શ્રવણદ્વારાએ જ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને જીવાજીવાદિક તત્ત્વની જ્ઞેયઆદિપણે યથાસ્થિત શ્રદ્ધા થઇ, પણ આ સર્વ પ્રાપ્તિ **નયસારના** આજન્મથી પ્રવર્તેલા નીતિયુક્તપણાને આભારી છે, અને આ હેતુની મુખ્યતા લઇને **ચૈત્યવંદનસૂત્રના** વ્યાખ્યાકાર **ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી** દરેક તીર્થંકરોની આદ્યસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં પણ **સ્વયંબુદ્ધપણું** જણાવે છે.

સ્વયંસંબુદ્ધનું રહસ્ય

વ્યાખ્યાકાર મહારાજા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે "જોકે **તીર્થંકર મહારાજાઓને આદ્યસમ્યક્ત્વનું ઉત્પન્ન થવું ગુરુમહારાજની દેશનાઆદિને યોગે હોય છે, તો પણ તે દેશનાથી તેઓને સમ્યક્ત્વ પામવામાં મુખ્યપણું તેમના આત્માઓના સ્વભાવનું જ હોય છે, અને તેથી તેઓ આદ્યસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં પણ સ્વયંસંબુદ્ધ ગણી શકાય છે.**

આ રીતની વ્યાખ્યાકારની હકીકત હૃદયમાં લેતાં **નયસારના** ભવમાં થએલી આદ્યસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં તેની નીતિમત્તાને મુખ્ય કારણ તરીકે ગણીએ તો તેમાં કોઇપણ પ્રકારે અનુચિતપણું ગણાય નહિ, એટલે કે **નયસાર** પોતે તલાટી છતાં નીતિમત્તાને અંગે ઉનાળામાં એકલો લાકડાં કાપવા ગયો અને તેથી તેને સાર્થથી વિખૂટા પડેલા મહાત્માને પ્રતિલાભવાનો અને સાર્થમાં તે મહાત્માઓને ભેળવવા માર્ગમાં જતાં જિનપ્રણીત ધર્મની દેશનાનો લાભ મળ્યો.

ન્યાયવૃત્તિનો લોકોત્તરમાર્ગ સાથે સંબંધ

આગળના ભાગમાં શ્રુત, લિપિ વિગેરેનો માત્ર પ્રાસંગિક વિચાર જણાવ્યો. ચાલુ અધિકારમાં એટલું જ સમજવાનું છે કે ત્રિલોકનાથ

ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજના પહેલા **નયસાર**ના ભવમાં જે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઇ છે તે શાસ્ત્ર કે ગ્રંથોના વાચનથી થએલી નથી, પણ સ્વયં મોક્ષમાર્ગને માટે પ્રવર્તેલા અને જગતના જીવમાત્રને તે માર્ગે પ્રવર્તાવવાની ઇચ્છાવાળા મહાપુરુષોના વચનામૃતને સાંભળવાથી જ થએલી છે, અને તેવી રીતે વચનામૃતનું શ્રવણ **નયસાર**ને માર્ગે ચાલતા મુનિમહારાજના ઉપદેશરૂપે જ થએલું છે, તો જો તે તલાટીની પદવીના ઠાઠમાં કે બીજા કોઇ પણ કારણસર બીજા સામાન્ય મનુષ્યોને પણ જો જોડે લઇ ગયો હોત તો મહાપુરુષોના વચનામૃતનું પાન અને તેથી થતો સમ્યક્ત્વનો લાભ તે મેળવી શકત જ નહિ.

સામાન્યથી અધિકાર ઉપર આરૂઢ થએલો મનુષ્ય તેવું કાર્ય તાબાના માણસને જ ભળાવી દે, અને સાથે રહેલા તાબેદાર મનુષ્યોની પણ એવી ફરજ રહે કે પોતાના મુરબ્બી અધિકારીના હુકમથી અગર પોતાની લાગણીથી તેવું કાર્ય અધિકારીને નહિ કરવા દેતાં પોતે જ કરે અને જો તેમ બને તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે **નયસાર**નો જીવ મહાપુરુષોના ઉપદેશથી અને સમ્યક્ત્વથી વંચિત જ રહેત, પણ તે **નયસાર**ની ન્યાયવૃત્તિની અપૂર્વતાએ જ તેને પોતાને સ્વયં ગ્રીષ્મકાળમાં પોતાને માટે જોઇતાં લાકડાં લેવા માટે જંગલમાં જવાનું થયું, અને તેથી જ મહાપુરુષના ઉપદેશામૃતનું પાન અને તે દ્વારાએ સમ્યક્ત્વનો લાભ તેઓ મેળવી શક્યા.

આ **નયસાર**ની ન્યાયવૃત્તિનું ફળ જોઇને હરકોઇ સમજદાર મનુષ્ય "**ન્યાયસંપન્નવિભવપણા વિગેરે માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણો આખા કુટુંબમાં સમ્યક્ત્વાદિ રૂપ માર્ગની પ્રાપ્તિ થવાના બીજ નાખનાર છે**" શાસકારોએ કહેલી આ હકીકત સહેજે સમજી શકશે. જો કે **નયસાર**ની પૂર્વે જણાવેલી ન્યાયવૃત્તિનો સીધો સંબંધ લૌકિક માર્ગની સાથે જ છે, પણ લોકોત્તર માર્ગની સાથે એનો સંબંધ નથી, છતાં એ ન્યાયવૃત્તિ લોકો-

ત્તરમાર્ગ પ્રાપ્ત કરાવવામાં **નયસારને** કેટલી બધી નજીક સંબંધ-વાળી થઇ? તે વાચક સહેજે સમજી શકે તેમ છે.

નયસારના દાનની માર્મિકતા

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે **નયસાર** જોકે ન્યાયવૃત્તિના ધોરણે કેવળ લાકડાં કાપવા માટે જંગલમાં ગયો છે, તોપણ જેઓ પ્રાચીનકાળની સ્થિતિને જાણે છે તેઓ સહેજે સમજી શકે તેમ છે કે જંગલમાં જનારો કોઇ પણ મુસાફર કે કાર્યાર્થી ખાનપાનનો સંયોગ રાખ્યા સિવાય જંગલમાં જતો નથી, તો પછી જેને જંગલમાં કાષ્ઠનો સમુદાય કાપીને એકઠો કરવો છે, તે મનુષ્ય ઘેરથી ખાનપાનનો સાથે બંદોબસ્ત કરી જાય તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

વળી **નયસાર** જે જંગલ તરફ કાષ્ઠ કાપવાને માટે ગયો છે તે જંગલ સામાન્ય બે ગામ વચ્ચેના વન જેવું ન હોતું, પણ એક ભયંકર જંગલના કિનારા ઉપર આવેલું તે જંગલ હતું, અર્થાત્ સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય તેમ છે કે જે સ્થાને તે લાકડાં કાપવા ગયો છે તે સ્થાન એક ભયંકર જંગલનો જ ભાગ છે અને તેવા જંગલમાં લાકડાં કાપવા જનારા મનુષ્યો પોતાને માટે ખાનપાનની સામગ્રી સાથે રાખે તે વિશેષ સંભવિત છે.

આ વસ્તુને વિચારનારા મનુષ્યથી લાકડાં કાપવા ગએલા મનુષ્ય પાસે ખાનપાન ક્યાંથી હોય? અને તે મુનિઓને પ્રતિલાભે ક્યાંથી? એવી શંકાને સ્થાન આપી શકાય જ નહિ. તેમાં પણ **નયસાર** મધ્યાહ્નકાળ પણ જંગલમાં ગાળનારો હોવાથી ખાન-પાનનો બંદોબસ્ત પોતાની સાથે રાખે એ સ્વાભાવિક જ છે.

ગૃહસ્થને માટે દાનધર્મની મહત્તા

આ સ્થાને એક બીજી વાત પણ યાદ રાખવાની છે કે સદ્-ગૃહસ્થો પોતાને ઉદ્દેશીને પણ ખાનપાનનો બંદોબસ્ત કરે તે કેવળ કેવળ પોતાના પેટ પુરતો તો હોય જ નહિ. જો આજ-કાલના કેટલાક પેટ દેખીને રસોઈ કરનારાની પેઠે તે **નયસાર** પણ માત્ર

પોતાના ખાવા પુરતું જ જંગલમાં લઈ ગયો હોત, તો તે જંગલમાં ભૂલા પડીને આવેલા મહાપુરુષોને પણ ભોજન આપવાને ભાગ્યશાળી થઈ શકત નહિ, પણ જેમ નીતિશાસ્ત્રકારોએ ખુદ રાંધવાની અપેક્ષાએ પણ "**स्वपरार्थं तु ते यत्नं, कुर्वते नान्यथा क्वचित्**" એટલે સત્પુરુષોનો આહાર રાંધવા માટે કરાતો ઉદ્યમ સ્વ અને પરને ખાવાને ઉદ્દેશીને હોય છે, પરંતુ કોઈ પણ દિવસ એકલા પોતાને માટે રાંધવાનો ઉદ્યમ સત્પુરુષો કરે નહિ, તેવી રીતે આ **નયસાર** પણ જંગલમાં જતાં પોતાને માટે ખાનપાનનો જે બંદોબસ્ત કરે છે, તે પોતાને ઉદ્દેશીને છતાં પણ મિતંપચોની માફક એકલો પોતાના જ પુરતો નહિ પણ પોતાની માફક બીજાને પણ ઉપયોગમાં આવે તેવો પ્રચુર ખાનપાનનો સંબંધ કરેલો હોવો જોઈએ.

શાસ્ત્રકારોએ તેલ, આમળાં વિગેરે અધિકરણો અધિક રાખવાની મનાઈ કરી છે, તોપણ ખાનપાનને અંગે તો શાસ્ત્રકારોએ ગૃહસ્થને અંગે અધિકતાને ગુણ તરીકે જણાવેલી છે, અને તેથી જ સ્થાન સ્થાન ઉદાર સદ્‌ગૃહસ્થોના વર્ણનણાં **विच्छड्डियपउरभत्तपाणे** અર્થાત્ આખા કુટુંબને ખાતાંપીતાં પણ ઘણું ભક્તપાન વધેલું છે એમ જણાવી સદ્‌ગૃહસ્થોનો ખાનપાનની અધિકતા એ ગુણ જણાવેલો છે.

દાનધર્મથી સદ્‌ગૃહસ્થપણું

આ અધિકતા તેજ સદ્‌ગૃહસ્થોને શોભે કે જેઓ ઔચિત્ય અને અનુકંપાદાનમાં લાભ માનતા હોય, પણ જેઓ ભીખમજીના ભીષ્મતર ભીષણુના ભોગ થઈ પડચા હોય અને જેમણે ઉચિતદાન તથા અનુકંપાદાનને દેશવટો દીધેલો હોય તેવાઓને રસોઈ કરતાં કે ખાનપાન લેતાં મિતંપચો કરતાં પણ બુરી દાનતે રહેવાનું થાય અને તેથી તેવાઓને શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલી સદ્‌ગૃહસ્થતા સ્વપ્ને પણ ન આવે તે સ્વભાવિકજ છે, એટલું જ નહિ પણ શુદ્ધ મુનિઓને તેવાઓને ઘેરથી આહારપાણી લેવું તે પણ કલ્પી શકે નહિ,

કારણ કે ભિખમની ભઠ્ઠીમાં ભુંજાએલાઓએ પોતાના જેટલું જ કરેલું હોવાથી તે અશનપાનમાંથી જેટલું મુનિ લેશે તેટલું તે ભિખમની ભઠ્ઠીવાળાને ઓછું પડવાથી અંતરાય થશે, અને કોઈ પણ જીવને અંતરાય થાય તેવું અશનપાન શુદ્ધ મુનિ લઈ શકે નહિ. કદાચ ભયંકર ભિખમપંથના ભેખમાં ભેળવાએલાના ઘેરથી કોઈ મુનિએ અજાણપણે કાંઈપણ અશનપાન લીધું તો પછી તે ભીખમપંથમાં ભળી ગએલાને નવું અશનપાન તૈયાર કરવું પડશે અને તેથી શુદ્ધ મુનિને પશ્ચાત્કર્મ નામનો દોષ લાગશે. જો કુંટુંબના મનુષ્યોને અંગે આવી રીતે થાય તો એકલા **નયસાર**ને અંગે કરેલા ખાનપાનના બંદોબસ્તમાં ઘણા મુનિઓ કેવી રીતે આહારપાણી મેળવી શકયા હોત ?

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સદ્‌ગૃહસ્થની રીતિએ પોતાના એકલાને ઉદ્દેશીને કરેલો પણ ખાનપાનનો બંદોબસ્ત ભિખમપંથના ભિખારીઓ જેવો ન હતો પણ સદ્‌ગૃહસ્થને લાયકનો જ હતો અને તેથીજ તે **નયસાર** જંગલમાં પોતાને માટે આણેલા અશનપાનમાંથી ઘણા મુનિઓ માટેનો સુપાત્રદાનનો લાભ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયો. આવી રીતે વિપુલ સામગ્રી સાથે **નયસાર** લાકડાં માટે તો શું પણ તત્ત્વથી સમ્યક્ત્વ માટે દ્રવ્યથી જંગલમાં પણ ભાવથી સમ્યક્ત્વની સહેલ કરવા નીકળેલો હોય તેમ તે જંગલમાં આવ્યો.

દૂર જંગલમાં ગયેલ નયસારની દાનરુચિની મહત્તા

એક વાત સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે કે લાકડાં કાપવા જવાવાળા મનુષ્યો નજીકના સ્થાનમાં લાકડાં કાપવાનાં હોય છે તોપણ પાછલી રાત્રિએ નીકળી જાય છે અને સૂર્યોદય થવા દેતા નથી, તો આ **નયસાર**ને તો દૂર જંગલમાં લાકડાં કાપવા જવાનું હતું, તેથી તે પાછલી રાત્રે નીકળે તે સ્વાભાવિક જ છે. જંગલમાં દૂર જવાની વાત એટલા ઉપરથી સમજાય છે કે જો લાકડાં કાપવાના સ્થાનથી ગામ નજીક હોત તો તે **નયસાર** સાધુઓને ગામમાંજ મોકલત

અને તે સુવિહિત-શિરોમણિ સાધુઓ પણ તે **નયસાર** પાસેથી એકાન્ત ગ્રહણ કરત નહિ, પણ તે સાધુ મહાત્માઓ ગામમાંજ પધારત, પણ એમ નથી બન્યું, પરંતુ એકલા **નયસાર**ના પ્રતિલાભેલા અન્નપાણી તે મહાત્માઓએ વાપરેલાં છે, તેથી એમ જણાય છે કે તે લાકડાં કાપવાનું સ્થાન **નયસાર**ના ગામથી ઘણું દૂર હોવું જોઇએ, અને જો તે લાકડાં કાપવાનું સ્થાન ગામથી દૂર હોય તો **નયસારને** પાછલી રાત્રિએજ લાકડાં કાપવા ગાડું લઇને જવું પડે એ સ્વાભાવિકજ છે. વળી દૂર જંગલમાં લાકડાં કાપવા ગએલો મનુષ્ય પોતાનું લાકડાં કાપવાનું કામ વેળાસર શરૂ કરે એ સંભવિત છે.

નયસારની ઉત્તમતાનું લક્ષણ

આ રીતે **નયસારે** વહેલેથી લાકડાં કાપવાનું કામ શરૂ કરેલું છે. ઉનાળાના મધ્યાહ્નના બાર વાગ્યા જેવા સમય સુધી તે લાકડાં કાપવાના કામમાં પ્રવર્તેલો મનુષ્ય કેવો થાકી જાય તે વાચકની કલ્પનાની બહાર નથી. આ થાકની અતિશયિત સ્થિતિ જણાવવાનું કારણ એટલું જ કે એવા અત્યંત થાકની વખતે પણ જે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં દયાના ઝરણાં છૂટે છે! તે મનુષ્ય કેટલો બધો ઉત્તમ હોવો જોઇએ ? એ સમજાય તેવું છે.

નયસારનું દાન અનુકંપાગર્ભ સુપાત્રદાન

આ સ્થાને યાદ રાખવાની જરૂર છે કે આ **નયસાર** શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મની ઉત્તમતાને માનનારો કે સમ્યક્ત્વવાળો હજી થએલો નથી, અને તેથી તે સાધુ મહાત્માઓને દેખે અને ઉત્તમ સુપાત્રદાનની ભાવના તેને થાય એ અસંભવિત જ ગણાય, તત્ત્વદૃષ્ટિને ધારણ કરનારા, શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મતત્ત્વને સમજનારા શ્રાવકકુળમાં અવતરેલા મનુષ્યો પણ બાલ, વૃદ્ધ અને ગ્લાન મુનિવરોને દાન દેતાં સુપાત્રપણું જાણવા છતાં પણ તે બાલાદિકની અવસ્થાને લઇને સુપાત્રદાન સમજવા છતાં પણ અનુકંપામાં ઢળી જાય છે, તો પછી જે **નયસાર** તત્ત્વદૃષ્ટિથી વિમુખ છે, દેવાદિક તત્ત્વોને સમજતો નથી,

તેને સુપાત્રદાનની બુદ્ધિ આવે એ બને જ નહિ, અર્થાત્ એ **નયસારે** દીધેલું દાન વસ્તુતઃ સુપાત્રદાન છતાં પણ **નયસારની** ભાવનાએ તે અનુકંપાથી થએલું સુપાત્ર દાન છે.

અનુકંપા બુદ્ધિએ સુપાત્રદાન વર્જ્ય ખરૂં ?

અહીં કદાચ કોઇક તરફથી એમ કહી શકાય કે "**અનુકંપાદાનના પાત્રમાં સુપાત્રપણાની બુદ્ધિથી જો દાન દેવાય તો એકાંત પાપકર્મ જ બંધાય છે,**" તેવી રીતે "**સુપાત્રદાનને લાયક પુરુષોમાં પણ સુપાત્રદાનની બુદ્ધિ ન રહેતાં અનુકંપાદાનરૂપે વિપર્યાસની બુદ્ધિ આવે તો વસ્તુતઃ તે સુપાત્રદાન છતાં પણ દાતાની અનુકંપા–બુદ્ધિના કારણે સુવિહિત મહાત્માઓ અનુકંપનીય થઈ જવાથી પાત્ર–વિપર્યાસના કારણે એકાંત પાપબંધ જ થાય.**"

પરંતુ આવું બોલતા પહેલાં **શ્રી સ્થાનાંગસૂત્ર** તથા **શ્રી ભગવતીજીસૂત્ર**ના પાઠો તરફ જરા ધ્યાન દેવાની જરૂર છે કેમકે "**સાધુ–મહાત્માની અવજ્ઞા કરીને સાધુ–મહાત્માને દેવાતું દાન જ અશુભ દીર્ઘાયુષનું કારણ ગણાવી એકાંત પાપનું કારણ**" જણાવ્યું છે, પણ "**જ્યાં સાધુ મહાત્માની અવજ્ઞા ન હોય તે સ્થાને પાત્રની ઉત્તમતા ન જાણવાથી સુપાત્ર-દાનબુદ્ધિ ન થતાં સ્વાભાવિક દયાની પરિણતિએ અનુકંપા બુદ્ધિ થાય તો તેમાં પાપ બંધાય એમ કહી શકાય નહિ.**" આજ કારણથી **શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિમાં** પણ "**આચાર્યાદિકની અનુકંપાથી મહાભાગ્યશાળી એવા ગચ્છની અનુકંપા**" જણાવી અનુકંપાદાનની પણ ઉત્તમતા સ્પષ્ટ જણાવી છે.

અનુકંપામાં સુપાત્રબુદ્ધિની વિષમતા

જો કે ગુણહીનમાં ગુણવત્તાની બુદ્ધિ કરવાથી અનુકંપા-દાનમાં સુપાત્રપણાની બુદ્ધિ થાય, તે પાપબંધ કરાવનારી

હોય, પણ ગુણવાનમાં ગુણવાનપણાની બુદ્ધિ ન થાય તેટલા માત્રથી તેવો પાપબંધ કહી શકાય નહિ, છતાં જો ગુણવાનમાં ગુણવાનપણાની બુદ્ધિ ન થાય એટલા માત્રને અશુભ દીર્ઘાયુષનું કારણ માની મહાપાપબંધ થવાનું માનીએ, તો અનાદિના મિથ્યાત્વમાં એટલો બધો પાપબંધ થઇ જાય કે કોઇ પણ જીવ ઉંચો આવે જ નહિ, પણ તત્ત્વની શ્રદ્ધા નહિ કરવારૂપ મિથ્યાત્વની દશાએ થતું યથાભદ્રકપણું પણ મહાપાપબંધનું કારણ જ બની જાય.

તેથી અનુકંપાદાનના વિષયમાં સુપાત્રદાનપણાની બુદ્ધિ એકાંત પાપનું કારણ બની શકે, કેમકે તેને આશ્રીને **શ્રી ભગવતીજી** વિગેરે સૂત્રોમાં ફાસુ કે અફાસુ દાન દેનારાને અંગે અસંયત, અવિરત વિગેરે વિશેષણો જણાવેલાં છે, એટલે અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત-અપ્રત્યાખ્યાત-પાપકર્મવાળાને સંયત-વિરત વિગેરે માની દાન દે તો તેને અગુણીમાં ગુણવત્તાનો આરોપ કરવાથી એકાંત પાપકર્મ થાય તે સ્વાભાવિક જ છે, અને તે માટે જ તે સૂત્રમાં અસંયત વિગેરે વિશેષણો આપવા સાથે **पडिलामेमाणे** એવું સુપાત્રદાનપણાને સૂચવનારૂં જ કૃદંત વાપરેલું છે. વળી ત્યાં નિષેધ પણ પાપબંધ જણાવવા સાથે નિર્જરાનો કરેલો છે, તે પણ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે સુપાત્રદાન નિર્જરાની બુદ્ધિથી દેવાય છે અને તે નિર્જરા અહીં (દાન લેવાવાળો અપાત્ર હોવાથી) અંશે પણ થતી નથી.

શાસ્ત્રીય એકાંત-પાપની વાતનું રહસ્ય

વળી એકાંત-પાપકર્મનો બંધ જણાવ્યા પછી નિર્જરાના નિષેધનો પ્રસંગ જ રહેતો નથી, છતાં જે નિર્જરાનો નિષેધ એકાંત પાપકર્મનું વિધાન કરવા છતાં કરવો પડયો છે, તે એ વસ્તુ જણાવવાને બસ છે કે **“દાતારની બુદ્ધિ સુપાત્રપણાની હોવાથી પરિણામે બંધની અપેક્ષાએ તે દાતારને સુપાત્રદાનની નિર્જરા મળવી જોઇએ”** એવું કોઇ સમજી જાય નહિ.

કેમકે **“ક્રિયાએ કર્મ અને પરિણામે બંધ”** એ વસ્તુ

માત્ર આકસ્મિક સંયોગોના પલટાને અંગે થએલા ક્રિયા કે પરિણામના પલટાની વખતના પરિણામને જ આભારી છે, અર્થાત્ અપાત્રમાં દેવાતા દાનની વખતે જે પાત્રપણાની બુદ્ધિ તે પાત્રદાનના ફળને દેવાને માટે સર્વથા અસમર્થ જ છે. જો એમ ન માનીએ તો સર્વ જૈનેતર લોકો હકીકતે કુદેવ, કુગુરૂ, કુધર્મને પણ સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મની બુદ્ધિએ જ માને છે, તો તે જૈનેતરોને પણ સમ્યક્ત્વ–પરિણામવાળા જ માનવા જોઈએ, પણ કોઇ પણ પ્રકારે તે જૈનેતરો સમ્યક્ત્વના લાભને મેળવતા નથી,

તેનું કારણ એ જ કે આકસ્મિક સંયોગના પલટાને અંગે ક્રિયા અને પરિણામની ઉલટપાલટ થવાની હકીકત અહીં લાગુ પડતી નથી, તેથી તે જૈનેતરો શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મની બુદ્ધિએ પણ કુદેવ, કુગુરુ, અને કુધર્મને આરાધતા હોઇ મિથ્યાત્વ-દશામાં જ ગણાય છે. જૈનશાસનને અંગે પણ ગોશાલો, જમાલિ અને બીજા નિહ્નવોને અનુસરનારાઓ જો કે શુદ્ધપણાની બુદ્ધિથી જ અનુસરતા હતા તોપણ તે અનુસરનારાઓને શ્રદ્ધારહિત જ ગણવામાં આવ્યા છે.

અનુકંપાદાનની ભદ્રકદશાથી વિશિષ્ટતા

આ હકીકત જો ન માનીએ તો સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ અને કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મની પરીક્ષાને અવકાશ જ ન રહે, અગર નિરર્થક જ માનવી પડે, એટલે કે "**અપાત્રમાં પાત્રપણાની બુદ્ધિથી અપાતું દાન સર્વથા નિર્જરાનું કારણ ન બને અને એકાંત પાપબંધનું જ કારણ બને**" એમ સ્પષ્ટપણે માની શકીએ, પણ તેથી "**સુપાત્રદાનના પાત્રભૂત મહાત્માઓ તરફ** પોતાની અજ્ઞાન કે ભદ્રક દશાને અંગે **સુપાત્રપણાની બુદ્ધિ ન થાય** અગર સમજુ હોવાને લીધે સુપાત્રપણાની બુદ્ધિ હોવા છતાં પણ સુવિહિતશિરોમણિઓની બાલાદિક અવસ્થાને અંગે **અનુકંપા બુદ્ધિ થઈ જાય તો તેટલા માત્રથી તે દાન દેનારો પાપ બાંધે છે**" એમ કોઇ પણ પ્રકારે કહી શકાય નહિ,

આ જ કારણથી **વિપાકસૂત્ર**ના બીજા **સુખવિપાક** નામના પહેલા અધ્યયનમાં "**મિથ્યાત્વી દશામાં પણ સુબાહુકુમારે આપેલું સુપાત્રદાન મહાફળદાયી જણાવેલું છે.**"

એવી રીતે અહીં પણ મધ્યાહ્નના સમય સુધી સખત મહેનત કરીને થાકેલો અને રઘવાયો થયેલો પણ **નયસાર** સમ્યક્ત્વ પામ્યો નથી, છતાં પણ સુવિહિતશિરોમણિઓની દુઃખિત દશાને દેખીને અનુકંપા કરવા તરફ પ્રેરાએલો છે, અને તેજ અનુકંપાની જડથી તેવા સખત તાપમાં તે આગળ ચાલી ગએલા સાર્થની સાથે ભેગા કરવા તે મુનિઓને જોડે લઇને ચાલેલો છે.

તેરાપંથીઓની માન્યતાનો રકાસ

જો આ **નયસાર**માં ભયંકર ભિખમપંથીઓની ભાવના ઉદ્ભવી હોત અને "**પોતાના આત્માને અંગે થતા દુઃખમાં કર્મને કારણ માની આકુળતા-વ્યાકુળતા ન કરવી**" એવા વાસ્તવિક ઉપદેશની ઉંધી અસર લઇ "**બીજા દુઃખી પ્રાણીઓના દુઃખને દેખીને પણ લાગણી ન ઉદ્ભવવી જોઇએ**" એવો દયાના દુશ્મનોનો બેહુદો બોધ **નયસાર**ના મગજમાં અંશે પણ રહ્યો હોત તો આ જંગલમાંથી ભૂલા પડી હેરાન થઇ, ભૂખ્યા અને તરસ્યા થયેલા મહાત્માઓને દેખ્યા છતાં પણ તેરાપંથીના કહેવાતા તારણહારના ત્રાપાને નામે ડૂબતા મનુષ્યોની માફક વિવેકરહિત બન્યો હોત અને તેથી તે **નયસાર**ને અંશે પણ અનુકંપા આવત નહિ, અશન-પાન વિગેરે આપત નહિ અને સાર્થમાં ભેળવવા માટે સખત ગરમીમાં સાથે જવાનું તો સ્વપ્નું પણ સેવત નહિ, પરંતુ લોકોત્તર માર્ગે જવાવાળા સમગ્ર જૈનો અને લોકોત્તર માર્ગને ન સમજનારા જૈનેતરો પણ ભયંકર ભિખમપંથીઓના જેવા દયાના દુશ્મનો હોતા નથી, તેથી જ આ **નયસાર** મિથ્યાત્વી છતાં પણ દયાના અપૂર્વ ઝરણામાં પ્રવેશ કરી શક્યો.

એમ કહીએ તોપણ ખોટું નથી કે **નયસાર**ના હૃદયમાં ઉગવા પામેલી હૃદયંગમ અનુકંપાલતાના મનોહર ફળરૂપે જ **મહાવીરપણું**

થએલું છે, અને તેજ અનુકંપાના ફળરૂપ ત્રિલોકપૂજ્ય, સર્વજ્ઞ **મહાવીર** મહારાજના ત્રિકાલાબાધિત–અવિચ્છિન્નપ્રભાવશાળી શાસનને પામવાને આ જગત ભાગ્યશાળી થએલું છે. જો અનુકંપારૂપી જળ નયસારના હૃદયમાં ન હોત તો, ન તો થાત નયસારને સમકિત! ન થાત ભગવાન્ મહાવીર! તો પછી આ જગત અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાળી શાસનને પામત જ ક્યાંથી?

તેરાપંથીઓની માન્યતાનો સ્ફોટ

અનુકંપાદાનને ઉઠાવવાવાળા તેરાપંથીઓ તરફથી કેઇ વખત એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે “**અસંયતને દાન દેવાથી તેના અસંયમની અનુમતિ થાય અને તેથી દાન દેનારને તે અસંયતના અઢારે પાપસ્થાનકની અનુમોદનાથી મહાપાપ લાગે**” અર્થાત્ એમના કહેવા પ્રમાણે “**હિંસા કરનારાને એકલું હિંસાનું પાપ લાગે છે, ત્યારે અનુકંપાદાન દેનારને અઢાર પાપસ્થાનકો લાગે છે,**” પણ આ કથન શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ તેમ જ યુક્તિથી પણ વિરૂદ્ધ હોઇ કોઇ પણ સુજ્ઞ મનુષ્ય માની શકે તેમ નથી.

કેમકે જેઓએ સાધુપણું લઇ સર્વવિરતિ અંગીકાર કરી નથી, તેઓ દાન દે કે ન દે તો પણ સર્વ જગતના જીવોના અઢારે પાપસ્થાનકની અનુમોદનાના ભાગીદાર છે જ, **અનુમોદનાથી આવતા પાપકર્મનું રોકાણ ગૃહસ્થને હોતું જ નથી, પણ તે અનુમોદનાના પાપનું રોકાણ તો સર્વવિરતિવાળા સાધુઓને જ હોય છે અને તેથી જ ભગવતીજી** વિગેરેમાં શ્રાવકોને માટે દ્વિવિધ–ત્રિવિધ એટલે મન, વચન, કાયાથી કરવું નહિ, કરાવવું નહિ એવાં જ ઉત્કૃષ્ટથી પચ્ચક્ખાણ કહ્યા છે, છતાં ગૃહસ્થને પણ હિંસાદિક સંબંધી ત્રિવિધ પચ્ચખ્ખાણ માનવામાં આવે તો સાધુ અને શ્રાવકપણામાં કોઇ પણ જાતનો ફરક રહે નહિ, અને તેથી શ્રાવકને ચોથું અને પાંચમું ગુણઠાણું તથા સાધુને છઠ્ઠું ગુણઠાણું એ ફરક રહી શકે નહિ.

તેરાપંથીઓની વિકૃત માન્યતાનો પ્રતિકાર

વળી અવિરતને અનુકંપાબુદ્ધિથી પણ દાન દેતાં જો તેની અવિરતિનું પોષણ ગણી તેની અનુમોદના ગણવામાં આવે તો પાંચમા ગુણઠાણાથી બારમા ગુણઠાણા સુધીના જીવો જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાયથી ભરેલા હોઇ તેઓને પણ દાન દેનારો જ્ઞાનાવરણીય આદિના પોષણને કરનારો થઇ તે ઘાતીકર્મના અનુમોદક કેમ નહિ બને અને તેથી મહાપાપી કેમ નહિ થાય ?

વળી તે ભિખપંથીના ટોળાંને પણ દાન આપનારો મનુષ્ય તે ભિખમપંથીના ટોળામાં વીતરાગતા અને સદા અપ્રમત્તતા ન હોવાથી તે ટોળાંના ભેખધારીના આત્મામાં રહેલા પ્રમાદ, કષાય અને હિંસાદિકની અનુમોદના કરનારો થઇ મહાપાપી કેમ ન બને ?

વળી, દયાના દુશ્મનોની અપેક્ષાએ તો **શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં** કહેલી અને **મેઘકુમારના** જીવ-હાથીએ કરેલી સસલાની દયા અઢાર પાપસ્થાનકની અનુમોદનાવાળી થઇ જાત, પણ શાસ્ત્રકારે તો તેજ હાથીએ કરેલી સસલાની દયાથી હાથીને મનુષ્યભવ વિગેરેની પ્રાપ્તિ રૂપ લાભ જણાવ્યો છે.

આવી રીતે "**અનુકંપાદાનનો નિષેધ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ છે**" એમ સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય છે. હવે એ અનુકંપાનો નિષેધ યુક્તિથી વિરૂદ્ધ કેવી રીતે છે અને **નયસારને** અનુકંપાનો પ્રસંગ કેવી રીતે આવે છે તે આપણે વિચારીએ.

નયસારની અનુકંપાની વિશિષ્ટ ભૂમિકા

પૂર્વકાળમાં એવા કેટલાક પ્રતિષ્ઠિત લોકો હતા કે જેઓ લોકોના સમૂહ એટલે સાર્થને સાથે લઇને દેશાંતરે વેપાર માટે પ્રયાણ કરતા હતા અને તેથી તેવા પ્રતિષ્ઠિતોને સાર્થવાહ તરીકે ગણવામાં આવતા હતા. જેવી રીતે યુગાદિ ભગવાન્ **શ્રી ઋષભદેવજીએ ધના સાર્થવાહના** ભવમાં સર્વ લોકોની સંભાળ લેવાની જાહેરાત સાથે સાર્થ કાઢી સાર્થવાહપણું કર્યું હતું,

તે રીતે આ **નયસાર**ના ભવ વખતે પણ કોઇક પ્રતિષ્ઠિત સદ્‌ગૃહસ્થે કોઇક મ્હારા શહેરમાંથી દીન, અનાથ વિગેરેને તેની અડચણો દૂર કરવાની જાહેરાત પૂર્વક અને સાર્થમાં સાથે આવતા દરેક મનુષ્યની રક્ષા કરવાની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી કોઇક અમુક શહેરે જવા માટે સાર્થ કાઢી સાર્થવાહપણું ધારણ કરેલું છે. આવી રીતે જાહેરપણે સાર્થનું જવું અને સાર્થવાહની ઉદ્‌ઘોષણા તે મૂળ સ્થાનમાં વિચરતા સુવિહિત શિરોમણિ સાધુ મહાત્માઓને શ્રવણગોચર થઇ.

"સાધુ–સુવિહિતોને વગર કારણે જંગલ ઓળંગીને વિહાર કરવાની મનાઈ છે" અને એજ કારણથી કેટલેક સ્થાને **निष्कारणं विहारोऽपि निषिद्धः** એમ સામાન્ય રીતે વિશેષ વિધાનને અંગે કહેવામાં આવ્યું છે, પણ **"સર્વથા જંગલ ઓળંગીને વિહાર ન કરવો અગર સકારણ પણ સાધુઓએ જંગલ ઓળંગીને દેશાતરે નજ જવું"** એમ નિશ્ચિત નથી, તેથી તે સુવિહિતશિરોમણિઓને પણ તે સાર્થવાહની ઉદ્‌ઘોષણા સાંભળી દેશાંતરે જવાનો વિચાર થાય તે અસંભવિત નથી, યાવત્ સાર્થવાહની અનુજ્ઞા લઇને સુવિહિત સાધુઓએ પણ સાર્થની સાથે તે ગામથી વિહાર શરૂ કર્યો.

અવિચ્છિન્નપણે પ્રયાણ કરતાં જે ગામથી સાર્થ ચાલ્યો હતો તેની નજીકની વસ્તીવાળો બધો દેશ ઓળંગ્યો અને જંગલના નજીકમાં કોઇક ગામમાં સાર્થવાહનો પડાવ થયો, ત્યાં મુનિમહારાજાઓ અજ્ઞાત અને ઉંછ એવી ભિક્ષા માટે તે નજીકના ગામમાં ગોચરી માટે પધાર્યા. આહારાદિકની ગવેષણામાં વાર લાગી હોય કે સાર્થવાહને ત્યાંથી ઉપડવાને બીજું કાંઇ કારણ થયું હોય, પણ તે મુનિ મહારાજા ગામમાંથી ભિક્ષા લઇને પધારે અને ગોચરી કરીને સાર્થમાં મળી જાય તે પહેલાંજ સાર્થવાહે સાર્થનો પડાવ ઉપાડી લઇ પ્રયાણ શરૂ કરી દીધું.

મુનિ મહારાજા પણ ભિક્ષાવૃત્તિ કરી આહારપાણી કરીને સાર્થમાં

મળી જઇશું એવી બુદ્ધિએ તે ગામથી વિહાર કરી આગળ ચાલ્યા. આગળ ચાલતાં ચાલતાં તે મુનિ મહારાજાઓ ભયંકર જંગલમાં ભૂલા પડયા અને માનો કે **શ્રી નયસારની** ભવિતવ્યતા જ જાણે સમ્યક્ત્વ દેવા માટે તેમને ખેંચી લાવતી હોય, તેવી રીતે તે મુનિ મહારાજાઓ જંગલના જે કિનારે તે **નયસાર** આવેલો છે તેજ કિનારે તે મુનિ મહારાજાઓ પણ માર્ગ ભૂલવાથી આવી ચઢયા.

જંગલથી તે મુનિ મહારાજાઓ જે વખતે બહાર આવ્યા છે અને ભવિષ્યના ભગવાન્ એવા **શ્રી નયસારને** જે વખતે તે મુનિ મહારાજાઓ દેખવામાં આવ્યા છે તે વખત તે મુનિ મહારાજાઓની અવસ્થા દેખીને તેમ જ તેમનું વિદેશીયપણું અને જે જંગલ તે મુનિ મહારાજાઓ ઉતર્યા છે તેનું અત્યંત વિકટપણું કે જે વિકટ જંગલમાં શસ્ત્રધારી પણ એકાકી વિચરી શકતા નથી.

વળી પરિશ્રમથી થયેલ પરસેવાથી રેબઝેબ થએલા, ભયના ભણકારાથી ભરાએલા, ક્ષુધા અને તૃષાથી અત્યંત વ્યાકુળ અને પરદેશી એવા સાધુઓને તે **નયસારે** ઝાડોની વિકટ ઘટાઓથી ભરપૂર એવા સ્થાનમાં મધ્યાહ્નકાળે દેખ્યા, અર્થાત્ તે સાધુઓ મધ્યાહ્નકાળ સુધી અજાણ્યા જંગલમાં ભૂલા પડયા છતાં કેવી રીતે હેરાનગતિ પામ્યા હશે અને તેમની કેવી અવસ્થા થઈ હશે તેની આપણને કલ્પના આવવી પણ અશકય છે, તેવી રીતે હેરાન થએલા પરદેશી જંગલ ઓળંગીને આવેલા મુનિ મહારાજાઓને દેખીને **નયસાર** જે અનુકંપા ભાવમાં પ્રવેશ કરે છે તે તેના આત્માની સંસ્કૃત દશા જણાવે છે.

નયસારમાં મોક્ષબીજની સંગાતિ

શાસ્ત્રકારોએ મોક્ષના **બીજ તરીકે તત્ત્વનો અદ્વેષભાવ** જણાવ્યો છે, તે અહીં **નયસારમાં** પણ બરાબર ઘટે છે. જો તે **નયસારને** જૈનસાધુને અંગે અદ્વેષભાવ ન હોત, પણ વર્તમાન યુગના વીરશાસનના વીર કહેવડાવનારા મહાનુભાવો સર્વજ્ઞ શાસનમાં વર્તતા છતાં માત્ર વિચારભેદને સહન નહિ કરતાં કોઇ પણ જૈન વ્યક્તિ કે જૈનના નાના બાળકને પણ ન છાજે તેવા મારવો,

બંદીખાને નાખવો, વિરોધીના આર્થિક નુકશાનમાં રાજી થવું, કૌટુંબિક નાશમાં કિલકિલાટ કરવો, અપમાનમાં આનંદ માનવો યાવત્ તેના શારીરિક દુઃખમાં સંતોષની સીમાએ પહોંચવું વિગેરે વિચારો ધરાવવા સાથે વચનપ્રવાહને વિસ્તારે છે, તેવી દ્વેષદશા હોત તો તે **નયસાર**ને તે કષ્ટની કોટિએ ગએલા પણ સુવિહિતોને દેખીને અંશ માત્ર પણ અનુકંપા આવત નહિ, પણ **નયસાર**ને તે સુવિહિતોને તેવી અવસ્થામાં દેખીને અદ્વેષભાવ હોવાથી ઘણી જ તીવ્ર અનુકંપા આવી અને તેજ અનુકંપાને લીધે સાર્થવાહની અનુચિત પ્રવૃત્તિનો તેને વિચાર થવા લાગ્યો.

નયસારની વિશિષ્ટ વિચારણા

તે **નયસાર**ના મનમાં આવ્યું કે ઉદ્‌ઘોષણ કરીને વિશ્વાસ દેવાપૂર્વક સાર્થમાં લીધેલા સર્વ પુરુષોને સર્વ પ્રકારે જાળવવા એ સાર્થવાહની ફરજ હોય તો પછી આવા તપસ્વી સાધુઓ સાર્થથી છૂટા પડી જાય તેની સાર્થવાહે ખબર કેમ ન રાખી ? વળી સાધુઓ ભૂલા પડી જંગલમાં રખડયા ત્યાં સુધી પણ સાર્થવાહે કેમ તપાસ ન કરી એ તો ખરેખર સુવિહિત સાધુઓની ભાગ્યદશા જ અને આયુષ્યનું સુસ્થિતપણું જોરદાર કે જેને લીધે ભૂલા પડયા છતાં પણ ભયંકર જંગલનો પાર પામી શકયા.

ક્ષણવાર સાર્થવાહ સંબંધી આવો વિચાર કરીને **નયસાર** સુવિહિત સાધુઓને આશ્વાસન દેવાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. મુનિ મહારાજાઓને અશન-પાન આદિથી પ્રતિલાભે છે, મુનિ મહારાજાઓ પણ દાયકઆદિની શુદ્ધિ દેખીને **નયસારે** દીધેલા અશનાદિકને ગ્રહણ કરી આહારપાણી એકાંતમાં જઈ વાપરી લે છે, મુનિ મહારાજાઓને પ્રતિલાભીને વિદાય કર્યા છતાં મુનિ મહારાજાઓ જે સાર્થથી છૂટા પડેલા છે તેજ સાર્થમાં ભેળવવાના વિચારને વળગી રહેલો છે અને તેથી જ મુનિ મહારાજાઓ આહારપાણી કરીને ઊઠયા કે તરત જ મુનિ મહારાજાઓની પાસે આવે છે અને વિનતિ કરે છે કે-આપ પધારો. હું આપને તે સાર્થની સાથે ભેળવી દઉં.

નયસારની ભક્તિ

મુનિ મહારાજાઓ આહારપાણી કરી રહે પછી પણ તત્કાળ મુનિ મહારાજને સાર્થમાં ભેળવી દેવા માટે માર્ગ બતાવવાની વિનતિ કરવી એ જ કહી આપે છે કે **નયસાર**ના મનમાં મુનિ મહારાજાઓને સાર્થ સાથે ભેળવી દેવાની તમન્ના લાગેલી હતી, મુનિ મહારાજાઓ પણ સાર્થમાં ભળવાને માટે જ ચાહતા હતા અને તેથી તે **નયસાર**ની વિનતિને અંગે તત્કાળ વિહાર કર્યો અને **નયસાર** પણ તે મુનિ મહારાજાઓને સાર્થમાં ભેળવવા માટે માર્ગ દેખાડવા સાથે ચાલ્યો.

માર્ગમાં ચાલતાં પણ મુનિ મહારાજાઓનું ધ્યાન જગતના જીવ માત્રના ઉદ્ધાર તરફ હોવાને લીધે તે **નયસાર**નો પણ સંસાર-સમુદ્રથી ઉદ્ધાર થાય એ દૃષ્ટિએ **નયસાર**ને ઉપદેશ આપવાની ઇચ્છા થઇ, કારણ કે અત્યાર સુધીની તે **નયસાર**ની પ્રવૃત્તિ દેખીને તે મુનિ મહારાજાઓને જરૂર એમ લાગેલું હોવું જોઇએ કે અન્ય ધર્મમાં રહેલો છતાં આટલા બધા અદ્વેષભાવવાળો અને અનુકંપા કરવામાં આગેવાનપણું ધારણ કરનારો તથા પરોપકારને માટે નિઃસ્વાર્થપણે પરિશ્રમ વેઠનારો હોવાથી ખરેખર આ પાત્રરૂપ છે અને તેથી આ જીવમાં વાવેલું બોધિનું બીજ ઘણી સારી રીતે નવપલ્લવિત થશે એમ ધારી શુદ્ધ દેવાદિક તત્ત્વો અને જીવાદિક પદાર્થોનું સ્વરૂપ સચોટપણે સમજી શકાય એવી ભવસમુદ્રને તારવા પ્રવહણ સમાન ધર્મદેશના સુવિહિત મુનિ મહારાજાઓએ કરી.

રસ્તે ચાલતાં ઉપદેશ આપવો ઉચિત નથી

જો કે માર્ગમાં ચાલતાં સુવિહિત મુનિઓને પૃચ્છનાદિક સ્વાધ્યાય પણ કરવાનો હોય નહિ, કેમકે તેવો સ્વાધ્યાય ઇર્યાસમિતિનો વ્યાઘાત કરનાર છે અને તેથી જ શ્રી **ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર**માં ઇર્યાસમિતિપૂર્વક ચાલતી વખતે માર્ગમાં સ્વાધ્યાય કરવાનો નિષેધ કરેલો છે, અને જો વાચનાદિક સ્વાધ્યાયનો નિષેધ હોય તો પછી

ધર્મકથારૂપ સ્વાધ્યાય કરવાનું તો માર્ગમાં ચાલતાં હોય જ નહિ. છતાં શાસ્ત્રકારો ભયયુક્તમાર્ગમાં નમસ્કાર આદિ પરાવર્તનરૂપી સ્વાધ્યાયની છૂટ આપે છે, તેવી રીતે આ સુવિહિતોએ પણ તે **નયસાર**ની તેવી ભદ્રિકતા દેખીને ધર્મકથાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય તો અસંભવિત નથી.

આ રીતે સુવિહિતશિરોમણિઓએ **નયસાર**ની યથાભદ્રિકતા દેખીને આપેલી દેશનાથી તે **નયસાર**ને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ.

નયસારના વનગમન વિષે ભિન્ન-ભિન્ન વિચારધારા

આ સ્થાને જેમ આવશ્યકનિર્યુક્તિકારે માત્ર માર્ગદર્શનની જ વાત જણાવી છે, અને સાથે તે વખતે સમ્યગ્દર્શન થયું એટલું જ માત્ર જણાવેલું છે, પણ **નયસાર** જંગલમાં ગયો હતો, શા માટે ગયો હતો? મુનિઓને માર્ગ દેખાડવા કોણ ગયું? અને **નયસાર**ને સમ્યક્ત્વ ક્યાં થયું એ વિગેરે વિશેષ હકીકત નિર્યુક્તિકાર મહારાજે જણાવી નથી, જ્યારે મૂળ ભાષ્યકારે **रायदारुवणगमणं** એમ કહી રાજાને માટે લાકડાં લાવવા નયસાર વનમાં ગયો એટલું જણાવ્યું છે, તે પછી ટીકાકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી અને શ્રીમલયગિરિ મહારાજે કથાપ્રસંગમાં "રાજાના આદેશથી ગાડી ગાડાં લઈને રાજા માટે લાકડાં લેવા **નયસાર** વનમાં ગયો છે" એમ જણાવ્યું છે, પછી **આચાર્ય શ્રી ગુણચંદ્રજી** પ્રાકૃત **મહાવીરચરિત્ર**માં ભવન અને રથ આદિને માટે ઘણા કિંકરો (દરેક કાર્યમાં હુકમ માગનારા મનુષ્યો)ની સાથે લાકડાં માટે જવાનું જણાવે છે. કલિકાલ સર્વજ્ઞ **શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજ "માત્ર સારાં લાકડાં માટે **નયસાર**નું ચાકરો સાથે જંગલમાં જવું" જણાવે છે, અને **શ્રી કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ટીકા** વિગેરેમાં "તે **નયસાર કાષ્ઠ** (આ શબ્દ સામાન્ય રીતે બાળવાનાં લાકડાં માટે જ વપરાતો હોઇ તેના ભારાવાળાને કાષ્ઠવાહક કહેવામાં આવે છે) લેવા માટે જંગલમાં ગયો" એમ જણાવે છે. (ત્યાં નથી તો ઘણાં ગાડાંની વાત અને નથી નોકરચાકરની વાત.)

આ બધા પાઠોમાં "એકલા **નયસાર**ને મુનિનો જોગ કેમ મળ્યો? મુનિઓને એકલા **નયસાર**ની સાથે જ વાર્તાલાપ કેમ થયો? આહારપાણી પ્રતિલાભવાની તક એકલા **નયસાર**ને કેમ મળી? **નયસાર** પોતે જ પોતાની પાસે નોકરો છતાં માર્ગ દેખાડવા કેમ ગયો?" વિગેરે ખુલાસો મેળવી શકાય તેવો લેખ નથી.

છતાં એક **સુબોધિકા**ના લેખ ઉપરથી આગળ લખવામાં આવેલા **નયસાર**ના વિવેચનથી જેમ કોઇક મનુષ્યે જીભની ચળ ઉતારી લેખનના ગોદા માર્યા છે તેવી જ રીતે અહીં સમ્યક્ત્વના પ્રસંગમાં પણ જીભની ચળ ઉતારે નહિ તેટલા માટે જણાવવું જરૂરી છે કે—

કોઈક શાસ્ત્રકાર "આહારપાણીના દાન આદિથી સમ્યક્ત્વ થયું" કહે છે, કોઇક "આહારપાણી પછી માર્ગ બતાવવા પહેલાં દીધેલા ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ થયું" કહે છે, વળી "કોઇક માર્ગમાં જતાં વચમાં બેસી ધર્મોપદેશ આપ્યો તેથી સમ્યક્ત્વ થયું" એમ કહે છે, જ્યારે કેટલાક શાસ્ત્રકારો "માર્ગમાં ચાલતાં મુનિઓએ આપેલા ધર્મોપદેશથી **નયસાર**ને સમ્યક્ત્વ થયું" એમ કહે છે.

નયસારના આત્માની ઉત્તમતા

આવા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના વિવિધ લેખોમાંથી તત્ત્વને અંગે કોઇ પણ જાતની વિરૂદ્ધતા ન દેખતાં કથાના પ્રસંગોમાં વિવિધપણું બનવું સ્વાભાવિક ગણી "**માત્ર માર્ગમાં ચાલતાં ધર્મોપદેશથી સમ્યક્ત્વ પમાડયું**" એ એક જ વાતને અહીં આગળ ઉલ્લેખમાં લીધેલી છે, અને તેથી દાનાદિકના પ્રભાવને અહીં ઉલ્લેખિત નહિ કરતાં માત્ર સુવિહિતશિરોમણિઓની માર્ગમાં ચાલતા પણ દેશના દેવાની નિષિદ્ધ એવી પણ રીતિને અનુસરીને લખાણ કરવામાં આવ્યું છે.

ઉપર જણાવેલી **નયસાર**ની હકીકતમાં એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે **શ્રીનયસાર** કોઇક તેવા ભાગ્યના યોગે જ મુનિઓના સમાગમમાં આવ્યો, તેને દાનબુદ્ધિ જાગી, યથાર્થ રીતિએ દાનવિધિ સાચવ્યો,

સાધુઓને માર્ગે ચઢાવી સાર્થમાં ભેળા કરવાની બુદ્ધિરૂપી અદ્વેષપણાના ફળરૂપી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઇ અને તેને જ પ્રતાપે મુનિમહારાજ પાસેથી ધર્મોપદેશ પામી સંસારમાં અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત સુધી રખડતાં પણ ન મેળવાય તેવું સમ્યક્ત્વરત્ન તેણે મેળવ્યું.

પણ આ બધો અધિકાર માત્ર પ્રસંગાનુપ્રસંગવાળો જ છે, ચાલુ અધિકાર તો તે **નયસાર**માં સમ્યક્ત્વ ન હોવા છતાં પણ પરોપકારમાં પરાયણતા કેટલી હતી કે જેને પ્રતાપે પોતે અન્ય મતનો છતાં પોતાના મતથી વિરૂદ્ધ જૈન મતવાળા સાધુઓની તરફ અનુકંપાબુદ્ધિ થઈ, દાન દીધું, માર્ગે ચઢાવવા પણ ગયો.

સામાન્ય દૃષ્ટિએ વિચારનારો પણ સમજી શકશે કે જૈનેતર તરફથી થયેલું સાધુ મહાત્માને અંગે આ બધું વર્તન એ ખરેખર તે આત્માની ઉત્તમતાને સ્પષ્ટ રીતે ધ્વનિત કરે છે.

નયસારની પરોપકાર વૃત્તિનો ઉપસંહાર

આ રીતે **નોઆગમ વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યનંદીના** મૂળ અધિકારમાં દ્રવ્યપૂજાના અધિકારમાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવંતોનું પરોપકારમાં નિરતપણું જણાવવા માટે ભગવાન્ **શ્રી મહાવીર** પરમાત્માની સમ્યક્ત્વ પહેલાં પણ તેમના જીવની તથાભવ્યત્વને અંગે રહેલી ઉત્તમતા જણાવીને પરોપકાર વૃત્તિનું સ્વરૂપ વિચાર્યું.

અહીં એક વાત ખ્યાલમાં રાખવા જેવી છે કે જો તે નયસારનો જીવ સ્વાભાવિક રીતે અનુકંપાગુણને ધારણ કરનારો ન હોત તો તે જંગલમાં માર્ગભ્રષ્ટ થયેલા સાધુઓની દુઃખમય સ્થિતિને દેખીને અનુકંપા ધરાવી શકત નહિ. તેમજ જંગલ જેવા સ્થાનમાં દાન દેવાની બુદ્ધિ કે જે સમ્યગ્દર્શન ન હોવાથી અનુકંપા બુદ્ધિથી જ થાય તે તો આવત જ નહિ. વળી તે નયસાર એકલા ક્ષુધાતૃષા આદિના બાહ્ય દુઃખને લીધે જ અનુકંપા ધરાવી શક્યો એટલું જ નહિ પણ સાધુઓ સાર્થથી જુદા પડેલા હોવાથી તેમને સાર્થની સાથે ભેળવવાની જે ચિંતા, તે ચિંતાને ટાળવારૂપ અનુકંપા પણ તેના હૃદયમાં બરોબર વસી ગઈ.

નયસારની માર્ગ બતાવવાની વૃત્તિનું રહસ્ય

કેમકે તે શ્રી નયસારના ચરિત્રને જણાવનારા કોઈ પણ ગ્રંથમાં મુનિઓએ માર્ગ દેખાડવા માટે નયસારને પ્રેરણા કરી હોય એવો ઉલ્લેખ જ નથી, પણ સ્થાને સ્થાને તેવો ઉલ્લેખ છે કે સુવિહિત શિરોમણિ સાધુઓએ આહારપાણી કર્યું, પછી સ્વયં નયસાર તેઓશ્રીની પાસે આવીને પ્રેરણા કરે છે કે-"હે મહાભાગ્યશાળીઓ આપ પધારો, હું આપને માર્ગ દેખાડું." આવી રીતે પ્રેરણા કરીને પોતાથી અપરિચિત અને જુદા ધર્મવાળાને માર્ગ દેખાડવા પ્રવૃત્તિ કરવી તે તે નયસારમાં અનુકંપાગુણની વિશિષ્ટતા જણાવવા સાથે પરોપકાર વૃત્તિની વિશિષ્ટતા જણાવનારી બાબત છે. અર્થાત્ આહાર આદિનું દેવું જેમ પરોપકારવૃત્તિના ગુણથી જ બન્યું છે, તેમ સ્વયં પ્રેરણા કરીને માર્ગ દેખાડવા જવું તે પણ તે જીવની અત્યંત પરોપકારવૃત્તિને આભારી છે.

જગતમાં કેટલાકો આંગળી માત્રથી નિર્દેશ કરી પરોપકારની બુદ્ધિ દાખવવાવાળા હોય છે, પણ પોતે સ્વયં સાથે ચાલી, પ્રેરણાપૂર્વક માર્ગે ચઢાવવા તૈયાર થનારા પરોપકાર કરનારાઓ ઘણા દુર્લભ હોય છે.

શોચનીય બીના

વર્તમાન કાળમાં કેટલાક સાધુમહાત્માઓને એ વાતનો સ્પષ્ટ અનુભવ છે કે તેઓ કોઈ ગામમાં ગયા હોય અને તેઓને દુકાન ઉપર બેઠેલો કુલથી જૈનધર્મવાળો હોય અને તિલક કરેલું હોવાથી સામાન્ય રીતે ધર્મના સંસ્કારવાળો હોય, તેવાને માત્ર ઉપાશ્રયનું સ્થાન પૂછ્યું હોય ત્યારે તે મહાનુભાવ આંગળીના ટેરવે ઉપાશ્રયનો રસ્તો દેખાડે છે, પણ એવો કોઇક જ મહાનુભાવ હોય છે કે જે સાધુ મહાત્માને ઉપાશ્રય દેખાડવા માટે સ્વયં પ્રવૃત્ત થાય અને સાથે ચાલે જ્યારે આવી રીતે કુલથી જૈન ધર્મવાળા અને કાંઇક સંસ્કારવાળાને પણ ઉપાશ્રયનો માત્ર માર્ગ દર્શાવવામાં પ્રવૃત્તિ થવી

મુશ્કેલ પડે છે, તો પછી તે નયસારનું સાર્થમાં ભળી શકે તેવી રીતના માર્ગને દેખાડવા માટે સાધુ મહાત્માઓની સાથે પ્રયાણ કરવાનું થયું છે તે તેની પરોપકારવૃત્તિ જણાવવા માટે બસ છે.

નયસારની પરોપકાર-વૃત્તિની વિશિષ્ટતાનું રહસ્ય

કેટલાક ગ્રંથકારોએ નયસારની સાથે ઘણા ગાડાં અને નોકર-ચાકરો હોવાનું સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે તેને અંગે વિચાર કરીએ તો એ વધારે સ્પષ્ટ થાય છે કે ગાડાં અને નોકરોની ચિંતાને પણ તેણે માર્ગ દેખાડવા રૂપ પરોપકારને અંગે ગૌણ કરેલી છે, એટલું જ નહિ પણ વર્તમાનમાં ભાવિક ગણાતા શ્રાવકોએ પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની સેવા, ગોઠી એવા નોકરોને, તરણતારણના કાર્યમાં પ્રવહણ સમાન સાધુ મહાત્માઓની આહારદાનાદિક ભક્તિ રસોઇઓ આદિ નોકર દ્વારા અને પાણી ગાળવું, ધાન્ય વીણવું, શાક શોધવું વિગેરે ધર્મ રાખી શકે તેવાં કાર્યો, ઘાટી કે ભૈયા આદિ નોકર દ્વારા કરતાં નજરે આવે છે, તો પછી તે નયસાર પોતાની સાથેના નોકર-ચાકરોને સાધુ મહાત્માઓને માર્ગ દેખાડવાનું નહિ ભળાવતાં પોતે જ જાતે તેઓશ્રીને જે માર્ગ દેખાડવા જાય છે, તેજ તેમની પરોપકાર વૃત્તિની વિશિષ્ટતા જણાવે છે.

નયસારની આ જાતની પરોપકારવૃત્તિની વિશિષ્ટતાના કારણે સાધુ મહાત્માઓને તે નયસાર ધર્મ પામવાને લાયક લાગ્યો અને માર્ગે ચાલતાં પણ ધર્મોપદેશ દેવાનું યોગ્ય જણાયું; કેમકે તે નય-સારની ધર્મોપદેશને માટે યોગ્યતા જાણવા માટે બીજી કોઇ પ્રવૃત્તિ થઇ હોય તેવું શાસ્ત્રમાં વિધાન દેખાતું નથી, અને અપરિચિત અને વિધર્મી છતાં દાન દેવાની થએલી બુદ્ધિ એ સામાન્ય પરોપકાર વૃત્તિ જણાવનારી હોય અને આ માર્ગ દેખાડવાની પ્રવૃત્તિ વિશેષ ઉપકારને જણાવનારી થાય, ને તેથી સાધુ મહાત્માઓને નયસારની ધર્મયોગ્યતા લાગે તો કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

વળી ટાળવાના પ્રયત્ન છતાં અવિધિ લાગી જતી હોય તોપણ ધર્માનુષ્ઠાન છોડવું નહિ, કેમ કે-

अविहिकया वरमकयं, उस्सूयवयणं वयन्ति गीयत्था ।
पायच्छित्तं जम्हा, कए लहुयं अकए गुरुयं ॥१॥

એવી શાસ્ત્રની પ્રસિદ્ધતમ ગાથાને ન ગણકારતાં કો'ક કો'ક તે ગાથાને અનુસારે દેવાતા ઉપદેશને અવિધિ પંપાળવાનો ઉપદેશ ગણી સ્વચ્છંદપણે બોલે, એટલું જ નહિ પણ અવિધિ ટાળવાનો સ્પષ્ટ ઉપદેશ છતાં પણ જેઓ શાસ્ત્રનો ખોટો પાઠ રજુ કરી આકસ્મિક કર્મોદયે થતી અવિધિની જગો પર અવિધિસ્થાપનનો પાઠ આપી લોકોને ભરમમાં નાખે તેવાઓના કથનની કિંમત શી ?

આપવાદિક રીતિએ પણ રસ્તે ચાલતાં ઉપદેશની સફળતાનું બીજ

અહિં વસ્તુતઃ અવિધિ કહો કે અપવાદ કહો ગમે તે કહો પણ કેટલાક ગ્રંથકારોના જણાવવા પ્રમાણે સુવિહિત-શિરોમણિએ માર્ગમાં ચાલતાં ઉપદેશ આપી શ્રીનયસારને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે તે ઉત્તમ કાર્ય થયું છે એ સંબંધી કોઈ પણ શાસ્ત્રકારે ભિન્ન મત જણાવ્યો નથી.

સુવિહિત-શિરોમણિઓમાંથી જે સુવિહિત શિરોમણિએ શ્રી નયસારને જે ધર્મોપદેશ આપી સમ્યક્ત્વરૂપી મહત્તમ ગુણ (જે કે અનંત કાળે પણ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે તે) પમાડયો હશે, તે ઉપદેશ દેવાદિક તત્ત્વો અને જીવાદિક પદાર્થોના સ્વરૂપ વિગેરેને જણાવનાર જ હોવો જોઇએ, અને તે તત્ત્વ અને પદાર્થ સંબંધી ઉપદેશ લાંબા વાકયપ્રબંધથી હોય એ અસંભવિત નથી, કેમકે તેવા લાંબા વાકય પ્રબંધ વગર તેવા તત્ત્વો કે પદાર્થોની ઓળખાણ તેવા અપરિચિત વિધર્મીને સહેજે થઈ શકે નહિ. અને તેવી ઓળખાણ થયા વિના સર્વ પદાર્થોની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરનાર સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાય વિષયક શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ શ્રી નયસાર મેળવી શકે નહિ.

આ હકીકત વિચારતાં સુવિહિત–શિરોમણિઓને સાર્થમાં ભેળવવા માટે નયસાર ઘણા ગાઉ સુધી દૂર ગએલો હોવો જોઇએ એમ માનવા તરફ સહેજે આપણું મન દોરાય, અને જો એ વાત માનીએ તો ઘણા ગાઉ સુધીની મુસાફરી કરીને પણ સુવિહિત–શિરોમણિઓને સાર્થની સાથે ભેળવી દેવાની પરોપકાર વૃત્તિ જે જાગી, તે તેમના આત્માની સ્વાભાવિક પરોપકારનિરતતાને દર્શાવવા માટે ઓછી ઉપયોગી નથી.

આવા પરોપકારનિરત મનુષ્યોને સાધુ પુરુષોનો સમાગમ થાય, અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તે કોઇ પણ પ્રકારે આશ્ચર્યકારક નથી.

આ રીતે નયસારના ભવમાં એક સમ્યક્ત્વના પ્રસંગના જણાવેલા વૃત્તાંતથી આપણે મહાવીર પરમાત્માનું પરોપકારનિરતપણું જાણી શકીએ, પણ મહાવિદેહ સરખા ક્ષેત્રમાં જ્યાં લાખો પૂર્વનું આયુષ્ય છે ત્યાં તેમની આખી જિંદગીમાં તે પોતાની પરોપકારનિરતતાની ટેવને અંગે કયા કયા પરોપકારના કાર્યો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ પહેલાં અને પછી પણ કર્યાં હશે તેનો શાસ્ત્રોમાં શ્રી નયસારના ભવ સંબંધી બીજા વૃત્તાંતો આવતા નથી.

નયસારની પરહિતનિરતતાનો પરિચય

જો કે શ્રી ગુણચંદ્રસૂરિજીના મહાવીરચરિત્રમાં માતાપિતાએ શ્રી નયસારને નીતિના વર્તન સંબંધી ઉપદેશ આપેલો છે, પણ માર્ગ-દર્શન વિગેરેના વૃત્તાંત જેવું શ્રી નયસારનું બીજું કોઈ સચોટ વર્ણન તેમની પરોપકારવૃત્તિની ટેવને દર્શાવવાવાળું નથી એ ચોક્કસ જ છે, તોપણ જરૂર એમ માનવું પડે છે કે તેવી પરોપકારવૃત્તિની ટેવ તેમને હોવાથી લાંબા આયુષ્યના જીવનમાં અનેક પરોપકારના કાર્યો કરેલાં જ હોવાં જોઇએ.

આ ઉપરથી તે નયસારનો આત્મા કે જે ત્રિલોકનાથ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજનો જીવ છે, તે બીજાના ઉપકાર તળે દબાયા સિવાય બીજાના ઉપકારમાં લીન રહેવા રૂપ **परहितनिरत** હતો એમ માનવું જ વ્યાજબી છે.

નયસારની પરમાર્થવૃત્તિ ઉપદેશનું કારણ બને

જોકે સાધુ મહાત્માઓ સર્વ જીવોને ધર્મોપદેશ આપવાને કટિબદ્ધ હોય છે, કેમકે તેઓની ભાવના જ એવી હોય છે કે જગતના સર્વ જીવો લોકોત્તર માર્ગને પામી શાશ્વતપદ મેળવનારા થાય અને તેથીજ "મહાપુરુષો ઉપસ્થિત અને અનુપસ્થિત એટલે કે સાંભળવા તૈયાર થએલા અને નહિ થએલા સર્વને ધર્મોપદેશ આપે" એમ શાસ્ત્રકારો ફરમાન કરે છે, એટલે નયસારને અંગે કોઇક વિશિષ્ટ યોગ્યતા તે સુવિહિત શિરોમણિઓએ દેખેલી હોવી જોઇએ કે જેને અંગે "આ યોગ્ય છે" એમ ધારી ધર્મોપદેશને માટે કારણ શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું. હાલમાં જે ચરિત્ર ઉપલબ્ધ થાય છે, તેને આધારે ઉપર જણાવેલી આહારદાન અને માર્ગદર્શનને માટે ચાલવાની પ્રવૃત્તિ જ તે મહાત્માઓને ધર્મોપદેશની યોગ્યતાના કારણ તરીકે લાગી હોય તો નવાઇ નથી.

રસ્તે ચાલતાં ઉપદેશ ન અપાય
છતાં આપ્યો ? તેનું રહસ્ય

વિશેષમાં તે મહાત્માઓ શુદ્ધ ચારિત્રવાળા હોઇ અવિધિને ટાળવા તૈયાર હોય તે તો સ્વાભાવિક જ છે. છતાં પણ કેટલાક શાસ્ત્રોના જણાવવા પ્રમાણે તે સુવિહિત શિરોમણિઓએ માર્ગે ચાલતાં જે ધર્મોપદેશ આપ્યો તે અવિધિ ગણાય તેમાં બે મત થઇ શકે તેમ નથી, છતાં "તે અવિધિનું કાર્ય તે સુવિહિત-શિરોમણિઓએ જે કર્યું તે અનુચિત છે" એમ કોઇ પણ ધર્મપ્રેમી કહી શકશે નહિ. શાસ્ત્રમાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદ બંને માર્ગો યથોચિત કર્તવ્યપણે જણાવેલા છે અને તેથી તે સુવિહિત-શિરોમણિઓને માર્ગે ચાલતાં પણ દેશના દેવારૂપ અપવાદ માર્ગનું આલંબન કરવું પડ્યું હોય તો "તે આલંબન શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ હતું" એમ કહેવાને કોઈ પણ સમજુ તૈયાર થઇ શકે નહિ.

કેમકે આ અપવાદ-માર્ગના આલંબનને કે અવિધિને કોઈ અનુમોદતું નથી, પણ તે દેશનાથી નયસારને થએલું સમ્યક્ત્વ દરેકને

અનુમોદનીય જ છે. આવા વિધિ, અવિધિ અને ધાર્મિક કાર્યોના વિભાગો ધ્યાનમાં ન રાખતાં જો તેવી અવિધિ માત્રથી ઉચિત કાર્ય છોડવા લાયક માનવામાં આવે તો આ નયસારને થએલું સમ્યક્ત્વ અને સાધુ મહાત્માઓએ કરેલી દેશના એ કાર્ય તિરસ્કાર લાયક જ થાય, પણ અવિધિ નિંદવા ને વર્જવા લાયક છતાં, પ્રમાદયોગે કથંચિત્ થએલી અવિધિથી થતું ધાર્મિક કાર્ય વર્જવા લાયક થઈ શકે નહિ, અને તેથી જ તે સુવિહિત-શિરોમણિઓની દેશના અને નયસારની સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિને કોઇ પણ શાસ્ત્રકારોએ ઉપર જણાવેલા અપવાદ કે અવિધિ છતાં પણ અયોગ્ય દેખાડી નથી.

"અવિધિનો ત્યાગ વિધિનો ખપ"નું માર્મિક રહસ્ય

અહીં ખાસ સમજવા જેવું એ છે કે-"**અવિધિ ટાળવાના ખપપૂર્વક વિધિથી કરાતા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં કથંચિત્ અવિધિ થાય તોપણ તે ભાવધર્મ છે, અને અવિધિ ટાળવાનો કે વિધિને આદરવાનો ખપ ન કરે અને યદ્વા-તદ્વા ધર્માનુષ્ઠાન આચરે તે દ્રવ્યધર્મ**" આવું ધર્મસંગ્રહણીમાં સ્પષ્ટ છે, તેમ જ અનેક શાસ્ત્રોમાં નિરતિચાર અનુષ્ઠાનોનો મહિમા જણાવવા છતાં પણ "**સાતિચાર અનુષ્ઠાનથી જ નિરતિચાર અનુષ્ઠાન આવે છે**" એમ પણ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે.

આ ઉપરથી "**અવિધિ ટાળવા પૂર્વક વિધિનો ખપ કરવાની બુદ્ધિથી કરાતું અનુષ્ઠાન વર્જવા યોગ્ય નથી**" એવું કહેવાય, અને સાથે જ અવિધિનો નિષેધ પણ જણાવાય.

આમ છતાં કો'ક પોતાની અણસમજને લીધે કે બીજા કોઈ પણ કારણથી એમ સમજી લેવાની ભૂલ કરે કે "વિધિની ઇચ્છા-પૂર્વક અને અવિધિનો ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિપૂર્વક કરાતા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનમાં કથંચિત્ કર્મોદયે થતી અવિધિથી એ ધાર્મિક કાર્ય છોડવા લાયક નથી, એવો ઉપદેશ જે દેવાય તે ભક્તની શરમને લીધે તે અવિધિ પંપાળવા માટે છે" એમ ખરેખર માનવું ગણવું, બોલવું કે જાહેર કરવું તે શ્રદ્ધાળુને તો શોભે તેવું જ નથી.

દિક તત્ત્વરૂપ માર્ગ ત્રિકાલાબાધિત હોવા સાથે અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાળી ગણાય છે.

આ જાતનો વિશિષ્ટ ઉપદેશ તે સાર્થથી છૂટા પડેલા, જંગલમાંથી ઉતરીને આવેલા, અજ્ઞાતપણે પણ નયસારના આત્માનો આહારાદિક ગ્રહણ દ્વારા ઉદ્ધાર કરનારા સુવિહિત શિરોમણિઓએ માર્ગમાં દીધો હતો, અને તેથી જ તે નયસારને તે સુવિહિત શિરોમણિના પ્રતાપે સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો પવિત્ર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો.

પણ વર્તમાનકાળમાં જૈન સંઘથી બહાર પડેલા અને અન્યનું અનુકરણ મથનારા ટોળાંવાળા અને પંથવાળાઓ જિનેશ્વર મહારાજના નિરૂપણ કરેલા તાત્વશ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યગ્દર્શન ઉપર ચોથમલજીનું સમકિત, હજારીમલજીનું સમકિત, મુનાલાલજીનું સમકિત, જુહારીમલજીનું સમકિત વિગેરે છાપો આપી ભયંકર ભીષણ માર્ગમાં ખેંચી ભવ્યોને ભવસાગરમાં સરકાવી દેનાર ભીખમનું સમકિત અને કાલુરામનું સમકિત વિગેરે કહી ભોળા જીવોને ભરમાવે છે તેવું તે સુવિહિત શિરોમણિઓએ કર્યું નહિ અને તેઓએ તો માત્ર જિનેશ્વર મહારાજના વચનોને અનુસરીને જીવાજીવાદિક તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું, અને તેથી જ તે ભાગ્યશાળી નયસાર સમ્યક્ત્વ પામવાથી જન્મનું કૃતાર્થપણું કરી શકયો હતો. વસ્તુતઃ તે કૃતાર્થપણાની અત્રે મુખ્યતા ન લેતાં, તેના કારણભૂત જે પરોપકારવૃત્તિ હતી તેને જ અત્રે મુખ્યતાએ લેવામાં આવેલી છે.

નયસારની લોકોત્તર પરમાર્થ વૃત્તિની વિચારણા

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર મહાવીર મહારાજને અંગે શ્રી નયસારના ભવમાં થએલ બાહ્ય પરોપકારવૃત્તિની અપૂર્વ દશા વિચારી હવે તે નયસારની મરીચિના ભવની અપેક્ષાએ લોકોત્તર માર્ગને અનુસરીને થએલી પરોપકારનિરતપણા વિચારીએ

મરીચિનામની વિચારણા

આ ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન ચોવીશીમાં પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી યુગાદિ

દેવના મુખ્ય પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીને ઘેર નયસારનો જીવ દેવલોકે જઇને મરીચિપણે જન્મે છે. નયસારના જીવનું મરીચિ એવું નામ જે સ્થાપન કરવામાં આવ્યું છે, તે અનર્થક કે યાદચ્છિકપણે નથી, કિન્તુ યથાર્થપણે છે, કેમકે તે મરીચિકુમારનો જે વખતે જન્મ થયો છે, તે વખતે જેમ સૂર્યના બિંબમાંથી મરીચિ એટલે કિરણો ચારે દિશાએ નીકળે છે, કે દશે દિશાએ ફેલાય છે. તેવી રીતે તે મરીચિકુમાર પણ જે વખતે જન્મ પામ્યો તે વખત તે કુમારના શરીરમાંથી દશે દિશાએ મરીચિ (કિરણો)નો વિસ્તાર થયો હતો અને તેથી તે વખતના જીવોની સ્વાભાવિક વિશિષ્ટતા તરફ થતી વૃત્તિને અનુલક્ષીને તે ભરત મહારાજા વિગેરેએ તે કુંવરનું મરીચિ એવું નામ સ્થાપન કર્યું.

જો કે સૂર્યના કિરણોના સેંકડો કરતાં અધિક નામો હોય છે, પણ તે વખતે તે કિરણોનું મરીચિ એવું નામ પ્રસિદ્ધિમાં હોય અને તેથી તે કુંવરના શરીરમાંથી નીકળેલા કિરણોને મરીચિના નામથી ઓળખ્યાં હોય અને તેજ કારણને આગળ ધરીને ચક્રવર્તી ભરત મહારાજે કુંવરનું મરીચિ એવું નામ રાખ્યું હોય તો તે અસંભવિત નથી.

જો કે અનુષ્ણ છતાં પ્રકાશ કરવારૂપ કાર્ય ઉદ્યોત નામકર્મને લીધે હોય છે અને તે નામકર્મ કેવળ ચંદ્રના વિમાનપણે પરિણમેલા માત્ર પૃથ્વીકાયિક જીવોને જ હોય છે, છતાં આ મરીચિકુંવરના શરીરથી અનુષ્ણ એવું પ્રકાશરૂપ તેજ નીકળ્યું, તો તેમાં તેને ઉદ્યોત નામકર્મનો ઉદય માનવો કે કેમ એ જ શંકા સહેજે થાય તેમ છે, પણ તે મરીચિના શરીરમાંથી સર્વત્ર સર્વકાળે મરીચિ (અનુષ્ણ પ્રકાશરૂપ કિરણો) નીકળ્યાં છે તેમ નથી, પણ માત્ર તે મરીચિના જન્મ વખતે જ ગર્ભગૃહમાં જ કિરણોનો ફેલાવો થએલો છે, અને તેવા કવચિત્-કથંચિત બનવાવાળા બનાવને મુખ્ય માર્ગની પ્રરૂપણામાં ન લઈ તેને ઉદ્યોત નામકર્મના ફળ તરીકે ન લેતાં સ્વાભાવિક પ્રભાવચિહ્ન તરીકે લઇએ તો તે ખોટું નથી. અન્ય દેવતાઓ પણ

ખરેખર નયસારે મધ્યાહ્નકાળ થયા પછી પોતે ભોજન કરવાની તૈયારી કરેલી હોય, તે સમયે અચાનક સાર્થભ્રષ્ટ મુનિઓ આવી ચઢે તેમને ઉલ્લાસ પૂર્વક વહોરાવે અને અનેક ગાઉ સુધી માર્ગ બતાવવા માટે મુસાફરી કરે, આ બધું તેમના પરોપકારીપણાને અત્યંત ઉચ્ચ દશામાં મેલે છે.

નયસાર એકલો હતો કે સપરિવાર ?

આ સ્થાને શ્રી નેમિચંદ્રસૂરિજીના મહાવીરચરિત્રમાં **कट्ठछेयणं करेन्तेण** એવા સ્પષ્ટ પાઠથી તે નયસાર પોતે જ મધ્યાહ્નકાળ સુધી કાષ્ઠ કાપતો હતો એમ સ્પષ્ટ થાય છે, અને તે પોતે જ મધ્યાહ્ન સુધી કાષ્ઠ કાપવાના પરિશ્રમવાળો હોય તો તે નયસાર કેટલો થાકી ગએલો હોવો જોઇએ, એ હકીકત કાષ્ઠ કાપનારને દેખનારાઓની ધ્યાન બહાર હોય નહિ, તો તેવી અત્યંત થાકવાળી દશામાં ભોજન કરવા બેઠેલો શ્રી નયસાર વિધર્મી અને અપરિચિત સાધુઓને દાન આપે અને તેવો પરિશ્રમ છતાં અનેક ગાઉ સુધી બપોરના સખત તડકામાં સુવિહિત શિરોમણિઓને સાર્થ સાથે ભેળવવા મુસાફરી કરે, એ શ્રી નયસારની પરોપકારવૃત્તિતાની ખરેખરી કસોટી છે.

આ સ્થાને કેટલાકો શ્રી નયસારને કાષ્ઠ કાપવાનું અનુચિત ગણી કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિજીએ કહેલા **छेदयतः** પ્રયોગનો અર્થ છેદાવતાં એલો કરવો એમ આગ્રહ કરે છે, પણ તેઓએ માત્ર તે પ્રયોગ ઉપર તેવો નિર્ણય કરતાં **छिद्** ધાતુ ચુરાદિ ગણમાં દ્વૈધીકરણ એટલે છેદવા અર્થમાં છે એ જો ધ્યાનમાં લીધું હોત તો કાષ્ઠ છેદવાની વાતને અયોગ્ય રીતિએ ખોટી પાડી, છેદાવનારપણાના અર્થને માટે કદાગ્રહ કરત નહિ.

આ વિષય પ્રયોગની ચર્ચાનો નહિ હોવાથી તેને ગૌણ કરી વાચકે તો માત્ર એટલું જ લક્ષમાં લેવાનું છે કે આવી રીતે સખત મહેનત કરી થાકેલો માઇલોની મુસાફરી કરી સુવિહિત શિરોમણિઓને સાર્થ ભેળવવામાં તત્પર થઇ પરોપકારની વૃત્તિમાં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો તે નયસાર હતો.

આ રીતે નયસારનો આ પ્રસંગ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ પહેલાં પણ તેની પરોપકારવૃત્તિની અસીમ અવસ્થા બતાવનાર જણાય છે,–

તત્વથી વિચારીએ તો તે પરોપકારવૃત્તિ રૂપી કલ્પવલ્લી જ સમ્યગ્દર્શનરૂપ ફળને દેવાવાળી થઇ છે. નયસારના જીવે સમ્યગ્દર્શનની કલ્પના પણ કરી નહોતી, તેને મેળવવાની ભાવના ન હતી, તેના સાધનોની ગવેષણા ન હોતી. સુવિહિત સાધુઓનો સમાગમ થયો તે વખતે પણ સમ્યગ્દર્શનના દાતાર મહોપકારીના દર્શન થાય એવી અંશે પણ ભાવના ન હતી, પણ માત્ર દુઃખી જીવોના દુઃખોને દૂર કરવારૂપ પરોપકારવૃત્તિથી થએલું તેનું વર્તન સદ્ધર્મદેશના દ્વારાએ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરાવનાર થયું.

નયસારે મેળવેલ સમ્યગ્દર્શનનો મર્મ

વર્તમાનકાળમાં અન્ય મતવાળાઓ જ્યારે પોતાના આગમને જ અનુસરીને ચાલવામાં ધર્મ જણાવી પોતાના આગમને પરીક્ષાની કોટિમાં ન મેલતાં યુક્તિથી વેગળા રાખી, સ્વકલ્પિત અર્થોને આધારે પ્રાણીઓને પ્રવર્તાવવામાં ધર્મ સમજાવવા મથન કરે છે, અને તેને જ પ્રતાપે અન્ય મતોમાં એક સરખા આગમોનો સ્વીકાર છતાં વિશિષ્ટાદ્વૈત, કેવલાદ્વૈત, શુદ્ધાદ્વૈત, જ્ઞાનાદ્વૈત, શબ્દાદ્વૈત વિગેરે અદ્વૈતપણાના ભિન્ન ભિન્ન મતો, તેમજ પ્રાર્થના સમાજ, બ્રહ્મોસમાજ, આર્યસમાજ વિગેરે સમાજ કે સમાજનામધારી પંથો કે પ્રેમમાર્ગ, ભકિતમાર્ગ વિગેરે માર્ગો જુદા પડેલા છે. તેવી રીતે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના શાસનમાં બનતું નથી અને બનવાનું હોતું નથી તેથી જ તે શાસનને જમાના અને જનના રંગનો પાશ ન લાગતો હોવાથી ત્રિકાલાબાધિત કહેવામાં આવે છે.

જો કે જૈન દર્શનમાં મતભેદો પડયા નથી, નિહ્નવો પાકયા નથી, કે પંથોનો પ્રાદુર્ભાવ થયો નથી, એવું નથી, પણ જૈન ધર્મમાં પડેલ પંથો, મતો, જૈનધર્મના મૂળરૂપ જીવાજીવાદિક તત્ત્વોને કોઇ પણ અંશે બાધ કરનારા નથી,અને તેથી જ જૈનદર્શને પ્રતિપાદિત જીવાજીવા-

ભગવાન્ યુગાદિદેવની તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિ એ એક સાર્વભૌમ સત્તાના અધિપતિના આડંબર સમાન ગણાય તેમાં આશ્ચર્ય નથી,

આ રીતે લૌકિક અને લોકોત્તર ઋદ્ધિનું મહાન્ અંતર હોવાથી જ મરીચિકુમાર તે ચક્રવર્તી ઋદ્ધિને તૃણ સમાન ગણી તીર્થંકર મહારાજની ઋદ્ધિના પ્રભાવમાં મહત્તા દેખી અંજાઇ જાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

મરીચિના વૈરાગ્યમાં રહેલી સમજણ

આ રીતે ભગવાન્ યુગાદિદેવની ઋદ્ધિની અલૌકિકતા દેખનાર મરીચિકુમાર લૌકિક ઋદ્ધિની તુચ્છતાને વિચારી છોડવા તૈયાર થયો, એટલે તે મરીચિકુમારમાં જીવાજીવાદિક તત્ત્વોનું જ્ઞેય, હેય કે ઉપાદેયપણે જ્ઞાન કે શ્રદ્ધાન થયું નહોતું એમ કહેવાનો આશય નથી, પણ ઉપર જણાવેલી હકીકતનો આશય એજ છે કે યથાસ્થિત સમ્યગ્દર્શનને પામેલા જીવો ભગવાન્ જિનેશ્વરના પ્રાતિહાર્યો અને અતિશયોને પ્રભાવનું સાધન ગણનારા છતાં તે પ્રાતિહાર્ય અને અતિશયોની ઉપાદેયતાને ધારનારા હોતા નથી. તેમ આ મરીચિકુમારને તે ભવમાં માર્ગપ્રવેશ વખતે તેવી દૃષ્ટિ ન ખુલી હોય અને ભગવાન્ જિનેશ્વરના પ્રાતિહાર્યો અને અતિશયોની મહત્તા તરફ દોરાયા હોય અને પછી યથાસ્થિત જીવાજીવાદિક પદાર્થોના જ્ઞેયાદિપણાને સમજીને સમ્યગ્દર્શનરૂપ અમૂલ્ય રત્નને પામ્યા હોત તો તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વ્યવસ્થિત વિચાર કરવાથી જ ભગવાન્ ચૂર્ણિકાર મહારાજ વિગેરે મરીચિકુમારના પ્રતિબોધમાં તીર્થંકર ઋદ્ધિનું કારણપણું જણાવ્યું છે અને પુંડરીક સ્વામી વિગેરેના પ્રતિબોધમાં ધર્મકથાનું કારણપણું જણાવ્યું છે એમ ભિન્ન ભિન્ન કારણો પ્રતિબોધના જણાવ્યા છે, તે વાસ્તવિક રીતે સમજાશે.

આવશ્યકનિર્યુક્તિ અને બૃહત્કલ્પ ભાષ્ય વિગેરેમાં સમવસરણની રચનાથી અનેક જીવોને પ્રતિબોધની પ્રાપ્તિ જણાવી છે, તે વસ્તુ વિચારતાં મરીચિકુમારને ભગવાન્ યુગાદિદેવની તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિ દેખીને પ્રતિબોધ થાય તે અસંભવિત નથી.

જો કે તે દેવપૂજાદિ ઋદ્ધિ દેખીને થએલો પ્રતિબોધ માત્ર માર્ગની ઉત્તમતા જણાવવા પુરતો જ ઉપયોગી હોય અને જીવાજીવાદિકના જ્ઞેયાદિકપણાનો બોધ માર્ગમાં પ્રવેશ કર્યા પછી મેળવ્યો હોય, તો તેમાં પણ આશ્ચર્ય નથી.

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ઋદ્ધિની સર્વોપરિતા

ઉપર પ્રમાણે જણાવેલ શાસ્ત્રીય વસ્તુને પ્રસ્તુત પરોપકારવૃત્તિના પ્રકરણમાં જો ઉતારીએ તો કયા રૂપે તીર્થંકર મહારાજાની ઋદ્ધિની મહત્તા મરીચિકુમારે ધારી હતી એ સંબંધી સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ ન હોવાથી એમ પણ કહી શકાય કે ચક્રવર્તિપણાની ઋદ્ધિ જે જગતમાં પરમ ઉત્કૃષ્ટ ઋદ્ધિપણે ગણાય છે, તે ઋદ્ધિના ભોગવનારને જો કે સંતોષ આપનારી છે, પણ તે ચક્રવર્તી જેવી ઋદ્ધિનો મહાન્ ભોગવટો અન્યને કોઇ પણ અંશે ઉપકારક થતો નથી. અર્થાત્ ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિનો ભોગવટો કરનાર જીવ માત્ર પોતાના આત્માને મહાન્ ઋદ્ધિનો ભોક્તા માને છે, પણ તે ઋદ્ધિ એક અંશે પણ જગતના જીવોને ઉપયોગી થતી નથી. ત્યારે આ તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિ ભોગવનાર મહાપુરુષ સામાન્ય વ્યંતર, ભવનપતિ કે જ્યોતિષ્ક જ નહિ પણ વૈમાનિક સરખા સર્વોત્કૃષ્ટ દેવતાઓ પોતાના નાયકો સાથે હજારો વખત સેવામાં હાજર થાય, તો પણ તે ત્રિલોકનાથ ભગવાન્ તીર્થંકરોના એક રૂંવાડામાં પણ તે ચારે નિકાયના દેવતાઓ અને તેમના ઇંદ્રોની સેવાના ભોગવટાનો આનંદ કે અભિમાન હોતો નથી. ચક્રવર્તીઓને પોતાની ઋદ્ધિના ભોગવટાનો કેવો આનંદ અને અભિમાન હોય છે ? તે સમજવાની ઇચ્છાવાળાએ સ્નાન માટે તૈયાર થએલા સનત્કુમાર ચક્રવર્તીના બે દેવતા પ્રત્યે કહેલા રાજસભામાં આવીને રૂપની ઋદ્ધિ જોવાના વચનો યાદ કરવા.

આવી રીતે જ્યારે ચક્રવર્તીપણાની ઋદ્ધિ માત્ર ઉદરંભરીપણાના દૂષણથી દૂષિત છે, ત્યારે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની ઋદ્ધિ એક અંશે પણ ઉદરંભરીપણાના દોષવાળી નથી.

પ્રસંગે પ્રસંગે અનુષ્ણ પ્રકાશરૂપ ઉદ્યોત કરે છે, અને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરના જન્માદિકને અંગે તો ત્રણે જગતમાં અનુષ્ણ પ્રકાશરૂપ જે ઉદ્યોત થાય છે, તેને જગતમાં લોકાનુભાવ તરીકે જ ગણીએ છીએ, તો મરીચિના શરીરથી અનુષ્ણ પ્રકાશરૂપ મરીચિ (કિરણો) નીકળે તેમાં કુદરતને કારણ માનતાં વિરોધનો અંશ પણ દેખાતો નથી, ગમે તેમ મરીચ (કિરણો)નો પ્રચાર થયો હોય પણ તે કિરણોના પ્રચારને જ લીધે તે કુંવરનું મરીચિ એવું નામ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું એ હકીકત શાસ્ત્રદૃશ્વાને અજાણમાં રહેલી નથી.

મરિચિને થતા વૈરાગ્યનું બીજ

પૂર્વે જણાવેલા ગર્ભગૃહમાં જન્મ વખતે કિરણો મૂકવાથી થપાએલા મરીચિ નામવાળા કુંવરને, પોતાના પિતાની ઋદ્ધિનો ભોગવટો અવ્યાબાધપણે હોવાથી તે કુંવરને પણ પિતાનું ચક્રવર્તી-પણું હોવાથી ચક્રવર્તીઋદ્ધિના ભોક્તા કહેવામાં અડચણ જણાતી નથી.

શાસ્ત્રોમાં સંભળાય છે કે સગર ચક્રવર્તીના ભગીરથ વિગેરે પુત્રોએ ચક્રવર્તીના દંડરત્નાદિનો ઉપયોગ યથેચ્છપણે કરેલો છે, તેજ પ્રમાણે ભરત ચક્રવર્તીના મરીચિ વિગેરે પુત્રો પણ સેનાની રત્નના અશ્વરત્ન વિગેરેના ઉપયોગની જેમ યથેચ્છપણે ઉપયોગ કરનારા હોઇ મરીચિકુમાર ચક્રવર્તીઋદ્ધિનો યથાર્થ ભોક્તા ગણાય તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

આ હિસાબે ચૌદ રત્ન, નવ નિધાન અને છ ખંડની ઋદ્ધિનો ભોગ લઇ શકનાર એવો મરીચિકુમાર ભગવાન્ યુગાદિદેવના સમોવસરણમાં આવે છે, અને તેમની તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિને દેખે છે, ત્યારે તે મરીચિકુમારને તે ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ અસાર લાગે છે, અને તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિને જ અદ્વિતીયપણે ગણે છે, એને તેવી અદ્વિતીય ઋદ્ધિ ભગવાન્ યુગાદિદેવની પાસે જ છે, અન્ય કોઇની પણ પાસે નથી, એવી વિચારસરણીવાળો મરીચિકુમાર ચક્રવર્તી-પણાની છ ખંડની ઋદ્ધિના ભોગને જલાંજલિ આપી, તીર્થંકર ઋદ્ધિના દર્શન માત્રથી પણ આત્માને કૃતાર્થ થવાનું માનવા લાગ્યો.

મરીચિની સ્વાભાવિક મનોદશાનું કારણ

જો કે યુવકદશાના પરિપકવ મનોવિજ્ઞાનને પામેલો, યુવક સત્પુરુષોના સમાગમમાં આવવાથી જગતમાં થએલા અનેક અનુભવો ઉપરથી યુવાનદશાને વિજળીના ઝબકારા જેવી ચંચળ માને, લક્ષ્મીની લાભદશાની તીવ્રતા હોય તોપણ પવનથી આંદોલતી ધજાની માફક લક્ષ્મી માત્રને ચપળ માને, મનુષ્ય જીવન કે જેની ઉપર સમગ્ર કંચન, કામિની, કુટુંબ અને કાયા વિગેરેનો આધાર છે, તેને નદીના પૂરના પ્રવાહ જેવું ચંચળ માનવા સાથે વ્યાધિની પ્રચુરતા, જરાની અપ્રતિહતતા અને મૃત્યુનું અપ્રતિકાર્યપણું માને તે સ્વાભાવિક જ છે.

ભરત મહારાજા જેવા અસ્થિમજ્જામાં ધર્મથી રંગાએલા અને પરલોકની પ્રધાનતાએ જીવન જીવનારાના વંશમાં જીવનનિર્વાહ કરનાર કુંવરને તેવા અનિત્યાદિકના સંસ્કારો થાય અને તેવા વિચારો આવે તે ઘણું જ સંભવિત છે. કુમારદશામાં રહેલા તે મરીચિને ભગવાન્ યુગાદિદેવની તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિ દેખીને જરૂર લોકોત્તર માર્ગની મહર્ધિકતા અને ઉત્તમતા સ્પષ્ટપણે સમજાઈ અને તેથી લૌકિકપણામાં મુખ્ય ગણાતી એવી ચક્રવર્તીપણાની ઋદ્ધિને છોડવા તૈયાર થયો.

શાસ્ત્રોમાં સાંભળીએ છીએ કે ભગવાન્ યુગાદિદેવનું દીક્ષાકલ્યાણક (દીક્ષા) થયા પછી યુગાદિદેવની જનની, માતા મરુદેવી પોતાના પુત્ર યુગાદિદેવની શ્રમણદશામાં રહેલી કષ્ટમય દશાને સંભારતી મહારાજા ભરતને તેની ઋદ્ધિના ભોગવટાને નામે જ હજાર વર્ષ સુધી ઓળંભો દેતી હતી. તે માતા મરુદેવીને મહારાજા ભરત ઓળંભાના બદલામાં જણાવે છે કે જો આ ભગવાન્ યુગાદિદેવની ઋદ્ધિ કેટલી અધિક અને કેટલી મોટી છે, અને આ યુગાદિદેવની ઋદ્ધિની આગળ મારી રાજ્યઋદ્ધિ એક તણખલાની ટોચ જેટલી પણ ગણતરીમાં નથી.

આ હકીકત સમજનારા મનુષ્યો સહેજે સમજી શકે તેમ છે કે ભરત મહારાજાની રાજ્યઋદ્ધિ ચાહે જેટલી વિશાળ અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તોપણ તે એક ભીલોના રાજાની ઋદ્ધિના હિસાબમાં જાય અને

છે કે પરોપકારવૃત્તિમાં નિરત થએલો મનુષ્ય સ્વાર્થભોગની સીમાએ પહોંચેલી ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ કરતાં પરોપકારમાં જન્મ પામતી અને પરોપકારમાં પરિણમતી તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિને અનંતગુણ અધિક ગણી શકાય તેવી ઋદ્ધિ તરફ વગર વિચાર્યે ઓઘિકવૃત્તિએ પણ મરીચિકુમારનો જીવ આકર્ષાય અને તેથી ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિના ભોગને છોડી શ્રીતીર્થંકર ભગવાનની ઋદ્ધિની છાયામાં પણ વસવાનું કરે.

(જો કે મરીચિકુમારની દીક્ષા વખતે મહારાજા ભરતે ષટ્ખંડનો જય કરી ચક્રવર્તિપણાનો અભિષેક પ્રાપ્ત કરેલો નથી, તો પણ ભગવાન રૂષભદેવજીના કેવળ વખતેજ મહારાજા ભરતને ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થઈ ગએલું છે અને તેથી મરીચિકુમારને મહારાજાપણાની રાજઋદ્ધિ ભોગવટામાં ચાલુ છતાં ચક્રવર્તિપણાની રાજઋદ્ધિનો ભોગવટો હસ્તપ્રાપ્તજ છે એમ કહેવામાં કોઈ જાતનો બાધ નથી.)

મરીચિની દીક્ષા દ્રવ્યદીક્ષા ખરી? એ ઉપર માર્મિક વિચારણા

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની ઋદ્ધિના દેખવાથી પ્રતિબોધ પામેલા મરીચિકુમારે ત્રિલોકનાથ ભગવાન્ યુગાદિદેવ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, આ સ્થાને કેટલાક વિચારો પ્રાસંગિક હોવાથી રજૂ કરાય છે.

૧ ભગવાન્ તીર્થંકરો જે જીવોને સાધુપણું આપે તે જીવો ભાવચારિત્રવાળાજ હોય કે દ્રવ્યચારિત્રવાળા પણ હોય?

આ સંબંધી વિચાર કરતાં પહેલાં એ સમજવાની જરૂર છે કે જેમ કર્મનો ક્ષયોપશમ થયા વિના કે પ્રત્યાખ્યાનના ભાવ વગર લબ્ધિઆદિની અપેક્ષાએ કરાતા પચ્ચખાણો દ્રવ્યપચ્ચખાણરૂપ છે તેવીજ રીતે પ્રત્યાખ્યાન કરતી વખતે તે પ્રત્યાખ્યાન કરનારની શુદ્ધ અને તીવ્ર ભાવના હોવાથી તત્કાળને અંગે ભાવપચ્ચખાણ ગણી શકાય એવું છતાં પણ જો તે પચ્ચખાણ કાળાંતરે વીર્યોલ્લાસની મંદતાને લીધે ઉદય આવતા કર્મોના ક્લિષ્ટ ઉદયને લીધે બાધિત થઇ જાય, અર્થાત્ ચારિત્રથી પતિત થાય અગર પચ્ચખ્ખાણ તોડનારો

થાય, તો તેનું તે પચ્ચખ્ખાણ કે ચારિત્ર દ્રવ્યપચ્ચખ્ખાણ કે દ્રવ્યચારિત્ર ગણાય છે. (જુઓ હારિભદ્રીય પ્રત્યાખ્યાનાષ્ટક)

આ અપેક્ષાએ ભગવાન્ **ઋષભદેવજી** મહારાજે મરીચિને અને ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજાએ હાલિક, જમાલિ અને નંદિષેણજી વગેરેને આપેલી દીક્ષાઓ કાળાંતરે બાધિત હોવાથી દ્રવ્યદીક્ષાઓજ ગણી શકાય, છતાં પણ તે મરીચિકુમાર વગેરેને તેવી કાલાંતરે બાધિત થનારી હોવાથી દ્રવ્યદીક્ષા તરીકે ગણાતી દીક્ષાઓ ભગવાન્ યુગાદિદેવ વગેરે તીર્થંકરદેવોએ આપેલી છે, માટે તીર્થંકર મહારાજાઓ જે દીક્ષાઓ આપે તે કાળાંતરે પણ અબાધિત રહે અને તેથી ભાવદીક્ષાજ હોય એવો નિયમ રહેતો નથી.

આ સ્થાને જેઓ ભવિતવ્યતા અને ગુણવિશેષદર્શનની શાસ્ત્રમાં રહેલી પંક્તિઓને આગળ કરે છે, તેઓએ સમજવું જોઇએ કે ભવિતવ્યતા અને ગુણવિશેષદર્શન એ બે હેતુઓ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની પ્રેક્ષાપૂર્વકારિતાના અંગે થતી શંકાના સમાધાનને અંગેજ ઉપયોગી છે, પણ તે ભવિતવ્યતા અને ગુણવિશેષદર્શન એ બંનેમાંથી એકે પણ વસ્તુ તે નંદિષેણ આદિકના દ્રવ્યચારિત્રપણાને ખસેડવામાં અંશે પણ ઉપયોગી થાય તેમ નથી.

ભવિતવ્યતા અને ગુણવિશેષદર્શન એ બે હેતુઓ કોઈપણ સ્થાને શ્રી જિનેશ્વર મહારાજાએ કે ગણધર મહારાજાએ પ્રતિપાદન કરેલા નથી, કેમકે તેમણે પ્રતિપાદન કરેલા સૂત્રોમાં માત્ર તે જમાલિ વિગેરેના ચરિત્રના વર્ણનનો જ પ્રસંગ છે અને તેવા વર્ણન પ્રસંગમાં પ્રેક્ષાપૂર્વકારિતાને અંગે શંકાને સ્થાન ન હોય પણ વ્યાખ્યાકારોએ વ્યાખ્યા કરતાં તેવી શંકા સ્વતંત્રપણે પણ ઉઠાવીને તેના સમાધાનની જરૂર સમજી હોય, તે સ્વાભાવિક છે.

આ ઉપરથી કદાચ કોઈ એમ સમજી નિશ્ચિત પડવાવાળાઓને પણ દીક્ષા દઈજ દેવી પરંતુ એમ સમજવાની ઉતાવળ કરવી નહિ, પણ એટલું તો નિશ્ચિત સમજવું કે નિશ્ચિત પ્રતિપાત વાળાને પણ અપાએલી દીક્ષા મોક્ષના બીજને થાપનારી છે અને તે ગુણવિશેષને

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ઋદ્ધિનું રહસ્ય

શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ જોનારા શાસ્ત્રચક્ષુઓને એ વાત સ્પષ્ટ માલમ હશે કે તે તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિ આત્મંભરીઓને મળતી જ નથી, પરંતુ જેઓ જગતના જીવોને નિર્ગ્રંથ-પ્રવચનની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને અભિરૂચિ કરાવવાના વિચારોમાં ઓતપ્રોત થએલા ભાગ્યશાળી જીવોને જ તે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને અભિરૂચિના હેતુ તરીકે તે ઋદ્ધિ મળે છે, અને તેથી જ શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓ અરિહંત નામકર્મનું ફળ સ્વગત શ્રમને વિચાર્યા વગર ધર્મદેશના દેવા આદિનું જણાવે છે. અર્થાત્ દેવદાનવ વગેરે ત્રિલોક તરફથી થતી પૂજા અને માન્યતા એ તીર્થંકર નામકર્મને લીધે છે, છતાં પણ તે પૂજાને આદિ શબ્દથી ગૌણપદમાં રાખી નિર્ગ્રંથપ્રવચનની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રૂચિ સમગ્ર જગતના જીવોને કરાવે એવી અર્ધમાગધી ભાષાદ્વારાએ કરાતી પ્રતિદિન આદ્યંત પ્રહરની ધર્મદેશનાને જ મુખ્ય સ્થાન આપ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધ અને પંચાશકજીના જણાવ્યા પ્રમાણે દેવ-દાનવ આદિ ત્રિજગજ્જનની પૂજાની મહત્તાને ગણી તેને મેળવવાની ઇચ્છાવાળો મનુષ્ય અરિહંતાદિક વીશસ્થાનકોની તપ દ્વારા જગત માત્રના જીવોના ઉદ્ધાર માટે આરાધના કરે તો પણ તીર્થંકર નામકર્મ બાંધી શકે નહિ કે તીર્થંકરપણું મેળવી શકે નહિ.

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ઋદ્ધિના નિયાણાનો મર્મ

આટલા જ માટે તીર્થંકરપણાની દેવપૂજાદિક ઋદ્ધિની અભિ-લાષાને શાસ્ત્રકારોએ નિયાણા તરીકે ગણેલી છે. અર્થાત્ પૂર્વાપર વિચાર કરનારા મનુષ્યો સ્પષ્ટપણે જોઈ શકશે કે તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિના કારણભૂત જિન-નામકર્મ બાંધતી વખતે સુરાસુર નરેંદ્રોથી થતી પૂજા આદિરૂપ તીર્થંકર નામકર્મના ફળ ભોગવતી વખતે કુક્ષિભરિતાનો અવકાશ જ નથી. અર્થાત્ ચાલુ પ્રકરણની અપેક્ષાએ એમ માની શકીએ કે તુચ્છ એવી ચક્રવર્તિપણાની ઋદ્ધિ

જગત્‌માં ઉત્તમ ગણાતી છતાં પણ તે આત્મંભરીપણાના દોષથી સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે, ત્યારે આ તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિ કે જે ચક્રવર્તીપણાની ઋદ્ધિ અને મહત્તા કરતાં અનંતગુણ અધિક છે, છતાં તેમાં ફળકાળે પણ આત્મંભરિપણાની ગંધ સરખી નથી, અને તે પ્રાતિહાર્ય અને અતિશયના કરનારા દેવદાનવો તે પૂજા-માન્યતા વિગેરે જે કરે છે, તે પણ જગતના જીવોને નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને અભિરૂચિ વધે તે હેતુથી જ કરે છે. કોઇ પણ દેવ કે દાનવે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની પૂજા માન્યતા કે પ્રાતિહાર્ય કે અતિશયો તીર્થંકર ભગવાનના પોતાના ભોગ માટે કરેલા નથી. અર્થાત્ દેવદાનવોએ કરાતી પૂજા-માન્યતારૂપ ઋદ્ધિ તીર્થંકરોની ગણાય છતાં તે કુક્ષિભરિતાવાળી તો નહિ પણ જગતના જીવોને કેવળ પ્રતિબોધના સાધન તરીકે ઉપયોગવાળી હોય છે.

શ્રી તીર્થંકરોની ઋદ્ધિની વિશેષતા

ઉપર જણાવેલા પ્રાતિહાર્ય અને અતિશયોમાં આત્મંભરિત્વરૂપ દોષ ન હોવાથી જ ભગવાન્ તીર્થંકરો દેવતાઓએ રચેલા સમવસરણમાં બિરાજી શકે છે, અને અતિશયો છતાં પણ નિર્દોષ રહી શકે છે. ચક્રવર્તીપણાની ઋદ્ધિ તો ભોગ વખતે આત્મંભરિત્વ દોષવાળી છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલીક વખત તે ચક્રવર્તીપણાના સાધનભૂત કર્મો બાંધતી વખતે પણ તે આત્મંભરિત્વ દોષથી વ્યાપ્ત હોય છે આ હકીકત સુભૂમ અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીના પૂર્વ ભવના વૃતાંતો વિચારવાથી સ્પષ્ટ થાય તેમ છે. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની ઋદ્ધિને અંગે તો પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે હેતુકાળ કે ફળકાળ બંનેમાંથી એક વખત આત્મંભરિત્વનો દોષ અંશે પણ હોતો નથી, પણ હેતુકાળ અને ફળકાળ એ બંને વખતે પરોપકારના પરિપૂર્ણ પરાગથી મઘમઘી રહેલી હોય છે.

મરીચિની દીક્ષાનો હેતુ

ઉપર જણાવેલી દૃષ્ટિએ કે બીજી કોઈપણ દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત પરોપકારનિરતતાના પ્રકરણમાં આ વસ્તુને વિચારતાં આ વાત સ્પષ્ટ થાય

અંગે જ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજાએ નિશ્ચિતપણે પડવાવાળા એવા હાલિકને દીક્ષા દેવડાવી છે.

જો કે આ ઉપરથી કોઇએ એવું સમજવાની ભૂલ ન કરવી કે સામાન્ય જ્ઞાનવાળા માટે પણ બધા નિશ્ચિત પતિત થનારાઓ દીક્ષા દેવા લાયક છે, કેમકે સામાન્ય જ્ઞાનવાળાઓ જેઓને ભવિષ્યની સુંદરતાનો નિશ્ચય નથી તેમ ભવિષ્યના પ્રતિપાતનો પણ નિશ્ચય નથી જ.

આમ છતાં મરીચિ આદિકની થએલી દીક્ષા ઉપરથી એટલું તો જરૂર નિશ્ચિત થાય કે ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને જેઓ તે ચારિત્રથી પતિત થાય છે, તે ચારિત્ર લેનારા કે તેને ચારિત્ર દેનારા પ્રથમથી જ પાપના ભાગી હતા કે ઉન્માર્ગે પ્રયાણ કરનારા હતા એમ કહેનારાઓ માર્ગથી વિમુખ છે, એમ કહેવામાં અસત્પણું તો નથી જ.

૨ ગુણઠાણાની પદ્ધતિ અને પરિણતિ સમજનારા વિચક્ષણો આ વાત તો સારી પેઠે સમજે છે કે કોઈપણ કાળે કોઈપણ તીર્થમાં કોઈપણ સાધુ મુહૂર્ત (બે ઘડી) કરતાં અધિક કાળ છદ્મસ્થ છતો અપ્રમત્તપણે રહી શકે નહિ.

(જો કે ભગવાન્ મહાવીર મહારાજનો પ્રમાદકાળ અને ભગવાન ૠષભદેવજીનો પ્રમાદકાળ અનુક્રમે અંતર્મુહૂર્ત અને અહોરાત્ર કહેવાય છે, પણ તે નિદ્રાપ્રમાદની અપેક્ષાએ જ માત્ર જણાવેલો સમજવો. ગુણઠાણાની અપેક્ષાએ તો તે મહાપુરુષોને પણ અંતર્મુહૂર્તે પરાવર્તન સમજવું.)

અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્તથી અધિક જીવન ધારણ કરનારા મનુષ્યોને દીક્ષા આપનારા તીર્થંકર, ગણધર, કેવળી કે અન્ય કોઈપણ પૂજ્યપુરુષો હોય તો તેઓ ભવિષ્યની પ્રમત્ત દશાને જાણીને અને સમજીને જ દીક્ષા આપે છે એમ માનવું જ જોઇએ, અને એ જ કારણથી શ્રીદશવૈકાલિક અને આચારાંગસૂત્રમાં સાધુઓને ઉપદેશ કરતાં સૂત્રકારમહર્ષિઓ પ્રવ્રજ્યા લેતી વખતના પ્રવ્રજ્યાસ્થાનને સાચવી રાખવાનું ફરમાવે છે.

પ્રવ્રજ્યાસ્થાનને હંમેશાં સાચવી રાવાનો ઉપદેશ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરતી વખતના પ્રવ્રજ્યાસ્થાનનું પાલન સ્વભાવસિદ્ધ નથી, અને તેથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરતી વખત પ્રાપ્ત થએલા પ્રવ્રજ્યાસ્થાનથી પતન થવાનું સ્વાભાવિક જ છે.

આ વિચારથી એમ નક્કી માનવું પડે કે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરતી વખત થએલા અપ્રમત્તસંયતપણાના અધ્યવસાયમાં જીવનું નિયમિત રહેવું થતું નથી, અને અપ્રમત્ત ગુણઠાણાનો કાળ પણ અંતર્મુહૂર્તથી અધિક નથી, માટે અંતર્મુહૂર્તથી અધિક જીવનવાળા પુરુષોને દીક્ષા દેનારે આગામી પ્રમત્તપણું ધારીને જ દીક્ષા દીધી છે, એમ કહેવા કે સમજવામાં કોઇપણ પ્રકારનો બાધ નથી અને તે પ્રમત્તપણું વિધિપૂર્વકનું જ હોય એમ કહી શકાય નહિ.

વળી શાસ્ત્રકારોએ પ્રમત્તસંયતોને આત્મારંભી, પરારંભી, અને ઉભયારંભી માનેલા છે. તેમજ પ્રમત્તસંયતને અંગે શુભયોગ અને અશુભયોગવાળી દશા માનેલી છે, તેથી આત્મારંભાદિવાળી અશુભયોગવાળા અને પ્રમત્ત દશા પામવાવાળા સાધુઓને શ્રીતીર્થંકર મહારાજા વિગેરે દીક્ષાઓ આપે છે અને તે પ્રમત્ત દશા વિગેરે અવિધિરૂપ હોઇ દ્રવ્યચારિત્રરૂપ છે, તેથી શ્રીતીર્થંકર ભગવાન્ વિગેરે દ્રવ્યચારિત્ર આપે એમ માનવું પડે.

૩ કુમાર શ્રમણ શ્રીમાન્ અતિમુક્તમુનિજી સાધુપણું લીધા પછી સ્થવિરો સાથે સ્થંડિલ ગયા, ત્યાં માટીની પાળ બાંધી પાણીમાં પોતાના પાત્રને નાવડી તરીકે તરાવ્યું, તે દેખીને સ્થવિર મહાત્માઓ તે અતિમુક્તમુનિજીની સાધુપણાથી વિરૂદ્ધ ચેષ્ટા દેખીને તે અતિમુક્તમુનિજીને નિંદના–ગર્હણાના સ્થાનભૂત ગણવા લાગ્યા અને તે અતિમુક્તમુનિજીનું વૈયાવચ્ચ વિગેરે કરવું ઉચિત નથી એમ ધારવા લાગ્યા હોય.

અને તેથી ભગવાન્ મહાવીર મહારાજને સ્પષ્ટપણે એમ ફરમાવવાની જરૂર પડી હોય કે--

'હે સ્થવિરો ! તમે તે અતિમુક્ત બાલમુનિ કે જેની બાલ્યાવસ્થાને લીધે કાચા પાણીમાં સચિત્ત માટીથી બાંધેલી પાળે પાણી રોકી, પોતાના પાત્રને નાવડી તરીકે તરાવવારૂપ સાધુપણાને સર્વથા ન છાજતી ચેષ્ટા થએલી છે, છતાં અતિમુક્તમુનિ ચરમશરીરી અને આ ભવમાં જ મોક્ષે જનારા છે, તેમની હીલના, ગર્હણા કરો નહિ, અને વૈયાવચ્ચદ્વારાએ તેમનો ઉપગ્રહ કરો.'

આવી રીતે શ્રીભગવતીજીસૂત્રમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોવાથી વિચારક વર્ગ સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે અતિમુક્તમુનિજીની અસમંજસ ચેષ્ટા ભવિષ્યમાં થનારા ઉદયની અપેક્ષાએ ઉવેખવા લાયક જણાવી તે વસ્તુ દ્રવ્યચારિત્રની મુખ્યતાવાળી દૃષ્ટિ વગર સંભવી શકે જ નહિ.

૪ ભગવાન્ તીર્થંકર મહારાજાની આગળ ઐહિક ફળની અગર પૌદ્ગલિક વસ્તુની અભિલાષાએ પણ હિંસાદિક પાપનો પરિહાર કરવામાં આવે તો કોઇપણ સ્થાને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર મહારાજે તે પાપનો પરિહાર ન કરવા ફરમાવ્યું નથી.

જો કે આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિથી જ હિંસાદિક પાપોનો પરિહાર કરવો તે ગુણસ્થાનકની દૃષ્ટિ અને પરમાર્થ વૃત્તિથી યોગ્ય છે, પણ તેનો અર્થ એ નથી કે આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિ ન થઈ હોય, તેટલા માત્રથી પાપનો પરિહાર થતો હોય તોપણ ન કરવો કે પાપની પ્રવૃત્તિ કરવી કે છૂટ રાખવી.

૫ શ્રીભગવતીજી અને પ્રજ્ઞાપના વિગેરે શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટપણે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે "વ્યવહારરાશિમાં જે જીવ અનંતકાળથી આવ્યો છે, તે દરેક જીવ અનંતી વખત દ્રવ્યચારિત્ર (આત્મકલ્યાણની સાધ્યદૃષ્ટિ સિવાયનું ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર) પામેલો છે. અને તેને લીધે અનંતી વખત ચાહે તે ભવ્ય હોય કે અભવ્ય હોય તોપણ નવ ગ્રૈવેયક પામેલો છે.

આવી રીતે વસ્તુસ્વરૂપ તરીકે ગણાવી તે દ્રવ્યચારિત્રનું હેયપણું જણાવવા માટે એક પણ સ્થાને એક પણ વચન કહેવામાં આવ્યું નથી (આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિના અભાવને અંગે થએલું ઘણું જ અલ્પ

ફળ જણાવતાં અવ્યાબાધ ફળરૂપી મહાસાધ્યની અપેક્ષાએ અધમપણું જણાવાય, પણ તેથી ફળના કારણરૂપ ચારિત્રનું અધમપણું તો કોઇ પણ દિવસ કોઇ પણ વિચક્ષણથી જણાવાય નહિ.)

૬ આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીના જણાવવા પ્રમાણે "મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે સાધનભૂત ભાવચારિત્ર પ્રાપ્ત થવા પહેલાં અનંત વખત દ્રવ્યચારિત્ર હરેક જીવને પ્રાપ્ત થએલાં જ હોય છે."

(આ વાક્ય શાસ્ત્રોમાં સર્વ જીવને અનંત વખત ગ્રૈવેયકની પ્રાપ્તિ નિયમિત જણાવી છે, તેને અંગેજ હોય. મરુદેવામાતા જેવા કોઈક જીવને દ્રવ્યચારિત્રની પ્રાપ્તિ થયા સિવાય પણ એકદમ ભાવચારિત્રની તો શું પણ તદ્ભવે મોક્ષ સાધવાવાળા ભાવચારિત્રની પણ એકદમ પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ તે બનાવ સૂત્રોક્ત અનંત વખત ગ્રૈવેયકપ્રાપ્તિના વાક્યથી બરોબર મળતો ન હોઇ આશ્ચર્યરૂપ ગણાય છે અને તેથી જ આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મરુદેવામાતાની તે ચારિત્ર પ્રાપ્તિને આશ્ચર્યરૂપ જણાવે છે.)

આ પ્રમાણે દરેક સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કરનારા જીવો અનંત વખત દ્રવ્યચારિત્ર પામેલા હોય છે, નિયમિતજ છે અને તેવા તે ચારિત્રો શ્રી તીર્થંકર ભગવાનો કે ગણધર મહારાજાઓના હાથે ન થએલા હોય એમ કહી શકાયજ નહિ.

૭ વળી "કોઇપણ અભવ્ય કે ભવ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ તત્ત્વથી જીવાદિક નવતત્વને ન માનનારો હોવાથી મોક્ષતત્ત્વને ન માને અને તેથી શ્રી તીર્થંકર મહારાજની ઋદ્ધિ અને પૂજા, માન્યતા દેખીને તે ઋદ્ધિઆદિને માટેજ દીક્ષા લે અને તેથી તેને તે વખતે કાંઇક ન્યૂન દશપૂર્વ સુધીના શ્રુતની પ્રાપ્તિ થાય." આ વાત શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટપણે જણાવે છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ એમ માની શકાય છે કે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્, ગણધર મહારાજા કે અભિન્ન દશપૂર્વધરો સુધીના આચાર્યાદિકોને હાથે દ્રવ્યદીક્ષા થાય.

૮ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના સમયે અભૂતપૂર્વ અદ્વિતીય સન્માન કરવાની દૃષ્ટિએ સન્માન કરવા તૈયાર થએલા દશાર્ણભદ્ર મહારાજાની ચક્ષુ, ઇંદ્ર મહારાજની અનુપમ સમૃદ્ધિ દેખીને મીંચાઈ ગઈ, અને અનુપમતા જાળવવા માટે દીક્ષા લીધી. આ દીક્ષા દ્રવ્ય-ચારિત્રરૂપ તે વખતે હતી, છતાં તેનો વિરોધ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરે કર્યો નથી.

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી એમ માનવું અયોગ્ય નહિ ગણાય કે "ભગવાન્ તીર્થંકર દેવોના હાથે દ્રવ્યદીક્ષા ન થાય એમ નહિ."

મરિચિની દીક્ષા દ્રવ્યદીક્ષા નથી

જો કે મરીચિકુમારની દીક્ષા સમ્યક્ત્વ રહિત તો નથી, કેમકે નિર્યુક્તિકાર ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામીજી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં મરીચિના ભવમાં તેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થયેલી જણાવે છે, અને તેથી તે મરીચિનો દીક્ષાપર્યાય સમ્યગ્દર્શનરહિતપણાને લીધે દ્રવ્ય દીક્ષારૂપ ગણાય તેમ નથી કદાચ ઉત્તરકાળે બાધ થવાની અપેક્ષાએ કે દીક્ષા લેતી વખત પ્રતિબોધના ભિન્ન કારણો જણાવવાને લીધે કદાચ સમ્યક્ત્વ ન માની દ્રવ્યદીક્ષા માનીએ તેટલા પૂરતો જ આ ઉપર વિચાર જણાવેલો છે.

મરીચિની ખાનદાની

એવી રીતે દીક્ષિત થયેલા મરીચિકુમારને અસ્નાનાદિક પરિષહોનું સહન ન થવાથી શ્રમણનિર્ગ્રંથના સુવિહિત માર્ગથી ચલાયમાનપણું થયું. આવી રીતે ચલાયમાન થયેલી અવસ્થામાં પણ તેઓ પોતાને ઘેર ભરત ચક્રવર્તી પાસે જઇ શક્યા નહિ. ટીકાકાર મહાશયો આ બાબતમાં કારણ સ્પષ્ટપણે ભરતની લજ્જાનું જ જણાવે છે.

પિતાનો પુત્રવત્સલપણાનો જગપ્રસિદ્ધ અવિચળ સ્વભાવ છતાં પણ ભરત મહારાજા જેઓ કે-મરીચિના પિતા હતા, તેઓ પરલોક વિરૂદ્ધ એવાં કાર્યો આચરીને સ્વયં આત્માનું અહિત કરનારાઓ

તરફ પુત્રવત્સલતા અંશે પણ દેખાડી શકતા ન હતા. એટલું જ નહિ પણ તેવાઓ તરફ ઉદાસીન વૃત્તિથી રહેવાની સ્થિતિ પણ ભરત મહારાજા રાખી શકતા ન હતા, અને તેથી જ મરીચિકુમાર પરિષહને લીધે સાધુપણું પાળવા હિંમત હારી ગયા છતાં ઘરે પિતાજી ભરત મહારાજાને શરણે જઇ શક્યા નહિ.

વર્તમાનમાં પણ શાસનપ્રેમીઓ એવા જ હોય છે કે ચારિત્રથી પતિત થનારા સાથે કોઇ પણ જાતનો લેવડદેવડ કે શેઠ–નોકરપણાનો સંબંધ રાખતા નથી. જો કે કેટલાક શાસનપ્રેમીપણાના રંગમાં લોકોમાં દેખાવ દેનારા એવા પણ હોય છે કે જેઓ દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારથી દીક્ષાથી પતિત થએલાઓને પોતાનું આખું તંત્ર સોંપે છે અને તેવા પતિતોદ્ધારાએ જ શાસનનો સઢ ચઢાવવા માગી શાસનના ધુરંધર પુરુષોથી વહેતા સત્ય માર્ગમાં તે ધુરંધર પુરુષો ઉપર ઇર્ષ્યાનલનો દાવાગ્નિ વરસાવવાનો ધંધો કરાવી, તેવાઓના પેટ ભરાય છે.

સંયમથી પતિત થનારાની ફરજ

શાસ્ત્રકારોના વચન મુજબ તો દ્રવ્યદીક્ષાથી પતિત થએલા મનુષ્યે જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ અને વિહારભૂમિનો ત્યાગ કરીને અન્ય સ્થાને રહેવું શાસનની શોભા ઇચ્છવાવાળા માટે હિતાવહ છે, અને સંયમ પતિતપણાને અંગે પોતાના આત્માની અધમતા માનતા અને જણાવતા રહેવા સાથે સંયમમાર્ગમાં સંચરતા સંયમીઓનું બહુમાન ગણતા અને પ્રકાશતા રહેવું જોઇએ, પણ આ વસ્તુસ્થિતિ તેઓમાંજ હોય કે જેઓ સંયમથી પતિત થયા છતાંપણ સમ્યક્ત્વથી પતિત ન થએલા હોય તેમને માટે જ શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલી છે, તેથી તેવી જ સ્થિતિવાળા માટે તે યોગ્ય હોય અને ઇતર સ્થિતિવાળા ઇતર માર્ગ ગ્રહણ કરે અને કરાવે તેને બદલે શું કહી શકાય?

તત્ત્વમાં એટલું જ કહેવાનું કે ચક્રવર્તી મહારાજા ભરત તેવા પતિતોના પડછાયે પણ નહિ જવાવાળા હોવાથી મરીચિકુમાર પિતાને શરણે જઇ શક્યા નહિ.

એટલે પરિષહથી હારી જવાને લીધે સાધુપણું પળાતું નથી અને ભરતની લજ્જાએ ઘેરે પણ જવાતું નથી તો કેવી રીતે હવે જીવનનિર્વાહ કરવો એવી વિમાસણુમાં મરીચિકુમાર પડે તે સ્વાભાવિક છે.

વર્તમાનમાં કેટલાક સાધ્વાભાસો સંયમના મૂળગુણો નહિ પાળતાં ઘેરે જવું અનુચિત ગણી પાપાચરણોનો પોટલો માથે ચઢાવે છે તેવી રીતે વર્તવું મરીચિકુમારને યોગ્ય ન લાગે તે સ્વાભાવિક છે.

આવા કોઈપણ કારણથી તે મરીચિએ વ્યવહારથી સાધુપણાથી ભિન્ન વર્તાવ જણાવવા સાથે બની શકે તેટલો પાપનો પરિહાર રાખવાનો વિચાર કર્યો અને તેથી જ તે મરીચિકુમારે દેશવિરતિમાર્ગમાં દાખલ થઇ શકે તેવો વર્તાવ અને પરિવ્રાજકનો વેષ આદર્યો.

મરીચિની શુદ્ધ પ્રરૂપણા

જગતના સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે તે પરિવ્રાજકનો ભગવો વેષ વિગેરે નવીન હોઈ, તે તરફ લોકો દિદૃક્ષા અને જિજ્ઞાસાદિક ધરાવે તે સ્વાભાવિક છે, અને તેથી જ સંયમમાર્ગને શુદ્ધ રીતે પાલન કરનારા શ્રમણનિર્ગ્રંથો પાસે લોકોનો જે દરોડો પડે, તેના કરતાં અધિક લોકોનો દરોડો તે મરીચિકુમાર પાસે પડવા લાગ્યો. આ દરોડો કેવળ સામાન્ય મનુષ્યોનો હતો એમ નહિ, પણ મોટા મોટા રાજકુમાર વિગેરે મહર્ધિક મનુષ્યો પણ તે નવીનતાની દિદૃક્ષા અને જિજ્ઞાસા ધરાવતાં તેની પાસે ટોળાબંધ આવતા હતા પણ તે મરીચિકુમાર તે સર્વની જિજ્ઞાસાની તૃપ્તિ કરતાં સમ્યગ્ જિનેશ્વર મહારાજના નિરૂપણ કરેલા માર્ગને જ તેઓ જણાવે છે અને સ્વાભાવિક રીતિએ બનવું શકય છે, તેમ તે લોકો તેમની નવીનતાનો પ્રશ્ન કરતા હતા.

જગતમાં સામાન્ય રીતે શુદ્ધ માર્ગને શુદ્ધ માર્ગ તરીકે અને અશુદ્ધ માર્ગને અશુદ્ધ માર્ગ તરીકે નિરૂપણ કરવો તે મુશ્કેલ નથી પણ પોતાની જાતને અંગે આવી પડતા પ્રશ્નમાં પોતાના અશુદ્ધ વર્તનને અશુદ્ધ વર્તન તરીકે જાહેર કરવો એ ઘણું જ અશકય છે.

જોકે કેટલાકો નાકકટ્ટાની ટોળી વધારવાની નીતિને અનુસરવા-વાળા બીજા સર્વની અધમતા જણાવવા માટે પોતાના નામે અધમતાજ જણાવવા તૈયાર થાય પણ પોતાનું સંયમ માટેનું અસામર્થ્ય જાહેર કરવા સાથે માર્ગમાં રહેલા મહામુનિઓના સંયમપણાના ગુણો ગાવા એ અશક્ય નહિ તો દુઃશક્ય તો જરૂર જ છે, પણ તેવા દુઃશક્ય માર્ગમાં પ્રયાણ કરતાં મરીચકુમારને અંશે પણ સંકોચ થયો નહિ.

મરીચિની મનોદશા

કેટલાક માર્ગથી પતિત થએલા લોકો પોતાના આત્માને માર્ગથી ખસેલો માનવાવાળા અને માર્ગસ્થિત બીજા મહાનુભાવોને માર્ગમાં ચાલવાવાળા છે એમ બહુમાનપૂર્વક માનવા છતાં પણ માર્ગસ્થ જનોની વૃદ્ધિને કે સ્વકલ્પિત માર્ગને અનુસરનારાઓની અલ્પતાને સાંખી શકતા નથી, પણ આ મરીચિકુમાર તે વિષમ દશામાં કોઇ પણ પ્રકારે હતવીર્ય થયો નથી, પણ ઉલ્લસિત વીર્યે તેવા પંથમાં જ તેણે સતત પ્રયાસ શરૂ રાખ્યો છે અને તેથી જ તે નવીનતાની દિદૃક્ષા અને જિજ્ઞાસાથી આવેલા સમગ્ર લોકોને તે મરીચિકુમાર શ્રમણમાર્ગની દેશના આપી તે શ્રમણમાર્ગ લેવા તૈયાર કરી શ્રમણ સિંહોની પાસે જ મોકલી આપે છે.

મરીચિની માર્ગરૂચિ

અહીં ખાસ વિચારવાનું એ છે કે–વર્તમાન શાસનના માલિક ભગવાન્ મહાવીર મહારાજ મરીચિના ભવમાં પરિવ્રાજકપણું લીધા પછી પણ કેટલા બધા જિનેશ્વર મહારાજે નિરૂપણ કરેલા માર્ગની તરફ અભિરૂચિવાળા હતા જેથી કે તેઓ પરિવ્રાજકપણામાં પણ અન્ય જીવોને ઉપકાર કરવામાં તત્પર થયેલા હતા.

કેમકે સામાન્ય રીતે જિનેશ્વર મહારાજના માર્ગના વેષને ધારણ કરનારા જીવો પણ જ્યારે પાસત્થા, ઓસન્નાદિ કુગુરુપણાની સ્થિતિમાં જઇ પડે છે ત્યારે તેઓને અન્ય સંવિગ્ન આચારવાળા અપ્રતિબદ્ધ–

વિહારીઓનું સન્માન સહન થવું મુશ્કેલ પડે છે અને ઇર્ષ્યાના આવેશમાં તેઓ સંવેગીના આચારને શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધપણે જણાવવા કે લોકોને આચરવા યોગ્ય નથી અગર માયાચાર છે વિગેરે કહી સન્માર્ગની નિંદા કરે છે, અને પોતાની પાસે સન્માર્ગ શ્રવણ કરવાની બુદ્ધિએ આવેલા મુમુક્ષુ જીવોને તે સંવેગીઓના સન્માર્ગથી દૂર રાખવાનાજ સતત પ્રપંચો કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના અંગીકાર કરેલા અનાચારો શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ અને ભવોદધિમાં ડૂબાડનારા છતાં તે અનાચારોને સદાચાર તરીકે ગણાવવા મહેનત કરે છે.

મરીચિની આદર્શ સંવિગ્ન-પાક્ષિકતા

વેષધારી પાસત્થાદિકોની આવી સ્થિતિને જાણનારો અને વિચારનારો મનુષ્ય સમજી શકે છે કે-મરીચિકુમાર પરિવ્રાજક થયો છતાં પણ જે સન્માર્ગનીજ મહત્તા શ્રોતા આગળ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરે છે અને શ્રોતા શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને અભિરૂચિવાળો થઇને જ્યારે ઉચ્ચતમ માર્ગે આવવા માટે તૈયાર થાય અને તે મરીચિ પરિવ્રાજકની પાસેજ ત્યાગમાર્ગ ગ્રહણ કરવા માગે તે વખતે જો આ મરીચિ યથાર્થ પ્રરૂપણા અને પરોપકારની પરમ કોટિએ ન પહોંચેલો હોત તો જે સ્થિતિ મરીચિએ જાળવી તે સ્વપ્ને પણ બીજાથી જાળવી શકાત નહિ.

પ્રાચીનકાળની હકીકતનો તો આ લેખક કે વાચકોને અનુભવ ન હોય તે સ્વાભાવિક છે, પણ વર્તમાનનો વર્તાવ જોતાં કોઇપણ સ્થાન એવા વર્તાવવાળું જોવામાં આવ્યું નથી કે આવવાનો સંભવ પણ નથી કે જે મનુષ્ય ત્યાગી થયા પછી ત્યાગમાં તેને યથાર્થ રીતે ન પાળી શક્યો હોય અને પોતાની અશક્તિના કે પતિત પરિણામના કારણથી સાધુપણાના શુદ્ધ આચારોને ન પાળતાં હીનઆચારપણાને પાળતો હોય, છતાં શાસ્ત્રમાં કહેલા સંવિગ્નપાક્ષિકોની માફક શુદ્ધમાર્ગની જ પ્રરૂપણા કરે એટલું જ નહિ પણ અંગુલિનિર્દેશ કરી અન્ય મહાપુરુષને જ મહાપુરુષો તરીકે ઓળખાવે.

આત્મપ્રશંસા-પરનિંદાની વિષમતા

ધ્યાનમાં રાખવા જરૂર છે કે ઉપદેશકોએ સર્વધર્મવર્તનનો કે ઉત્કૃષ્ટ ધર્મવર્તનનો પોતામાંજ ઇજારો રહેલો માનવો એ સંવિગ્નપાક્ષિકોને પણ ન શોભે તેવો વર્તાવ છે. સામાન્ય રીતે આત્મપ્રશંસા એ સજ્જનોને ઉચિત નથી, ભવાંતરને માટે પણ આત્મપ્રશંસા તે પ્રશંસકના આત્માને અધમગતિમાં લઈ જનાર હોવાથી કેવળ અહિત કરનારી છે, તો પછી આત્મપ્રશંસાની સાથે જો પરનિંદાનો પ્રસંગ ઉપદેશક તરીકે ગણુતા આચાર્યો, ઉપાયાધ્યો, પંન્યાસો, ગણિઓ કે મુનિમહારાજાઓ તરફથી હોય તો એમ કહેવુંજ જોઇએ કે કડવા તુંબડાના શાકમાં સોમલનો વઘાર થએલો છે.

પક્ષપાતવાળી આત્મપ્રશંસાનું જોખમ

એ ઉપર જણાવેલી વિદ્યમાન ગુણોની પણ આત્મપ્રશંસા બીજા અવગુણો ન હોય તોપણ સજ્જનોને શોભે તેમ નથી, તો પછી પોતાના કે પોતાના સમુદાયના અનેક અવગુણો પોતાના લક્ષ્યમાં હોવા છતાં તથા અન્ય વ્યક્તિ કે અન્ય સમુદાયના અનેક ગુણો પોતાના અનુભવમાં હોવા છતાં માત્ર એકાદ માની લીધેલા ગુણને અંગે સ્વ કે સ્વસમુદાયની પ્રશંસા કરવમાં આવે, અને અન્ય કે અન્ય સમુદાયના સાચા તો શું પણ માની લીધેલા અવગુણોને નામે નિંદા કરવામાં આવે તો તે આત્મપ્રશંસક અને પરનિંદકની ગતિ અને પરિણુતિ કેવી હોય? તે વિચારવાનું વાચકોને જ સોંપવું યોગ્ય છે.

શાસ્ત્રકારો તો **શ્રી દશવૈકાલિક** વિગેરે આગમોદ્ધારા પાસત્થા, ઓસન્ન, અને કુશીલિયા વિગેરેની પણ નિંદા કરવાની મનાઇ કરે છે તો પછી જેઓ ઇર્ષ્યાની ખાતરજ માત્ર પોતાનાજ સમુદાયના અવયવની હીનતા ભદ્રિક લોકોની આગળ જાહેર કરી નિંદકની કોટિમાં પોતના આત્માને દાખલ કરે, તેવા મનુષ્યને શાસ્ત્ર અપેક્ષાએ કઇ સ્થિતિ હોય તે સર્વજ્ઞ ભગવાન શિવાય અન્યને જાણવું મુશ્કેલ છે.

મરીચિકુમારની ઉચ્ચ મનોદશા

આ પૂર્વે જણાવેલી હકીકત કોઈની પણ નિંદા કે પ્રશંસા મટે

નથી, પણ મરીચિકુમારે પરિવ્રાજકપણામાં પણ જે સન્માર્ગની દેશના આપી અને જે દેશનાને લીધે શ્રોતામાંથી ઘણો સારો ભાગ ત્યાગમાર્ગ લેવા તૈયાર થાય છે અને તે પણ ખુદ મરીચિપરિવ્રાજક પાસે જ શિષ્યવૃત્તિ કરી ત્યાગમાર્ગ આચરવા માગે છે, તે દેશના કેટલી બધી ઉત્કૃષ્ટ હોવી જોઇએ? તેનો વિચાર કરવાની સાથે એ પણ વિચારવું જોઇએ કે-તેઓ ત્યાગને સન્મુખ થએલા એટલું જ નહિ પણ પોતાની પાસે જ શિષ્ય થવા તૈયાર થએલાની આગળ પોતાથી સર્વથા ભિન્ન વેષવાળા અને આચારવાળાની પ્રશંસા કરવી અને તે એટલા જ માટે કે તે ત્યાગમાર્ગ લેવા માટે તૈયાર થએલો મનુષ્ય કે તેનો સમુદાય મારી પાસે શિષ્યવૃત્તિ ન ગ્રહણ કરે પણ આત્માના કલ્યાણમાં કટિબદ્ધ થએલા ઉચ્ચતમ કોટિમાં વર્તતા સાચી રીતે ભવસમુદ્રથી તારનારા આ અન્ય મહાત્માઓ જ છે, અને તેઓની પાસે જ આ શ્રોતાવર્ગ જો શિષ્યવૃત્તિ આચરે તો જ તેઓનું કલ્યાણ છે, એવી ધારણા રાખી એ અન્ય મહાત્માઓની પ્રશંસા કરવી જરૂરી ગણી છે.

આ ઉપરથી મરીચિપરિવ્રાજકનો આત્મા શ્રોતાઓને ભવોદધિથી તારવારૂપી પરોપકાર કરવા માટે કેટલા બધા સ્વાર્થનો ભોગ આપે છે, એ સમજવું સામાન્ય મનુષ્યને માટે પણ અશકય નથી. સામાન્ય રીતે અન્યની પ્રશંસા કરવાદ્વારાએ પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપી, પરોપકાર કરવો મુશ્કેલ છે, તો પછી પોતાના શ્રોતાવર્ગ આગળ પોતાની અધમતા જાહેર કરી, શ્રોતાને ભવોદધિથી તારવારૂપી પરોપકાર માટે કેવળ કટિબદ્ધ રહેવું એ કેટલું બધું મુશ્કેલ છે એ તો દરેક વાચક સહેજે સમજી શકે તેમ છે.

મરીચિની મનોદશાનું રહસ્ય

સામાન્ય રીતે સામાન્ય શ્રોતાજનોને ઉત્તમ માર્ગ ઉપર ચાલનારા મુનિઓની પ્રશંસા કરી, ઉત્તમ મુનિઓની સેવામાં દોરવા અને પોતાની ઉતરતી સ્થિતિ શ્રોતાની પૃચ્છા વગર પણ જાહેર કરી પોતાની સ્થિતિથી વિમુખ કરવા તત્પર રહેવું એ મુશ્કેલ છે, તો

પછી રાજકુમારાદિ જેવા મહર્દ્ધિક અને શાસનને શોભાવવા સાથે તેના ગુરુને અને તેના મતને શોભાવનાર પુરુષો શ્રોતા તરીકે આવ્યા હોય અને તેવા રાજકુમારાદિ મહર્દ્ધિકો જ્યારે પોતાના મતમાં દાખલ થવા માગતા હોય ત્યારે અન્ય ઉત્તમ માર્ગે ચાલનારા મુનિઓની પ્રશંસા કરી, તે મહર્દ્ધિક રાજકુમારાદિકને હંમેશને માટે પોતાથી સંબંધ વગરના કરી, તે ઉત્તમ માર્ગે ચાલનારા મુનિઓની પાસે મોકલવા તે પરોપકારને માટે કેટલો સ્વાર્થનો ત્યાગ છે? તે સમજવું મુશ્કેલ નથી.

વળી મહર્દ્ધિક એવો રાજકુમાર દેશનાથી ઉત્તમમાર્ગે જવાને માટે તૈયાર થયો હોય તેને 'તીર્થંકર મહારાજે પ્રરૂપેલા સાચા માર્ગે ચાલનારા મહાપુરુષોની જ ઉત્તમતા છે' એમ જણાવવા સાથે 'પોતાના માર્ગમાં કોઈપણ પ્રકારે ઉત્તમતા નથી' પણ અધમતા જ છે અને તેથી 'આ મારો માર્ગ, મારા જેવા પાપી આત્માને માટે જ લાયક છે' એમ સૂચવી મહાપુરુષો પાસે ઉત્તમ માર્ગ ગ્રહણ કરવાને માટે મોકલે, છતાં તે રાજકુમારની કોઈ તેવી જ ભવિતવ્યતા હોવાને જ લીધે તે રાજકુમારને તે ઉત્તમ માર્ગ જેમ કાગડાને દ્રાક્ષ રૂચે નહિ તેવી રીતે રૂચે નહિ, અને તે જ પાછો અધમમાર્ગમાં પ્રવર્તેલા ઉપદેશક પાસે આવે, અને ભગવાન્ તીર્થંકર મહારાજે નિરૂપણ કરેલો અને ભવભીરૂ સંવિગ્ન મહાત્મા-ઓએ આચરેલો જે માર્ગ તમે જણાવ્યો છે તે મને રૂચતો નથી એમ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરી તે અધમમાર્ગે રહેલા ઉપદેશકનો શિષ્ય થવા પોતાની ઇચ્છા જાહેર કરે, તે વખતે તેવા રાજકુમારની ઇચ્છાને ન અનુસરવું અને લોભ તથા માનની ઇચ્છામાં ન તણાવવું પરંતુ ફરી પણ સ્પષ્ટપણે તે ઉત્તમ માર્ગને લેવા માટે તૈયાર કરવા રાજ-કુમાર જેવા શ્રોતાની આગળ તે તીર્થંકર ભગવાનના માર્ગની અને તેને અનુસરનારા મહામુનિઓની જ ઉત્તમતા જાહેર કરવાપૂર્વક પોતાની અધમતા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જાહેર કરી તે રાજકુમાર શ્રોતાને તેની મરજી વિરૂદ્ધ પણ ઉત્તમમાર્ગનું આચરણ કરવા ઉત્તમ મુનિઓ

પાસે મોકલવો એ એક અસંભવિત નહિ તો દુઃસંભવિત તો જરૂર જ છે.

મરીચિની શુદ્ધ-ભાવનાભરી ઉપદેશકતા

અહીં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે કેટલાક ગ્રંથકારોના કહેવા પ્રમાણે આ કપિલ નામના રાજકુંવરનું ઉપર જણાવેલું વૃત્તાંત ભગવાન્ શ્રી ઋષભદેવજીની હયાતિમાં બનેલું છે, અર્થાત્ એ વચન પ્રમાણે એમ કહી શકાય કે તે મરીચિ પરિવ્રાજકનો ઉપદેશકપણાનો પ્રભાવ એટલો બધો વિચિત્ર હતો કે જે પ્રભાવમાં અંજાએલો કપિલ નામનો રાજકુમાર સાક્ષાત્ તીર્થંકર ભગવાન્ ઋષભદેવજી અને તેમના પરિવારની સેવાના અને તેમના આચરેલા આચારમાં વર્તવાના લાભને પણ ધ્યાનમાં નહિ લેતાં તે મરીચિકુમાર પરિવ્રાજક પાસે જ ત્યાગ માર્ગને ગ્રહણ કરવા આવે છે. આવે વખતે પણ તે મરીચિપરિવ્રાજક તો પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે તે કપિલરાજકુમારને ભગવાન્ તીર્થંકરના માર્ગની ઉત્તમતા જણાવવા સાથે પોતાના માર્ગની અધમતા જણાવી તે કપિલકુમારને બીજી વખત પણ સન્માર્ગે જવા માટે શ્રી તીર્થંકર ભગવાન પાસે મોકલે છે.

અન્ય કેટલાક ગ્રંથકારોના કહેવા પ્રમાણે તો ભગવાન્ શ્રી ઋષભદેવજી નિર્વાણ પામ્યા પછી કપિલકુમારનો પ્રસંગ બને છે, તો ત્યાં પણ ભગવાન્ ઋષભદેવજી મહારાજના મોક્ષથી લાખ ક્રોડો સાગરોપમો સુધી પટ્ટપરંપરાએ મોક્ષમાર્ગ પ્રવર્તેલો હોવાથી મોક્ષમાર્ગની સીડીએ ચઢવાવાળા મહાન્ સિદ્ધપુરુષોની પાસે તે કપિલરાજકુમારનું સન્માર્ગના ઉપદેશક એવા મરીચિના કહેવાથી જવું થયું અને તે સિદ્ધપુરુષોનો મોક્ષપદને પમાડનારો અવ્યાહત માર્ગ તે કપિલને ન રૂચ્યો અને તે મરીચિ પરિવ્રાજકના ઉપદેશ તરફ અત્યંત આકર્ષાએલો હોઈ પાછો તે મરીચિ પાસે જ આવ્યો, અને તે સિદ્ધપુરુષોનો મોક્ષ માટે અવ્યાહત એવો પણ માર્ગ પોતાને રૂચ્યો નહિ અને પોતે તમારી જ પાસે એટલે મરીચિપરિવ્રાજક પાસે જ જે પરિવ્રાજકપણારૂપ માર્ગ છે તેજ તેને અનુસરવા માગે છે એમ સ્પષ્ટ

શબ્દોમાં જણાવ્યું.

કપિલરાજકુમારને મરીચિની સમજાટ

આવી રીતે કપિલરાજકુમાર અસાધારણ રીતે અનુરાગવાળો થઇ મરીચિ પાસે જ પરિવ્રાજકપણું લેવાની માગણી કરે છે, ત્યારે તે વખતે પણ મરીચિપરિવ્રાજક તે ભગવાન્ ઋષભદેવજીના શાસનમાં પ્રવર્તનારા સિદ્ધપુરુષોની ખરેખર ઉત્તમમાર્ગના પ્રયાણના કારણે મહત્તા જણાવવા સાથે પોતાની હીનતા અને અધમગતિની પ્રયાણતા જણાવી સ્પષ્ટ રીતે પોતાની અશક્તિ અને આસક્તિ જાહેર કરે છે, અને એવી રીતે તીર્થવર્તી મહાનુભાવોની ઉત્તમતા અને પોતાની અધમતા જાહેર કરીને જ માત્ર નહિ બેસી રહેતાં તે કપિલ રાજકુમારને બીજી વખત પણ ભગવાન્ ઋષભદેવજી પાસે કે સિદ્ધપુરુષો પાસે મોકલે છે.

આ બધી હકીકત વિચારતાં વાચકોને સ્પષ્ટપણે માલમ પડશે કે તે મરીચિકુમાર પોતે અશક્તિ કે આસક્તિને લીધે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરના સંયમમાર્ગથી દૂર થયો છે, છતાં પણ અન્ય જીવોને ભગવાન્ તીર્થંકરના સન્માર્ગમાં દાખલ કરવા માટે કેટલા બધા સ્વાર્થભોગ સાથે પ્રયત્ન કરવામાં કટિબદ્ધ થયો છે. આવી રીતે પતિતદશામાં પણ સ્વાર્થનો ભોગ આપી પોતાની અધમતા જાહેર કરવાપૂર્વક તીર્થવર્તી મહાનુભાવોની ઉત્તમતા જે કપિલને સન્માર્ગે લઇ જવા માટે જાહેર કરી છે, તે તેની મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશરૂપી પરોપકારપરાયણતાને કોઇ પણ પ્રકારે ઘટિત થયા વગર રહેતી નથી.

વર્ત્તમાન દશાનો વિચાર

આ મરીચિપરિવ્રાજક અને કપિલરાજકુમારના પ્રસંગમાં એ વાત પણ જરૂર ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અન્ય કહેવાતા સન્માર્ગપ્રરૂપકો જ્યારે નિરાધાર નથી હોતા, ત્યારે પણ અન્ય મહાનુભાવોના સદ્ગુણો અને પોતાના દુર્ગુણોને (આવેલો ભક્ત ભાગી ન જાય તે અપેક્ષાએ) કહેવાને તૈયાર નહિ થતાં આવેલા ભકતે સાંભળેલા પણ અન્ય મહાનુભાવોના સદ્ગુણોને અનેક કલ્પિત રીતિએ વખોડીને

તથા અછતા અવગુણોને કલ્પનામાત્રથી દેખાડીને વળી સદ્‌ગુણોને પણ અવગુણરૂપે દેખાડીને આવેલા ભક્તને પોતાની સેવામાં જોડવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે આ મરીચિપરિવ્રાજક નિરાધાર દશામાં પડેલો છતાં સન્માર્ગના સ્વરૂપકથનરૂપી શુદ્ધ દેશનાને કેટલી બધી અને કેવા પ્રસંગે જાળવે છે તે ખરેખર વિચારવા જેવું જ છે.

મરીચિની મનોદશાની કસોટી

વાચકો પ્રતિવર્ષ પર્યુષણાના દિવસોમાં અદ્વિતીય મંગળકારી પર્યુષણાકલ્પને સાંભળે છે, અને તેથી તેઓને સારી રીતે જાણવામાં આવેલું હશે કે મરીચિપરિવ્રાજક પરિવ્રાજકપણાની સ્થિતિમાં આવ્યા પછી અનેક રાજકુમારોને સન્માર્ગનો પ્રતિબોધ આપી શાસનના ધોરી સત્પુરુષો પાસે દીક્ષા લેવા મોકલી આપે છે, છતાં જ્યારે તે મરીચિપરિવ્રાજક અત્યંત બિમાર થાય છે અને ગોચરી તો શું પણ પાણી લાવવાની પણ અડચણ પડે છે, નથી તો તે પૂર્વ-કાળના અત્યંત પરિચિત મહામુનિઓ તે મરીચિકુમારને અસંયત ધારીને તેનું વેયાવચ્ચ કરતા, તેમજ તે મરીચિકુમાર પરિવ્રાજકે પ્રતિબોધ આપીને મુનિમહારાજાઓ પાસે જેઓને ચારિત્ર લેવા મોકલ્યા છે અને તે મરીચિપરિવ્રાજકના પ્રતાપે ચારિત્રને પામ્યા છે તેવા રાજકુમારાદિ નિર્ગ્રંથો પણ તે અત્યંત બિમાર એવા મરીચિ-પરિવ્રાજકનું અસંયતપણું ધારીને જ વેયાવચ્ચ કરતા નથી.

આ બધી હકીકતથી સ્પષ્ટ થશે કે મરીચિપરિવ્રાજક ઉપદેશની શૈલીને અંગે અત્યંત પ્રભાવશાળી છતાં પણ કેવળ નિરાધાર સ્થિતિ-માં જ તે મરીચિપરિવ્રાજક સત્પુરુષોની ચરણસેવા આત્માને ઉદ્ધાર-નારી અને ધર્મનું કારણ છે એવા વિચારથી કે અન્ય કોઈ પણ વિચારથી તે માર્ગવર્તી સત્પુરુષોથી જુદો પડતો નથી, એને કેટલાક ગ્રંથકારોના હિસાબે ભગવાનના શાસનમાં રહેલા સિદ્ધપુરુષો સાથેજ વિહાર છે, અને સાથે જ રહે છે.

મરીચિની ઉત્તમતા જણાવનાર આદર્શ ઉપદેશ પ્રવૃત્તિ

ઉપર જણાવેલી ગ્લાનદશામાં પણ નિરાધારપણાનો ખરેખરો

અનુભવ તે મરીચિપરિવ્રાજકને થએલો હતો અને તે અનુભવની વખતે દુનિયામાં બને છે તેમ ભીડને ભાંગવાવાળા ભેરૂને ભેટવા તેને તાલાવેલી થઇ, પણ ઉત્તમપુરુષોની ઉત્તમતાનો એ જ પ્રભાવ હોય છે, કે તેઓ ઉન્માર્ગ અને અધમપ્રવૃત્તિના વિચારવાળા લાંબો કાળ હોય નહિ, અને તેથી તે મરીચિપરિવ્રાજકનું નિરાધારપણું એમને એમ રહેવા છતાં જ્યારે તે આરોગ્યદશામાં દાખલ થયો ત્યારે તે પોતાના નિરાધારપણાને સર્વથા ભૂલી ગયો અને તેથી ગ્લાનદશા આવવા પહેલાં જેવી રીતે રાજકુમારાદિકોને સન્માર્ગનો પ્રતિબોધ આપી મુનિ મહારાજાઓની ઉત્તમતા અને પોતાની અધમતા જણાવવાપૂર્વક સન્માર્ગવર્તી મહામુનિઓ પાસે ચારિત્ર લેવડાવતો હતો, તેવી જ રીતે તે મરીચિપરિવ્રાજક ગ્લાનદશામાં નિરાધારદશાનો અનુભવ કર્યા પછી અને ભીડ ભાંગનારા ભેરૂને ભેળવવાની ભાવના થયા પછી પણ અનેક રાજકુમાર વિગેરેને પ્રતિબોધ આપી, સન્માર્ગવર્તી મુનિમહારાજાઓની ઉત્તમતા અને પોતાની અધમતા જણાવવાપૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કરાવતો જ રહ્યો.

જો કે પરિવ્રાજકપણું લીધું ત્યારથી જ એકાકી, અદ્વિતીય હોવાને લીધે તે મરીચિકુમાર પરિવ્રાજકની નિરાધારતા હતી જ, અને ગ્લાનદશામાં પોતાની તે નિરાધારતાનો તેને પૂરેપૂરો અનુભવ થવા સાથે ભીડને ભાંગનાર ભેરૂને ભેળવવાની ભાવના થઈ પણ હતી, છતાં તે મરીચિના જીવની ઉત્તમતાને લીધે કે પરોપકારવૃત્તિની પરાકાષ્ઠાને લીધે અથવા સ્વાત્માને અપકાર થએલો છતાં પણ અન્ય આત્માને અપકાર ન જ કરવો જોઇએ એવી વૃત્તિને લીધે અગર તો કોઇ પણ કારણથી તે મરીચિપરિવ્રાજક આરોગ્ય દશામાં આવ્યા પછી પણ હમેશાં અનેક રાજકુમારાદિકોને પ્રતિબોધ આપી સન્માર્ગવર્તી મુનિઓની ઉત્તમતાની પ્રશંસા અને પોતાની અધમતાની નિંદા જણાવવાપૂર્વક સન્માર્ગવર્તી મુનિઓ પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરાવે છે.

કપિલને ત્રણ વાર ધકેલે છે તેનું રહસ્ય

જો કે કપિલરાજકુમારના પ્રસંગમાં ત્રીજી વખત પણ સન્માર્ગ-

વર્તી મુનિઓની ઉત્તમતા અને પોતાની અધમતા જણાવવાપૂર્વક સાધુપુરુષોની સેવામાં ચારિત્ર લેવા માટે મોકલે છે અને તે કપિલરાજકુમાર ત્રીજી વખત પણ ભગવાન્ **શ્રી ઋષભદેવજી**ની પાસે કે સન્માર્ગવર્તી મુનિઓની પાસે તે મરીચિપરિવ્રાજકના કહેવાથી જ ગયો છે અને તે ભગવાન્ કે સન્માર્ગવર્તી મુનિઓની પાસે ચારિત્ર લેવાનાં પરિણામ થયા નહિ એટલું જ નહિ પણ તે કપિલરાજકુમાર મરીચિપરિવ્રાજકે પોતાની અરૂચિ છતાં ઘણી વખત મોકલેલો હોઇ, ઘણો જ ચીઢાઇ ગયો એમ કહીએ તો ખોટું નથી, કેમકે ત્રીજી વખત ભગવાન્ **ઋષભદેવજી** પાસે કે સન્માર્ગવર્તી મુનિ મહારાજાઓ પાસેથી પાછો આવ્યો ત્યારે કપિલરાજકુમાર મરીચિપરિવ્રાજકને એ જ શબ્દો કહે છે કે "શું તમારા માર્ગમાં એટલે પરિવ્રાજકપણામાં સર્વથા ધર્મ નથી ?"

આ વાકયનો ભાવાર્થ વિચારતાં એ અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે કે મને તમે વારંવાર ભગવાન્ ઋષભદેવજી કે સન્માર્ગવર્તી મુનિઓ પાસે ઉત્તમ ધર્મ હોવાને નામે મોકલો છો અને તમારી પાસે હું આવીને શિષ્ય થવા વારંવાર માગણી કરૂં છું ત્યારે તમો પોતાની સંયમથી પતિતદશા જણાવી અધમતા જણાવવાપૂર્વક મને શિષ્ય કરવાની ના પાડો છો તો તમે જો કે સંયમ માર્ગથી પતિત થયા છો એમ સ્પષ્ટ જણાવો છો અને તમારા આત્મામાં કષાયસહિતપણું હોવા સાથે નિષ્કંચનપણું નથી એમ જણાવો છો, છતાં હું વારંવાર પ્રભુ **ઋષભદેવજી** અને સન્માર્ગવર્તી મુનિઓ પાસે તમારા મોકલવાથી જઈ આવ્યો છું, પણ મને તે માર્ગ રૂચતો નથી, તો હવે તમારામાં કંઇ પણ અંશે ધર્મ છે કે નહિ ? કપિલરાજકુમારના આ કથનની અસર મરીચિ ઉપર જબરદસ્ત થઇ અને તેથી અત્યાર સુધી પરોપકારવૃત્તિને અંગે જે ધર્મોપદેશની પ્રવૃત્તિનો પ્રબંધ ચાલતો હતો, તે ઉથલી ગયો, ગ્લાનપણામાં અનુભવેલી નિરાધાર દશાનો આબેહૂબ ખ્યાલ ખડો થયો, ભીડ ભાંગનાર ભેરૂને ભેળવવામાં મરીચિનો આત્મા ઉત્સાહિત થયો અને તેથી પરોપકારપરાયણતાની વૃત્તિને

વેગળી મૂકી તે મરીચિપરિવ્રાજકે કપિલરાજકુમારને જણાવ્યું કે— '**कविला ! इत्थंपि इहयंपि** એટલે હે કપિલ ! અહીં પણ છે અને અહીં પણ છે.'

इत्थंपिનું રહસ્ય

સામાન્ય રીતે આ વાકચનો અર્થ જૈન માર્ગમાં પણ ધર્મ છે અને પરિવ્રાજક માર્ગમાં પણ ધર્મ છે એવો કરવામાં આવે છે, પણ આવો અર્થ કરતાં તે મરીચિની દશા પૂર્વાપર વ્યાઘાતવાળી થાય, કેમકે તેજ મરીચિપરિવ્રાજકે ભગવાન્ જિનેશ્વરના મતમાં વર્તવા-વાળા સાધુઓમાં સંપૂર્ણ ધર્મ છે એમ અનેક વખત જાહેર કર્યું છે, અને સાથે એ પણ જાહેર કર્યું જ છે કે હું એ ઉત્તમ એવા સંપૂર્ણ સંયમધર્મથી પતિત થયેલો છું. આવી અનેક વખત તેજ કાળમાં પ્રરૂપણા થએલી હોવાથી પોતે તે પ્રરૂપણાની વિરૂદ્ધ બોલે એ યુક્તિયુક્ત નથી એટલું જ નહિ પણ સંભવિત પણ નથી, અને તેથી આચાર્ય મહારાજ મલયગિરિજીએ '**इत्थंपि**' પદનો જે અર્થ કર્યો છે, તે વધારે અનુકૂળ થઇ શકશે.

આચાર્ય મહારાજ મલયગિરિજીએ શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિની ટીકામાં **इत्थंपि**નો એવો અર્થ કર્યો છે કે "**ભગવાન્ ઋષભદેવ-જીના અને સન્માર્ગવર્તી મુનિઓના આચારમાં સંપૂર્ણ ધર્મ છે.**" આવી રીતે ભગવાન્ તીર્થંકર અને સન્માર્ગવર્તી મુનિઓના આચારને **इत्थं** શબ્દથી સૂચવવા સાથે તેમાં સંપૂર્ણ ધર્મપણું સૂચવ્યું છે. શ્રી ભગવતી સૂત્રના **इत्थंपि गमणिज्जं, इहंपि गमणिज्जं** એ સૂત્રના અર્થમાં **इत्थंपि**ની જગો ઉપર પ્રશ્નકાર ભગવાન્ ગૌતમ-સ્વામીજીથી ભિન્ન એવા ત્રિલોકનાથ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવી મહા-રાજના આત્માનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, તેવી રીતે અહીં પણ **इत्थंपि** શબ્થી તે મરીચિ અને કપિલથી દૂર રહેલો એવો સંપૂર્ણ શ્રમણમાર્ગ લેવામાં આવ્યો છે, અને સંપૂર્ણ શ્રમણમાર્ગ **इत्थंपि** શબ્દથી લીધેલો હોવાથી તેમાં સંપૂર્ણ ધર્મ પ્રથમથી જ દેશના-

દ્વારાએ સાબીત કરેલો હોવાથી માત્ર તેનો અનુવાદ જ અહીં આગળ કરેલો છે.

इहयंपि નું રહસ્ય

વળી જેવી રીતે શ્રીભગવતીજીના **इत्थंपि** સૂત્રમાં **इहयंपि** શબ્દથી પ્રશ્નકાર ગૌતમસ્વામીજીનો જ આત્મા નિર્દિષ્ટ કરાએલો છે, તેવી રીતે અહીં પણ **इहयंपि** શબ્દથી મરીચિપરિવ્રાજકનો ધર્મ નિર્દિષ્ટ કરાએલો છે, પણ પોતાના પરિવ્રાજકપણામાં શ્રમણમાર્ગના ધર્મનો અંશ પણ નથી એમ અનેક વખત પોતે જણાવી ગયો છે, છતાં અત્યારે તે કપિલરાજકુમારના સંજોગને અંગે બુદ્ધિનો પરાવર્ત પામ્યો અને અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ હોઇ જે ચારિત્રધર્મ મરીચિમાં સર્વથા હતો નહિ, છતાં તે કપિલ રાજકુમારને **इहयंपि** એમ કહી કાંઇક ધર્મ મારા પરિવ્રાજકપણામાં પણ છે એમ જણાવ્યું.

ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે આ મરીચિપરિવ્રાજક અને કપિલ-રાજકુમાર વચ્ચે સમ્યગ્દર્શનરૂપી ધર્મનો વિચાર નથી, સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપી ધર્મનો વિચાર નથી દેશવિરતિરૂપી ધર્માધર્મ જેને નિશ્ચયકોટિએ અગારધર્મ કહી શકીએ તેનો વિચાર પણ નથી, કેમકે એ ત્રણેનો જો વિચાર હોત તો મરીચિપરિવ્રાજકમાં તે વખતે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને દેશવિરતિરૂપ ધર્મ સારી રીતે હતા ને તેથી આ પરિવ્રાજકપણામાં મલયગિરિજી મહારાજે **इहयंपि**ની કરેલી વ્યાખ્યાના હિસાબે અલ્પ ધર્મ છે એમ કહેવામાં કોઈ પણ પ્રકારે દુર્ભાષિતપણું નથી, પણ અત્રે તો પંચ મહાવ્રતરૂપી અઢાર હજાર શીલાંગમય ચારિત્રધર્મને અંગેજ પ્રસંગ અને વિચાર હોવાથી તેનો અંશ પણ પરિવ્રાજકપણામાં નહિ છતાં તે મરીચિપરિવ્રાજકે "તેવા શ્રમણધર્મનો અંશ આ પરિવ્રાજકપણામાં" એમ જણાવ્યું તે દુર્ભાષિત કહેવાય તેમાં આશ્ચર્ય જ નથી.

મરીચિની પ્રરૂપણા કેવી ?

વળી પરોપકારની વૃત્તિએ જે ધર્મની યથાસ્થિત પ્રરૂપણા થતી

હતી, તેજ સ્થાનકે સ્વાર્થવૃત્તિનું સામ્રાજ્ય જમાવવા માટે મરીચિ-પરિવ્રાજકે આ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું છે, એ હકીકત પણ શાસ્ત્રોના મરીચિપરિવ્રાજકના પ્રકરણથી સ્પષ્ટ હોવાને લીધે આ મરીચિપરિવ્રાજકના વચનને દુર્ભાષિત તરીકે જણાવવામાં કોઇ પણ પ્રકારે અનુચિતતા હોય એમ માની શકાતું નથી. જો કે આ મરીચિના વચનને કેટલાક મહાનુભાવોએ ઉત્સૂત્ર તરીકે ગણાવ્યું છે, જ્યારે કેટલાક મહાનુભાવોએ ઉત્સૂત્રમિશ્રિત તરીકે ગણાવ્યું છે, પણ શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિકાર **શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી** અને ભગવાન્ **મહાવીર** મહારાજના જ હાથે દીક્ષિત થએલ એવા ઉપદેશમાલાકાર શ્રી ધર્મદાસગણિજી **दुब्भासिएण इक्केण** વિગેરે પાઠથી મરીચિના તે **इत्थंपि इहयंपि** વાક્યને દુર્ભાષિત તરીકે સ્પષ્ટપણે જાહેર કરે છે, તેથી આ પ્રકરણમાં તેના તે વચનને દુર્ભાષિત તરીકે કહેવામાં આવ્યું છે અને તેથી જ તે વચનને ઉત્સૂત્ર કે ઉત્સૂત્ર મિશ્રિત માનવામાં તેમ માનનારાઓનું તત્ત્વ ઘટિત છે કે અઘટિત એ વિચારવાનું ઉચિત ધાર્યું નથી.

આ સમગ્ર મરીચિના અધિકારમાં કપિલ રાજકુમારની વક્તવ્યતાનો પાછલો ભાગ માત્ર વૃત્તાંતની પૂર્ણતાને માટે જ કહેવામાં આવ્યો છે, બાકી ચાલુ અધિકારમાં તો મરીચિકુમારની પતિત દશામાં પણ જે પરોપકારવૃત્તિ રહી, સ્વાર્થનો ભોગ આપીને પણ પતિત દશામાં પણ પરોપકાર કર્યો એ જણાવી તીર્થંકરના જીવોમાં અનેક ભાવોથી પરહિતરતપણું હોય છે એ જ માત્ર પ્રકૃત અધિકારને પોષણ કરનારૂં હોવાથી જણાવ્યું છે. શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના બીજા ભવમાં પણ કેઈ કેઈ અંશે અનેક પ્રકારે પરોપકારનિરતપણું છે તે નહિ વિચારતાં ખુદ્દ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના ભવને અંગે પરહિતપણું એટલે પરોપકારમાં તત્પરપણું શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહારાજનું જણાવવું વધારે ઉચિત છે.

પ્રકાશકિય નિવેદન

દેવગુરૂકૃપાએ "આગમજ્યોત"નું પ્રકાશન ધીરે ધીરે તત્ત્વરૂચિવાળા પુણ્યાત્માઓનું માનીતું થઈ રહ્યું છે.

પૂ૦ વાત્સલ્યસિંધુ ગચ્છાધિપતિશ્રીના મંગલ આશીર્વાદથી પૂ૦ આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીના અપ્રકાશિત તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનો આદિ સામગ્રીને વ્યવસ્થિત કરી પ્રકાશિત કરવાનું કાર્ય પગભર થવા આવ્યું છે.

પરંતુ બે વર્ષના અનુભવના પરિણામે એવું જણાયું છે કે–

આ પ્રકાશન ખાસ કરીને પૂ૦ સાધુ–સાધ્વી ભગવંતોને જ વધુ ઉપયોગી છે તેથી હવેથી આ પ્રકાશન પૂ૦ સાધુ–સાધ્વીઓ અને તત્ત્વરૂચિવાળા યોગ્ય ગૃહસ્થોને પહોંચાડવું એવો વિચાર થાય છે.

તેથી પ્રકાશનની સુવ્યવસ્થા માટે નીચેની યોજના વિચારી છે.

* ગ્રાહક યોજના બંધ કરવી.
* ૧૦૧ કે તેથી વધુ રકમ સ્થાયી ફંડ ખાતે રાખવી.
* ૧૦૧ થી ઓછી રકમ ભેટ ખાતે રાખવી.

તે મુજબ નીચે નોંધ બે જાતની આપી છે.

"આગમજયોત"ના સ્થાયી ફંડ ખાતે
આવેલી રકમો

*

૧૫૦૧) ગુજરાતી જૈન શ્રીસંઘ, ૯૬ કેનીંગ સ્ટ્રીટ, કલકત્તાના જ્ઞાનખાતા તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી પદ્મલતાશ્રીજી, પૂ૦ સાધ્વીશ્રી નિરૂપમાશ્રીજી અને પૂ૦ સાધ્વીશ્રી મયણાશ્રીજીના સદ્ ઉપદેશથી.

૧૦૦૧) ભવાનીપુર જૈન શ્રીસંઘ, કલકત્તાના જ્ઞાનખાતા તરફથી સાધ્વીશ્રી પદ્મલતાશ્રીજી મ૦ તથા પૂ૦ મયણાશ્રીજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૫૦૧) વીશાશ્રીમાળી જૈન ઉપાશ્રય, જામનગર, જ્ઞાનખાતા તરફથી પૂ૦ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવશ્રી માણિક્યસાગરસૂરીશ્વરજી ના ઉપદેશથી.

૫૦૧) શેઠ મણિલાલ રાઘવજી કોઠારી-બેરમો (બિહાર) તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી પદ્મલતાશ્રીજી અને પૂ૦ સાધ્વીશ્રી મયણાશ્રીજી ના ઉપદેશથી.

૫૦૧) શેઠ મોહનલાલ છોટાલાલ તથા માણેકબહેન મોહનલાલ, જૈન મર્ચંટ સોસાયટી, અમદાવાદ-૭ તરફથી પૂ૦ ગણિશ્રી લબ્ધિસાગરજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૫૦૧) શેઠ શિવલાલ ફૂલચંદ, ચાણસ્મા, પૂ૦ મુનિરત્નશ્રી સૂર્યોદયસાગરજી મ૦ ના સદુપદેશથી.

૨૫૧) જૈન શ્રીસંઘ હસ્તે શેઠ નંદલાલ એમ. શાહ, કતરાસગઢ (બિહાર) પૂ૦ પં૦ શ્રી વિનયવિજયજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૧૫૧) શેઠ વૃજલાલ હરિભાઈ, જૈન ઉપાશ્રયની શ્રાવિકા બ્હેનો તરફથી પૂ૦ સ્વ૦ સાધ્વીશ્રી સુમલયાશ્રીજી મ૦ ના શિષ્યા પૂ૦ સાધ્વીશ્રી વિચક્ષણાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૧૦) નવાપુરા જૈન સંઘ, ઠે. શાંતિનાથ જૈન દેરાસર, સુરત તરફથી પૂ૦ આ૦ કસ્તુરસૂરીશ્વરજી મ૦ તથા પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ચંદ્રોદયવિજયજી મ૦ ના સદ્દુપદેશથી.

૧૦૧) શેઠ મીઠાભાઈ ગુલાબચંદ ટ્રસ્ટ, કપડવંજ.

૧૦૧) શેઠ સોમાભાઇ ઝવેરચંદ, હસ્તે શેઠ જયંતીલાલ વાડીલાલ કપવવંજ.

૧૦૧) શેઠશ્રી કાંતિલાલ પી. શાહ, હૈદ્રાબાદ હાઉસ-ટાઇમ-૯, ફ્લેટ નં૦ ૫૭, નેવીયનસી રોડ, મુંબઈ-૬ (WB.)

૧૦૧) શેઠશ્રી પુખરાજજી ભંડારી, ફર્મ-કુંદનમલ સમરથમલ, મસ્કતી મારકેટ, અમદાવાદ.

૧૦૧) ધાર્મિક શિક્ષક સ્વ૦ શ્રી મોહનલાલ છોટાલાલના ટ્રસ્ટમાંથી હસ્તે શેઠશ્રી મોહનલાલ ચોકસી, બોરસદ.

૧૦૧) શેઠ બાબુલાલ સકરચંદ ટોપીવાલા, બાબુલાલ રમણુલાલ કંપની, રિફાઇનરી બિલ્ડીંગ, ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબઇ-૩

૧૦૧) શેઠશ્રી લાલભાઇ એલ. પરીખ સી. એ. પરીખ બિલ્ડીંગ, એલિસબ્રીજ, અમદાવાદ-૬.

૧૦૧) ગુલાબબાઇ નાસકાવાળા, હસ્તે અંબાલાલ વેદમૂથા મહીદપુર (એમ. પી.), પૂ૦ મુનિશ્રી યશોભદ્રસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી

૧૦૧) સ્વ૦ જયંતિલાલ શંકરલાલ પાદશાહ, કપડવંજ.

૧૦૧) ચંદનબહેન રમણુલાલ લુણાવાડા, પૂ૦ સાધ્વી શ્રી વિચક્ષણા શ્રીજીમ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) કોઠારી શાંતિલાલ દીપચંદ રાજકોટ, પૂ૦ વયોવૃદ્ધ મુનિશ્રી દીપસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) ગેંદમલજી માંડલિક શાજાપુર (મ. પ્ર.), પૂ૦ મુનિશ્રી યશો-ભદ્રસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) જૈન ધર્મોત્તેજક મહિલા મંડળ, ઈંદોરના જ્ઞાનખાતામાંથી, પૂ૦ વયોવૃદ્ધ સાધ્વીજી શ્રી મનહરશ્રી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) ઝવેરી ચંપકલાલ ઉત્તમચંદ, સુરત.

૧૦૧) પૂ૦ સાધ્વીજીશ્રી હર્ષલતાશ્રીજી મ૦ના સિદ્ધિતપના પારણા પર આવેલ બહારગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી.

"આગમજ્યોત" અંગે ભેટ રૂપે મળેલી રકમોની નોંધ

૨૫૧) ચાણસ્મા શ્રીસંઘના જ્ઞાનખાતામાંથી પૂ૦ ગણિવર્યશ્રી લબ્ધિ-સાગરજી મ૦ ની પ્રેરણાથી.

૨૫૧) જૈન સોસાયટી (પાલડી) અમદાવાદ શ્રીસંઘના જ્ઞાનખાતામાંથી પૂ૦ ગણીશ્રી સૌભાગ્યસાગરજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૦૧) લુણાવાડા શ્રીસંઘના જ્ઞાનખાતામાંથી પૂ૦ ગણીશ્રી વિમલ-સાગરજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૦૧) ખુશાલભુવન, અમદાવાદ શ્રીસંઘના જ્ઞાનખાતામાંથી હસ્તે શેઠ ભોગીભાઈ સુતરીયા.

૨૦૦) નાગોર (મારવાડ) શ્રીસંઘના જ્ઞાનખાતામાંથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી સ્નેહપ્રભાશ્રીજી મ૦ અને પૂ૦ સાધ્વીશ્રી ચંદ્રગુપ્તાશ્રીજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૧૫૦) ઝરીયા (બિહાર) શ્રીસંઘના સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી સ્વ૦ સુમલયાશ્રીજી મ૦ ના શિષ્યા પૂ૦ સાધ્વીશ્રી શુભો-દયાશ્રીજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૧૨૫) જૈન ઉપાશ્રય–દાદાવાડી, ભાવનગર તરફથી.

૧૨૫) ચંપાલાલજી મુણોત મહીદપુર (મ. પ્ર.)

૧૦૧) શીહોરમાં થએલી પાંચ દીક્ષા નિમિત્તે હસ્તે પં. કપૂરચંદભાઈ જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, પાલીતાણા.

૧૦૧) નાનાભાઇ ધનજી ટ્રસ્ટના ઉપાશ્રય, ઓસવાળ મહોલ્લો, હસ્તે મોતીચંદ કસ્તુરભાઇ ચોકસી, સુરત તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી મૃગેંદ્રશ્રીજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) ભવાનીપુર જૈન સંઘ, કલકત્તા તરફથી સાધ્વી પદ્મલતાશ્રીજીના શિષ્યા વીરભદ્રાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) શ્રી શાંતિનાથ જૈન ઉપાશ્રય, પાયધુની, મુંબઈ તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી પુષ્પાશ્રીજીના શિષ્યા પૂ૦ સાધ્વીશ્રી નિરંજનાશ્રીજી ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) શેઠ સૌભાગ્યમલજી આંચલીયાં મહીદપુર (M. P.)

૧૦૦) જૈન મર્ચંટ સોસાયટી અમદાવાદ-૭ તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી સરસ્વતીશ્રીજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૧૦૦) પાંજરાપોળ જૈન ઉપાશ્રય, અમદાવાદ તરફથી, પૂ૦ સાધ્વીશ્રી નિરંજનાશ્રીજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૦) એક સદ્‌ગૃહસ્થ અમદાવાદ તરફથી, પૂ૦ સાધ્વીશ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૦) નેમુભાઇની વાડી, જૈન ઉપાશ્રય, ગોપીપુરા, સુરત તરફથી પૂ૦ ગણીશ્રી પ્રબોધસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૦) એક સદ્‌ગૃહસ્થ તરફથી, પૂ૦ ક્ષમાસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી

૬૦) જુનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)ની શ્રાવિકા બહેનો તરફથી, પૂ૦ સાધ્વીજીશ્રી ઈંદુશ્રીજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૫૧) નાથશ્રીજીનો ઉપાશ્રય, પતાસાની પોળ, અમદાવાદ તરફથી પૂ૦ સાધ્વીજીશ્રી મનકશ્રીજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૫૧) બીકાનેર જૈન શ્રીસંઘ

૫૧) જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક આરાધના ભવન, વેજલપોર-ભરૂચ.

૫૧) જૈન શ્રીસંઘ બડોદ (મ. પ્ર.)ના જ્ઞાનખાતા તરફથી, પૂ૦ ગણી શાંતિસાગરજી મ૦ તરફથી.

૫૧) વસંતલાલ પાનાચંદ મુંબઇ

૫૧) જૈનસંઘ પેઢી, જુનાગઢ, પૂ૦ મુનિશ્રી મહાયશવિજયજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૫૧) ડેલા ઉપાશ્રયના જૈન શ્રીસંઘ અમદાવાદ તરફથી, પૂ૦ પં૦ રામવિજયજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૫૦) શેઠ મણિલાલ વનમાળીદાસ, કલકત્તા.

૫૦) જૈન શ્રીસંઘ, ગવાડા (વીજાપુર) (ઉ. ગુ.), પૂ. મુનિશ્રી ઇન્દુસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૫૦) જૈન શ્રીસંઘ, ગોધરા, પૂ. મુનિશ્રી રામચંદ્રવિજયજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૫૦) શ્રી જૈન મહિલા મંડળ, ઈંદોરની બ્હેનો તરફથી, પૂ. સાધ્વીશ્રી મનહરશ્રીજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૨૫) જૈન શ્રીસંઘ, ચોટીલા, પૂ૦ ઉપાધ્યાયશ્રી હંસસાગરજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૫) દેવબાગ જૈન સંઘ, જામનગર, પૂ૦ મુનિશ્રી ગુણસાગરજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૫) જૈન સંઘ, વેરાવલ, પૂ૦ મુનિશ્રી સુબુદ્ધિવિજયજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૫) તપાગચ્છ જૈન સંઘ, મોરબી (સૌરાષ્ટ્ર)

૨૫) ગુજરાતી જૈન સંઘ, માલેગામ (મહારાષ્ટ્ર)

૨૫) રતનચંદ બાબુભાઈ, સુરત.

૨૨) એક સદ્‌ગૃહસ્થ, કપડવંજ તરફથી. પૂ૦ સ્વ૦ સાધ્વીશ્રી સુમલયાશ્રીજી મ૦ ના શિષ્યા સાધ્વીશ્રી તારકશ્રીજીના ૧૦ ઉપવાસના પારણા નિમિત્તે.

૨૨) શ્રાવિકા બ્હેનો તરફથી છૂટક હસ્તે પ્રભાવતીબ્હેન કપડવંજ.

૨૧) પાંજરાપોળ જૈન ઉપાશ્રય, અમદાવાદ, પૂ૦ પંન્યાસ શ્રી સૂર્યોદયવિજયજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૧) જૈન લાયબ્રેરી, નીયાણા (રાજસ્થાન) તરફથી પૂ૦ દૌલત-વિજયજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૧) મોરારબાગ જૈન ઉપાશ્રય, જામનગર તરફથી પૂ૦ સાધ્વીશ્રી મલયાશ્રીજી મ૦ ના ઉપદેશથી.

૨૧) કાંતિલાલ સી. કાપડીયા.

૨૧) કનૈયાલાલજી રૂંડવાલ મહીદપુર.

૨૧) જેઠમલ રાજમલ ધોકા ,,

૨૧) ફૂલચંદજી પોખરણા ,,

૨૧) જૈન મહિલા મંડળ ,,

૨૧) સદ્‌ગૃહસ્થ તરફથી ,,

૨૧) સાગરમલજી બૂંકડ ,,

૨૧) કેશરીચંદજી મહેતા ,,

૨૧) હસ્તીમલજી સેઠીયા ,,

૨૧) રૂપચંદજી કોચર ,,

૧૫) ડૉ. રમણલાલ વાડીલાલના સુપત્ની વિમલાબ્હેન, કપડવંજ.

૧૫) શાંતાબ્હેન રમણલાલ, કપડવંજ પૂ૦ સાધ્વીશ્રી વિચક્ષાશ્રીજી ના ઉપદેશથી.

૧૫) જૈન શ્રીસંઘ-નલખેડા (મ. પ્ર.), પૂ. પં. શ્રી સુંદરમુનિજીના ઉપદેશથી.

૧૩) પરચુરણ છૂટક, મહીદપુર.

૧૧) જયંતિલાલ સોમચંદ, રામપુરા.

૧૧) હસ્તીમલ ભીમરાજ, કાનપુર.

૧૧) ફત્તેરાવ હસ્તીમલ

૧૧) શ્રીમાળી જૈન ઉપાશ્રયની બ્હેનો તરફથી, પૂ. સાધ્વીશ્રી હેમેંદ્રશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૧) વીશા શ્રીમાળી જૈન ઉપાશ્રયની બહેનો તરફથી, જામનગર, પૂ. સાધ્વીશ્રી રેવતીશ્રીજી મ.ના ઉપદેશથી.

૧૧) પ્રધાનબહેન ચીમનલાલ, કપડવંજ.

૧૧) પનાલાલ મંગળજી, ડુંગરપુર.

૧૦) જૈન શ્રીસંઘ, અંકલેશ્વર-ભરૂચ.

૧૦) શ્રી વર્ધમાન જૈન આશ્રમ, બોડેલી.

આગમ જ્યોત પ્રથમ વર્ષ અંક ૪ થા ના છેવટે આવક-જાવક પરિચય અને ભેટ આપનાર પુણ્યશાળી મહાનુભાવો તરફથી આવેલી રકમ સંબંધમાં પ્રેસ દોષ-દૃષ્ટિદોષથી રહી ગયેલી ભૂલો નીચે પ્રમાણે સુધારી વાંચવા વિજ્ઞપ્તિ છે.

આવક-જાવક પરિચય

૧. જમા રકમ ૫૬૫૩-૦૦ દર્શાવેલી છે તેને બદલે ૪૫૮૦-૦૦ વાંચવી.

૨. તેમાં ત્રીજી આઇટેમ ૫૨૫-૦૦ દર્શાવેલી છે તેને બદલે ૬૨૫-૦૦ વાંચવી.

૩. આમ જમા રકમ કુલ ૫૨૩૮-૦૦ દર્શાવેલી છે તેને બદલે ૫૨૬૫-૦૦ વાંચવી.

૪. ઉધાર રકમનો સરવાળો ૪૬૭૬-૨૪ દર્શાવેલો છે તેને બદલે તેને બદલે ૪૬૭૭-૨૪ વાંચવો.

૫. ભેટ આપનારની રકમનો સરવાળો પાના ૭૭ ઉપર ૪૬૫૩ દર્શાવેલો છે તેને બદલે ૪૫૮૦ વાંચવો.

થયેલી ભૂલો બદલ ક્ષમા.

આ પુસ્તક શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા, કપડવંજ માટે
શ્રી વસંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ-ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદે છાપ્યું.

આગમજ્યોત

વીર નિ. સં. ૨૪૯૪
વિ. સં. ૨૦૨૪
આગમો૦ સં૦ ૧૯

॥ इगवीसगुणसमेओ
जुग्गो धम्मस्स
जिणमए भणिओ ॥

વર્ષ ૩
પુસ્તક ૨
વૈશાખ

ધર્મઆરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની આવશ્યકતાનું રહસ્ય

(ગતાંકથી ચાલુ)

અનંતકાળની વાત શા માટે ?

જે વાત આપણા ખ્યાલમાં ન હોય અથવા જેને જાણવા–સમજવા આપણી હાર્દિક તૈયારી ન હોય તેવી અનંતકાળની જન્મ–મરણની, ગર્ભાવાસની અને કર્મજન્ય ઉપાધિઓની વાત શાસ્ત્રકાર જ્ઞાની ભગવંતો સંસારી જીવો આગળ શા માટે છેડતા હશે ?

સ્થૂળ દૃષ્ટિથી ન સમજાય તેવી આ વાત છે, પણ દુનિયાના વ્યવહારમાં આપણે જોઇએ છીએ કે–

મરી ગયેલો માણસ પોતાનો કેસ ચલાવવા આવતો નથી, તે પોતાની તરફેણના કે વિરુદ્ધના ખરા ખોટા સાક્ષીઓને ઉભા કરી શકતો નથી, તે છતાં સરકારી વકીલોને તેના સંબંધની અનુકૂળ હકીકતો જો કેસમાં આવતી હોય, તો તે કેસ તે રીતે ચલાવવો પડે છે. મરણ પામેલો માણસ કેસ ચલાવવા આવતો નથી, પણ સરકારને તે સંબંધમાં ઘટિત વ્યવસ્થા કરી લેવી પડે છે.

તે જ પ્રમાણે આપણે અજ્ઞાન છીએ, જન્મ જરા–મરણના મહાભયાનક સંકટોને આપણે નથી જાણતા, છતાં આ દુનિયાના આત્મમાર્ગના વકીલો એ સંકટો કે એ દુઃખો આપણને આપણી જિજ્ઞાસા ન હોવા છતાં સમજાવે છે.

વકીલ પોતાના અસીલને જેમ તેના કેસની વિગતો સમજાવે છે, તે જ પ્રમાણે આ જ્ઞાનમાર્ગના વકીલો પણ જન્મ–જરા–મરણના મહાભયાનક સંકટોનો આપણને ખ્યાલ આપે છે!

તમે કહેશો કે એવો ખ્યાલ આપેલો શા કામનો? જો જન્મ–જરા–મરણના સંકટોનો, પ્રત્યક્ષ અનુભવેલો ખ્યાલ હોય અને તે ખ્યાલ ચોક્કસપણે સમજી શકાતો હોય તો જ એમ કહી શકાય કે જન્મ–જરા–મરણના સંકટો મહાભયંકર છે.! અન્યથા નહિ!

પ્રત્યક્ષ કરતાં અનુભવ જ્ઞાનની મહત્તા

ભાગ્યવાનો! કોઈ શ્રોતા આવી દલીલ કરે તો તે દલીલ ઈષ્ટ નથી.

ઘણી વાતો આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈ કે અનુભવી શકતા નથી, છતાં સામાન્યજ્ઞાનથી તે તે વાતોનું સત્ય આપણે કબૂલ રાખીએ છીએ. ગાંડપણનો તમોને પ્રત્યક્ષ ખ્યાલ નથી જ! તમે કોઈપણ ગાંડા થયેલા નથી જ! છતાં ગાંડપણની સ્થિતિ કેવી હોય તે તમે બધા સારી રીતે કલ્પી શકો છો.

એજ રીતે ધૂમાડા ઉપરથી અગ્નિની શકયતાનો પણ તમે ખ્યાલ બાંધી શકો છો! તમે અગ્નિને પ્રત્યક્ષપણે જોતા નથી, તમારી આંખ અગ્નિના ભડકાને જોઈ શકતી નથી. અગ્નિની ગરમી તમારી ત્વચાને ઉષ્ણતા આપતી નથી. અગ્નિ તમારી સાથે કોઈપણ પ્રકારે પોતાના અસ્તિત્વની વાતો કરતો નથી, છતાં જો તમે ધૂમાડાના ગોટેગોટા નીકળતા જોશો, તો તમારે તરત જ કબૂલ રાખવું પડશે કે. "જ્યાં-ધૂમાડો છે ત્યાં અગ્નિ છે!" તમે અગ્નિને જોયો નથી છતાં તમો અગ્નિના અસ્તિત્વને કબૂલ રાખો છો શાથી? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે: એક માત્ર અનુભવને આધારે? અનુભવ ઉપરથી તમો જાણી શકો છો કે "જ્યાં ધૂમાડો છે ત્યાં અગ્નિ પણ હસ્તી ધરાવે છે!"

જન્મ-મરણની અનાદિતા બુદ્ધિગમ્ય છે

તમે જેમ અનુભવ વડે ધૂમાડા ઉપરથી અગ્નિનું અસ્તિત્વ સ્વીકારો છો, તે જ પ્રમાણે અનુભવ વડે તમારે અનાદિની વાત પણ સ્વીકાર્યે જ છૂટકો છે! અહિં એક સર્વસાધારણ ઉદાહરણ ધ્યાનમાં લો!

એક ઘઉંનો દાણો છે. એ ઘઉંનો દાણો કોણે વાવ્યો તે તમે જાણતા નથી? એ કયા ખેતરમાં ઉગ્યો તેની તમોને માહિતી નથી! એને કયા ખેડુતે વાવ્યો, તેને કોણે પાણી પાયું, તેની આગળ શી વિધિ થઇ? તે કાંઇ પણ તમે જાણતા નથી! પણ તે છતાં તમારે એ ઘઉંનું ભટકવાનું પણ અનાદિકાળનું છે એ ઘટના સ્વીકારવી જ પડશે.

કેમ કે-જો એ દાણો છે તો એટલી પણ ચોક્કસ વાત છે કે તેનો અંકુર હતો! અને જો અંકુર હતો તો એ વાત પણ તેટલી જ સ્પષ્ટ છે કે એ અંકુરને જન્માવનારું બીજ પણ હતું જ! આમ અંકુરમાંથી બીજ અને બીજમાંથી અંકુર એ ઘટમાળને આગળ ને આગળ લંબાવતાં તમારે છેક અનાદિકાળ સુધી ચાલ્યા જવું જ પડશે.

અંકુર અને બીજ તથા બીજ અને અંકુર પરસ્પર એક બીજાને જન્મ આપે છે, એનું જ નામ પરસ્પર કાર્યકારણ ભાવ છે. બીજ વગર અંકુર નથી અને અંકુર વગર બીજ નથી એટલે અહિં એવો પ્રશ્ન કોઇ ઉપસ્થિત કરે કે ભાઇ! અંકુર પહેલો કે બીજ પહેલું? તો એ પ્રશ્ન કેવળ હાસ્યાસ્પદ ઠરે છે! બીજ હતું તો અંકુર થયો! પણ બીજી તરફ એ પણ યાદ રાખો કે અંકુર હતો તો જ બી થઇ શકયું.

સ્થિતિ તમારી સામે એ આવીને ઉભી રહે છે કે તમારે અંકુર અને બીજની પારસ્પરિક પરંપરા અનાદિકાળની છે એવું જ માનવું પડે છે. પ્રત્યક્ષ તો ધાન્યનો એક દાણો જ જોયો છે, તો પણ તે છતાં તમો બુદ્ધિ અને અનુભવથી એની પરંપરાને અનાદિ માનો છો, એ જ પ્રમાણે કર્મ અને આત્માની પરંપરા પણ તમારે અનાદિકાળથી માનવી જ પડે છે.

કર્મની પ્રત્યક્ષ સાબિતી

જગતમાં તમે નિહાળો છો કે એક જન્મથી સુખી છે. બીજો જન્મથી દુઃખી છે, એક જન્મથી નીરોગી છે, બીજો જન્મથી રોગી છે, એક જન્મથી ડાહ્યો છે, બીજો જન્મથી ગાંડો છે.

હવે વિચાર કરો કે જો કર્મ જેવી ચીજ જ ન હોય તો આ જગતમાં આવા ફેરફારો શા કારણથી દૃષ્ટિમાં આવે છે? માકુભાઇ જન્મે છે લાખોપતિને ઘરે; અને ત્યારથી જ લાખોના માલિક ગણાય છે જ્યારે કાકુભાઇ જન્મે છે ભિખારીને પેટે; અને ત્યારથી જ ભિખારી મનાય છે? માકુભાઈ લાખો રૂપિયા ક્યાં કમાવા ગયા હતા? તેમણે આ સઘળી સંપત્તિ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી?

રોગિણીને પેટે જન્મનારો નિરોગી હોય છે અને નિરોગીને પેટે જન્મનારો રોગી હોય છે. આ બેમાંથી એકને નિરોગી અને બીજાને રોગી કોણે સનાવ્યો?

આથી માનવું જ પડશે કે જેમ ઘઉંના દાણાના મૂળ રૂપે કંઇક છે, તે જ પ્રમાણે મનુષ્ય–જન્મના મૂળ રૂપે પણ કંઇક છે જ! અને **આ "કંઈક" તેનું જ નામ "કર્મ."**

કર્મ અને જન્મની અનાદિતા

હવે આગળ ચાલો!

કર્મ અને જન્મ આ બે વસ્તુઓ છે, એ આપણે નક્કી કર્યું.

આપણે એ વાત પણ કબુલ રાખી લીધી છે કે જન્મ અને કર્મ પરસ્પરાવલંબી છે અને તેમની વચ્ચે કાર્ય–કારણભાવ રહેલો છે. એનો અર્થ એટલો જ ઘટાવી શકાય છે કર્મના મૂળમાં જન્મ છે અને વળી જન્મના મૂળમાં કર્મ છે! અર્થાત્ જેમ ઘઉંનો દાણો અને અંકુરની પરંપરા આપણે અનાદિની માની છે તે જ પ્રમાણે આ જન્મ અને કર્મની પરંપરા પણ અનાદિ જ છે એમ પોતાની મેળે જ સાબિત થાય છે!

(ક્રમશઃ)

(વિ૦ સં૦ ૨૦૦૦ શ્રા૦ સુ૦ ૫ મંગળવારથી વિ૦ સં૦ ૨૦૦૧ પૌષ સુદ ૧૪ સુધી શ્રી ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય (પાયધુની-મુંબઇ)માં આગમદિવાકર બહુશ્રુત ધ્યાનસ્થ સ્વ૦ પૂ૦ **આ૦ શ્રી આનંદ-સાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના** પાંચમા અધ્યયન ઉપર ખૂબ જ ઝીણવટથી માર્મિક વ્યાખ્યાનો આપેલા.

જેનું અવતરણ વિદ્વદ્વર્ય સ્વ૦ પૂ૦ **બાલમુનિશ્રી મહેંદ્ર-સાગરજી મ૦**ના શિષ્યરત્ન ગણિવર્ય **શ્રી સૌભાગ્યસાગરજી મ૦** પોતાની ઝડપી કલમથી કરેલ.

તેઓશ્રીએ શ્રુત ભક્તિથી પ્રેરાઈને પ્રકાશિત કરવા માટે આ વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે, તે બધા સુવ્યવસ્થિત-સુવાચ્ય બનાવી આગમ-તત્ત્વ જિજ્ઞાસુ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘના લાભાર્થે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

આમાં પૂ૦ આગમો૦ શ્રીના આશયથી વિરૂદ્ધ કદાચ કંઈ છદ્મસ્થતા આદિથી થયું હોય તેની સકલ સંઘ સમસ્ત ક્ષમા પ્રાર્થવામાં આવે છે. **સં૦**)

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના વ્યાખ્યાનો

અધ્યયન પાંચમું

વ્યાખ્યાન-૯

શાસ્ત્રકાર મહારાજા ચૌદપૂર્વધારી નિર્યુક્તિકાર ભગવંત **પૂ૦ આ૦ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી** મહારાજ **શ્રી સુયગડાંગસૂત્ર**ના બીજા શ્રુતસ્કંધના પાંચમા અધ્યયનની નિર્યુક્તિના પ્રસંગે પ્રથમ

જણાવી ગયા છે કે—

ચોથા અધ્યયનમાં પચ્ચક્ખાણનો અધિકાર જણાવતાં પ્રતિજ્ઞા–પાપથી પાછા ફરવાના નિયત સંકલ્પનું મહત્ત્વ જણાવ્યું.

ઉપક્રમ

આ જ વસ્તુ અન્ય ધર્મવાળાઓએ પણ વ્રત, મહાવ્રત, નિયમ, શિક્ષા, કુશલધર્મ આદિ નામોથી માનવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, પરંતુ મૂળ વાત હિંસાના સ્વરૂપની યથાર્થ જાણકારી અને તેની અનુપાદેયતા સમજવા જો તેઓ પ્રયત્નશીલ હોય તો માત્ર શબ્દભેદનો ઝગડો ઉચિત નથી. આ બધી વિગત વિસ્તારથી સમજાવીને **પૂ૦ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦**ના શબ્દોમાં **"ગુણતસ્તુલ્યે તત્ત્વે૦"** ગાથાનો ઐદંપર્યાર્થ સમજાવી દૃષ્ટિસંમોહનું સ્વરૂપ જણાવતાં પ્રાસંગિક અને કામરાગ–સ્નેહરાગ કરતાં પણ દૃષ્ટિરાગની વિષમતા વિસ્તારથી દર્શાવી ગયા.

દૃષ્ટિરાગની માર્મિકતા

દૃષ્ટિરાગની માર્મિકતા ખરેખર વિચારવા જેવી છે, ગુણદોષનો વિચાર તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી કરવાના બદલે પક્ષપાતની દૃષ્ટિથી કરવો એ દૃષ્ટિરાગનું સ્થૂલ સ્વરૂપ છે.

ખરેખર દૃષ્ટિરાગી અભિનિવેશના રંગથી રંગાયેલી પોતાની માન્યતાના ચશ્માથી જે દેખાય તેને જ યથાર્થ માને! ભલે પછી તેમાં ગુણ પણ અવગુણ રૂપ કે અવગુણ પણ ગુણરૂપે થતા હોય.

દૃષ્ટિરાગની વિચિત્રતા

ખૂબ જ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે આ દુનિયામાં સાકરને કડવી અને કરીયાતાને મીઠું કહેનાર કોઈ ન હોય! 'સાકર ગળી અને કરીયાતું કડવું' એમાં કોઈનો મતભેદ ન હોય છતાં દૃષ્ટિરાગમાં દોરવાયેલ જીવને ગુણ તે ગુણ તરીકે ન ભાસતાં પોતાની માન્યતાના ધોરણે ગુણ પણ અવગુણ રૂપે ભાસે!

ખરેખર ! સમજુની સાનને પણ ગુંચવી નાંખનાર દૃષ્ટિરાગની આ બધી વિચિત્ર માયા છે ! ! !

દૃષ્ટિરાગ શી રીતે જન્મે છે ?

તેમ થવાનું કારણ એ છે કે-ઇન્દ્રિયોથી ચાલતા પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમાં તો મતભેદ ન હોય, પણ જરા લાંબા ગાળાના વિચાર પૂર્વક કે અમુક ગણત્રીથી વ્યવહારનો સવાલ આવે એટલે ભિન્ન ભિન્ન અભિપ્રાયો અવનવા મતભેદો ઉપજવાનો સંભવ છે.

લૌકિક રીતે પણ જૂઓ ! બજારમાં સીધા-સાદા વેપારમાં લેવડ-દેવડની રીતમાં કંઇ મતભેદ જેવું ન હોય, પણ જરાક લાંબા ગાળાની વાત આવે ત્યારે હાજર માલમાં કે વાયદામાં અગર તેજી-મંદીમાં જુદા જુદા મત વેપારીઓના થઇ જાય !

તે રીતે પુણ્ય-પાપ વગેરેની બાબતો અતીન્દ્રિય છે, તે સંબંધી વિચારો જરા લાંબા ગાળાના છે, એટલે તેમાં બુદ્ધિવાદના ડોળાણ અને મતાગ્રહની ગૂંચોથી મતભેદોની જાળ ગુંથાય તેમાં નવાઇ નથી !

પુણ્ય-પાપ તુર્ત કેમ નથી ફળતા ?

વળી પુણ્ય-પાપ જીભ પર મુકેલ સાકર કે કરીયાતાની જેમ મીઠા-કડવા સ્વાદની માફક સારા-ખોટા ફળને તુર્ત આપતા નથી, કેમકે પાપ-પુણ્યનાં ફળ તાત્કાલિક મળતા હોય તો દુનિયામાં કોઇ પાપ કરી શકત જ નહીં.

વ્યવહારમાં પણ ગુનો કર્યો કે તરત સજા નથી મળતી, વ્યવસ્થિત કાયદેસર કામ ચાલ્યા પછી સજા મળે છે. વચગાળામાં વકીલની મદદથી ગુન્હો કરનાર સજામાંથી કદાચ બચી પણ જાય છે, કેમકે વકીલો એ ધંધો લઇને જ બેઠા છે કે “સરકારની સજામાંથી છૂટવું હોય તો અહીં આવો ! ભલે જુઠાણું હોય પણ નાણાં કોથળી સાવધાન રાખો અને અહીં આવો.”

વકીલો કંઈ આવી જાહેરાતના પાટીયા નથી ચોડતા, પણ તેમની વર્તણુકથી લોકો સમજી જ જાય કે “સરકારની સજામાંથી છુટવું

હોય તો અહીં જુઠો કેસ હોય તો પણ નાણાંનું જોર રાખીને જવું." જેમકે અમે કંઇ બોર્ડ માર્યું નથી કે-"તમારે ધર્મ સાંભળવો હોય તો અહીં અમારી પાસે આવો." પણ લોકો એ સમજીને જ અહીં આવે છે કે "અહીં ધર્મ સિવાય કંઇ સાંભળવા નહીં મળે!"

એટલે કે! સરકારી સજામાંથી કદાચ નાણાંના જોરે વકીલ ઉભો રાખી બચી જાય, પણ કુદરતની સજામાંથી લાંબાગાળે ભલે પાપ-પુણ્યની સજા મળતી હોય પણ કોઇ બચી શકતું નથી.

ટૂંકમાં કહેવાનું એ કે-પાપ-પુણ્યના ફળો તુર્ત નથી મળતા એ પ્રત્યક્ષ છે. પણ લાંબા ગાળે પણ તેમાંથી કોઈ છૂટી શકતું નથી.

પાપ-પુણ્યનું ફળ વિલંબે કેમ?

પાપ-પુણ્ય તુર્ત નથી ફળતા એમાં ખરૂં કારણ એ છે કે-કોઇ પણ શુભ કે અશુભ કર્મનો જઘન્ય પણ વિપાક દશગણો ભોગવવો પડે છે. કહ્યું છે કે-"**सव्वजहण्णो उदओ दसगुणिओ.**" (શ્રી ઉપદેશ માળા) એટલે વર્તમાન કાળમાં કરાતા પાપ-પુણ્ય વખતે પ્રથમના બાંધેલા કર્મો ભોગવાતા હોય, જ્યાં સુધી પૂર્વનાં બાંધેલા કર્મનું જોર ઓછું ન થાય ત્યાં સુધી નવા પાપ-પુણ્યનું ફળ શી રીતે ભોગવાય? જ્યારે પૂર્વકૃત કર્મનું જોર ઘટે ત્યારે નવાં કર્મનું ફળ ભોગવાય.

જેમ કે મોહનભાઈ વૈદ્યની પાસે જઇને કહે કે-"વૈદ્યરાજ! જરા તપાસોને કળતર બહુ કેમ થાય છે?"

વૈદ્ય બરાબર તપાસીને દેખીતું કોઈ કારણ ન જોવાથી અનુભવ-જ્ઞાનના બળે કહે કે "શેઠ! તમને નાની ઉંમરમાં અહીં કંઈ વાગ્યું હતું ખરૂં?" શેઠ કહે કે-"હા! હા!" વૈદ્યે કહ્યું કે-"બસ! ત્યારે શેઠજી! એ બાલપણમા જે વાગેલું તે આજ સુધી જુવાનીના ચઢતા જોમદાર લોહીના કારણે કળાણું નહીં! પણ હવે ઘડપણના લીધે લોહીમાં જોમ ઘટવા માડયું એટલે, આ કળતર શરૂ થઈ! લો! ત્યારે આ તેલ લઈ જાઓ! માલીશ કરી શેક કરજો! રાહત

રહેશે! બાકી દર્દ જૂનું છે, એટલે હવે આ ઢળતી ઉંમરે મૂળમાંથી જવું મુશ્કેલ છે.”! આદિ.

આ ઉપરથી સમજવાની વાત એ છે કે-જૂના બાંધેલા કર્મો જ્યાં સુધી ઉદયાગત પ્રબળ રૂપે ભોગવાતા હોય ત્યાં સુધી નવા કર્મો તુર્ત ફળતા ન દેખાય એ સ્વાભાવિક છે.

દૃષ્ટિરાગની વિષમતાનું રહસ્ય.

ટૂંકમાં આ બધી વાતનો સારાંશ એ છે કે-સાકર ગળી છતાં કડવી અને કરીયાતું કડવું છતાં ગળ્યું જેમ કોઈ ન કહે તો ગુણને અવગુણ અને અવગુણને ગુણ દૃષ્ટિરાગવાળો શી રીતે કહે? એ શંકા કદાચ ઉઠે! પણ ઇન્દ્રિયજન્ય સ્થૂલ વ્યવહારમાં સાકર ગળી અને કરીયાતું કડવું કદાચ મનાય પણ જે ચીજો લાંબા ગાળે અનુભવાય કે અતીન્દ્રિય હોય ત્યાંતો વિચારભેદ થવાની શકયતા છે જ!

એટલે પુણ્ય-પાપ આદિ બાબતોમાં વિચારભેદના કારણે માન્યતાના કદાગ્રહથી છતાં ગુણને પણ અવગુણ અને દેખીતા અવગુણને પણ ગુણ તરીકે માનવાની તૈયારી દૃષ્ટિરાગમાં થાય.

આ કારણથી જ કોઈ વસ્તુનું યથાર્થ નિરૂપણ કરવા માટે કે કોઈ પણ ચીજનો ન્યાય-ફેંસલો આપવા માટે પ્રામાણિકતાની ખાસ જરૂર મનાય છે.

વસ્તુ વિચારમાં પ્રામાણિકતાની જરૂર

પ્રામાણિકતા એટલે પ્રમાણ=જ્ઞાનીનિર્દિષ્ટ વિચાર પદ્ધતિ, તેનાથી જે જણાય તેને સ્વીકારવાની તૈયારી.

અર્થાત્-જેનું કે હૈયું રાગે રંગાયેલું ન હોય કે દ્વેષથી દૂષિત ન હોય, તેથજ અજ્ઞાનથી વાસિત ન હોય તે **પ્રામાણિક.**

આવો ભાગ્યશાળી વસ્તુના નિરૂપણમાં પોતાની ટૂંકી બુદ્ધિના માનદંડથી ડોળાણ ઊભું ન કરે, પણ યથાર્થ રીતે વસ્તુને વિચારવાની પદ્ધતિને પ્રમાણભૂત રાખી વસ્તુને સમજવા મથે.

તેથી જ જ્ઞાનીઓએ સકળ જગતના જીવોનું એકાંત કલ્યાણ કરનાર ધર્મના નિરૂપણ કરનારનું વ્યક્તિત્વ જણાવતાં ફરમાવ્યું છે કે–"જેના એક રૂંવાડે પણ રાગનો રંગ, દ્વેષનો દાવાનળ અને અજ્ઞાનનો અંશ નથી, તેવા મહાભાગ લોકોત્તર મહાપુરૂષો જ ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ વર્ણવી શકે છે."

એટલે દૃષ્ટિરાગવાળો મનુષ્ય વસ્તુના પ્રામાણિક વિચાર ન જ કરી શકે.

વીતરાગ તરફ દૃષ્ટિરાગીનું વિચિત્ર વલણ

આવા વિષમ દૃષ્ટિરાગવાળાને જ વીતરાગ પ્રભુ એકાંત હિતકર સત્ય માર્ગ બતાવનારા પણ વિપરીતપણે ભાસે છે.

ખરી રીતે તો દુનિયાના વ્યવહારમાં તો એમ દેખાય છે કે કોઈની પાસેથી કોઈ ચીજ મેળવવી હોય તો તેને રાજી કરવો પડે, જેમકે–નાના છોકરા પાસેથી કોઈ ચીજ મેળવવો હોય તો તમે તેને સમજાવો. બુચકારો, પંપાળો છેવટે ધમકાવો કે ધોલ મારો એટલે રાગ–દ્વેષનો આકાય લીધા વીના કોઈ ચીજ મેળવાતી નથી.

આ રીતે વિશિષ્ટ સત્તાધારી માણસ પણ રાજી થઈ જાય તો શિરપાવ આપે, નારાજ થઈ જાય તો દેહદંડ આદિ કરે.

અર્થાત્ જગતમાં કંઇ પણ ફલની પ્રાપ્તિ રાગ–દ્વેષ વિના થતી નથી.

આમ છતાં વીતરાગ દેવ પરમાત્મા સ્વયં રાગ–દ્વેષથી સર્વથા શૂન્ય છતાં જગતના જીવોને એકાન્ત હિતકારી ધર્મની માર્મિકતા સમજવાનું અદ્‌ભુત ફળ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

આવા અચિંત્ય ગુણસંપન્ન વીતરાગ પ્રભુને પણ દૃષ્ટિરાગના દૂષણથી દૂષિત બુદ્ધિવાળા જીવો અનુચિત દૃષ્ટિથી જુએ!

આ ખરેખર દૃષ્ટિરાગનો પ્રભાવ છે!!!

पन्नगे च सुरेन्द्रे च, कौशिके पादसंस्पृशि ।
निर्विशेषमनस्काय, श्री वीरस्वामिने नमः ॥

એટલે કે અસંખ્ય દેવોના માલિક સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુની લોકોત્તર ઉપકારિતાથી આકર્ષાઇ દેવતાઈ નાટક અને ભોગ-સુખોને છોડી દોડતા આવી **પ્રભુ મહાવીર દેવના** ચરણોમાં ભક્તિથી માથું ઝુકાવે છે.

ત્યારે બીજી બાજુ ભયંકર હળાહળ ઝેરમિશ્રિત કાતીલ દૃષ્ટિથી મોટા મોટા ઝાડોથી ભરપુર જંગલોને ભસ્મ કરી નાંખનાર અત્યુગ્ર ક્રોધના ધમધમાટથી ભરેલ **ચંડકોશિક** નાગ પ્રભુના ચરણે (અંગુઠો) દૃષ્ટિના વિષની જ્વાલાઓની કંઈ અસર ન થવાથી ખૂબ જ છંછેડાઈને કચકચાવીને ડસે છે.

બંને પ્રસંગે **પ્રભુ મહાવીર ભગવંતની** દૃષ્ટિ ઇન્દ્ર તરફ રાગવાળી નથી બનતી, તેમજ ચંડકૌશિક તરફ દ્વેષવાળી નથી બનતી.

આવા રાગ-દ્વેષના અચૂક પ્રસંગે પણ રાગ-દ્વેષને આધીન નહીં બનનારા વીતરાગ દેવ પરમાત્મા તેઓની સેવા-પૂજા ભક્તિ આદિનું ફળ સ્વર્ગ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ રૂપ શી રીતે મેળવી શકીએ ? તે પણ અહીં એક ગૂઢ પક્ષ છે!

વીતરાગની ભક્તિ કેમ ?

પૂજ્ય આ૦ કલિકાલસર્વજ્ઞ આ૦ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦શ્રીએ વીતરાગ સ્તોત્ર (પ્ર૦ ૧૯ શ્લોક ૩)માં જણાવ્યું છે કે-

"**अप्रसन्नात् कथं प्राप्यं फलमेतदसङ्गतम् ।**
चिन्तामण्यादयः किं न फलन्त्यपि विचेत्तनाः ॥"

અર્થાત્-જે પોતે વીતરાગ છે, રાગ-દ્વેષથી રહિત હોઇ કોઇના પર રાજી-બેરાજી ન થાય, તો તેમની પાસેથી ફળની પ્રાપ્તિ શી રીતે ? આવો પ્રશ્ન અસંગત છે.

કેમકે વસ્તુભાવની દૃષ્ટિએ નિમિત્ત-આલંબન રૂપે ફળની પ્રાપ્તિ થવાની છે, જેમકે "ચિંતામણિ આદિ જડ પદાર્થો પણ આરાધનાદિથી નિમિત્ત રૂપ બની વિશિષ્ટ ફળ આપનારા બને જ છે"

એટલે કે સ્થૂલ દૃષ્ટિથી એમ લાગે કે-જેઓ સ્વયં વીતરાગ હોઇ રાજી થતા નથી તો ફળની પ્રાપ્તિ તેમનાથી શી રીતે ? વ્યવહારમાં

સેવા નહી કરીએ તો નારાજ થશે, દંડ દેશે, માટે સ્વાર્થ બુદ્ધિથી પણ સેવા થાય પણ, આપણા દેવ તો રાગ-દ્વેષથી સર્વથા રહિત એટલે "**वीतरागात् फलं कथं ?**" કહેતીના આધારે જે સર્વોત્તમ ઉત્કૃષ્ટ ફળ અચૂક રીતે આપનાર છે, તેવા વીતરાગ પ્રભુની સેવા પણ દૃષ્ટિરાગના દૂષણથી નિસ્સાર લાગે ?

પરંતુ ખરી વાત એ છે કે-અગ્નિ શું કોઇના પર દ્વેષ ધરાવે છે, જેથી કે તેને અડનારો દાઝે છે, અને સાકર શું રાગ ધરાવે છે કે ગળી લાગે છે, તો જેમ તે પદાર્થનો ધર્મ-સ્વભાવ જ એવો છે કે તેના નિમિત્તે આપણને સારા-ખોટા ફળની પ્રાપ્તિ થાય, આ રીતે પરમાત્મા તો વીતરાગ છે, તેઓ કંઈ દેવલોક કે મોક્ષ પોતાની પાસે ખજાનામાં રાખી સેવા કરે તેને રાજી થઇ આપે છે, એવું નથી બનતું, પરંતુ તેઓની ભક્તિ-પૂજા-ગુણ-ગાન આદિથી થતી આપણી ભાવશુદ્ધિમાં આલંબન-નિમિત્ત રૂપ બની તે તે આરાધક જીવોને આલંબનનો જેટલા પ્રમાણમાં પોતે લાભ લીધો, તેટલા પ્રમાણમાં નિર્જરા કે પુણ્યબંધની પ્રાપ્તિ થાય, તો તેમાં વીતરાગ પ્રભુની જ મુખ્યતા વ્યવહારથી કહેવાય.

આ રીતે વીતરાગ હોવા છતાં દેવાધિદેવ પરમાત્મા જગતના એકાન્ત હિતકર ઉત્કૃષ્ટ આત્મિક ફળની પ્રાપ્તિ કરનારા ખરેખર હોવા છતાં દૃષ્ટિરાગી આત્મા દૂધમાંથી પોરા કાઢવાની જેમ "વીતરાગ તે વળી શી રીતે ફળ આપે ?" આદિ શંકાઓ ઉભી કરી વીતરાગ દેવ પરમાત્માના એકાન્ત હિતકર મોક્ષ રૂપ ફળ અચૂક પણ આપવાના ગુણને પણ અસંભવ દોષ રૂપે માનવા-મનાવવા મથામણ કરે, અને પોતાના માનેલા હરિ-હરાદિ દેવોની અસંગત વાતો પણ ઈશ્વર-લીલાના નામે સંગત રૂપે માનવા-મનાવવા તૈયાર થાય ખરેખર દૃષ્ટિરાગની વિષમતા અજબ છે ! ! !

દૃષ્ટિરાગની પ્રબળતા

આ કારણે જ "**दुस्त्यजः सतामपि**" શબ્દોથી જ્ઞાનીઓએ

દૃષ્ટિરાગના ફંદામાંથી છટકવું ભલભલા સમજુ-શાણા ગણાતા માનવીઓ માટે પણ અઘરૂં જણાવ્યું છે.

કામરાગાદિનો ત્યાગ સહેલો છે, અન્ય દર્શનવાળાઓ બધા કંઇ ભૂખે મરતા અને અણસમજથી સંન્યાસ લે છે એવું નથી; તામલિ અને પૂરણતાપસ સઘળી વાતે જોગવાઇ વાળા ભર્યા ઘરમાંથી નીકળ્યા હતા, પણ જે શાસ્ત્રો કે તેના ઉપદેશકો પર રાગ હોય છે. જેને લઇને કે પોતાની બુદ્ધિ-કલ્પનાને જરાપણ ઉપયોગમાં લીધા વિના માન્યતાના વ્યામોહમાં ફસાએલા રહે છે. આવી સ્થિતિમાંથી જ ધીરે ધીરે દૃષ્ટિરાગ કેળવાય છે.

દૃષ્ટિરાગનું પારદર્શક વિચિત્ર આવરણ

દૃષ્ટિરાગ એ વિચાર-બુદ્ધિ-માન્યતાની આડે આવવાનું પ્રબલ આવરણ પણ પારદર્શક છે જેથી બુદ્ધિ-વિચાર પણ વિકૃત રીતે પ્રવર્તે તેને પોતાને ખબર ન પડે કે મારા વિચારો દૃષ્ટિરાગના પારદર્શક દૂષિત આવરણથી અવરાએલ છે.

જેમકે-ગર્મીમાં તડકાથી આંખોનું જતન કરવા વાદળી કે લીલા ચશ્મા પહેર્યા હોય ત્યારે બધું કેવું દેખાય ? વાદળી કે લીલું ને !

આપણી પોતાની બુદ્ધિ કે અક્કલ પણ ત્યાં કેવી અવરાઇ જાય છે ?

કાચનો રંગ પહેરનારની અક્કલ કે ધારણા સાથે સંબંધ ન રાખી પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે, તે રીતે દૃષ્ટિરાગ નર્યું મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ હોવા છતાં, તે એવું પારદર્શક આવરણ કાચના જેવું છે, જેથી કે માણસને પોતાની વિપરીત માન્યતા કે વિચારોની વિષમતા ઓળખાય નહીં.

ગમે તેવી અક્કલ કે ધારણા સારી હોય તો પણ વાદળી કે લીલા કાચના ચશ્મા પહેર્યા પછી સફેદ ચીજ પણ વાદળી કે લીલી દેખાય. તે રીતે ગમે તેટલું ભણેલ કે સમજુ હોય તો પણ દૃષ્ટિરાગના

ચશ્માથી વસ્તુનું વિપરીત દર્શન પોતાની સાહજિક રીતે થતું હોય તેવું થાય.

આ તો બધું પ્રાસંગિક રીતે વિચાર્યું!

દૃષ્ટિરાગ કરતાં દૃષ્ટિસંમોહ વિચિત્ર છે.

અહીં વાત દૃષ્ટિરાગની નથી પણ દૃષ્ટિસંમોહની છે.

દૃષ્ટિરાગ એટલે વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજણ છતાં ન ઓળખાય એટલે કે છતા ગુણો પણ અવગણ રૂપ ભાસે, અને અછતા અવગુણ પણ ગુણો રૂપ ભાસે.

જ્યારે **દૃષ્ટિસંમોહ** એટલે વસ્તુના સ્વરૂપમાં કંઈ ફેર ન હોય પણ માત્ર શબ્દોનો ફેરફાર હોવાથી મૂઢતાથી ઝઘડો કરવા તૈયાર થાય.

આ દોષ વસ્તુવિચારણામાં ખૂબજ નિકૃષ્ટ કોટિનો દર્શાવ્યો છે.

કેમકે સ્વરૂપમાં કે ગુણધર્મમાં ફેર ન હોય માત્ર શબ્દનો ફેરફાર તેટલા માત્રથી ઝગડો કરવાની વૃત્તિ તે ખરેખર ખૂબ જ મોહની પ્રબળતા સૂચવે છે.

પચ્ચક્ખાણનું મહત્ત્વ

પ્રસ્તુતમાં વાત એ છે કે–

આ અધ્યયનમાં પચ્ચક્ખાણ–પ્રતિજ્ઞાનું મહત્ત્વ છે. અહીં કદાચ કો'ક ઉપલકીયા વિચારવાળો કહે કે અહિંસા આદિ જે પાંચની વાત તમે કરો છો તેમાં નવું શું છે?

બીજા ધર્મવાળાઓ પણ વ્રત, મહાવ્રત, યમ, નિયમ શિક્ષા કુશળ ધર્મ આદિ જુદા જુદા નામોથી અહિંસા આદિ પાંચને માને જ છે, તો તમે નવું શું કહો છો?

અન્યદર્શનીઓની બધી વાતો મિથ્યાત્વી છે એમ કહેવું પણ સારૂં નથી.

વસ્તુ એકજ હોય તો નામનો ઝઘડો શા કામનો? એવો ઝઘડો કરવો તે ખરેખર દૃષ્ટિસંમોહ નામનો હલકો દોષ કહેવાય!

આ બધી વાત વાદીની થઈ!

અહીં વિચારવાની વાત એ છે કે-

વસ્તુનું સ્વરૂપ સરખું હોય તો નામનો ઝઘડો કરવો વ્યાજબી નહીં, પણ અહીં તો મૂળમાં-પાયામાં જ ભેદ છે!

અન્ય દર્શનીઓ યમ, નિયમ-શિક્ષા આદિ નામે જે કહે છે તેમાં અને અધ્યયનમાં બતાવાતા અહિંસા આદિમાં ઘણો ફરક છે.

પચ્ચક્ખાણ-પ્રતિજ્ઞાના ધોરણે અહિંસા આદિનું મહત્ત્વ જ્ઞાનીઓએ જે દર્શાવ્યું છે, તે દષ્ટિએ તો વસ્તુ સ્વરૂપમાં જ આકાશ-પાતાળનું અંતર પડે છે, એટલે વાદી દષ્ટિસંમોહ દોષની આપત્તિ આપે તે ખરેખર ઉચિત નથી!

મૂળ વાત એ છે કે-અહિંસા આદિનું પાલન પચ્ચ. રૂપે થવું જરૂરી છે. પચ્ચ. એટલે આશ્રવોનો પરિહાર, આ દૃષ્ટિથી અહિંસા આદિનું પાલન જ્ઞાનીઓએ વિહિત કર્યું છે.

અન્ય દર્શનીઓની માન્યતા એવી હોય છે કે-અહિંસા આદિનું પાલન કરવાથી પાપ રોકાય એ વાત અન્ય દર્શનીઓના ખ્યાલમાં જ નથી જે કેવળ અહિંસાદિના પાલનના પાયામાં રહેલ છે.

અર્થાત્ અહિંસાદિનું પાલન પચ્ચ. રૂપે આશ્રવોને રોકવા રૂપે મહત્ત્વનું છે. આ વાત સ્વીકાર્યા વિના શબ્દની સમાનતાથી ભોળવાઈ જવું ઠીક નથી.

પચ્ચ. ની મહત્તા બાબત કૂટ દલીલ.

અહીં કદાચ કોઈ એમ કહે કે-આ બધી લમણાઝીક શી? અહિંસાદિનું પાલન આશ્રવ રોકવા રૂપે કે પુણ્યબંધના કારણ રૂપે ગમે તે રીતે ઉપયોગી માને! પણ અહિંસા આદિ તો જૈનતરો માને છે ને! બસ પતી ગયું! ભલેને ગમે તે રૂપે માને! ખાટલામાં આમ સુઓ કે આમ! પણ કમ્મર તો ખાટલા વચ્ચે આવે ને!

આવી કૂટ દલીલ સામે ખરેખર ખૂબ જ હોંશીયારી રાખી વસ્તુનો નિર્ણય કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ!

વેપારી ધોરણે કૂટ તર્કનો જવાબ.

ભલા! તમે બધા સામાન્ય બુદ્ધિ તો નથી જ. વેપારી માનસ-વાળા છોને!

હું તમને પૂછું કે ૨૫૦ લેખે લીધું અને ૫૦૦ લેખે વેચ્યું, અને ૫૦૦ લેખે લીધું અને ૨૫૦ લેખે વેચ્યુ, એ બેમાં કશો ફરક ખરો કે નહીં!

સભામાંથી. અરે! દીવા જેવો ફરક! એકમાં ૨૫૦ નો લાભ! બીજામાં ૨૫૦ નું નુકશાન! નાનો છોકરો પણ માને તેવી સીધી-સાદી વાત છે ને!

ભલાભાઈ! વેપારી માનસના ધોરણે તમે અંદરનો ભેદ પારખી કાઢયો! બાકી આમ ઉઘાડી રીતે તો બંને સોદામાં ખરીદ્યું ને વેચ્યું છે, માલ પોતે નથી રાખ્યો, તો એકમાં લાભ કેમ? અને બીજામાં નુકશાન કેમ? વેચ્યું તો બેય સોદામાં છે ને! પછી અંતર શું? એમ સ્થૂલ બુદ્ધિવાળો તો કહેને?

પચ્ચ. સંબંધી જૈન-જૈનેતરની માન્યતાનું અંતર

એ રીતે એક પાપ રોકવા માટે અહિંસા આદિ પાલન કરે! બીજો પુણ્યને આવવા-વધારવા અહિંસા આદિનું પાલન કરે! એ બે વચ્ચે આમ ભલે અંતર દેખાતું ન હોય કેમકે બંનેમાં અહિંસા આદિનું પાલન હોય છે પણ ઉંડાણથી વિચારતાં સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે પાપને રોકવા માટે અહિંસા આદિનું પાલન કરવામાં અહિંસા આદિ આપણા ઘરની પોતીકી ચીજ કહેવાય, અને પુણ્યને આવવા મેળવવા માટે અહિંસા આદિનું પાલન કરવામાં અહિંસા આદિ પારકા ઘરની ચીજ ગણાય.

કેમ કે જ્ઞાનીઓએ આત્માને ચારિત્ર સ્વરૂપ જણાવી ચારિત્રને રોકનાર અવિરતિ ને પાપ રૂપ જણાવેલ છે. જેટલા અંશમાં તે અવિરતિ રૂપ પાપ રોકાય તેટલું વ્યાજબી માને, પણ જેઓ આત્માને જ્ઞાનમય કે ચારિત્રમય ન માને તેઓને પચ્ચક્ખાણ બહારની ચીજ થાય.

આમ સૂક્ષ્મ રીતે જૈન-જૈનેતરોના અહિંસા આદિના પાલનમાં પાયાનો જ મોટો ફરક પડે છે.

ચારિત્ર આત્માનો સ્વભાવ છે

જૈનોની તો એવી ચોક્કસ માન્યતા હોય છે કે-

> "णाणं च दंसणं चेव चरित्तं च तवो तहा।
> वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥

અર્થાત્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ એ આત્માનું સ્વરૂપ લક્ષણ છે.

એટલે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર આત્માના સ્વરૂપ રૂપ છે, તો અચારિત્ર એ આત્માનો વિભાવ થયો કહેવાય તો જેટલે અંશે તે અચારિત્ર-વિભાવ રૂપ પાપ રોકાય તેટલે અંશે જૈનો તો વધુ મહત્ત્વનું માને.

સાચા જૈનની માન્યતા શી ?

એટલું જ નહીં પણ આવી સાચી માન્યતા જેને ન થાય તેને કર્મનો બંધ ન માને, અને વિરતિનો પ્રતિબંધ ગણે ! બંધના કારણ કરણ તરીકે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, યોગને માનીને વિરતિના બળે રોકાયાની વાત જૈનોની ગળથુથીમાં હોય !

આ જાતની ગળથુંથીના તત્ત્વને વિકસાવવા માટે પચ્ચ૦ની જરૂરીયાતનો વિચાર ચોથા અધ્યયનમાં જણાવી ગયા.

પાંચમા અધ્ય૦માં શું ?

હવે પાંચમામાં પચ્ચ૦ કોણ ખરેખર લઇ શકે ? અર્થાત્ ભાવ-પચ્ચક્ખાણના અધિકારી કોણ ? એ વાત વિચારાય છે.

પંચાચારની મર્યાદામાં સ્થિર થયેલો કે થવા મથતો પુણ્યાત્મા ભાવપચ્ચ૦નો સાચો અધિકારી છે.

અર્થાત્ આત્માને આચાર=જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા-મર્યાદા પ્રમાણેની જીવન પદ્ધતિમાં વ્યવસ્થિતપણે રાખવા માટે જેની તત્પરતા કટિબદ્ધતા

હોય, ભલે ગમે તેટલી આફતોનો સામનો પરવો પડે પણ આચારની મર્યાદામાં ટકવા માટે જેની તીવ્ર તમન્ના હોય તે પચ્ચક્ખાણનો સાચો અધિકારી છે.

પચ્ચ૦ નો અધિકારી કોણ ?

અહીં પ્રાસંગિક એ સમજવાનું કે-

વ્યવહારમાં જેમ રણમેદાને પડેલો રજપૂત જેમ ખાવું-પીવું બધું ભૂલી જાય, શૂરાતનમાં શરીરની પણ પરવા ન રાખે, એટલે વ્યવહારિક રીતે એક જીંદગીના શત્રુ પર વિજય મેળવવા જેમ શૂરા રજપૂતને બધું ભૂલાઈ જાય અને **देहं पातयामि** કે **कार्यं साधयामि** નો પ્રબલ તનમનાટ હોય એ રીતે આચારની મર્યાદામાં વ્યવસ્થિત જીવન ટકાવવા જેની પ્રબલ તમન્ના હોય તે પચ્ચ૦નો અધિકારી છે.

कार्यं साधयामि देहं पातयामिનું રહસ્ય

વળી અહીં એક ખાસ વાત ધ્યાનમાં લેવા જેવી એ કે શૂરા રજપૂતને **कार्यं साधयामि** ના ભાવ સાથે **देहं पातयामि** નો ભાવ આવેશમૂલક હોઇ અનુચિત હોય છે. તે એક જાતનું વેવલાપણું છે. કાર્યસિદ્ધિ કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ તે સારી વાત છે, પણ તે માટે દેહને પાડી દેવાની વાત તો દોગલાપણું ગણાય.

વિવેકી જીવ તો **कार्यं साधयामि**ના ભાવને મજબૂતાઇથી વળગી રહે **देहं पातयामि** ની વાતને દાટી દે!

कार्यं साधयामिનું મહત્ત્વ

આચાર શુદ્ધિથી જે કાર્ય સાધવું છે તે કાર્યમાં આ દેહનો તો ઉપયોગ છે. આ ભવે નહીં તો આગલા ભવે પણ જ્યારે કાર્ય સાધવું હશે ત્યારે આ દેહ તો જરૂરી છે, તો દેહને પાડી દેવાની વાત ભૂલી જઇ કાર્ય સાધવાના સંકલ્પને દૃઢતાથી વળગી રહેવાની દૃષ્ટિ જૈનની હોય છે.

ખરી વાત એ છે કે-કાર્યસિદ્ધિની પ્રબળ ઇચ્છા ભલે રહે કે

મોક્ષરૂપ કાર્યને સાધું જ સાધું! આ ભવે નહીં તો આગલા ભવે પણ મોક્ષરૂપ કાર્યને સાધું! પણ દેહને પાડવાની વાત નહીં. મોક્ષ રૂપ કાર્યની સાધનામાં દેહ પડી જાય તો ભલે! પરવા નથી, પણ જાણી જોઇને દેહનો નાશ કરવાની બુદ્ધિ ઉચિત નથી!

देहं पातयामि પાછળ અજ્ઞાન ઝળકે છે

વળી વિચારણીય વાત એ છે કે-"**देहं पातयामि**" પ્રેરક અર્થમાં **णिच्** પ્રત્યય છે. પ્રેરક કોણ? પોતે ને! એટલે કે મોક્ષરૂપ કાર્યની સાધનામાં દેહ પડી જાય એ જુદી વાત! પણ દેહને પાડવાની પ્રેરણા આપવી એ તો આખી વાતનો મુદ્દો જ ફરી ગયો!

જિનશાસનમાં તો જીવન અને મરણની ઇચ્છાને સંલેખનાના અતિચાર રૂપ હેય જણાવી છે, કેમકે "**इहलोए परलोए जीविए मरणे**" ગાથામાં મરણાશંસા પણ દોષરૂપ જણાવાઇ છે.

એટલે દેહને પાડી દેવાની ઇચ્છા-પ્રેરણા આત્મહિતની દૃષ્ટિએ ઉચિત નથી.

ભડભડતી ચિતામાં બળી મરીને કે પહાડ પરથી કૂદીને મરી જવામાં બહાદૂરી માનનારા શૂરવીરોના હૈયામાં પોતે જે કામ કરવાની હામ ભીડી તેમાં નાસીપાસ થવાથી દુનિયાની દૃષ્ટિએ કાયર તરીકેનું લાંછન-અકારૂં-ખૂંચનારૂં હોય છે, તેથી **देहं पातयामि** નું સૂત્ર તેઓએ ગોખી રાખ્યું છે.

કાર્યસિદ્ધિના દૃઢ સંકલ્પની જરૂર

ખરેખર તો જ્ઞાનીઓના વચનો તો એમ જણાવે છે કે જીવવું-મરવું એ કંઇ મહત્ત્વનું નથી પણ કાર્ય સાધવાની કિંમત છે, જીવનની દરકાર કે મરણનો ભય રાખ્યા વિના કાર્ય સાધવા માટે પ્રબળ તમન્ના કેળવવી ઘટે, વિલંબે કાર્ય સધાય કે જલ્દી સધાય તે મુખ્ય નથી, જેમ કે મુસાફરીએ નિકળેલ માણુસ રસ્તામાં ધર્મશાળામાં રાતવાસો કરે પણ સવારે ઉઠીને ફરી આગળ ચાલવા માંડે, તેમ

મોક્ષરૂપ કાર્ય સાધનારને દેવલોક કે મનુષ્યભવ રૂપ વચ્ચે વિસામો મળે; ફરી મોક્ષરૂપ કાર્યની સાધના આગળ ધપે.

એટલે પચ્ચક્ખાણના અધિકારી તરીકે તે ગણાય જેના કે હૈયામાં જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા પ્રમાણે જીવન પદ્ધતિ ગોઠવવા રૂપે પંચાચારની મર્યાદામાં સ્થિર થવા રહેવાની પ્રબળ તમન્ના હોય.

આ તમન્ના એવી કે મોક્ષરૂપ કાર્યની સાધના મા તીવ્ર ઝંખના રૂપ હોવી જોઈએ, ભલે તેમાં વિલંબ થાય, તેમજ જીવન-મરણની દરકાર રાખ્યા વિના. પ્રબળ ઇચ્છા રૂપ આ ઝંખના હોવી જોઈએ.

પચ્ચ૦ એ આત્માનો સ્વભાવ છે

વળી પચ્ચ. એ આત્માનો સ્વભાવ રૂપ ગુણ છે. કેમકે આશ્રવોને રોકવા રૂપે પચ્ચ. ચારિત્રનું અંગ છે. અને તે રીતે સિદ્ધ ભગવંતોમાં પણ અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર છે. આ જાતનું પચ્ચ૦ આચારમાં સ્થિત હોય તેને ઘટી શકે.

આચારશુદ્ધિ ઉપર જેની દૃષ્ટિ સ્થિર હોય તે પચ્ચ૦માં ટકી શકે, ભલે ! તે પ્રમાણે ટકી ન શકાય પણ દૃષ્ટિ તો આચારશુદ્ધિના લક્ષ્ય ઉપર રાખવી જોઈએ.

પચ્ચ૦ માટે આચારશુદ્ધિના લક્ષ્યની જરૂર

વ્યવહારમાં પણ ખેતી પાછળ કાળી મજુરી કરનાર કણબી-ખેડૂત પણ બહોળા અનાજના પાક ઉપર નજર રાખે છે, ભલે ! તેમાં સાથે ઘાસ આવે જ છે પણ અજાણ કણબી પણ એમ તો નથી બોલતો કે માનતો કે ઘાસ-કડબ મેળવવા ખેતી કરૂં છું.

તેમ પચ્ચ૦નો ખરો અધિકારી તે કહેવાય કે જે આચારશુદ્ધિના દૃઢ લક્ષ્યવાળો હોય.

સામાન્યથી દરેક ધર્મની ક્રિયા પાછળ આપણે કર્મનિર્જરાનો ઉદ્દેશ રાખવાનો છે. ધર્મથી આત્માનું કલ્યાણ થાય એ વાત મુખ્ય રીતે ધારણામાં રાખવાની છે, પરિણામોમાં ટકી ન શકાય કે આત્મ

કલ્યાણનું લક્ષ્ય વિચલિત થઇ જાય. અને પુણ્ય બંધાઇ જાય તે વાત જુદી! પણ પુણ્યબંધનો ઉદ્દેશ નહીં.

એટલે પચ્ચ૦થી આચારશુદ્ધિનું લક્ષ્ય મુખ્ય રાખવું જરૂરી છે, પચ્ચ૦ લીધા પછી તે અસ્ખલિત-અખંડિત અને અબાધિત રૂપે ટક્યું રહે તે માટે આચારશુદ્ધિ જરૂરી છે.

આચારશુદ્ધિ માટે અનાચારનો ત્યાગ જરૂરી છે

અહીં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે-આચારશુદ્ધિના લક્ષ્યની સફળતા અનાચારના ત્યાગ સાથે સંકળાયેલી છે.

અનાચારના ત્યાગ સિવાય આચારનું પાલન યોગ્ય રીતે થઇ ન શકે, તેથી આચારશુદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છતા પુણ્યાત્માએ અનાચારનો યથાશક્ય પરિહાર કરવા ઉપયોગ રાખવો જોઇએ.

આમ છતાં આચારનું પાલન જેમ અનાચારના ત્યાગ વિના સંભવિત નથી, તેમ અનાચારનો ત્યાગ પણ આચારના પાલનની તત્પરતા વિના શક્ય નથી. આ રીતે બંને વાત પરસ્પર સાપેક્ષ છે.

આ કારણે આ (પાંચમા) અધ્યયનનું નામ "**આચારા-નાચાર શ્રુત**" પણ પૂર્વે વિચારાઇ ગયું છે.

અનાચાર ત્યાગની સાપેક્ષ મહત્તા

ખરી રીતે વિચારતાં એમ સમજી શકાય છે કે-આચાર એ કૂવાના છાંયડા જેવો છે, ભલેને ૭૦ હાથ ઉંડો કૂવો હોય, પણ તેનો છાંયડો નાના ગલુડીયાને પણ તાપથી બચવા માટે ઉપયોગી ન થાય. જ્યારે અનાચારનો ત્યાગ એ પાંચ-સાત હાથ ઉંચા ઝાડના છાંયડા જેવો છે. કે જેની નીચે તાપમાં બળ્યા-ઝળ્યાને થોડીક શાંતિ મળે છે. ભલે ને પછી કેરડાના ઝાડનો છાંયડો હોય.

આ ઉપરથી એમ ફલિત થાય કે અનાચારના ત્યાગની મહત્તા વધુ છે, તેના ઉપર આચારશુદ્ધિનું સાપેક્ષ મહત્ત્વ છે, એટલે અના-ચારના ત્યાગ રૂપ પચ્ચ૦ના આધારે જ્ઞાન, માન્યતા, આચારશુદ્ધિ

આદિનું મહત્ત્વ નાનકડા પણ ઝાડના છાંયડા જેવું છે, અનાચારના ત્યાગ વિના જ્ઞાન, માન્યતા, આચારશુદ્ધિ આદિ કૂવાના છાંયડા જેવું ગણાય.

દેવો સંવર-નિર્જરાના અધિકારી કેમ નહીં ?

સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવો અનાચારના ત્યાગની શકયતાના અભાવે ઉચ્ચ આચાર-વિચારના પાલનની ભૂમિકાએ વ્યવહારથી દેખાતા છતાં સંવર-નિર્જરાના યથાર્થ અધિકારી બની શકતા નથી.

અર્થાત્ પંચાચારના પાલનમાં પ્રવૃત્તિ થવા છતાં પણ અનાચારના ત્યાગ રૂપ પચ્ચ૦ના અભાવે આરાધક પણ પુણ્યાત્મા મોક્ષમાર્ગ તરફ વધી શકતો નથી.

જુઓ ! નારકીને સમ્યક્ત્વ હોય ને ! મતિ આદિ ત્રણ જ્ઞાન હોય ને ! દેવો પણ સમ્યક્ત્વ અને ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે ને ! તેમ જ નારકીના જીવો દુઃખ સહન પણ કેટલું બધું કરે છે ! છતાં અનંત કાળમાં પણ ક્યારેય એવું બન્યું છે ખરૂં કે-કોઇ દેવ કે નારકી મોક્ષમાં ગયો હોય ?

ટુંકમાં વાત એટલી કે-સાચો આચાર કથનીનો નહીં પણ કરણીનો જ્ઞાનીઓએ દર્શાવ્યો છે. તેથી અનાચારના પરિહાર રૂપે પચ્ચ૦ રૂપ કરણી જરૂરી છે ?

કથની-કરણીની એકરૂપતા જરૂરી છે

જુઓ ! અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિને માત્ર કથની જ છે ને ? દેશ-વિરતિવાળાને પણ માત્ર સવાવસાની દયા એટલે તે સિવાય બધું માત્ર કથની જ છે !

એટલે કરણી વગરની કથની જિનશાસનમાં વજુદવાળી નથી.

આજે ચૌદશ છે, પર્વનો મોટો દિવસ છે, કંઇક ભાગ્યશાળીઓએ પૌષધ કર્યા છે, જેઓ પૌષધ ન કરી શકયા તેઓ પણ જો આ કરણી તરફ આદરવાળા રહે કે આપણા કમભાગ્ય કે આપણે

આજે પર્વના દિવસે કંઈ કરી શકયા નહીં, તો તેઓનું સ્થાન આરાધક તરીકે જિનશાસનમાં રહે.

કરણીની ખામીને ઢાંકવા કરાતો કુતર્ક

પણ કેટલાક અજ્ઞાની જીવો સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ જીવહિંસા આદિની કરે અને બચાવ ખાતર એમ કહે કે એ તો એ જીવોના પાપનો ઉદય કે આ રીતે મરે છે. આ રીતે કરણીની ઉપાદેયતા જ ન કબૂલે, ઉપરથી પાપને છાવરવાનું સાહસ કરે ત્યાં શું કહેવું ?

ખરેખર તો વિચાર એમ કરવો જોઇએ કે પાપનો ઉદય એ જીવોનો કે મ્હારો ? અને એ જીવોના પાપના ઉદય કરતાં વધુ ગાઢ પપોદય મ્હારો છે કે-આવી અનર્થકર પ્રવૃત્તિને છોડવાની વિચારણાના બદલે છાવરવાનું મન થાય છે !

એ જીવોને પાપનો ઉદય છતાં ભાગ્યનો ઉદય સાથે છે જ, જેથી કે તેઓ દુઃખ ભોગવીને પાપ તોડી રહ્યા છે, પણ અજ્ઞાનવશ આવી સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવો તો પાપ કરે છે, ઉપરથી તેની હેય બુદ્ધિ ન હોવાથી નવાં પાપના પોટલાં સર્જે છે.

તો પાપનો ઉદય કોનો અનિષ્ટ ? ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી વિચારો!!!

કરણીનો મેળ નથી ફક્ત કથનીમાં જ અટ રહ્યા છે, તેવાઓને જ આવી ભળતી વિચારણાઓ ગુંચવે છે ?

કથની-કરણીના મેળવાળાની મનોદશા

પર્વના દિવસે લીલોતરીનો ત્યાગ ન કરી શકનારો કથનીમાં જ અટકયો હોય તો લીલોતરીના જીવનો પાપોદય સમજે. પણ કરણીની ઉપાદેયતા સમજનાર પુણ્યાત્મા હૈયામાં અરેરાટી ધરાવે કે આજે પર્વના દિવસે હું લીલોતરી પણ છોડી શકતો નથી. ખૂબ જ વિષમ પાપનો ઉદય મ્હારો છે એમ સમજે !

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે-કથની અને કરણીનો મેળ જાળવ્યો હોય તો સાચો આચાર પાળ્યો કહેવાય.

પ્રાસંગિક બાલદીક્ષાનું રહસ્ય

ઘણી વાર સારી ચીજ કથનીમાં હોય છે, કરણીમાં નથી હોતી તો તેની સાચી કિંમત સમજાતી નથી. જેમ કે બાલમુનિઓને જોઈને કેટલાક એમ કહેવા તૈયાર થાય કે દીક્ષા સારી, પણ આ નાના બાળકો શું સમજે ?

તો આ કથન પાછળ દીક્ષાની વાત કથનીમાં જ છે. કરણીમાં ઉપાદેય તરીકે ઉતારવા જેવી માની નથી માટે આવું બોલાય છે.

વ્યવહારમાં લગ્ન કરાય છે તો લગ્ન કરનારો નાની કે કાચી ઉંમરનો પણ હોય, લગ્ન એટલે શું ? અને લગ્નની જવાબદારી કેટલી ? લગ્ન કર્યા પછી ભરણ-પોષણની કેટલી જવાબદારી માથે આવશે ? એ બધું સમજતો નથી હોતો તો પણ લગ્નનું મહત્ત્વ કરણી રૂપે સમજાએલ હોઇ ત્યાં કોઇ એમ નથી બોલતું કે હેં હેં ! આ નાના બાળકો લગ્નમાં શું સમજે ? આદિ.

દીક્ષા માટે તો નાની-કે કાચી ઉંમરમાં દીક્ષા આપતાં ધ્યાન રખાય છે કે બાળક કોણ છે ? જૈનકુળમાં જન્મેલ છે, કે કેમ ? કે જેને ગળથુથીથી સંસ્કાર એવા મળ્યા છે કે અમારા સાધુ સ્ત્રીને ન અડે. કોઈ પણ બાળક સાધ્વીને અડશે નહીં, તેમ જ કોઇ બાલિકા સાધુને અડશે નહીં, અડી જવાય તો પાપ લાગશે એવી ધારણા કુળ સંસ્કારથી ઘડાયેલા હોય છે.

એ રીતે ગોરજી-જતિને રેલગાડી-મોટરમાં ફરતાં જોવા છતાં નાનું બાળક પણ કુળ સંસ્કારોથી સમજે કે ના ! આ મહારાજ નથી ! આ તો ગોરજી છે ! અમારા મહારાજ તો ગાડી-મોટરમાં ન બેસે.

આ રીતે કુળ સંસ્કારથી પાયાની સમજણ હોય જ છે ? તો પછી દીક્ષા તેને આપવામાં શો વાંધો હોય ?

લગ્નમાં જવાબદારીનું ભાન બધાને હોય છે ?

લગ્ન કરવાની વખતે નાના બાળકને ભરણ-પોષણની જવાબદારીનો ખ્યાલ પણ નથી હોતો ! પરણ્યા પછી કંઇ વાંધો પડે કે

બીજી વાર લગ્ન કરવું હોય તો પરણેતરને ભરણ-પોષણ આપવું પડે. તેને સંતાન હોય તો સંતાન સાથે ભરણ-પોષણનો ખર્ચ આપવો પડે. તેનો છોકરો કમાતો હોય તો પણ પરણેતર પૂરો ખર્ચ માંગે, ન આપે તો કોર્ટે ઢસડે, અને સરકાર પણ કાયદાના બળે અપાવે.

આ બધાનો ખ્યાલ પરણનારને નાની ઉંમરમાં નથી હોતો છતાં ત્યાં કરણી-કથની બંને એક હોવાથી નાની ઉંમરમાં પરણવાની વાત સામે કાંઇ ફરિયાદ નહીં.

અને બાલ દીક્ષા સામે આટલી ઝુંબેશ એ શું સૂચવે છે કે દીક્ષા કથનીમાં છે. કરણીમાં ઉપાદેય તરીકે સમજાઇ નથી.

અર્થાત્-કથની-કરણી બંને એકરૂપ જેની બુદ્ધિમાં હોય તે જ પોતાની જાતને અનાચારથી દૂર રાખી આચારમાં ટકી શકે. અને તે પુણ્યાત્મા પચ્ચ૦નો અધિકારી જાણવો.

આ અધ્ય૦ની વ્યાખ્યાનો ઉપક્રમ

આ રીતે પચ્ચ૦ના અધિકારી તરીકે અનાચારના ત્યાગ સાથે આચાર પાલનની વાત જણાવીને આ અધ્ય૦માં જણાવાતા આચારની વાતનું સમર્થન કર્યું, હવે તે આચાર શબ્દની વ્યાખ્યા નિક્ષેપા દ્વારા જણાવે છે.

નિક્ષેપની વ્યાખ્યા અને મહત્તા

પૂ૦ આ૦ **શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી** પાંચમા અધ્યયનના નિરૂપણ પ્રસંગે આચાર શબ્દના નિક્ષેપા જણાવે છે. નિક્ષેપા એટલે શું? नि=નિશ્ચયે કરી, क्षेप=બુદ્ધિમાં પદાર્થને સ્થાપવો, निक्षेप=વસ્તુના અનેકવિધ સ્વરૂપને તે તે યોગ્ય રીતે બુદ્ધિમાં સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન. નિક્ષેપ માટે એવું કહોય છે કે-

“ जत्थ य जं जाणेज्जा, तत्थ य तं णिक्खिवेज्ज सव्वं ।
जत्थ य ण जाणेज्जा, णिक्खिवए चउक्कगं तत्थ ॥ ”

અર્થાત્ જ્યાં જેટલું વસ્તુનું સ્વરૂપ જ્ઞાત હોય તે સઘળાની

વ્યાખ્યા કરવી, જ્યાં વધુ ખબર ન હોય તો ત્યાં. જઘન્યથી નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ એ ચાર નિક્ષેપનું વર્ણન તો કરવું જ !

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યશ્રીએ પણ તીર્થંકરોની લોકોત્તર ઉપકારિતા દર્શાવતાં જણાવ્યું છે કે–

" **नामा-कृति-द्रव्य-भावैः, पुनतस्त्रिजगज्जनान् ।**
क्षेत्रे काले च सर्वस्मिन्नर्हतः समुपास्महे ॥

અર્થાત્ સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વ કાળમાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવથી ત્રણે જગતના પ્રાણીઓને પવિત્ર કરતા અરિહંતોની ઉપાસના કરીએ છીએ.

આ શ્લોકથી ચાર નિક્ષેપાનું વિશિષ્ટ મહત્ત્વ જણાય છે.

જઘન્યથી પણ ચાર નિક્ષેપા કેમ ?

આ ઉપરથી એમ નક્કી થયું કે–

ઓછામાં ઓછા પણ દરેક વસ્તુના ચાર નિક્ષેપા થાય જ !

તેનું શું કારણ ? એ વિચારતાં સ્પષ્ટ જણાય તેમ છે કે–

દુનિયામાં શબ્દોનો વ્યવહાર નામ, આકાર, ભૂત કે ભવિષ્યની સ્થિતિ અને વર્તમાનકાલીન સ્થિતિ આ ચાર બાબતોને લઇને જ થાય છે.

કેટલાક શબ્દો એવા પણ છે જે કે ઉપર બતાવ્યા તે ચાર કરતાં વધુ બાબતો સાથે પણ સંકળાયેલ હોય.

તો શબ્દ વ્યવહાર કરવા માટે જેટલી બાબતો તે પદાર્થની સાથે સંકળાયેલી હોય તે સઘળી નિક્ષેપ તરીકે કહેવાય.

ઓછામાં ઓછી નામ, આકાર, ભૂત–ભવિષ્યની સ્થિતિ અને વર્તમાનકાળનું સ્વરૂપ આ ચાર તો દરેક પદાર્થમાં હોય જ !

માટે જઘન્યથી પણ દરેક પદાર્થના ચાર નિક્ષેપા (નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ) થાય.

નામાદિ ચાર નિક્ષેપ સમજવા માટે વ્યવહારૂ દૃષ્ટાંત

દુનિયામાં જોઇએ છીએ કે કોઈ પણ ચીજના આકાર અને તેના નામ ઉપરથી અમુક જાતનો વ્યવહાર નક્કી થાય છે.

જેમ ઘડિયાળ તો બધી ખરી! પણ અમુક આકાર અને કંપનીની એટલે તેના આકાર આદિ ઉપરથી ઘડિયાળની જાતો જુદી જુદી ગણાય તે રીતે પદાર્થની ભૂત–ભવિષ્યની અને વર્તમાનકાળની સ્થિતિ ઉપરથી પણ વ્યવહાર થાય છે.

જેમ કે હું બોલું કે ઓઘો! તમે પૂછો કે શું કહ્યું? હું કહું કે ઓઘો. આ નામ નિક્ષેપો થયો.

પછી ઓઘો કેવો? તો આવો! અથવા સાધુના ચિત્રમાં ઓઘાની આકૃતિને અનુલક્ષી કોઇ પૂછે કે આ શું? તો કહે કે ઓઘો આ સ્થાપના નિક્ષેપો થયો.

વળી કોઇ બાઈ સાધુ મહારાજને વહોરાવવા માટે ઓઘાની દશીઓ વણવા માટે ઉનની કોકડીઓ લઈ બેઠી.–કોઇ પૂછે કે બહેન! શું છે આ! શું કરો છો? તો કહે કે–ઓઘો બનાવું છું. ભલે પંદર દિવસ પછી ઓઘો (દશીઓ) તૈયાર થાય.

આ દ્રવ્ય નિક્ષેપો થયો–કેમકે ઓઘાની ભવિષ્યકાલીન સ્થિતિ આશ્રી વ્યવહાર થાય છે.

વણેલી દશીઓવાળા સુંદર રીતે બાંધીને તૈયાર કરેલ રજોહરણને પણ ઓઘો કહીએ છીએ. તે ભાવ નિક્ષેપો થયો. કેમકે ઓઘાની વર્તમાનકાલીન દશાના આધારે વ્યવહાર થાય છે.

આ રીતે નામ, આકાર, કારણ અને કાર્ય એ ચાર રીતો દરેક પદાર્થને ઓળખાવવા માટે જરૂરી છે.

ખરેખર પદાર્થ માત્રને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખવા આ ચાર બાબતો જરૂરી છે.

તેથી જ ચાર નિક્ષેપા સાર્વત્રિક છે.

સ્થાપના નિક્ષેપ ન માનનારાઓની મનોદશા

અહીં વિચારણીય બાબત એ છે કે-દુનિયાના પુસ્તક, ઘડિયાળ આદિ પદાર્થો કે ઓઘા આદિ ધાર્મિક ઉપકરણોમાં ચાર નિક્ષેપા માનવા જ પડે, તે વિના વ્યવહાર અટકી પડે, એટલે માન્યા વિના છુટકો નહીં, તેથી માને છતાં **શ્રી તીર્થંકર** દેવપ્રભુના સ્વરૂપની ઓળખાણુ માટે ચાર નિક્ષેપાની વાત આવે ત્યારે ભડકી ઉઠે, ને કહે કે સ્થાપના નિક્ષેપ અમોને માન્ય નથી. આમ કહેનારા આપણા સ્થાનકવાસી ભાઈઓ કેમ એટલું વિચારતા નહીં હોય કે વસ્તુના સ્વરૂપના અંગભૂત આકારને જણાવનાર સ્થાપના નિક્ષેપો અમાન્ય કેમ?

જેમ નામને જણાવનાર નામ નિક્ષેપ, કારણાવસ્થા ભૂત-ભવિષ્યની અવસ્થાને જણાવનાર દ્રવ્યનિક્ષેપો, અને કાર્યાવસ્થા-વર્તમાનકાલીન અવસ્થા જણાવનાર ભાવ નિક્ષેપ માન્ય છે તો વસ્તુના આકારને જણાવનાર સ્થાપના નિક્ષેપ કેમ માન્ય નહીં???

ચોપડીમાં લેખકનો ફોટો, સુધારનારનો ફોટો, પૈસા આપનારનો ફોટો હોય તેનો વાંધો નહીં. વાંધો આવે ફક્ત ભગવાનના ફોટા સામે! આમ કેમ!

તેમની સભામાં શ્રોતા તરીકે જનારાઓમાં કોઇના કપાળે મહાદેવનું આડું ટીલું હોય તો વાંધો નહીં. પણ કો'ક પીળા ચાંલ્લાવાળા શ્રાવકને જુએ કે એમને કંઇનું કંઈ થઈ જાય? અને ઝટ ખંડન શૈલિમાં ઉતરી જાય!

આ શું અભિનિવેશનું તોફાન નથી?

તેમના સાધુ કાળ કરી જાય તો તેની પાલખી કરે, ઠાઠથી કાઢે છે તો જડ શરીર, છતાં તેના આડંબર કરે પણ પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા-ભક્તિ એમને ખૂંચે!

ટૂંકમાં કહેવાની વાત એ કે-

દુનિયાના કોઇ પણ પદાર્થની ટૂંકી પણ માહીતી આપવા માટે

ચાર નિક્ષેપા જોઈએ જ ! તે વિના વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ જાણ્યું ન કહેવાય !

નિક્ષેપ દ્વારા આચાર-સંપન્નતાનો નિર્ણય

પ્રસ્તુતમાં આ અધ્યયનનું **આચારશ્રુત** જે નામ છે, તેમાં આચારના ચાર નિક્ષેપ થાય છે તે જાણ્યાથી જ આ અધ્યયનમાં પચ્ચ૦ના અધિકારી તરીકે જણાવાતા આચાર-સંપન્નની યોગ્યતાનો નિર્ણય સમજી શકાય.

તો હવે તે આચારના ચાર નિક્ષેપ કેવી રીતે થાય છે ? તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? વગેરે અધિકાર નિર્યુક્તિકાર ભગવંત પૂ૦ આ૦ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી ફરમાવશે તે અધિકાર અત્રે વર્તમાન.

મનનીય શાસ્ત્રાજ્ઞાઓ

૦ आगमेण सवा परकममिज्ञासि

વિવેકીએ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ વીર્યોલ્લાસ-પૂર્વક પ્રવર્તવા તત્પર થવું જોઈએ.

૦ पणया वीरा महावीहिं

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુએ પ્રરૂપેલ પંચાચારના બાબતના રાજમાર્ગ પર વીર્યોલ્લાસપૂર્વક વધનારા વીરપુરૂષો કહેવાય છે.

—શ્રી આચારાંગસૂત્ર

વ્યાખ્યાન ૧૦

णामं ठवणायारे दव्वे भावे य होति णायव्वो ।
एमेव य सुत्तस्स, णिक्खेवो चउव्विहो होति ॥

શાસ્ત્રકારમહારાજા નિર્યુક્તિકાર ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવલી **આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર**ના બીજા શ્રુતસ્કંધના પાંચમા અધ્યયનની નિર્યુક્તિ શરૂ કરતાં પૂર્વે ચોથા અધ્યયનમાં પચ્ચ૦ની ક્રિયાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં જણાવી ગયા છે કે

દૃષ્ટિ સંમોહ એટલે ?

પ્રતિજ્ઞાને દરેક આસ્તિક દર્શનકારોએ માન્ય રાખી છે. જૈનેતરોએ વ્રત નિયમ શિક્ષા રૂપે અને જૈનોએ મહાવ્રત રૂપે હિંસાદિની પ્રતિજ્ઞા જણાવી છે.

આમાં શબ્દભેદને લઇ વિવાદને સ્થાન નથી, આપણે હિંસાદિના ત્યાગને મહાવ્રત કહીએ જ્યારે બીજાઓ વ્રત, નિયમ, શિક્ષા કે કુશળધર્મ કહે !

તેમાં તકરાર નથી, કેમકે પૂ૦ આ૦ **શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ૦**ના જણાવવા પ્રમાણે જૈનત્વના પગથારે ચઢેલાને **દૃષ્ટિસંમોહ** ન હોય.

દૃષ્ટિસંમોહ એટલે જ્યાં ગુણની અપેક્ષાએ પરમાર્થમાં ફેર ન હોય, આપણે મહાવ્રત શબ્દથી જે કહેવા માગીએ, તે જ વાત જો જૈનેતરોના વ્રત નિયમ આદિ શબ્દોથી જણાવાતી હોય તો શબ્દભેદથી ભડકવું તે **દૃષ્ટિસંમોહ.**

નામ-સંજ્ઞાના શાબ્દિકભેદથી વસ્તુ સ્વરૂપની ભિન્નતા ન હોવા છતાં શાસ્ત્રોમાં પરસ્પર વિરોધાભાસ ઉભો કરવો તે **દૃષ્ટિસંમોહ**નું ફળ છે.

પણ—

અહીં જરા ગંભીરતાથી તટસ્થપણે વિચારવાની જરૂર છે.

વિવેક અને જિજ્ઞાસાના સુમેળ વિના ગુરૂગમ મેળવવાની બેદરકારીથી ઘણીવાર શાસ્ત્રવાક્યો પણ શસ્ત્રરૂપ બની જાય છે.

પૂ૦ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ૦ના વચનો અતિ ગંભીર હોય છે, લેભાગુનીતિથી અદ્ધરથી તે વચનોને પકડવા જતાં મર્મ હાથમાં ન આવે. અને પરિણામે બુદ્ધિમાં વિકૃતિ પેસી જાય.

તેથી દૃષ્ટિસંમોહની વ્યાખ્યાને જરા સૂક્ષ્મતાથી વિચારવી જરૂરી છે.

નહીં તો ગોળ-અને ખોળ બેયની એકરૂપતાની જેમ જગતના અન્ય ધર્મો સાથે જૈન દર્શનનું સારૂપ્ય થઇ જશે. તેમ થતાં તાત્ત્વિક દૃષ્ટિનો લોપ થઇ જશે, માટે દૃષ્ટિસંમોહની વ્યાખ્યાના રહસ્યને પારખવાની જરૂર છે.

પૂ૦ હરિભદ્રસૂરિજી મ૦ના વચનોની ગંભીરતા

જૂઓ ! આવું જ પૂ૦ **આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ૦**ના નય સાપેક્ષ શ્લોક બાબત તેના મર્મને નહીં સમજવાથી થવા પામ્યું છે.

તે શ્લોક આ રહ્યોઃ—

" पक्षपातो न मे वीरे, न द्वेषः कपिलादिषु ।
युक्तिमद् वचनं यस्य, तस्य कार्यः परिग्रहः ॥ "

આ શ્લોકનો અર્થ આપણે માત્ર તાત્ત્વિક-વિચારશૂન્ય પણે ઉપલકીયા રાગ-દ્વેષ નહીં કરવા પૂરતો ઘટાવીએ છીએ.

ખરી રીતે તો જિનશાસનની તત્ત્વનીતિ પ્રમાણે રાગ-દ્વેષમૂલક વ્યક્તિના પ્રામાણ્ય કે અપ્રામાણ્યને અનુચિત ઠરાવી આત્મહિતકર પદાર્થોના યથાર્થ નિરૂપણ અને તેની પદ્ધતિના આધારે વ્યક્તિના પ્રમાણ્ય-અપ્રામાણ્યની મહત્તા દર્શાવી છે.

અથવા સ્વદર્શનનો અતાત્ત્વિક પક્ષપાત અને પરદર્શનનો અનુચિત તિરસ્કાર સુજ્ઞ પુરૂષો માટે વ્યાજબી નથી એ આ શ્લોકનો ધ્વનિ છે.

પણ ! ઉંડી સમજણ અને વિવેકપૂર્વક ગુરૂગમથી તત્ત્વ વિચારની શૈલિના અભાવે આવા શ્લોકોને અદ્ધરથી પકડી વિકૃત સત્યના પંથે આપણે ધપી જઇએ છીએ.

આ શ્લોકનો ઉપલકિયો અર્થ સ્થૂલ બુદ્ધિથી એમ ઉપજાવે કે જૂઓ ! **પૂ૦ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ૦**ને નથી તો જિનેશ્વર મહારાજના વચનો પર આગ્રહ, અને નથી અન્ય દર્શનકારોના શાસ્રો

ઉપર અનાગ્રહ. તેઓ તો સર્વ દર્શન પર સમભાવ ધરાવતા હતા....
....આદિ ! ! !

पक्षपातो न मे वीरे० શ્લોકનું રહસ્ય

પણ ભલા આદમી ! જરાક તો વ્યવહાર બુદ્ધિથી વિચાર કરવો હતો કે—

આપણા મુલચંદભાઈ ઉભા થઈને એમ જાહેર કરે કે "હું ચોર નથી ! હું ચોરી કરૂં નહીં ! મેં ચોરી કરી નથી."

તો આવું જાહેર કરવાની મૂલચંદભાઈને જરૂર ક્યારે પડે જ્યારે કે–એમના પર ચોરીનો ખોટો આરોપ આવ્યો હોય ત્યારે ને !

એટલે **પૂ૦ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ૦** પોતાના અનેક ગ્રંથોમાં ઠેકાણે-ઠેકાણે વાતે-વાતે લીટીએ-લીટીએ **પ્રભુ મહાવીર** ભગવંતના તત્ત્વજ્ઞાનનું મંડન-પોષણ અને અન્ય દર્શનીઓની વિચાર ધારાનું ખંડન-નિરસન કર્યું હશે. ત્યારે સ્થૂલ બુદ્ધિવાળા કો'કની ટકોર થઈ હશે કે-

"તમે તો જિનશાસનના રાગી અને અન્ય દર્શનના દ્વેષી છો એટલે જ તમે આટલો બધો ઝંડો લઈને જિનશાસનના પદાર્થોનું મંડન અને બીજાના મતનું ખંડન કરી રહ્યા છે."

એ વખતે પૂજ્ય આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ૦શ્રીએ પોતાની યથાર્થ મનોદશાનું ચિત્રણ "**पक्षपातो न मे वीरे०**" શ્લોકમાં દર્શાવ્યું.

મહાનુભાવો ! હું જે મહાવીર પરમાત્માના વચનોનું મંડન સમર્થન કરૂં છું તે કંઈ અંધશ્રદ્ધાથી દોરવાઈને નહીં હો ! તેમજ સાંખ્ય, બૌદ્ધ, નૈયાયિક આદિનાં વિચારોનું ખંડન જે તમને દેખાય છે. તે પણ તેમના પ્રતિ અણસમજભરી અરૂચિ કે દ્વેષથી નહીં હો !

પણ મને મારા હૈયામાં ઉગેલા વિવેકના પ્રકાશમાં હીરા અને કાચનો ભેદ જે પરખાય છે તેને હું મારા જેવા બીજા અલ્પજ્ઞોના હિતાર્થે જાહેરમાં મુકું છું.

વસ્તુ-સ્થિતિનું નિરૂપણ કરવું એ કંઇ ગુન્હો નથી !

ઝવેરીની સામે અસલી હીરો અને નકલી હીરો બંને લઇ જાઓ પછી બરાબર તપાસ કર્યા બાદ ઝવેરી હીરાની કિંમત હજારો કે લાખોની કહે અને બનાવટી હીરાની કિંમત મામૂલી બતાવે તો એમાં કંઇ ઝવેરી રાગ-દ્વેષ કરે છે એમ તો ન જ કહેવાય !

રહસ્ય પૂર્ણ અન્ય વાક્યો

આ વાત વાત પૂજ્ય આ૦ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦ બીજે પણ જણાવે છે કે " **न श्रद्धयैव त्वयि पक्षपातः** " તથા લઘુ હરિભદ્રાચાર્ય પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી **યશોવિજયજી મ૦** પણ ફરમાવે છે કે—

> " **स्वागमं रागमात्रेण, द्वेषमात्रात् परागमम् ।**
> **न श्रयामस्त्यजामो वा, किन्तु मध्यस्थया दृशा ॥** "
>
> [શ્રી જ્ઞાનસાર અષ્ટક ૧૬ શ્લો૦ ૭]

અર્થાત્ " જિનશાસનના આગમોને રાગ માત્રથી સ્વીકારતા નથી તેમ બીજાના શાસ્ત્રોને દ્વેષ માત્રથી છોડતા નથી, પણ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી ગુણ-દોષની પરીક્ષા કરવા પૂર્વક જિનશાસનના આગમો હિતકર જણાયા તેથી તેનો સ્વીકાર કરીએ છીએ અને અન્ય શાસ્ત્રો તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી યોગ્ય ન હોઇ તેનો ત્યાગ કરીએ છીએ. "

ટૂંકમાં કહેવાની વાત એ કે શ્રદ્ધા અને અંધશ્રદ્ધામાં ઘણો તફાવત છે.

મેં પકડ્યું તે સાચું ! વસ્તુના સત્ય સ્વરૂપની જ્યાં દરકાર ન હોય તેનું નામ અંધશ્રદ્ધા ! કાલાન્તરે તે પક્ષપાત રૂપે પરિણમે.

પણ ! ગુરૂકૃપાએ સત્ય વસ્તુને ઓળખવાની તાત્ત્વિક દૃષ્ટિ સાંપડી હોય અને તેના બળે હીરા-પત્થરાનો ભેદ પરખાય, જિનશાસન હીરા જેવું લાગે અને અન્ય ધર્મો પત્થરા જેવા લાગે તેથી સાહજિક રીતે જિનશાસન પર રૂચિ અને અન્ય મતો પર અરૂચિ થાય, તે તો કંઇ રાગ-દ્વેષ ન ગણાય.

અહીં કદાચ કોઇ કહે કે-"આ તો બધી શબ્દ જાળ છે, વસ્તુગતે તો જિનશાસન પર આંધળો રાગ જ છે. તેથી જ આ બધી બોલવાની સફાઇ છે. આદિ."

આ વાતનો ખુલાસો શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં કર્યો છે કે-

"युक्तिमद् वचनं यस्य, तस्य कार्यः परिग्रहः"

ખરેખર ! તર્કસંગત-યુક્તિગમ્ય જેનું વચન હોય તેનો સ્વીકાર કરવો જોઇએ.

એટલે કે દુનિયામાં ડાહ્યા સમજુ કે વિવેકી કોને કહેવાય?

કે જે યુક્તિસંગત વચનનો સ્વીકાર કરે તે!

સજ્જન માણસની આ ખાસીયત હોય છે, કે યુક્તિસંગત જે લાગે તેનો સ્વીકાર કરે અને યુક્તિગમ્ય ન હોય તેનો પરિહાર કરે!

પૂ૦ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ પણ જણાવે છે કે **ભગવાન મહાવીર** મહારાજાનું વચન યુક્તિસંગત લાગે છે, તેથી તેમના વચનનો સ્વીકાર કરૂં છું. અને પરિણામે તેના પર મમત્વ-રાગ કેળવાય છે. તેમ જ અન્ય દર્શનવાળાના વચનો યુક્તિસંગત ન લાગવાથી તેનો પરિહાર કરૂં છું, પરિણામે તેના પર અરૂચિ થાય છે.

આ રીતે ગંભીર પણ યથાર્થ તત્ત્વદર્શન કરનારા મહામના પુણ્યાત્મા **શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦**ના નામે આજે એમ કહેવાય છે કે-"એ આચાર્ય તો સર્વદર્શનસમભાવી હતા! એમને "જૈનમતે આમ છે અને અન્યમતે આમ છે? એ બધી ભાંજગડ ન હતી." આવું કહેવું-પ્રચારવું ખરેખર તે પુરુષની અલૌકિક દિવ્ય પ્રતિભાને કલંકિત કરવા જેવું છે.

ખરેખર આવા *શ્લોકોના પરમાર્થ ગુરૂગમથી ગંભીર ભાવે* સમજવા જરૂરી છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞના શ્લોકનું રહસ્ય

આ પ્રમાણે એક બીજો શ્લોક છે, તેમાં પણ અધૂરી સમજણથી ગોટો વળે છે.

"भवबीजांकुरजनना, रागाद्या क्षयमुपागता यस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा, हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥"

કલિકાલસર્વજ્ઞના અર્થગંભીર આ શ્લોકને ખૂબ જ વિકૃત રીતે આજે ઘટાવાય છે.

પણ ખરી રીતે આશય એ છે કે-

સંસારને નવપલ્લવિત કરનાર રાગ-દ્વેષ-મોહ રૂપ બીજ જેના નષ્ટ થઈ ગયા છે, તે જ ખરેખર સુદેવ છે. આવા સ્વરૂપવાળા નામથી ભલે ને બ્રહ્મા હોય, વિષ્ણુ હોય કે મહાદેવ હોય !

એટલે આમાં ઝોક શેના પર છે? "બધા દેવ બરાબર ! નામનો ભેદ ભલે રહે !" એ વાત પર ઝોક નથી, પણ સુદેવત્ત્વની અસલી વ્યાખ્યા રૂપે સંસારને ઉપજાવનાર રાગાદિ દૂષણો જેના જીવનમાંથી મૂળમાંથી ક્ષીણ થઇ ગયા છે. તે જ દેવ નમસ્કરણીય છે. એ વાત ઉપર ઝોક છે.

જો હરિ-હરાદિમાં રાગાદિ દૂષણોનો સર્વથા અભાવ હોય તો મને હરિ-હરાદિ નામોથી ભડકામણ નથી, પણ હરિ-હરાદિના જગપ્રસિદ્ધ સ્વરૂપોના વર્ણનમાં ભારોભાર ડગલે ને પગલે સામાન્ય માનવીને ન છાજે તેવા વિષમ રાગ દ્વેષના ઉછાળા દેખાય છે, કે જેને ઈશ્વરની લીલાના નામે ઢાંકવામાં આવે છે.

આ રીતે ગુરૂગમથી પરમાર્થ પામ્યા વિના સ્વચ્છંદ મતિકલ્પનાથી જે તે ભળતી વાતો આપણી બુદ્ધિની વિકૃતિથી ઉપજાવી શાસ્ત્રોના રહસ્ય-દર્શી મહાપુરૂષોના વાકયોની કિંમત ઘટાડવી ઉચિત્ત નથી !

દૃષ્ટિસંમોહનું રહસ્ય

મૂળ મુદ્દાની વાત અહીં આપણે એ વિચારવાની છે કે ....

આપણે મહાવ્રત કહીએ, જૈનેતરો યમ, નિયમ કે કુશલધર્મ આદિ કહે તો શબ્દનો શો ઝગડો? અને તેમાં પૂ૦ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ

મ૦ નું વચન ટાંકી શબ્દ ભેદથી ઝગડો કરવો તે દૃષ્ટિસંમોહ નામે અધમ દોષ ગણાય એમ રજુઆત કરીએ, તે કેટલી બેહૂદી છે ? એ સમજવા જેવું છે.

પૂ૦ આ૦ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ૦ના વચનો ગંભીર હોય છે, તેનો વિચાર પણ ઉપલક બુદ્ધિથી ન થાય, તેના માટે આપણે પણ ગંભીર થવું પડે, તે રીતે વિચારીએ તો જ તેમના વચનોની યથાર્થતા સમજાય !

વાત એ છે કે–શબ્દોનો ઝગડો વ્યાજબી નહીં, એટલી અધુરી વાત પકડવાથી ન ચાલે, તેની પૂર્વે શું કહ્યું છે તે ધ્યાનથી જૂઓ ! "**गुण तस्तुल्ये तत्त्वे०**" એટલે શબ્દભેદ ભલે રહ્યો, પણ બંનેનું સ્વરૂપ એકસરખું હોવું જોઇએ, જેમકે ભાતને **चांवल, ओदन**; કે RICE (રાઈસ) કહો પણ સ્વરૂપ તો સરખું જ છે ને ! ભાત, **चांवल, ओदन**, કે RICE (રાઇસ) શબ્દભેદ છતાં ચીજ તો એક જ સ્વરૂપમાં સામે આવે છે. તો આવા પ્રસંગે ઝગડો કરવો તે દૃષ્ટિસંમોહ ગણાય.

પણ જ્યાં સ્વરૂપમાં જ ગોટાળો હોય, માત્ર શબ્દભેદ નહીં પણ સ્વરૂપભેદના કારણે કંઇના બદલે કંઇ સમજાવાતું હોય ત્યાં તો ગંભીરતાથી વિચાર કરવો જ પડે, એને કોઇ ઝગડો કે શબ્દની લડાઈ રૂપે ઘટાવે તે તેની બુદ્ધિની ઓછાશ જાણવી, પણ તેથી કંઈ ભળતી ચીજોને સ્વીકારી અસલી ચીજ છોડી દેવી ?

આ રીતે વસ્તુનો વિચાર અસલી રીતે તાત્ત્વિક ધોરણે ન કરાય તો ઘણી વાર આવા શાસ્ત્રવાક્યો જે કે સમ્યક્ત્વ–શ્રદ્ધાને નિર્મળ રીતે ટકાવનાર છે તે પણ સમ્યક્ત્વને ધક્કો લગાડનારા થઇ જાય.

એટલે મૂળ સ્વરૂપમાં ફેર ન હોય તો નામનો ઝગડો ઇષ્ટ નથી. આપણે હિંસા આદિના ત્યાગ રૂપ પાંચ મહાવ્રતો માન્યા. બીજાઓએ યમ, નિયમ, શિક્ષા, કુશળધર્મ આદિ માન્યા, અહીં શબ્દનો ઝગડો નથી. પણ સ્વરૂપમાં જ ફરક છે.

ચારિત્ર સંબંધી જૈન-જૈનેતરોની માન્યતા

જૈનોએ ચારિત્રને આત્માનું સ્વરૂપ માન્યું છે, તેને આવરનાર મોહનીયના ઉદયથી અવિરતિ અને તેમાંથી હિંસા આદિ વાતો ઉપજે, આ રીતે હિંસા આદિના ત્યાગની મહત્તા કર્ત્તવ્ય રૂપે પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાની ફરજ રૂપે માની છે.

જ્યારે **જૈનેતરોએ**, અવિરતિના પાપને રોકવાની વાતનો ખ્યાલ જ નહીં હોવાથી, અહિંસા આદિનું પાલન કરવાથી ધર્મ થાય, પુણ્ય બંધાય એ રીતે અહિંસા આદિનું મહત્ત્વ માનેલ છે.

આ પાયાનો ફરક છે.

જૂઓ ! ચોથા અધ્યયનમાં આ વાત વિચારાઇ ગઇ છે.

હું તમને પૂછું કે-જૈન-જૈનેતરમાં ફરક શો ?

કેસરનો પીળો ચાંલ્લો કરે તે જૈન ! બીજા નહીં ?

કેસરનું તિલક તો માત્ર ઓળખાણ માટે છે, તે કંઇ વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી, જેમ કે તે તે દેશની પાઘડી તે તે દેશની ઓળખાણ માટે છે, તે રીતે જૈનત્વની ઓળખાણ માટે તિલક છે. હૈયામાં વસેલ જૈનત્વ વીતરાગ પ્રભુની આજ્ઞાના સ્વીકાર રૂપે કરાતા તિલકથી ઓળખાય છે.

હકીકતમાં જૈનત્વ તિલકમાં નથી. કેસરમાં નથી, પણ અંતરંગ માન્યતાઓના સાચા ઘડતરમાં જૈનત્વ છે. તિલક અંતરના ઘડતરને સૂચવનારૂં છે.

અર્થાત્ જૈન **"णाणंच दंसणं चेव०"** જીવને જ્ઞાનસ્વરૂપ, દર્શનસ્વરૂપ ચારિત્રસ્વરૂપ માને છે.

આ ઉપરથી સ્વરૂપ તરીકે જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય અને ઉપયોગ માને તે જૈન, એ વ્યાખ્યા ફળિત થતી હોઇ ચેતના સ્વરૂપની જેમ ચારિત્રને પણ જીવનું મુખ્ય લક્ષણ માનવું તે જૈનત્વના પાયામાં જરૂરી છે.

જૈનેતરો અહીં જ વિસંવાદ કરે છે તેઓ "**ज्ञानाधिकरणमात्मा**" આદિ શબ્દોથી ડબ્બામાં જેમ ઘી રહે તેમ આધાર-આધેય રૂપે આત્માને જ્ઞાનનું અધિકરણ=આધાર માને છે, અર્થાત્ આત્મામાં જ્ઞાન માને, પણ આગંતુક તરીકે ! આત્માના સ્વરૂપ રૂપે નહીં.

આ જ મુજબ દર્શન, ચારિત્ર આદિ અન્ય આત્મ ગુણો માટે પણ જૈનેતરોની આવી જ ધારણા છે.

જૈનોની માન્યતાએ જ્ઞાનાદિગુણો આત્માના સાહજિક ગુણો મૌલિક-સ્વરૂપની જેમ અભેદપણે રહેલ છે. એટલે ચારિત્ર-વિરતિ એ આત્માના ઘરની ચીજ થઇ, તો તેને મેળવવા તેની આડે આવનારી પાપ પ્રવૃત્તિઓ કે અવિરતિને વિકાર તરીકે માની રોકવામાં શ્રેય સમજાય.

આ બધી વાત ચોથા અધ્ય૦માં વિગતવાર જ્ઞાનીઓએ સમજાવેલ છે, અહીં તો માત્ર તેનું સ્મરણ કરાવી આવું મહત્ત્વપૂર્ણ પચ્ચક્ખાણ....કે જે વિરતિ રૂપ આત્મસ્વભાવને પ્રકટાવનાર અને અવિરતિ રૂપ વિકારને રોકનાર છે....નો અધિકારી કોણ ? એનો વિચાર આ પાંચમા અધ્ય૦માં જણાવાય છે.

પંચાચારની મર્યાદાથી સંપન્ન હોય, પોતે તેમાં ટકવા રૂપે પ્રયત્ન કરતો હોય તે પચ્ચ૦ (આપવા)નો અધિકારી છે.

આમાં સમજવા જેવી વાત એ પણ છે કે-પ્રથમ જણા૦યા પ્રમાણે પચ્ચ૦ બે જાતના છે. પોતે તે પચ્ચ૦ની મર્યાદામાં હોય તો જ તે બીજાને પચ્ચ૦ આપી શકે, બીજું પોતે પચ્ચ૦માં ન હોય તો પણ બીજાને આપી શકે.

આ બે જાતના પચ્ચ૦ને પ્રથમ મૂળગુણ પચ્ચ૦ અને ઉત્તરગુણ પચ્ચ૦ રૂપે જણાવાયા છે.

તેથી જ પોરસી આદિ પચ્ચક્ખાણમાં આગારો જુદા છે અને **पच्चक्खाइ-पच्चक्खामि** અને **वोसिरइ-वोसिरामि**ની વ્યવસ્થા છે.

જ્યારે સામાયિક-પૌષધની પ્રતિજ્ઞામાં **करेमि-वोसिरइनी** વ્યવસ્થા છે.

કેમકે સામાયિક-પૌષધ આદિના પચ્ચક્ખાણ હિંસા આદિ મૂળભૂત પાપોને રોકવા માટે હોઇ તેમાં જવાબદારી છે કે પોતે તે જાતની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોય તો જ બીજાને તે પચ્ચ૦ની પ્રતિજ્ઞા કરાવી શકે !

વળી આ બધી વ્યવસ્થા પાછળ જ્ઞાનીઓનો ગંભીર આશય એ રહ્યો છે કે-આત્માના મૂળભૂત સ્વભાવ રૂપ ચારિત્રની આડે આવનારા હિંસા આદિ પાપોને રોકવાની પ્રતિજ્ઞાની જવાબદારી તે જ બીજા પર લાદી શકે જે કે સ્વયં યથાયોગ્ય રીતે તે જવાબદારીને વફાદાર હોય.

જ્યારે નવકારશી-પોરસી આદિ પચ્ચક્ખાણો ઉત્તરગુણ પચ્ચ૦ તરીકે જીવન-શુદ્ધિના અંગ રૂપ છે, તેથી તેમાં સ્વયં એકાસણું-આંબિલ-ઉપવાસ કરેલ હોય તો જ બીજાને તે પચ્ચ૦ કરાવી શકાય તેવો નિયમ નથી જણાવ્યો.

આ બધા વિવેચનના આધારે સમજાય છે કે-**પૂ૦ શીલાંકાચાર્યજી મ૦** પચ્ચ૦ રૂપ ઇમારતના પાયા તરીકે આચાર શુદ્ધિને જણાવે છે.

પૂ૦ આ૦ શ્રુતકેવલી **શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી મ૦** પણ "સમ્યક્ પ્રકારે આચારમાં વ્યવસ્થિત હોય તે પચ્ચ૦નો અધિકારી" વ્યાખ્યાનકાર મહર્ષિના આ શબ્દોના મર્મને વધુ સ્પષ્ટ કરવા આચાર શબ્દના ચાર નિક્ષેપા જણાવવા દ્વારા આ વાતનું સમર્થન કરે છે.

તે આ પ્રમાણે-

વ્યવહારમાં જોઇએ છીએ કે ચીજ ગમે તે હોય પણ તેના ચાર સ્વરૂપો આબાલગોપાળ તુર્ત પ્રતીત થાય છે.

નામ, આકાર, ચીજ, અને તેનું કાર્ય જેમ કે-ઘડિયાળ.

ઘડિયાળ તે નામ, તેનો અમુક આકાર, ઘડિયાળ એક ચીજ અને તેનું સમય બતાવવાનું કાર્ય–આ ચાર ચીજો ગમે તે અલ્પજ્ઞને પણ તુર્ત સમજાય છે.

નામ-નિક્ષેપ એટલે જે ફક્ત વસ્તુનું પરિચાયક હોય પણ શબ્દના અર્થ સાથે જેનો કંઇ સંબંધ ન હોય તે.

સ્થાપના નિક્ષેપ–એટલે જેમાં નામ સાથે આકારની મુખ્યતા હોય, જેમ કે રૂપીયાની છાપવાળી નોટો કે સિક્કા તે તે કિંમતવાળી ગણાય છે. અહીં સ્થાપના=સિક્કા=છાપની મુખ્યતા છે.

સાંપ્રદાયિક આગ્રહથી દોરવાયેલ કેટલાક સ્થાપના નિક્ષેપને અમાન્ય કરે છે. પણ વ્યવહારમાં ચલણી નોટોનું જે સામ્રાજ્ય છે, સંપત્તિ, ધનનો જે ફુગાવો ભલભલાને પણ મુગ્ધ કરે છે. તે બધી સ્થાપના નિક્ષેપની જ બલિહારી છે.

ચલણી નોટો કે સિક્કામાં માત્ર છાપ છે, છતાં દુનિયામાં તેનું મહત્ત્વ કેટલું બધું છે? તો પછી આત્મકલ્યાણ માટે અનન્ય સાધનભૂત શ્રી તીર્થંકર દેવોની મૂર્તિમાં સાક્ષાત વીતરાગની મુદ્રા અંકિત હોય તો તે સ્થાપના નિક્ષેપ અમાન્ય શી રીતે?

હજાર દશ હજાર કે લાખ રૂપિયાના ચેકને જીવની જેમ સાચવનાર "સ્થાપના નિક્ષેપને અમે માનતા નથી કે જડ મૂર્તિ શા કામની" આદિ કયા મોંઢે બોલી શકે?

આ દુનિયામાં જે પક્ષ કે સંપ્રદાય ખાસ કરીને મૂર્તિને ન માનવાનો ઝંડો લઇને ફરે છે તે આર્યસમાજી વગેરે જ્યાં જ્યાં લાગ મળે ત્યાં મૂર્તિનું ખંડન જોરશોરથી કરતા જ હોય છે, કેમકે વ્યવહારમાં દેખાય છે કે–નકલી ચીજ અસલ કરતાં દેખાવમાં વધુ હોય, કુલીન બાઇઓ જેટલી લાજ ન કાઢે તેથી વધુ વેશ્યાઓ પ્રસંગ આવે ત્યારે ઢોંગ–દંભ રૂપે લાજમર્યાદા રાખે.

એટલે આર્યસમાજીઓ એક જ વાત–મૂર્તિ ન માનવી–નો જોરથી પ્રચાર કરતા હોય છે. ખરેખર એ લોકો અજ્ઞાનમૂઢ બની સ્વ-પરનું ભયંકર અહિત કરતા હોય છે.

આવા એક આર્યસમાજી વિદ્વાન **કંટોલી** ગામે આવ્યા, વિદ્વત્તા અને બાહ્ય આડંબરોથી અંજાઇને ગામના લોકોએ ગામ વચ્ચે ચબૂતરે તેમનું ભાષણ ગોઠવ્યું. આર્યસમાજી પંડિત અવસર મલ્યો જાણી ઉપદેશમાંથી ખસી જઇને મૂર્તિપૂજાના ખંડનમાં ઉતરી ગયો, અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા મહાપુરુષોની છડેચોક નિંદાત્મક ભાષણ કરવા માંડયો.

સમજુ માણસોએ પંડિતને સમજાવ્યો ખંડનમાં પણ વિવેક જાળવવા ઘણું સમજાવ્યો, પણ પંડિતે તો માઝા મુકી.

એટલે સમય ચતુર વૃદ્ધોએ એક ગધેડાને લાવી તેના પૂંછડે દયાનંદ સરસ્વતીની છબી બાંધી છોકરાઓને શીખવાડી ગધેડાને ઉશ્કેરી પાછલા પગની લાતો દયાનંદ સરસ્વતીની છબીને વાગે તે રીતે સરઘસ કઢાવ્યું.

તે જોઇ પંડિતનું મન ઘણું નારાજ થયું કે મારા પૂજ્ય ગુરૂદેવનું ભયંકર હડહડતું અપમાન ગામના લોકોએ કર્યું.

તુર્ત પોલિસ સ્ટેશને જઇ ફરીયાદ કરી, અધિકારીએ ગામવાળાને બોલાવ્યા, બંને પક્ષની વાત સાંભળી પંડિતજીએ કહ્યું કે ગામવાળાઓએ મારી લાગણી દુભાવી છે.

ગામવાળા કહે કે કેમ ?

પંડિતજી કે બોલ્યા મારા ગુરૂદેવને ગધેડાની લાતો ખવડાવી માટે.

ગામવાળા કહે કે-કયાં છે તમારા ગુરૂદેવ ? આ તો છબી છે!

પંડિતજી હવે શું બોલે ?

પોલિસ અધિકારીએ કહ્યું કે-તમે મૂર્તિ-ફોટાને તો માનતા જ નથી, તેથી તમે આજે તમારા ભાષણમાં મૂર્તિપૂજાનું ખંડન કરતાં રામ-કૃષ્ણ જેવા મહાપુરુષોની કેટલી પેટ ભરીને નિંદા કરી.

તો ગામવાળાની લાગણી દુભાઇ નહિં હોય! ?

ઉલટો કેસ તમારા પર થયો થવો જોઇએ.

માટે સીધે-સીધા પોટલાં-બચકાં લઇ હાલતા થઇ જાઓ!

વિદેશી છો તમે એટલે રહેમ પર તમોને છોડી દઉં છું નહીં તો ગુન્હેગાર તમે છો."

પંડિતજી તો છક્ક થઈ ગયા, શું બોલે! પોતાની જ વાત પોતાને ભારે પડી!

આ રીતે "आपकी लापसी पराई कुलका"ની જેમ અજ્ઞાન મૂલક વાતની રજુઆત કરનારાઓ ખરેખર મારી મા વાંઝણીની જેમ પોતાના જ વાક્ય-વર્તનથી પોતાની વાતનું મહત્ત્વ ઘટાડતા હોય છે.

સ્થાપનાની યથાર્થતા ન માનનારાઓ દસ્તાવેજના સ્ટેંપ ટિકિટ, ફોટા આદિને માન્યા વિના લૌકિક વ્યવહાર કયાં ચલાવી શકે છે?

તેથી શાસ્ત્રોને માન્ય રાખનારાઓએ જગતની કોઇ પણ ચીજના જઘન્યથી પણ ચાર નિક્ષેપ માનવાની વાત કબૂલ રાખવી જ ઘટે!

ખરેખર! જ્ઞાનીઓએ એટલા જ માટે શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે કે ચાર નિક્ષેપામાંથી એક પણ નિક્ષેપ અમાન્ય ન કરે તેનું નામ સમકિત! સપ્ત ભંગીમાંના એક પણ ભાંગાને ઓળવે નહીં તેનું નામ સમકિત!

એટલે પ્રસ્તુતમાં પચ્ચ૦ને લાવનાર, ટકાવનાર અને વધારનાર જે આચાર તેના પણ ચાર નિક્ષેપા સમજવા જરૂરી.

હવે તે ચાર નિક્ષેપામાં કયો નિક્ષેપો કેવી રીતે ઉપયોગી? અને પચ્ચ૦ને ટકાવવામાં કોનો કેટલો ફાળો?....આદિ અધિકાર અગ્રે વર્ત્તમાન....

જીવનનું લક્ષ્ય

"जयणाइ वट्टियव्वं ण हु जयणा भंजए अंगे"

સંયમીએ દરેક પ્રવૃત્તિમાં જયણા=જ્ઞાનીની આજ્ઞા મુજબ વર્તવાની તત્પરતાથી વર્તવું.

જયણાણું કંઈ જોર પડતું નથી; માત્ર ઉપયોગની જાગૃતિ આવશ્યક છે!!!

—શ્રી ઉપદેશમાળા

વ્યાખ્યાન ૧૧

નિર્યુક્તિકાર મહારાજ શ્રુતકેવલી **આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી** મહારાજા તથા વ્યાખ્યાકાર **શ્રી શીલાંકાચાર્ય મહારાજ શ્રી** **શ્રી સુયગડાંગ સૂત્ર**ના બીજા શ્રુતસ્કંધના પાંચમા અધ્યયનની વ્યાખ્યાના પ્રસંગે ચોથા અધ્યયનમાં પચ્ચ૦ની જે વાત જણાવી છે તેની અધિકારીતાના વિવેચનમાં જણાવે છે કે-

જૈન-જૈનેતરોની માન્યતામાં અંતર

જૈન કે જૈનેતર ચાહે તે શૈવ, વૈષ્ણવ, બૌદ્ધ, વૈશેષિક કે નૈયાયિક ગમે તે આસ્તિક દર્શનકાર હોય પણ બધા નિયમને માને છે. હિંસા આદિ પાપના નિયમને બધા આસ્તિક દર્શનવાળા માને છે. છતાં જૈનો અને જૈનેતરોની ધારણામાં ફરક ઘણો છે.

જૈનો હિંસાદિના ત્યાગને મહાવ્રત રૂપે માને છે. બીજા નિયમ તરીકે માને છે. એમાં કંઈ માત્ર શબ્દનો જ ફેર છે એમ નહીં.

કેમ કે ભાવાર્થ એક હોય તો ખાલી નામભેદથી ઝગડો કરવાનો રહેતો નથી. પરંતુ જૈન-જૈનેતરોમાં પાયાનો ફરક એ છે કે જૈનેતરો નિયમ થાય એટલે પુણ્ય થયું કે ધર્મ કર્યાનું માને છે. જ્યારે જૈનો નિયમને આત્માનો ધર્મ રૂપ માની સ્વભાવની નજીક જવા રૂપ કર્તવ્યનું પાલન માને છે.

જૈનેતરોએ આત્માના બુદ્ધિ સુખ દુઃખ પ્રયત્ન આદિ ગુણો માન્યા છે. જ્યારે જૈનોએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય ઉપયોગ આદિ ગુણો માન્યા છે.

જૈનોની દૃષ્ટિએ પચ્ચ૦ ફરજ રૂપ છે

એટલે જૈનો તો જ્ઞાનાદિ છ બાબતને આત્માની પોતાની ચીજ માને છે. એટલે ચારિત્ર પણ આત્માની પોતાની ચીજ માને છે

એટલે ચારિત્ર ગુણને રોકનાર હિંસાદિ પ્રવૃત્તિ રોકવા કરાતા પચ્ચક્ખાણ તે નવા ધર્મ તરીકે નહીં પણ આત્માના ગુણ તરીકે કરવાના.

દુનિયામાં માણસ આપવાનું કામ બે રીતે કરે છે, એક તો દેવું ચુકવતો હોય છે. એક દાનધર્મરૂપે આપે છે.

દાનધર્મ રૂપે દેવું તે મરજીયાત છે. પણ દેવું ચુકવવા રૂપે દેવું તે ફરજીયાત છે.

જૈનત્વના મર્મને પીછાણનારો એટલું સમજી શકે કે પચ્ચ૦ એ આત્માના ગુણ રૂપ ચારિત્ર ધર્મને લાવનાર માટે ફરજીયાત છે, પોતાનું દેણું ચુકવવા રૂપે કરવાનું છે. એમાં કંઇ ભલાઈ નથી કરવાની.

જૈનો પચ્ચ૦ને વૈકલ્પિક કર્તવ્ય માને છે

જ્યારે જૈનેતરોની ધારણા મુજબ તો પચ્ચ૦થી ધર્મ થાય, પુણ્ય થાય એટલે મરજીયાત થયું. પુણ્ય ધર્મની જેને અપેક્ષા હોય તે પચ્ચ૦ કરે, બીજાને શી જરૂર ?

તેથી જ જુઓ ! અન્ય દર્શનીઓને ત્યાં એક શ્લોક પ્રસિદ્ધ છે કે–

"न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने ।
प्रवृत्तिरेषा हि भूतानां, निवृत्तिस्तु महाफला ॥"

એટલે કે હિંસા–જુઠ આદિ એ જગતની પ્રવૃત્તિ છે, બંધ કરવામાં આવે તો તે વધુ ફળદાયી છે.

શું થયું ? હિંસાદિ પાપોનો ત્યાગ ફરજીયાત નહીં પણ નિવૃત્તિ કરો તો ફાયદો ખરો !

આ રીતે જૈનેતરો પચ્ચ૦ને કરણીય માનવા છતાં તેના પર વધુ ઝોક ન આપી શક્યા, કેમ કે આત્માના સ્વભાવ રૂપ ચારિત્ર ગુણની માન્યતા તેઓની જાણમાં નથી.

જૈનોએ તો "**णाणं च दंसणं चेव**" (નવતત્ત્વ ગાથા ૬)થી ચારિત્રને–મહાવ્રતો–વ્રતો–પચ્ચ૦ને આત્માનો ગુણ માની પચ્ચ૦ને ફરજીયાત મૌલિક કર્તવ્ય રૂપ માન્યું છે.

કર્મગ્રંથની દૃષ્ટિએ પચ્ચ૦ની ઉપાદેયતા

કર્મ સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ પણ જુઓ! જ્ઞાની ભગવંતો શું જણાવે છે.

અનંતાનુબંધીના ઉદયે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય. અપ્રત્યાખ્યાન કષાયના ઉદયે શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત ન થાય. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયે સાધુપણું પ્રાપ્ત ન થાય, અને સંજ્વલન કષાયનો ઉદય અપ્રમત્ત-ભાવ વીતરાગતાથી વંચિત રાખે.

તો આ રીતે સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, સર્વ વિરતિ અને વીતરાગતા એ આત્માનો ગુણ છે તો તેને આવરીને આત્માને તે તે ગુણોથી વંચિત રાખનારા આ કષાયો છે.

કષાયો ચંડાલ ચોકડી કેમ?

ખરેખર! જગતમાં ચાર દુષ્ટ માણસો ભેગા થઈ ક્રૂર યોજના ઘડી ભલા માણસને મુશ્કેલીમાં મુકવા દાવ ગોઠવે તો તે ચંડાલ ચોકડી કહેવાય છે.

તે રીતે અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખાનાવરણ અને સંજ્વલન આ ચાર કષાયોની ચોકડીને પણ પરમાર્થદર્શીઓએ ચંડાળ ચોકડી કહી છે.

કેમ કે આ ચોકડીના કષાયો પણ અજર, અમર, સિદ્ધ, બુદ્ધ, અને શુદ્ધ સ્વરૂપી પણ આત્માને સ્વરૂપ ભ્રષ્ટ કરી ચોરાશી લાખ યોનિના ચક્કરમાં રખડાવે છે.

તેથી આ કષાયો ચંડાલ ચોકડી કહેવાય છે.

આ ચંડાલ ચોકડી બધું રમણ-ભમણ કરનારી છે. આવો નિર્ધાર થવો જરૂરી છે. તો જ આત્મા ધર્મ માર્ગે ઉપયોગ જાગૃત રાખી આગળ ધપી શકે.

આત્માના મૌલિક ગુણ તરીકે ચારિત્ર ગુણની માન્યતાના પાયા પર જ ધર્મ આરાધના ટકી શકે છે.

પચ્ચ૦ સંબંધી પાયાની વાત

જૈનેતરો ચારિત્રને નવા પુણ્યનું કારણ કે ધર્મનું રૂપ માનતા હોઇ ચંડાલ ચોકડીની યથાર્થ જાણકારી મેળવી શકતા નથી.

એકંદરે જૈન-જૈનેતર બંને વ્રત, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા માને છે, પણ જૈનેતરો જે માને છે તે દાન ધર્મ રૂપે મરજીયાત, જ્યારે જૈનો "જેટલું ન્હવાયું નહીં તેટલું મેલું" એમ માને જ્યારે જૈનેતરો "ન્હાયા તેટલું પુણ્ય" એમ માને.

આ જૈન-જૈનેતરોની માન્યતાનો પાયાનો ફરક છે.

આ વાત ધ્યાનમાં રાખી પચ્ચ૦નો સાચો અધિકારી કોણ? એ વાત હવે વિચારવાની છે.

પચ્ચ૦ના અધિકારી તરીકે આચારસંપન્ન એટલે?

પ્રથમ જણાવી ગયા છીએ કે-જે આચારમાં સમ્યક્ પ્રકારે વ્યવસ્થિત હોય તે પચ્ચ૦નો અધિકારી છે.

તો આચારમાં વ્યવસ્થિત રહેવું એટલે શું? એ સમજવું જરૂરી છે.

પચ્ચ૦ને વિશુદ્ધ રીતે આચરવા માટે પાંચ આચારનું યથાસ્થિત પાલન જરૂરી છે. એટલે જે **જ્ઞાનાચારથી** જાણતો ન હોય કે મારે શું પચ્ચ૦ કરવું છે? **દર્શનાચારથી** પચ્ચ૦ની મહત્તા માનતો ન હોય. **ચારિત્રાચારથી** પચ્ચ૦માં પ્રવૃત્તિ કરતો ન હોય, **તપાચારથી** પચ્ચ૦ના પાલનમાં આવી પડતા કષ્ટો સહન કરતો ન હોય, **વીર્યાચારથી** પચ્ચ૦ની પ્રવૃત્તિમાં જેને ઉમંગ ન હોય.

આવો પ્રાણી પચ્ચ૦નું પાલન કરી જ શી રીતે શકે?

તેથી પચ્ચ૦ના પાલન માટે આચારની મર્યાદાઓમાં આવવું જરૂરી છે. પચ્ચ૦ તે જ લઇ શકે, પાળી શકે કે ટકાવી શકે જે કે આચારનિષ્ઠ બનવા સક્રિય હોય!

આ હિસાબે આ પાંચમા અધ્યયનમાં આચારની વાત વિચારવાની છે.

આચાર પાલનમાં સાવધાનીની મહત્તા

હવે એક વાતનો જરા વિચાર કરો કે-દુનિયામાં જોઈએ છીએ કે-એક વિઘ્ન કે ગફલત-કે બેદરકારી સો સાધનથી જાળવેળ ચીજને પણ બગાડી નાંખે જેમ કે, આપણી જીંદગી! કેટલા વિઘ્નોથી બચેલી છે, પાણી, આગ, ઝેરી જનાવરો, દુષ્ટ પશુઓ, વિજળી આદિથી બચી છે, પણ હવે જરા ગફલત થાય અને એકાદ કોઇ અકસ્માત નિમિત્ત મળે તો આખી જીંદગી જાય ને ?

દશ વિઘ્નોથી બચ્ચા પણ એકમાં ગફલત થઈ તો જીવન તો આખું જ જવાનું ને ! એમ તો નહીં કે એક પુરતું જ અમુક જીવન જાય, એટલે જ કહેવાય છે કે "**બાધક એક પણ નકામો**" એક પણ બાધકને યોગ્ય રીતે ટાળી ન શકીએ તો "**સચવાય સોથી પણ જાય એકથી**" કહેવત પ્રમાણે સેંકડો વિઘ્નો-ઉપદ્રવોથી બચાવેલી ચીજ પણ એક ગફલતથી બગડી જાય, જેમ એક નાની કાંકરી ઘડો ફોડી નાંખે તેમ.

જે રીતે અનેક આફતોમાંથી બચેલું જીવન જરા જેટલી ગફલતથી ખરાબ થઇ જાય છે. તે રીતે પંચાચાર પૈકીના એક પણ આચારમાં ઉપયોગની જરાક ખામી આવી કે અમુક જ આચાર જ બગડશે એમ નહીં પણ આખું આચારનું માળખું કથળવાનું.

સો સાવચેતીથી જળવાયેલી ચીજ પણ એક ગફલતથી બગડી જાય. આવા જુગજૂના નિયમ પ્રમાણે મહાવ્રતો પચ્ચક્ખાણ કે નિયમો આચારની મર્યાદાના બળે ટકે, જરાક જો આચારમાં ગરબડ થઇ કે બધામાં ફાંકું !

પાંચ આચારના ૩૬ ભેદ છે.

જ્ઞાનાચારના આઠ, દર્શનાચારના આઠ, ચારિત્રાચારના આઠ, તપાચારના બાર એ મળી છત્રીસ ભેદ-તેમાં સતત મન-વચન-કાયાના યોગ તે પ્રવર્ત્તાવવાના તે વીર્યાચાર.

તો આ છત્રીશ ભેદમાંથી એક આચારના પાલનમાં ગરબડ થઇ

તો બાકીના પાંત્રીસ ભેદ તો બચ્યા, એમ ધારવું વ્યાજબી નથી!!!

કેમ કે જળવાય તો છત્રીશ ભેદે જળવાય અને બગડે તો એક ભેદથી, આ રીતે પચ્ચ૦ની વિશુદ્ધિનો આધાર આચારના વ્યવસ્થિત પાલન ઉપર છે.

અનાચારનો ત્યાગ પણ જરૂરી છે

આચાર સંબંધી ગફલત થવા ન પામે એ માટે જ્ઞાનીઓએ પચ્ચ૦ની વિશુદ્ધિ માટે આચાર–પાલનના મહત્ત્વની જેમ આચારના વર્જનની પણ મુખ્યતા જણાવી છે.

અનાચાર એટલે આચારની મર્યાદાઓની બેદરકારી, તે દૂર કરવાનો પ્રયત્ન, આચારશુદ્ધિનું પ્રધાન અંગ બને છે.

આ રીતે થતું પચ્ચ૦ વિશુદ્ધ બને છે, ટકે છે, સાનુબંધ બને છે, અને પરા કોટિએ પહોંચી ઉચ્ચ લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરાવે છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે–પચ્ચ૦ની વિશુદ્ધિનો આધાર જેમ આચાર શુદ્ધિ ઉપર તેમ અનાચાર ત્યાગ ઉપર પણ છે.

શ્રી મલ્લિનાથપ્રભુના પૂર્વ ભવનું રહસ્ય

જૂઓ! આ વાત ઉપર શાસ્ત્રીય એક પ્રસંગ સમજવા જેવો છે.

ઓગણીસમા તીર્થંકર **શ્રી મલ્લિનાથ** પ્રભુએ પૂર્વ ભવમાં સ્ત્રી વેદ શી રીતે ઉપાર્જ્યો? માયાના બળે ને! પણ તે માયા કેવી હતી? ખૂબ જ ગંભીરતાથી વિચારવા જેવું છે.

તેઓશ્રીએ પૂર્વ ભવમાં રાજ્યાવસ્થાને છોડી ઉમંગથી ચઢતે પરિણામે સંયમ સ્વીકાર્યું, છ ગોઠીયા ભાઇબંધો સાથે ચારિત્ર માર્ગે ઉત્સાહભેર ધપે છે. એક જે પચ્ચ૦ કરે તે બધાએ કરવું આ જાતની મર્યાદા બાંધી. એક–બીજાને ઉત્સાહ વધે, આલંબન મળે તે રીતે તેઓ સારી રીતે સંયમ માર્ગે ધપે છે.

કર્મની વિચિત્રતાને લઇને **શ્રી મલ્લિનાથ** પ્રભુના જીવના મનમાં વિચાર થયો કે હું રાજકુળમાં જન્મેલો–આ સૌમાં મોટો, પણ તપ આદિમાં તો બધાની સાથે જ દેખાઉં છું, હું જે કરૂં તે બધા કરે.

એટલે હું કંઇ એવું કરૂં કે જેથી બધા કરતાં મોટો લાગું.

આ દુર્વિચારે સન્માર્ગ પર આગળ ધપાવનારી હરીફાઈમાંથી ઇર્ષ્યાના ફંદામાં ફસાવી દીધા ! ! !

ઈર્ષ્યા-હરીફાઈમાં ફરક

હરીફાઈ એ સદ્‌ગુણ છે કેમ કે તેમાં આગળ વધવાની તમન્ના હોય છે.

જ્યારે ઇર્ષ્યા એ ભયંકર દુર્ગુણ છે, કેમ કે એમાં બીજાને પાછા પાડવાની કારમી વૃત્તિ હોય છે.

આપણે સારૂં કરી આગળ આવવા પ્રયત્ન કરીએ એમાં કશું ખોટું નથી. પણ બીજાને પાછા પાડવાનો વિચાર તો ખૂબ જ ખતરનાક છે.

જો કે-આમાં તો બીજાને પાછા પાડીને પણ પોતે ધર્મ માર્ગે આગળ આવવા પ્રયત્ન કરે છે. તો પણ જ્ઞાનીઓએ આમાં માયા અને સ્ત્રીવેદના બંધની સ્થિતિ દર્શાવી.

વર્તમાન સુધારકોની શોચનીય દશા

આજે તો પોતાને સારૂં કરવું નહીં અને બીજા કરતા હોય તેમાંય પત્થરા નાંખવા. "મેં મરૂં તો ભલે પર તુઝે તો રાંડ કરું હી" વાળી નીતિ અપનાવનારા પોતે દુર્ગતિમાં જવાની તૈયારી કરીને સંયમના માર્ગે જનારા પુણ્યાત્માને રોકવા કે દીક્ષા લેતાં રોકવા ધમાલ કરનારા અજ્ઞાનીઓની શી દશા ?

આ વાત ખૂબ જ વિચારવા જેવી છે. હરીફાઈ કરતાં ઇર્ષ્યા ખરાબ છતાં તેમાં જો ધર્મ માર્ગે આગળ વધવાની તત્પરતા હોય તો હજી પણ તેમાં કંઈક સારાપણું કહેવાય. પણ આજે તો પોતાને ધર્મ કરવો નહીં, કરતા હોય તેને પણ અટકાવવા મથામણ કરવી. ખાવું નહીં પણ ઢોળી દેવાની વિકૃત મનોદશાવાળા આજના કેટલાક અજ્ઞાની જીવોની ભાવદયા જ ચિંતવવી રહી. **અસ્તુ.**

શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુની પૂર્વ ભવની વિકૃત મનોદશા

મલ્લિનાથ પ્રભુના જીવે હરીફાઈમાંથી ઇર્ષ્યામાં ફસાઇને પારણાના

દિવસે "હા....હા....આજે પારણાનો દિવસ છે" એમ કહી બધાને એકાસણાનું પચ્ચ૦ કરાવે અને વાપરવાની વખતે "મારે હમણાં નથી વાપરવું" વગેરે છલભર્યા શબ્દોથી પારણું ન કરે અને પછી ઉપવાસ કરી લે, આ જાતની વિસંવાદી નીતિથી જ્ઞાનીઓના શબ્દોમાં તરણ તારણહાર શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના ઉચ્ચ કોટિનો આરાધક જીવ પણ છટ્ઠેથી છટકીને ઠેઠ પહેલે ગુણઠાણે પટકાણા, સ્ત્રીવેદ બાંધ્યુ.

બીજાઓ એકાંતર કરે, હું અઠ્ઠમ કરૂં એટલે જરા વધારે કર્યું લાગે, આમાં સૂક્ષ્મ રીતે વિચારતાં ધર્મ કરવાની તીવ્ર રૂચિ છતાં બીજાને પાછા પાડવાની નિકૃષ્ટ મનોદશાએ જ ભાંગડો વાંચ્યો.

આવી મનોદશાના પરિણામે જ મિથ્યાત્વ જેવી ભયંકર સ્થિતિમાં અને તેમાં પણ અનંતપાપના ઉદયે બંધાતા સ્ત્રીવેદની ભૂમિકાએ એ મહાપુરૂષને પહોંચવું પડયું.

મિથ્યાત્વની માર્મિક વ્યાખ્યા

અહીં એક વાત એ પણ સમજવા જેવી છે કે—મિથ્યાત્વ એ પરિણતિની મલિનતા રૂપ છે. ડાકોરજીની છાપની જેમ કે-ગાંધીની દુકાને બંધાતા પડીકાની જેમ મિથ્યાત્વ કે સમ્યક્ત્વ સંભવે નહીં પણ પરિણતિની મલિનતા કે શુદ્ધિ એ મિથ્યાત્વ-સમકિતની નિશાની છે.

એટલે સમજવાની વાત એ છે કે-સહવર્તી સાધુઓને ઉપવાસનું પારણું કરાવી પોતે શબ્દ-છલ કરી પારણાના દિવસે અને બીજે દિવસે તો ઉપવાસ છે જ એમ કરી અઠ્ઠમ કરે છે. આ જાતની વિચારધારામાં પરિણતિની મલિનતા કેવી થઈ હશે? અઠ્ઠમ કરવો એ કંઈ ખરાબ કામ નથી કે તે માટે પરિણતિ મલિન થઈ કહેવાય.

તીર્થંકરના જીવની થયેલ ભૂલ પરથી સમજવા જેવું

અહીં જ જિનશાસનની સૂક્ષ્મતાનો ભાસ થાય કે તીર્થંકર પ્રભુના જીવે પણ પ્રભુ શાસનની મર્યાદામાંથી જરાક બહાર પગલું મૂક્યું કે કર્મ સત્તાનું ચોકઠું આવી ભરાવું.

તપ, સંયમ, વૈરાગ્ય આદિ અનેક ઉચ્ચકોટિના સાધનો હતા. તીર્થંકર નામ કર્મની નિકાસના કરી છે, તો આરાધનામાં કસર તો મનાય જ કેમ ! પણ આ એક વાતમાં ચુકયા તો શું થયું ? મિથ્યાત્વ અને સ્ત્રી-વેદ જેવી નિષ્કૃષ્ટ ચીજો પલ્લે પડી.

પૂર્વે જણાવી ગયા તેમ સો વખત સાચવ્યું પણ એક વાર ગફલત કરી તો ચીજ આખી ખલાસ ! સંયમના પંથે બીજી બધી તકેદારીઓ ખૂબ જ રાખવા છતાં પણ હું આગળ વધું પણ બીજાને પાછળ રાખીને ! આ દુર્ભાવનાએ મલ્લિનાથ પ્રભુના જીવને પણ મિથ્યાત્વના રવાડે ચઢાવી દીધા.

તીર્થંકર બનનારા પુણ્યાત્માની ભાવના કેટલી આદર્શ-ઉચ્ચ હોય કે "સવિ જીવ કરૂં શાસનરસી" તો સહવર્તી સાધુઓ આગળ ભલે વધો પણ મારા જેટલા નહીં, હું તેમનાથી આગળ રહું-આટલી એક સો મણ દુધપાકના કડાયામાં જરાક સોમલ જેવી કાતીલ ભાવનાએ કેવો ભાંગડો વાટ્યો કે તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધવાની સાથે અનંતકાલે ન બને તેવી અઘટિત ઘટના રૂપ સ્ત્રી વેદનો પણ બંધ પડ્યો.

શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુના જીવની મનોદશાનું રહસ્ય

બીજી એક વાત સમજવા જેવી એ છે કે-એ પુણ્યાત્માના મનમાં સાથેના છ ગોઠીયા-મિત્ર સાધુને ડુબાડવાની કે એઓ ધર્મ ન કરે તો સારૂં એવી ભાવના ઉગી પણ નથી-પણ તેઓ બધા સંયમ પંથે ખૂબ આગળ વધે, એ ભાવનાથી જ તો પોતે પ્રેરણા કરી બધાને સાથે લઈ દીક્ષા લીધી. અને સંયમી જીવનમાં પણ વિવિધ જાતની પ્રેરણાઓ આપી પોતે તે રીતે તેઓને આગળ વધારવા પ્રયત્ન કરે છે. છતાં પોતે તેમનાથી કંઇક ઉંચા રહેવાની ઘેલછા ને આધીન બન્યા કે આ બધા ૯૯ સુધી વધે ને હું ૧૦૦ થઉં એક ટકો પણ આ બધા મારાથી પાછળ રહે.

આ ભાવનાએ એવું નિકંદન કાઢ્યું કે છટ્ઠે ગુણ ઠાણેથી પટકાણા તે ઠેઠ મિથ્યાત્વમાં-તેમાં પણ અત્યંત નિકૃષ્ટ સ્ત્રી વેદ બંધાયો.

પરિણતિની મલિનતા કેવું અનિષ્ટ સર્જે છે, તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો છે.

બ્રાહ્મી-સુંદરીના પૂર્વ ભવનું રહસ્ય

બ્રાહ્મી-સુંદરીના પૂર્વ ભવમાં પણ આવો જ પ્રસંગ વિચારણીય છે.

બ્રાહ્મી-સુંદરીના જીવે પૂર્વ ભવમાં ખૂબ જ જ્ઞાન ધ્યાન અભ્યાસ-જીવનને સ્વાધ્યાયમય બનાવી દીધું પણ ભરત-બાહુબલીજીની વિનય વૈયાવચ્ચની પ્રશંસા સાંભળીને જરા મનમાં દુભાણા—તેમાં સ્ત્રી વેદ બંધાઈ ગયો. સ્ત્રી વેદ માટે તેઓને મિથ્યાત્વે આવવું પડ્યું.

એકદમ આ વાત મગજમાં ન ઉતરે પણ શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુના પૂર્વ ભવની વાતની રીતે જ્યારે વિચારીએ ત્યારે બધી ગેડ બેસી જાય કે બધા વધો ખરા! પણ નવાણું સુધી! હું સો ટકા રહું, મારાથી બીજા એક ટકો પણ પાછળ રહેવા જોઈએ.

બીજાને માટે નવાણુંનો અને પોતા માટે સો નો વિચાર પણ મિથ્યાત્વમાં તાણી જાય.

આવું ઝીણવટ ભર્યું જિનશાસન છે.

બ્રાહ્મી-સુંદરીના જીવને ઇર્ષ્યાનું નિમિત્ત શું?

એટલે બ્રાહ્મી-સુંદરીના જીવને શું થયું?

ભરત-બાહુબલીના જીવ સંઘાડામાં રહેલ ૫૦૦ સાધુની ગોચરી-પાણી, માત્રું પરઠવવું, પગ દબાવવા, પડિલેહણ-કાપ આદિ વિનય વૈયાવચ્ચમાં તત્પર છે.

પ્રાસંગિક આચાર્ય મહારાજે નિરાશંસપણે તમન્ના પૂર્વક દિલથી વિનય-વૈયાવચ્ચ કરનારા ભરત-બાહુબલીના જીવની ઉપબૃંહણા સમુદાયમાં કરી કે "માન-અપમાન, ભૂખ-તરસ આદિની પરવા કર્યા વિના નાના-મોટા દરેક સાધુની એક સરખી અખંડપણે વર્ષોથી સેવા ભક્તિ કરનારા પુણ્યશાળી જીવો છે....આદિ."

આ સાંભળી બ્રાહ્મી-સુંદરીના જીવના મનમાં ઓછું આવ્યું કે-અમે આટલું બધું ભણાવવાની મહેનત કરીએ, છતાં અમારી કંઇ કિંમત નહીં અને હાર્દિક દુર્ભાવને એટલા જ શબ્દોમાં વ્યક્ત કર્યો

કે "કરે તેને ગાય" "कार्यंकरः गृह्यते जनः" "કામ કરે તે વહાલો લાગે."

જગતનો નિયમ છે "ખુશામત સહુને પ્યારી" આદિ વાકયોથી હૈયું પરખાઈ આવ્યું કે વિનય વૈયાવચ્ચની ઉપાદેયતા, ગુણાનુરાગ, વડિલ આચાર્યોના વચનો પ્રતિ આદર, પોતાની જાતને પોતાની રીતે આગળ પડતી ન માનવાની તત્પરતા આદિ જીવન શુદ્ધિના પાયાના ગુણો ઘડીભર માટે અલોપ થઇ ગયા. તેથી જ તેઓ મિથ્યાત્વે પહોંચી ઇર્ષ્યા, અદેખાઈથી સ્ત્રી-વેદનો બંધ કર્યો.

મહાપુષોની જ્યારે વાતવાતમાં આવી દશા થાય તો પછી આપણા જેવા પામર આરાધકોનું શું થાય !

આચાર-પાલનમાં સાવધાનીની જરૂર

બ્રાહ્મી-સુંદરી કે શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુને જીવનમાં એકાદ વાર થયેલ આવી પરિણુતિની મલિનતા કેટલી ખતરનાક નિવડી ? એ વાતના ગંભીર મર્મને ધ્યાનમાં રાખી પચ્ચ૦ની આરાધના શુદ્ધિ માટે આચારના પાલનમાં કયાંય પણ જરા જેટલી ખામી ન રહેવી જોઇએ. એકાદ અનાચારનું અજાણ્યે પણ સેવન ન થવું જોઇએ. એ માટે પૂરતી તકેદારી રાખવી જોઇએ.

અનાચારના ત્યાગમાં થતી બેદરકારી અનિષ્ટ છે

લૌકિકમાં શ્રી કૃષ્ણે કંસ (શિશુપાલ)ના ૧૦૦ ગુન્હા માફ કર્યાનું કહેવાય છે, પણ અહીં તો એક અનાચારનું અજાણ્યે પણ થઇ જતું સેવન ક્ષંતવ્ય નથી, જો એ રીતે ક્ષંતવ્ય હોય તો બ્રાહ્મી-સુંદરી અને શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુના જીવને સ્ત્રી વેદ અને મિથ્યાત્વનો પ્રસંગ ન આવત.

પાંચ આચારના ૩૬ ભેદ પૈકી પાંત્રીશના પાલનની બરાબર તત્પરતા કેળવી, પણ એક અનાચાર પેસી ગયો અને એક આચારનું પાલન ન થયું તો, પાંત્રીશ તો પાળ્યા છે ને ! એકનું શું ! એવી ત્રિરાશિનું ગણિત ન ચાલે !, આત્મશુદ્ધિના ધ્યેય પર જો એવું ગણિત મુકવામાં આવે તો "ભણ્યો કણબી કુટુંબ બોળે" કહેવત મુજબ થાય !

ભણેલા કણબીનું માર્મિક દૃષ્ટાંત

જૂઓ! કો'ક ગામડાનો કણબીનો છોકરો સંજોગ મળતાં જરા ભણ્યો અને તેમાં પણ ગણિત શિખ્યો, ઉંમર કાચી અને પરણી ગયો. જાન લઈને પાછા આવતાં વચ્ચે એક મોટી નદી આવી, આગળ વરસાદ વધુ થએલ તેથી નદીમાં પાણી ઘણું, તાણ પણ ઘણી, અનુભવી ડાહ્યા ઘરડાઓએ થોભવા કહ્યું, નદીનું પૂર ઓછું થયે સામે પાર જવાની વૃદ્ધોની વાતને ભણેલા કણબીએ હસી કાઢી કહ્યું કે જૂઓ! પાણી કેટલું ઉંડું છે. બે ત્રણ માથોડા ને! એટલે એક માથોડું પાણી એટલે ૫ ફૂટ ત્રણ માથોડા એટલે પાંચ ગુણ્યા ત્રણ=(૫×૩=૧૫) ૧૫ ફૂટ પાણી છે ને! અને આપણે જણ કેટલા છીએ! દશ પંદર જણને! તો પંદરને દશ કે પંદરથી ભાગાકાર કરો.

ગણિત મુકી કહ્યું કે–એં! એકેક જણાને ફાળે માંડ ૧॥ ફુટ કે એક ફુટ પાણી આવશે—એમાં શું એ તો ઘુંટણે ય પાણી નહીં પહોંચે—આમાં આટલા બધા ગભરાઈ શું ગયા! એમ કરી પોતાના કુટુંબીઓને લઇ નદી ઉતરવા માંડ્યો એટલે અધવચ્ચે ગળાબુડ પાણીમાં–પાણીના પૂરપાટ પ્રવાહમાં ડૂબવા લાગ્યો.

બીજા અનુભવી વૃદ્ધ પુરુષોએ જ ઝડપથી તે બધાને બચાવી લીધા.

પણ આ રીતનું ત્રિરાશિ ગણિત મુકાય ખરૂં!

છત્રીશ પ્રકારના આચારમાંથી પાંત્રીશ તો પાળ્યા છે ને! પાંત્રીશ તો સાજા છે ને! હવે એક ન પાળ્યો કે ભૂલથી તેમાં ગડબડ થઈ તો શો વાંધો!

આવું માનનાર ખરેખર પચ્ચ૦ને વિશુદ્ધ રીતે પાળી શકતો નથી.

પણ પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે મલ્લિનાથ પ્રભુ અને બ્રાહ્મી–સુંદરીના પૂર્વ ભવના દૃષ્ટાંતની જેમ આખી આરાધના હારી જઇ, મિથ્યાત્વ આદિ અનિષ્ટમાં ડુબાવું પડે છે.

આચાર પાલનના ટેકામાં શું જોઈએ?

એટલે પચ્ચ૦ની વિશુદ્ધિ માટે આચાર પાલનમાં જરા પણ ગરબડ ન થાય તે જરૂરી છે. સાથે જ અનાચારનો પણ ત્યાગ જરૂરી છે.

કેમ કે-આચારના વ્યવસ્થિત પાલનથી પચ્ચ૦ આવે છે, પણ અનાચારના પરિહારની દરકાર રાખીને પચ્ચ૦ પાળવાથી પચ્ચ૦ ટકે છે. સાનુબંધ બને છે. અને પરા કોટિએ પહોંચે છે.

પચ્ચ૦ નિયમ વ્રત કે મહાવ્રત અસ્ખલિત ક્યારે થાય, જ્યારે કે-અનાચારના ત્યાગ માટે અને આચારના પાલન માટે જરા પણ શક્ય પ્રયત્ને કસર રાખવામાં ન આવે.

તેથી જ આ પાંચમું અધ્યયન આદરવાની દૃષ્ટિએ **આચારાધ્યયન** અને ત્યાગની દૃષ્ટિએ **અનાચારાધ્યયન** હોઈ આચારશ્રુત, અનાચારશ્રુત, અને **આચારાનાચારશ્રુત** એમ ત્રણ જાતના નામનો વિચાર પૂર્વે વિચારી ગયા છીએ.

વિધિ-નિષેધનું રહસ્ય

જ્ઞાનીઓના શાસનમાં કોઈ પણ ચીજ એકાંતે કરણીય કે વર્જનીય નથી, સાપેક્ષ રીતે ગુરૂગમથી યોગ્ય રીતે સમજીને અમલ કે ત્યાગ કરવાનું જણાવ્યું છે.

આદરવું અને ત્યાગવું બંને એકબીજાના પૂરક હોઈ પરસ્પર સાપેક્ષ છે.

જેમ કે ચાલવું સાધુ માટે વિહિત ખરૂં! પણ ચાલવું એ એ ચાલવા તરીકે નહીં પણ જીવની જયણા જળવાય, જ્ઞાનાદિની સાધનાના લક્ષ્યથી ચાલવાનું વિહિત છે.

અન્યથા ચાલવું એ પણ અનાચાર છે.

આમ દરેક ક્રિયા અનાચાર છતાં આચાર રૂપ બને છે; આચાર રૂપ ક્રિયા પણ ક્યારેક અનાચાર રૂપ પણ બને છે.

એટલે આચાર-અનાચાર કંઈ ભિન્ન જુદી ચીજ નથી, એક જ ચીજના બે સ્વરૂપ છે. મૂળ ચીજ તો એક જ છે, પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન-તેને અમલી બનાવવા માટે બે પ્રકાર પરસ્પર સાધન રૂપે જણાવ્યા છે.

આચારના પાલનની શક્યતા અનાચારના ત્યાગ સાથે અને અનાચારના ત્યાગની શક્યતા આચાર-પાલન સાથે સંકળાયેલી છે.

તેથી જ પાંચ સમિતિતમાં રત્નત્રયીની સાધના માટે કરવી પડતી પ્રવૃત્તિનું બંધારણ દર્શાવ્યું. છે.

આજ્ઞાની મુખ્યતા

ચાલવું-બોલવું આદિ પ્રવૃત્તિ એકાન્તે હેય નથી તેમ ઉપાદેય પણ નથી. આજ્ઞા એ મુખ્ય લક્ષ્ય છે. ઈર્યાસમિતિ પૂર્વક રત્નત્રયીની સાધનાના લક્ષ્યથી ચાલવું તે આજ્ઞા છે, એ રીતે ભાષા સમિતિ પૂર્વક રત્નત્રયીની સાધનાના લક્ષ્યથી બોલવું તે આજ્ઞા છે.

આ રીતે દરેક ક્રિયાઓ માટે સમજવું. આનું નામ સ્યાદ્‌વાદ, જે અપેક્ષાથી વિધાન હોય, તે અપેક્ષાથી ન હોય તો નિષેધ, જે અપેક્ષાથી વિધાન તે અપેક્ષાથી ન હોય તો વિધાન. આ રીતની વ્યવસ્થા સ્યાદ્વાદ દ્વારા જ્ઞાનીઓએ દર્શાવી છે.

સ્યાદ્વાદ એટલે ?

સ્યાદ્વાદ એટલે ઘડીકમાં હા, ઘડીકમાં ના. અગર જેનું વિધાન તેનો નિષેધ, એમ પરસ્પર વિરોધાભાસરૂપ કેટલાક સમજે છે. તે તેમની અણસમજ છે. ખરી રીતે જિનશાસનની મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં રાખી અપેક્ષાનું રહસ્ય યોગ્ય રીતે સમજવું જોઈએ.

એટલે આ અધ્યયન પાલન કરવાની દૃષ્ટિએ આચારશ્રુત, ત્યાગ કરવાની દૃષ્ટિએ અનાચારશ્રુત અને પરસ્પર એક બીજાના બંને પૂરક હોઈ ઉભયની દૃષ્ટિએ **આચારાનાચારશ્રુત** પણ કહી શકાય.

અધ્યયનના આ નામ પૈકી આચાર અને શ્રુતના અને અનાચારના નિક્ષેપા કેવી રીતે કેટલા પડે છે? તેના સ્વરૂપમાં શું રહસ્ય છે? વગેરે અધિકાર સાથે આ સંબંધી વધુ વિવેચન અગ્રે વર્તમાન.

પ્રકાશક : શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા વતી શાહ રમણલાલ જેચંદભાઈ,
કાપડ બજાર, મુ. કપડવંજ.
મુદ્રક : શ્રી. જયન્તિ દલાલ, વસંત પ્રિ. પ્રેસ, ઘીકાંટા રોડ,
ઘેલાભાઈની વાડી, અમદાવાદ.

આગમજ્યોત

વીર નિ. સં. ૨૪૯૪
વિ. સં. ૨૦૨૪
આગમો૦ સં૦ ૧૯

વર્ષ ૩
પુસ્તક ૩
શ્રાવણ

।। इगवीसगुणसमेओ
जुग्गो धम्मस्स
जिणमए भणिओ ।।

ધર્મઆરાધનાની સફળતા માટે ૨૧ ગુણોની આવશ્યકતાનું રહસ્ય

(ગતાંકથી ચાલુ)

કર્મની સાબીતી

ભાગ્યવાનો ! તમોને ભલે અનાદિનો ખ્યાલ ના હોઈ શકે. તમે ભલે ગતજન્મના સંસ્મરણો પણ તમારા સ્મૃતિપટલ ઉપર તાજા ન કરી શકો, પણ "જ્યાં ધૂમાડો છે ત્યાં અગ્નિ છે." એ જેમ તમે બુદ્ધિથી માન્ય રાખો છો, તે જ પ્રમાણે "જન્મ-કર્મ પરાવલંબી છે માટે તે બન્ને અનાદિ છે" એમ પણ તમારે બુદ્ધિથી માન્ય રાખે જ છુટકો છે.

જન્મના મૂળમાં કર્મ છે. ત્યારે હવે વિચાર કરો કે એ કર્મ ક્યારે બંધાયા હશે? માનસિક, વાચિક, કે કાયિક પ્રવૃત્તિઓ થઇ ત્યારે જ ને ?

આ તત્વજ્ઞાનનો વિષય છે તે સમજવો તમારે જરૂરી છે. જો કે આ વિષય કઠિન તો છે, પણ જો તમો સહજ લક્ષ્ય પહોંચાડશો તો આ સિદ્ધાંત સમજતાં તમોને બહુ મુશ્કેલી નહિં પડે.

જૂઓ ! મન નહિં હોય એવા કાયવાળા જીવો હોય છે. મન અને વચન નહિં હોય એવા પણ કાયવાળા જીવો હોય છે, પણ કાયા વગરના કોઈપણ જીવો હોતા નથી. આથી એમ માનવું પડે છે કે મન અને વચન એ બે વસ્તુઓ કાયાને આધારે જ રહેલી છે. એટલે કે મન વચનનો પાયો કાયા જ છે. મન અને વચનનો યોગ રચાય તે પહેલાં કાયયોગ આ રીતે માનવો જ પડે છે? કાયાના યોગે કરીને વચન અને ભાષાના પુદ્‌ગલોનું ગ્રહણ થાય છે.

પુદ્‌ગલ શબ્દનું રહસ્ય

અહીં સમજવા જેવી એક વાત એ પણ છે કે વૈદિક તત્વજ્ઞાનમાં પુદ્‌ગલોને માટે લગભગ અણુ શબ્દ વાપરેલો છે. પશ્ચિમના સાયન્સ-વાદીઓ વસ્તુઓના નાનામાં નાના અણુને એટમ (ઈથર?) જેવા શબ્દથી કેટલેક પ્રસંગે સંબોધે છે. હાલમાં એનાથી પણ નાના અણુની શોધ થઈ રહી છે. આ સર્વ શબ્દો કરતાં પુદ્‌ગલ એ વધારે ભાવવાહી શબ્દ હોઈ તે પદાર્થનો છેવટનો અવિભાજ્ય સ્થિતિનો કણ દર્શાવે છે, તેથી જૈનદર્શનનો પુદ્‌ગલ શબ્દ બહુ વ્યવસ્થિત છે.

ભાષા અને વચનને ગ્રહણ કરવામાં કારણભૂત કાયા છે. અને તેથી જ મન અને વચનના યોગ પહેલાં જૈનતત્વદર્શીઓએ કાયાનો યોગ પહેલો માનેલ છે.

શાસ્ત્રકારોએ પર્યાપ્તિ દર્શાવતી વેળાએ પણ પહેલાં શરીર પર્યાપ્તિ જ માની છે. અથાત્ પર્યાપ્તિના હિસાબે જૈનદર્શનકારોને હિસાબે અથવા કેન્ટ ઈત્યાદિ પશ્ચિમના તત્વદર્શીઓને હિસાબે પણ પ્રાણીમાત્રને–પછી તે ગમે તે પ્રકારનો જીવ હો–કાયા છે, એમ તો માનવું જ પડે છે.

હવે આ કાયા શાથી થઈ તેનો વિચાર કરો! ઉત્તર એજ છે કે જન્મથી. ત્યારે કર્મથી જન્મ સાબિત થાય છે? કર્મ વગર જન્મ અને જન્મ વગર કર્મ માનીએ તો તમોને એ સવાલ મુંઝવશે

કે-જો કર્મ રૂપી વૃક્ષ ઉપસ્થિત થયું છે, તો તે શું બીજ રૂપી કાંઈક ચીજ વગર થઈ શકે? જો જન્મ રૂપી ફળ માનીએ તો તમારે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો પડશે કે જન્મરૂપી ફળ શું વૃક્ષ વગર જ પરિણમ્યું છે?

કર્મ-જન્મની અનાદિ પરંપરા

આખરે તમારે ઘેર પાછા જ આવવું પડશે અને જેમ બીજ અંકુરની પરંપરા અનાદિ માની છે તે જ પ્રમાણે તમારે જન્મ-કર્મની પરંપરાને પણ અનાદિ માનવીવી જ પડશે? જન્મ પહેલાં કર્મ માની શકાતું નથી, તેજ રીતે કર્મ પહેલાં જન્મ પણ માની શકાતો નથી, અર્થાત્ ઘઉંનો અને અંકુરની માફક આ પણ જન્મ અને કર્મની પરસ્પર સાપેક્ષ પરંપરા જ બની.

હવેઃ પરંપરામાંના કોઈ પણ પક્ષને પહેલો માની શકાય નહિં જ્યાં એક બીજા પર અવલંબેલી સાપેક્ષ પરંપરા થઈ કે એ પરંપરા તમારે અનાદિની માનવી જ પડે છે. આથી આપણે કબૂલ રાખીએ છીએ કે જન્મ અને કર્મની પણ પરંપરા હોઇ એ અનાદિની જ છે.

મહાનુભાવો? તત્વજ્ઞાનનો વિષય ગહન છે. અને તેમાં જેમ જેમ ઊંડા ઉતરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ શકાની પણ પરંપરા વધીને તે સામાન્ય માણસને ગુંચવાડામાં નાખે છે, અહીં પણ તમે એવો જ પ્રશ્ન ઉઠાવી શકો છો. કે ભલે કર્મ અને જન્મની પરંપરા હોય પણ તેથી તે અનાદિ છે તેની સાથે શ્રોતાઓને શો સંબંધ છે? અમોને તો માત્ર આ બંધ તોડવાનો જ માર્ગ દર્શાવવો હિતકર છે.

અનાદિની વિચારણાનું રહસ્ય

આ વાતના ટેકામાં તમે એમ પણ કહી શકો અગર તમે એમ પણ પ્રશ્ન કરી શકો છો કે બે મિત્રો છે. તેઓ જંગલમાં જાય છે. એક કૂવામાં એ સમયે એક છોકરો પડેલો છે. તો આ મુસાફરોએ તે છોકરાને પહેલાં કાઢી લેવો જોઈએ કે એ છોકરો કોનો છે?

કયા ગામનો છે? કયા કુળનો છે? કૂવામાં કેમ પડ્યો? ક્યારે પડ્યો? ઈત્યાદિ તે બાળકનો ઇતિહાસ શોધવા બેસવું ઘટિત છે? જેમ બાળક કૂવામાં પડ્યો; માટે બીજી ગરબડ-સરબડ મૂકી દઈને તેને બહાર કાઢવો તે કર્તવ્ય છે? તેમ જન્મ-કર્મની પરંપરા સિદ્ધ છે. તો હવે તેને આદિ-અનાદિ ઠરાવવાની ગરબડ-સરબડ મૂકી દઈને એ પરંપરાને ભેદવાનો ઉપાયો દર્શાવવા અને યોજવા એ કર્તવ્ય છે? ફલાણું અનાદિ છે. અને ફલાણું પરસ્પરાવલેખી છે. એવો ટક-ટકારો ખાલી ઢોંગ છે. એમ પણ તમારા હૃદયમાં કદાચ શંકા થાય એ સંભવિત છે?

આવી શંકા તમોને થાય તો તેથી ડરતા નહિં શંકાનું તરત નિવેદન કરો અને ધર્મબુદ્ધિએ તેનો તોડ લાવવાનો પ્રયત્ન હાથમાં લ્યોઃ તો જૈન શાસન તમોને એનો ઉત્તર આપવા તૈયાર છે. ઠીક.

ધાર્મિક વિચારણાનું મહત્ત્વ

હવે અહીં એક સાધારણ ઉદાહરણ લ્યો, તમારા પગમાં એક કાંટો વાગ્યો છે, આ કાંટો બહુ નાનો છે, તે તમોને ખૂંચતો પણ નથી, તેમજ તેનું સંકટ પણ નથી હવે હું એમ પૂછું છું કે આ કાંટો કાઢવાને માટે તમે વિલાયતી સર્જન બોલાવી તેની પાછળ હજારો રૂપીયાનો ખર્ચ કરશો? નહિ જ! હવે ધારો કે તમોને કાચ વાગ્યો છે? કાચનો ટુકડો અંદર રહી ગયો છે. ભયંકર દર્દ થયું છે, હેરાન ગતિનો પાર નથી, તાવ લાગુ પડ્યો છે. જીવવાની આશા નથી અને તમારી તીજોરી તર છે તો હવે તમે શું કરશો? જો તમોને એમ ખબર થાય કે જર્મનીમાં ફલાણો ડૉકટર છે. અને તે આ વિષયનો નિષ્ણાત છે. તો તમે લાખ રૂપીયા આપીને પણ તેને બોલાવશો?

આ ઉદાહરણ ઉપરથી સહજ તમારા ખ્યાલમાં એ વાત આવી જ જવી જોઈએ કે જલ્લાદ ઉપાયો આપણે ત્યારે જ લઈએ છીએ

કે જ્યારે રોગની મહાભયાનક પીડાનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. ધારો કે એક નાદાન છોકરાને ક્ષય લાગુ પડયો છે. દરરોજ છોકરાનો બાપ તેને બોર ખાવાનો એકેક પૈસો આપે છે, અને એક વૈદ્ય પણ પૈસો જ દવાની ફી લઇ ક્ષય મટાડવાની દવા આપે છે? હવે આ છોકરો દવા લેશે કે બોર લેશે? છોકરો પૈસાની દવાનો ત્યાગ કરીને પૈસાના બોર લેવાનું જ વધારે પસંદ કરશે.

જલ્લાદ ઉપાયોની જરૂર

આ ઉદાહરણો એમ કહી આપે છે કે દવા કરવાનો ત્યારે જ ખ્યાલ આવે છે કે "રોગ છે" એ ધ્યાનમાં આવે? અને એ દવા-એ ઉપાય જલ્લાદપણે ત્યારે જ થાય છે કે. જ્યારે રોગની ભયંકર-તાનો ખ્યાલ આપણા મનમાં આવે છે!

એજ સ્થિતિ આપણી પણ છે, જીવ જન્મ અને કર્મની જંજાળમાં જકડાયેલો છે. એ ખબર પડે તોજ તેનો નાશ કરવાની-એ જંજા-ળને તોડવાની ઇચ્છા થાય છે. માટે જ જીવ જન્મ અને કર્મની જંજાળમાં જકડાયેલો છે, એ વાત તમારા ખ્યાલમાં લાવવી જ જોઈએ. જીવને જન્મ અને કર્મનો રોગ લાગુ પડયો છે. એ વાત હવે તમે કબૂલ રાખો, પણ હવે એ રોગ કેવો ભયંકર છે? અને કેટલો જુનો છે? તે વાત તમારા ખ્યાલ પર લાવવી જોઈએ, કારણ કે એ રોગની ભયંકરતાનો જ્યારે તમોને ખ્યાલ આવશે ત્યારે જ તમો તેને ઘટિત એવાં જલ્લાદ પગલાં પણ લેવાં માંડશો!

મહાનુભાવો! આ પ્રમાણે આત્માને લાગેલી જન્મ-કર્મની જંજાળ ભયંકર છે. તે સૃજનજુની છે. તે રાક્ષસી રોગ છે! એવું બતાવવા માટે જ અને તેનો તમારા મગજમાં ખ્યાલ લાવવાને માટે જ શાસ્ત્ર તમોને વારંવાર ટોકીટોકીને અમોને એવું તમને કહેવાની ફરજ પાડે છે કેઃ

"ચેતો! ચેતો! આત્માને જન્મ-કર્મનો લાગેલો રોગ અનાદિનો છે! અનાદિનો છે! અનાદિનો છે!!!"

અજ્ઞાનથી બચાવ નથી

જન્મ–મરણના આ ભયંકર રોગનો તમોને ખ્યાલ હોવો જ જોઈએ, રોગથી મૂર્ચ્છામાં પડેલા માણસનું શીર ફુટી જાય, તો તેની ભયંકરતાનો તેને ખ્યાલ હોતો નથી પણ તેને ખ્યાલ નથી, માટે માથું ફુટીને લોહી વહી જવાનું પરિણામ તેને છોડી દેવાનું નથી, અર્થાત્ વસ્તુની મહત્તા ન સમજીએ તો પણ તેમાં રહેલો સ્વભાવ તો તેનું ફળ ક્ષણના વિલંબ વિના આપે જ જાય છે વીજળીના બળની ભયાનકતા ન સમજો એ પ્રવાહ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. એ ભલે ન સમજો, પણ જ્યાં વીજળીનો તાર તમે પકડયો કે ખલાસ એ જ સેકંડમાં તેનો આંચકો તમોને પુરા કરી નાખે છે, એજ પ્રમાણે જીવ જન્મ–કર્મની ભયંકરતા ન ઓળખે, તેથી તે તેને છોડી દેવાની નથી! ભયંકરતા ન સમજવાથી લાભ છે જ નહિ, અને જો એ ભયંકરતાને સમજી લઈએ તો તેવાજ જલ્લદ ઉપાય યોજવાનું પણ બની શકે એમ છે.

આવા સંયોગમાં કોઇપણ ડાહ્યો માણસ ભયંકરતાને સમજી લેવામાં જ ડહાપણ માનશે, એટલે કર્મ અને જન્મ અનાદિના છે. એ જાણ્યા પછી પણ તેની ભયંકરતાનો ખ્યાલ તમારે કરી લેવામાં જ લાભ છે.

વિતંડાવાદથી સિદ્ધિ નથી

પહેલો એક કર્મ વિનાનો જન્મ કલ્પો: એ જન્મમાં માણસાઇનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ કલ્પો: જો આ કલ્પના ખ્યાલમાં આવી જતે તો આત્મા પહેલે જ જન્મે જન્મ ઉપર ધિક્કાર વરસાવત! તેનું સ્મરણ સરખું પણ ન જ કરત! અલબત્ત જે બેશરમી છે, જેને ગર્ભાવાસના દારૂણ દુઃખોમાં જ મજા આવે છે. તેવાની વાતો દૂર રાખો: પણ જે એવો બેશરમી નથી, નફ્ફટ નથી, તેને તો જરૂર પહેલે જ જન્મે જન્મ ઉપર શરમ અને તિરસ્કાર આવત! યાદ રાખો કે આ સઘળું કર્મ કરાવે છે, તમે કદાચ આ કર્મને ન માનો તેની હયાતી સ્વી·

કારવાની ના પાડી 'કર્મ' જેવી કોઈ ચીજ નથી જ એવો દાવો કરો; તો તમારા આવા વિતંડાવાદથી કર્મ કંઇ તેની ભયંકરતાનો ત્યાગ કરી દેવાનું નથી, સસલાની આગળ કુતરો દોડી આવી રહ્યો છે. સસલો આંખ મીંચી લે છે. તેથી એમ નથી થતું કે સસલો બચી જાય? આંધળો સાપને નથી દેખી શકતો, માટે તેને સાપ નહીં કરડે તેવો નિયમ નથી જ! ત્યારે હવે એવો પ્રશ્ન ઉપજે છે. કે વસ્તુ જોકે તેના સ્વાભાવનું પરિણામ ઉપજાવવાની જ છે. ત્યારે હવે એ વસ્તુની ભયંકરતા જાણવાથી લાભ છે. કે તેની ભયંકરતા ન જાણવાથી લાભ છે?

આંધળો ન દેખી શકે તેથી સર્પ તેને છોડતો નથી, પણ જો તે દેખતો હોય, સાપનું યમકૃત્ય જાણતો હોય, તો તે સાપને દૂર ફેંકી દઇ શકે છે. એજ પ્રમાણે કર્મને ફેંકી દેવાના પ્રયત્નો પણ તે જ કરી શકે જે એની ભયંકરતા જાણે છે. અર્થાત્ હવે તમારે કબૂલ રાખવું જ પડશે કે જન્મ અને કર્મમાં આત્મા ફસાયેલો છે. એટલું જ તમારે જાણવાની જરૂર નથી જ પણ એ ફસામણ અનાદિની છે. એ ભયંકરતા પણ તમારે જાણવીજ રહી! અને તે ભયંકરતા પણ અમારે તમોને દર્શાવવી જ રહી!!!

સાચી જાણકારી

જે સાપ દેખે છે. તેજ સાપને દૂર ફેંકી દઈ શકે છે. તેજ પ્રમાણે કર્મ અને તેના કારણો તથા એની ભયંકરતા પણ જે જાણતો હોય તેજ એને દૂર ફેંકવાના પ્રયત્નો કરી શકે દશબાર દહાડા લાગલાગટ તાવ આવે છે. ત્યાંતો આપણે ગભરાઈ જઈએ છીએ, દશબાર મહિના જો લાગલાગટ તાવ આવે તો ક્ષયની બ્હીક આપણને ગભરાવે છે દાકતર કહે કે ક્ષય છે. પરેજી કરો, તેલનો સ્પર્શ ન કરો, મીઠા મરચાની ગંધ પણ ન લેશો તો આપણે તે કબૂલ રાખીએ છીએ હવે જો હાડકા-ચામડાનો તાવ આટલો બધો ભયંકર છે. અને તેને ટાળવાને માટે આપણે આવા આકળા થઇને ઉપાયો

કરીએ છીએ, તો પછી તમેજ ખ્યાલ કરો કે આત્માને જે કષાયો રૂપી તાવ લાગે છે. તેને ટાળવાને માટે આપણે તેટલી જ ઉત્સુકતાથી પ્રયત્નો શા માટે કરતા નથી?

આનું કારણ એટલું જ છે કે એ આત્માને લાગેલી તાવની ભયંકરતા અને તેના જુનાપણાથી આપણે અજ્ઞાત છીએ. એ ભયંકરતાનો અને આત્માના તાવની મહત્તાનો જો માણસને ખ્યાલ હોય તો જેમ શરીરના તાવને તે ભયંકર લેખે છે. અને તેને ટાળવાના યત્નો કરે છે. તેવા જ યત્નો તેણે આત્માના તાવ ટાળવાને માટે પણ અવશ્ય કીધા જ હોત શરીરનો તાવ શરીરનો નાશ કરી આત્માને છુટો પાડે પણ આત્માનો તાવ એવો ઝેરી છે કે ત્યાંથી જો નિગોદમાં ગયા તો ખલાસ એ તાવ આ રીતે નિગોદમાં મોકલે, તો ત્યાં ચાર ઇન્દ્રિયોનો લોપ એને માત્ર એક ઈન્દ્રિય હોય, તેવા ભવનો જન્મ મળે છે. અને ત્યાં ભટકવું પડે છે.

તાવની ભયંકરતાની ખબર નથી કે આ તાવ ક્ષયનો છે. એમ જે જાણતો નથી તેવો માણસ ચરી પાળવાની જરૂર પણ નહીં સમજી શકે એ વાત તદ્દન વાસ્તવિક છે. જે માણસ ક્ષયની ભયંકરતા જાણતો નથી તેને તમે ચરી પાળવાનું કહેશો તમને એ તમારો શત્રુ જાણશો તમને જોશે ત્યાંથી તમારા ઉપર દાંતીયાં કરશે અને છતાંય જો તમે તેને બલાત્કારે ચરી પળાવવા જશો તો છેવટે બજારુ હોટલોમાં પણ જઈને તે ચરી ભાંગી આવશે, આ બધાનું કારણ એટલું જ છે કે રોગની ભયંકરતાનો ખ્યાલ એ માણસના દિલમાં હજી વસ્યો નથી.

પ્રભાવનાનું રહસ્ય

આ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વર દેવો આપણા આત્મિક ધન્વંતરીઓનું કામ કરે છે, દાકતર તો એક ભવના શારીરિક રોગનો વિનાશક છે જે દરદી રોગનું મહત્વ સમજ્યો છે, તે રોગી તો પોતાને માટે દાક્તરની આવશ્યકતા અને તેની ઉપકારિતાને સમજી જ જાય છે

પણ જે રોગી રોગની મહત્તા નથી સમજ્યો તેને માટે શો ઉપાય કરવો પડે છે તેનો જરા ખ્યાલ કરો? મોટો સમજણો દરદી હોય તો તેને સમજાવી ધમકાવી દવા પાવામાં આવે છે અને જો દરદી બાળક હોય તો તેને મીઠાઇની લાલચ આપીને પણ દવા પાવામાં આવે છે જેમ મીઠાઈની લાલચ આપીને પરાણે દવા પીવડાવાય છે. તે જ રીતે ધર્મ કરવાને પંથે પણ વિષય-કષાયોનો યથાર્થ ખ્યાલ નહીં રાખનારા માનવીઓને પરાણે પ્રેરવા પડે છે, લાલચ દેખાડીને પણ તેમને ધર્મમય જીવન ગાળનારા બનાવવા પડે છે અને એમ કરવામાં જરૂર કર્તવ્ય રહેલું છે.

પ્રભાવનામાં પતાસાં, પેંડા, નાળિયેર વગેરે વહેંચવામાં આવે છે. આપણે કબૂલ કરવું જ પડશે કે એટલી એ લાલચ છે. પણ આ લાલચ શા માટે આપવામાં આવે છે? મનુષ્યોને ધર્મને પંથે પ્રેરવા માટે; નહિ કે કોઈ બીજા કારણને માટે? તેમ છતાં એટલું તો કહેવુ જ પડશે કે જેમ પતાસાની લાલચે દવા પીનારા દવાની મહત્તાને કે રોગની ભયંકરતાને સમજી શકેલા નથી, તેજ પ્રમાણે પ્રભાવનાની લાલચે વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવનારાઓ અથવા લાડવા માટે પૌષધ કરનારાઓ એ વ્રતોને અને આત્માને લાગુ પડેલા તાવની ભયંકરતાને સમજી શક્યા નથી, આજે ભલે તેઓ લાલચથી ધર્મનું વર્તન કરી છે. આજે ભલે લાડવાની લાલચે પૌષધ કરે છે. પણ નક્કી માનજો કે આજે જેઓ કોઇ જાતની લાલચથી પણ ધર્માચરણ કરે છે. તેઓ આવતી કાલથી લાલચ વિના પણ તેમ કરવાને જરૂર પ્રેરાયા વિના નહીં રહે.

અજ્ઞાનીઓના કુતર્ક

બાળક નાનો છે. દવા પીતો નથી તેથી, તેને ગોળનો લાડુ બતાવી દવા પાવી પડે છે. આ ગોળનો લાડુ બાળક ન ખાય એ આપણી સૌની ઇચ્છા છે? પણ ગોળના લાડુ વિના દવા નહીં જ પીતો હોય તો "ગોળનો લાડુએ ન આપો અને દવાએ ન આપો!"

એવું પ્રતિપાદન કરીને બાળકની દવા તોડાવી નાખનારને તમે કેવો માનશો? જરૂર એમ કહેવું જ પડશે કે જે બાળકની દવા તોડાવી નાંખે છે તે બાળકનો મિત્ર નથી પણ શત્રુ છે એજ પ્રમાણે ધર્માચરણ માટે પણ સમજી લો!

લાડુ પતાસા પ્રભાવના વિના અજ્ઞજન ધર્મવર્તન નથી કરી શકતો તો એવા અજ્ઞાનીને લાલચ પણ ન આપો અને તેનીપાસે ધર્મક્રિયા પણ ન કરાવો એવું કહેનારો પેલો અજ્ઞાન માણસનો શત્રુ નહિં પણ ભયંકર શત્રુ છે, જેમ બુદ્ધિહીન બાળકની દવા રોકનારો બાળકનો શત્રુ છે, તેજ પ્રમાણે ધર્માચરણ રોકનારો તે માણસનો પણ પરમ શત્રુ છે, અલબત્ત લાલચ રોકવા જેવી છે એની તો કોઈપણ ના પાડી શકતું જ નથી પણ આજે જે ધર્મની યથાર્થ કિંમત સમજ્યા વિના લાડુ, પતાસાં કે નાળિયેરથી ધર્મક્રિયા કરવાને પ્રેરાય છે, તે કાલે વર્તનની મહત્તા સમજતાં આપોઆપ પોતે તે લાલચનો ત્યાગ કરશે જ પણ બીજાને પણ લાડવા આપી પૌષધ કરાવવાની પ્રવૃત્તિને આદરશે જ એ વસ્તુ નિર્વિવાદ છે, અર્થાત્ દવાનો રોકનારો બાળકનો શત્રુ છે, તેમ લાડવા આપી પૌષધ શા માટે કરાવવો એવું કહીને આજે તેઓ ધાર્મિક ક્રિયાઓને અવરોધવાની વાતો કરે તેઓ પણ માની લ્યો કે માનવ સમાજના મહાભારત શત્રુઓ જ છે!

દ્રવ્યક્રિયાનું મહત્ત્વ

આ કથનનો અર્થ પણ એટલો જ છે કે દ્રવ્યક્રિયા પણ રોકવા જેવી તો નથી જ, આજે જે દ્રવ્ય ક્રિયાથી ધર્મમાં જોડાયેલો છે. તે દ્રવ્યક્રિયા વગર પણ સ્વતંત્ર ધર્મપાલન કરવા તો શીખવાનો જ છે, માત્ર એ વાતાવરણને વાર લાગશે એ જ્યારે સમજણો થશે, ધર્મની સાચી મહત્તાને સમજશે, દ્રવ્યક્રિયા વિનાના ધર્માચરણની ઉત્તમતા દેખશે કે પછી તરત જ એ લાડવા માટે પૌષધ કરનારો કિંવા પ્રભાવના માટે વ્યાખ્યાન સાંભળનારો નહીં જ રહે? પણ એ

સમજણો થયો નથી તે સ્વતંત્ર ધર્મની મહત્તાને જોઈ શક્યો નથી ત્યાં સુધી તે દ્રવ્યક્રિયાને અનુસરીને પણ ધર્માચરણ કરતો હોય તો એનું તે ધર્માચરણ "લાડુ સાથેની દવા" પ્રમાણે ચાલવા દેવું જોઈએ અને એવા ધર્માચરણ સામે જેઓ લાલ આંખ કરે છે તેઓ નિઃસંશય સમાજના શત્રુઓ છે. મિત્રો તો નથી જ! એ તમારે સમજી લેવું ઘટે!!

હિત શત્રુઓની કરતૂત

બાળક દવા નથી પીતો, ત્યારે તેના માબાપ તે બાળકને બળાત્કારે દવા પાય છે. આ દવા પાવામાં માતાપિતાની શું ક્રૂરતા છે એમ તમો કહી શકશો? કોઈપણ સમજણો માણસ એમ કદી ન કહે કે આ રીતે મા બાપ બાળકો પર અત્યાચાર કરે છે; બાળક વધારે તોફાની હોય! દવાનું નામ સાંભળીને કંપતો હોય ત્યારે માબાપને બાળકોને પરાણે પકડીને તેના મોઢામાં વેલણ ઘાલીને તેને દવા પાવી પડે છે? દોઢ ડાહ્યાઓ આ પ્રસંગે માબાપોની ક્રૂરતા જુએ છે. પરંતુ તેઓ દવાને અંગે માતા પિતાની દયાને નથી જોઇ શકતા, એટલું જ નહી પણ સામા પેલા છોકરાને શિખામણ આપવા તૈયાર થાય છે. કે; તારા મા-બાપ ઘાતકી છે, હવે દવા પાવા આવે તો સત્યાગ્રહ કરજે! દવા ન પીતો! મોઢું ના ઉઘાડતો અને મોંઢામાં બલાત્કારે વેલણ ઘાલે તો પકડી લેજે!

કહો મહાનુભાવો આવા સલાહકારોને તો બાળકોના મિત્રો કહેશો કે બાળકોના ઘોર શત્રુઓ કહેશો? તમારે આવા મૂર્ખા સલાહકારોની ગણના બાળકોના શત્રુઓમાં જ કરવી પડશે? આવી રીતના મૂર્ખાઓ ધર્મને વિષે પણ નજરે પડે છે; જેમ બાળક આવા મૂર્ખા સલાહકારોને જ અવલંબે તો રોગથી તે બાળકનો વિનાશ જ થાય છે. તેજ પ્રમાણે ધર્મને વિષે પણ આવા જે મૂર્ખાઓ છે. તેમને અનુસરનારાઓની એવી જ દશા થાય છે!

સાધુની પાસે છોકરાને બે કલાક ભણવા બેસાડ્યા, બાળકે

ઉપવાસ કર્યો, પૌષધ કર્યો કે આવા નકલી ધુતારાઓ તરત બૂમ મારી ઊઠે છે કે: " અરે બિચારાને ગોંધી મૂક્યો બિચારાને ભૂખે માર્યો." આવા આવા શબ્દો બોલીને આ મૂર્ખાઓ ખોટી દયા ખાઈ મનુષ્યોને ઉપવાસ આદિમાં રોકે છે. પણ દિલગિરીનો વિષય છે કે તેઓ અધમ આત્માની ભયંકર રખડપટ્ટીનો ખ્યાલ કરી શકતા નથી, આવા સલાહકારો પોતે ડુબે છે અને સાથે સાથે તેઓ બીજાને પણ ડુબાડતા જાય છે. વિચારો જ ન કરનારા કરતાં વિચારો કરનારો સારો છે. જેને બિલકુલ ધર્મ સાથે લેવા દેવા જ નથી તેના વિચાર સરખો પણ જેના મનમાં આવતો નથી, તેના કરતાં જેના અંતરમાં 'હું ધર્મ ક્યારે સાધીશ ? એવો વિચાર આવે છે. તે પણ ઉત્તમ છે તેજ પ્રમાણે દ્રવ્યથી થયેલી ધર્મપ્રવૃત્તિ પણ સારી છે. કારણ કે તેથી ધાર્મિક ભાવનાની ઉત્પત્તિ થવા પામે છે.

(ક્રમશઃ)

મોહનીયની પ્રબળતા

"× × × પાપની વ્યાખ્યા વખતે પાપ બધા સમજે, પણ મોહનીય કર્મની ચકરી આવે ત્યારે પાપની પાપ તરીકેની શ્રદ્ધા ખસી જાય છે, પાપની શ્રદ્ધા હોય તો........અરરર થયા વિના રહે જ નહિં."

—પર્વ વ્યાખ્યાનસંગ્રહ (સંપા૦ પૂ૦ અમરેંદ્રસા૦ મ૦) પા૦ ૧૪૭

(આ વિભાગમાં બહુશ્રુત સૂરિપુરંદર, આગમ રહસ્ય વેત્તા આગમ-વાચનદાતા પૂ૦ ધ્યાનસ્થ સ્વ૦ **આ૦ શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વર** ભગવંતે તે તે પ્રસંગે વિવિધ વિષયો ઉપર આપેલ વ્યાખ્યાનોમાંથી ચુંટીને મહત્ત્વના વ્યાખ્યાનો અપાય છે. **સં૦**)

જૈનપણું શું અને શા માટે ?

(૧)

(વિ૦ સં૦ ૧૯૮૭ના વૈશાખ........દિને તા. ૨-૫-'૩૧ શુક્રવારના મંગલપ્રભાતે અમદાવાદ પાછીયાની પોળમાં મંગલાચરણરૂપે ફરમાવેલ વ્યાખ્યાન યોગ્ય સુધારા સાથે અહીં અપાય છે.

આ વ્યાખ્યાનની મૂળ નકલ પૂ૦ આગમો૦ આચાર્યદેવશ્રીના નિકટના અંતેવાસી તેમજ પૂ૦ આગમો૦ દેવશ્રીની વાણીને લિપિબદ્ધ કરવામાં સિદ્ધહસ્ત પૂ૦ શાસન પ્રભાવક શાંતમૂર્તિ વિદ્વદ્વર્ય **આ૦ શ્રી હેમસાગરસૂરીશ્વરજી મ૦** પાસેથી મળી છે. **સં૦**)

सम्यग्दर्शनशुद्धं यो ज्ञानं विरतिमेव चाप्नोति ।
दुःखनिमित्तमपीदं तेन सुलब्धं भवति नजन्म ॥

ભવિતવ્યતા ક્યાં ?

શાસ્ત્રકાર મહારાજા શ્રી ઉમાસ્વાતિજી વાચકપ્રવર ભવ્ય જીવોના ઉપકાર માટે જણાવે છે કે—

આ સંસારમાં દરેક આત્મા અનાદિકાળથી રખડી રહ્યો છે. રખડતાં રખડતાં કોઈ ભાગ્ય યોગે મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થયો છે અનાદિ સૂક્ષ્મ નિગોદમાં આ આત્મા અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા શરીરમાં અનંત જીવોની સાથે રહ્યો છે. અનંતા જીવો એકઠા થાય ત્યારે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું સૂક્ષ્મ શરીર બનાવી શકે. સાથે ઉપજવાનું, સાથે આહાર, અને સાથે જ શ્વાસોશ્વાસ એમાંથી અમુક સંખ્યાવાળા આગળ વધી શક્યા બાકી બધા એમ જ રહ્યા.

એક કંપની એક લાખ ભાગીદારની એમાંથી ૯૯૯૯૯ દેવાળું કાઢે અને એક જ શાહુકાર રહે. એ જે રીતે નસીબદારી હોય ત્યારે બને. તે રીતે આપણે મનુષ્ય ભવમાં આવ્યા તે પણ ઉત્કૃષ્ટ પુરૂષાર્થના બળે જ !

ભવિતવ્યતા એટલે ?

જે વખતે આપણે અનંતકાયમાં હતા, ત્યારે મનુષ્યપણું, ત્રસપણું, કે બાદરપણું શી ચીજ હતી એનો ખ્યાલ ન હતો. ત્રસ, બાદર કે મનુષ્યપણાને જાણ્યા વિના એનો વિચાર શી રીતે આવે. અને વિચાર આવ્યા વિના મેળવવાની ઇચ્છા તો ક્યાંથી ? કાર્ય માલુમ ન હોય તો એના કારણની ઇચ્છા ન હોય અને કારણ અમલમાં ન મુકાય ત્યાં સુધી કાર્ય થાય નહીં. સામાન્ય નીતિકારોનો પણ એ નિયમ છે કે–કારણ સિવાય કાર્ય થતું નથી. અનાદિ નિગોદમાં અજ્ઞાનપણું હતું. કાર્ય–કારણ જાણતા ન હતા એની ઇચ્છા ન હતી. છતાં મનુષ્યપણું શી રીતે મળ્યું આપણને ? એ એક ખૂબ જ ગંભીરપણે વિચારવા જેવી બીના છે.

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે–એનું નામ જ **ભવિતવ્યતા** એ ભવિતવ્યતાના જોરે એકની કાર્યસિદ્ધિ થઈ, બાકીના પડયા રહ્યા. ભવિતવ્યતા શાસ્ત્રકારોએ ક્યાં રાખી ? લાકડીના ટેકાથી ચાલવાનું કોને ? આંખો હોય અગર કેડ ભાંગેલી હોય અને યુવાન મનુષ્ય લાકડીને ટેકીને ચાલે તો હાંસી થાય. જેને કારણની સામગ્રી નથી એવાને માટે જે ભવિતવ્યતા રાખી છે, તે મનુષ્યભવ આર્યક્ષેત્ર

ઉત્તમકુળ, ઉત્તમજાતિ, પંચેન્દ્રિય પરિપૂર્ણતા અને દેવગુરૂની જોગવાઈ પામ્યા છતાં ભવિતવ્યતાને વળગે એ હાંસી પાત્ર છે. નિગોદમાં ભવિતવ્યતા સિવાય બીજો આધાર ન હતો. પણ ઉદ્યમ કરવાને લાયક થયા પછી ભવિતવ્યતા પર બેસી ન જવાય.

ભવિતવ્યતા કેવી છે?

એક મનુષ્ય જંગલમાં ભૂલો પડચો, આંખો ગઇ, પાણી પીવા જતાં ઘેનની ચીજ ખવાઈ ગઈ આગળ ચાલતાં પડી જવાથી ઢીંચણ ભાંગી ગયા. આવો મનુષ્ય માર્ગ પર કઈ રીતે આવે?

બિચારો જંગલમાં મરી જવાનો એમ જ કહી શકાય. એવામાં કોઇ એવો વિદ્યાધર કે દેવતા આકાશમાં જતો હોય, એને દયા આવે અને માર્ગ પર મૂકી દે તો કાંઇ અસંભવિત નથી આ સાંભળીને ઇરાદા પૂર્વક જાણી જોઇને તમે જંગલમાં જાઓ, આંખો ફોડો, ઘેનની ચીજ ખાઓ ને પગ ભાંગો નહિં જ! કંઈ દરદીઓના રોગો મટે છે એ ધારીને રોગ ઊભો કરવાને કોઇ તૈયાર નથી. આંધળા લૂલા અને બેભાનનું માર્ગમાં આવવું થયું, તો પણ આપણે આંધળા લુલા કે બેભાન થવા તૈયાર નથી. એ રીતે ભવિતવ્યતા સાહજિક રીતે નિગોદમાંથી જીવને ઉંચે લાવે-પણ હવે તેના ભરોંસે પુરૂષાર્થહીન ન રહેવાય!

ચૂકયા એટલે હતા ત્યાંના ત્યાં

બીજી વાત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય નિગોદમાં ફરીને આ જીવ નહિ જ જાય, એવું કોઇએ લખી આપ્યું નથી. પ્રમાદી બન્યા, દેવ-ગુરૂ-ધર્મની જોગવાઇ છતાં તેને હારી ગયા. તો આપણે માટે પણ ત્યાં જવાનું બંધ થઇ ગયું નથી.

અહીં આવીને પણ ઉત્તમ માર્ગ કે આત્મકલ્યાણની દિશા ચુકયા ને પાછા પડયા તો દશા શી?

ભગવાન **શ્રી મહાવીર** દેવ જેવા કથક અને ગણધર દેવ**શ્રી**

ગૌતમસ્વામીજી મહારાજ જેવા સાંભળનાર એમને પણ ભગવાન કહે છે કે-**સમય માત્ર પ્રમાદ કરીશ નહિ.** એમને માટે તો નિર્ભયપણું હતું. જેમ શ્રી તીર્થંકર દેવ તે ભલે મોક્ષે જાય, તેમ શ્રી ગણધર ભગવાન પણ તેજ ભવે મોક્ષે જાય છતાં, આવી આવી રીતે રખડી જવાય, એમ એમનેય કહ્યું તો આપણા માટે તો શું કહેવું?

દેવગુરૂ ધર્મની આરાધનાથી જેઓ વંચિત રહ્યા તેમને ગબડતાં વાર શી?

નરક નિર્દેશકો

"મનુષ્યભવ પામીને દેવ-ગુરૂ-ધર્મની આરાધના ન કરે. ઉલ્ટી વિરાધના કરે તે નરક અને નિગોદમાં જાય." એમ કહેનારને 'નારક નિર્દેશકો છે'-એમ કરીને મશ્કરી ન થાય! ચોરી કરે તે કેદમાં પડે, ચોરી કરનારને જેલની સજા થાય, એ શબ્દોનું દુઃખ કોને થાય? શાહુકારને નથી થતું પણ ચોરને થાય છે.

નરક નિગોદ બંધ નથી

"શાસ્ત્રવિરુદ્ધ બોલનાર કે તીર્થંકરોની આશાતના કરનાર, ગુરૂઓની નિંદા કરનાર નરકે જાય," એમ કહેનારને '**નરકના પાસ ફાડનાર**' કોણ બોલે? જે એ ટોળીમાંના હોય તે! જે એ ટોળીમાં ન હોય, તેને તો જરૂર એમ જ થાય કે-જે ચોરી કરે તેને જેલ થાય જ. તેવી જ રીતે આત્મકલ્યાણના માર્ગની શ્રદ્ધાવાળો તો કદી જ એમ નહિ કહે કે-નરક નિગોદનું કહેવું એ હાંસી પાત્ર છે! આ જીવને નરક-નિગોદના દ્વાર બંધ નથી. આરાધનામાંથી ચૂકયા અને વિરાધનામાં પડયા તો એ જ પળે છે.

ભવિતવ્યતા કયાં સુધી?

અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન ગયા ત્યારે ભવિતવ્યતા પાકી, કાર્ય કે કારણનું જ્ઞાન ઇચ્છા કે તત્પરતા ન હતી, છતાં પણ ભવિતવ્યતાના યોગે બધું બની ગયું. બાદરપણામાં આવ્યા છતાં પણ પાછળનું દ્વાર ખુલ્લું હતું, તેથી કંઇ વખત પાછા ગયા અને આવ્યા. એમ

કરતાં ર પંચેદ્રિય-મનુષ્યપણામાં ભવિતવ્યતા લઇ આવી. એકેન્દ્રિયથી ઠેઠ મનુષ્યપણા સુધી લાવવામાં ભવિતવ્યતા સિવાય આપણને સહાયક ન હતું. પરંતુ જેમ આંધળાને બીજો દોરે તો શોભા, પણ દેખતાને દોરે તો અપમાન અને તિરસ્કાર જ થાય, તેમ મનુષ્યપણું પામ્યા પછી ભવિતવ્યતા રૂપ લાકડી પકડવા જઇએ તો બેવકુફ જ બનીએ. માટે મનુષ્ય ભવનો સદ્‌ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે,

જાનવરનું પાપ ખવાય, મનુષ્યનું પુણ્ય

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે-આ મનુષ્ય જન્મ કેવો? દુઃખનું ય કારણ આરાધના નહિ કરતાં વિરાધના કરનારને આ મનુષ્ય ભવ જ દુઃખનું કારણ છે. વધારે પાપકર્મ કોણ બાંધે? એકી સાથે અનંતો સંસાર ભેળો કરવો, એવા તીવ્ર પરિણામો પશુ કે તિર્યંચને નથી. નરક નિગોદાદિ આવનાર તીવ્ર કર્મબંધો મનુષ્યભવને લીધે બને છે. મનુષ્ય ભવનો સદ્‌ઉપયોગ ન થાય તો તે ખરેખર ખરાબ છે.

આ દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રકારો કહે છે કે-ધર્મની આરાધના નહિ કરનાર મનુષ્ય કરતાં તિર્યંચ થયો હોત તો સારો હતો. તિર્યંચપણામાં અકામ નિર્જરાથી પાપ ભોગવ્યું અને અહિં મનુષ્યપણું પુણ્ય યોગે મળ્યું તે ખવાયું, **"જાનવરને પાપ ખવાય, મનુષ્યને પુણ્ય ખવાય"** પશુને અકામ નિર્જરાથી દેવલોક મળે, મનુષ્યપણાના દુરૂપયોગથી નરકાદિ મળે. મનુષ્યપણાનો દુરૂપયોગ કર્યો તો પુણ્યનો ક્ષય છે અને પાપનું ઉપાર્જન છે. એટલા માટે નવગ્રૈવેયક, સર્વાર્થ સિદ્ધ કે મુક્તિ પર્યંતના સુખને અપાવનાર મનુષ્યભવને દુઃખનું પણ કારણ શાસ્ત્રો કહે છે.

તલવાર પણ શત્રુ કે ચોરને ભગાડનારી અને પોતાનું રક્ષણ કરનારી ક્યારે બને? મુઠીએથી પકડે ત્યારે! અણીએથી પકડેલી તલવાર હાથ કપાવે, ગળું કપાવે અને માર ખવડાવે. તલવાર એ જ! પણ યથા યોગ્ય ઉપયોગ ન કર્યો તો રક્ષકને બદલે ભક્ષક થઇ તે

રીતે આ જ મનુષ્યભવ આરાધનામાં ઉપયોગી ન બને તો આપણને લુંટાવનાર ને કપાવનાર થાય !

મનુષ્યનો ભવ ઊંટ સમાન !

ગર્ભની સ્થિતિ જુઓ તો પણ બિલાડા, ઉંદર, કુતરા આદિની સ્થિતિ ટુંકી અને મનુષ્યને નવ મહિના. બીજાને તિર્છું રહેવાનું અને મનુષ્યને રહેવાનું ઉંધે મસ્તકે, નવ મહિના લટકયા, અંધારી, ગંધાતી, કોટડીમાં રહ્યા, ત્યારે મનુષ્યપણું મળ્યું. આ રીતે દુઃખે મળેલો છતાં જરૂરી કેમ ?

ઉંટના અઢારે વાંકા છતાં રણની મુસાફરીમાં ઉંટનું જ કામ પડે. બીજું વાહન કામ ન આવે. તે રીતે મોક્ષ માટે ભવારણ્યની મુસાફરીમાં મનુષ્ય ભવ સિવાય કાંઇ પણ કામ લાગે એમ નથી. સામાન્ય રીતે દેવભવ સારો, પણ જેમ રણમાં હાથી, ઘોડા કામના નહિં, ઉંટ જ જોઇએ, તેમ મોક્ષ માટે મનુષ્યત્વ વિના ચાલે નહિ માટે કહ્યું-**सुलब्धम्**-સારો મળ્યો.

પશુથી પણ અધમ કસાઇની જાતિમાં જન્મવાથી દુર્ગતિના કામ કરવા પડે. અનાર્ય જાતિમાં જન્મ પામવાથી જીંદગી સુધી ધર્મનું નામ સાંભળવા ન મળે. ખરાબ કુળ કે જાતિમાં ઉપજેલો જેમ ધર્મ ન પામે, તેમ જૈન જાતિમાં ઉપજ્યા છતાં જેને નથી દેવ-ગુરૂ કે ધર્મની આરાધનાની પડી, કે નથી તીર્થની ભક્તિની પડી, કે નથી સાધર્મિક વાત્સલ્યની પડી. એ બધા મનુષ્ય છતાં પશુથી પણ અધમ કોટિના છે.

કોટવાલને કુટિલ કોણ કહે ?

એ કહે છે કે-તીર્થ જાય તો જવા દેવું, પણ પૈસા વડે રક્ષણ ન કરવું, એમ કહેનાર પૈસાનો પૂજારી છે. પણ ધર્મનો દ્વેષી છે. ધર્મનો વિરોધી છે. મા કે (પત્ની) બાયડી ખોટી રીતેકેસમાં સંડોવાઈ હોય એને બચાવવા માટે પૈસા ખરચીને માબાપની આબરૂને ન બચાવવી એમ એ બોલશે ? નહિ જ, પૈસાથી તીર્થનો બચાવ કરવા કરતાં જવ

દેવું બહેતર–એ કહેનારાના કે એના સાથીઓના પૈસા તીર્થમાં નથી. ત્યાં અપાયેલા પૈસા તીર્થનો બચાવ કરવા માટેની લાગણીવાળાઓએ આપ્યા છે અને એ રીતે અપાયેલા પૈસાથી બચાવ થાય, છતાં એમ બોલાય છે એનું કારણ ?

ખરી રીતે તો તેઓ આવું બોલે એમાં નવાઇ પણ નથી. એમને તો તીર્થ કે દેવ કાંઇ જોઇતું નથી. તીર્થ કે દેવ પ્રત્યે રાગ હોય તો શ્રી તીર્થંકર દેવો માટેના બળવાખોર કે એવા એલફેલ શબ્દો બોલાય કે સંભળાય ! શ્રી તીર્થંકર દેવોને કોઇની સામે બળવો કરવો ન હતો એમને તો આત્માની ઋદ્ધિ આત્મામાંથી પ્રગટ કરવી હતી, છતાં એમણે બળવાખોર કહેવાનું કારણ એ જ કે–પોતાને બળવો કરવો છે, નહિ તો જીભ કે કલમ ન ચાલે ! પંચ મહાવ્રતધારી સાધુઓને પઠાણ શબ્દ કેમ લગાડાય છે ? કારણ એક જ ! સીપાઇને ગાળ કોણ દે ? કોટવાળને કુટિલ કોણ કહે ? કહો કે ચોરની ટોળીના હોય તે ! પંચમહાવ્રતધારીઓને પઠાણ કહીને નિંદવા કોણ આપે ? જેને પંચમહાવ્રતની શ્રદ્ધા ન હોય એ જ !

એક દૃષ્ટાંત

એક શેઠ હતો તે બજારમાંથી ઘેર ચાલ્યો. સ્ત્રીએ મુખ કરમાયેલું દેખ્યું. પૂછે છે–'તમારું મુખ મલિન કેમ છે ?' ઉત્તરમાં કહે છે–'ગાડીએથી પડયું નથી કે કોઇને દીધું નથી, પણ હું આવતો હતો ત્યારે ફલાણા શેઠે ફલાણાને બે રૂપિયા આપી દીધા. માથાનો પસીનો પગે જાય ત્યારે એક પાઇ પેદા થાય છે. ત્યારે આ તો બે રૂપિયા પારકાને આપી દીધા માટે મારૂં મોઢું મલિન થયું છે.'

મનુષ્યપણું સારૂં કોને ?

જે રીતે જે જીવો ધર્મને માનતા તે પોતે તો ધર્મ કરવા કોઇ દિવસ તૈયાર નથી, પણ તોડવા જ તૈયાર છે ગુરૂઓને કહે છે કે–મફતનું ખાય છે, રોટલા લઈ ગુલામી કરનાર સાધુઓનો એમને ખપ છે. પણ શાસ્ત્રે "**ફોકટીયું લેવાનું એટલે ફોગટનું દેવાનું**

કહ્યું” છે. કે સાટે લેવાથી કે સાટે આપવાથી સાધુપણું અથવા શ્રાવકપણું રહેતું નથી. સાધુઓને ભિક્ષા કોઇ પણ સાટા તરીકે લેવાની નથી. સાટાખત કરવાનું કામ જૈન સાધુઓનું નથી. સાધુને દેવાવાળા **મુધાદાયી** છે. અને લેવાવાળા **મુધાજીવી** છે. પણ એ પરમાર્થ વૃત્તિ, નિરપેક્ષ સ્થિતિ અને નિર્બંધ અવસ્થા, જેઓને રુચતી નથી, તેઓ કહે છે કે–મફતનું ખાય છે. ઓચ્છવ, મહોત્સવ, સેવા, પૂજા, પ્રભાવના આ બધું આડંબર રૂપે દેખાય છે. એમ માનીને પોતે નથી કરતા એટલું જ નહિ, પણ બીજા પણ જો તીર્થની ભક્તિ કરે, સાધુપણું લે, ઓચ્છવ મહોત્સવ કરે, એમાં પણ એમના મુખ મલિન થાય છે. પોતાને ધર્મ સૂઝે નહિં, બીજા કરે એ ગમે નહિં, એવાને મનુષ્યપણું સારૂં મળ્યું કહેવાય નહિં.

મનુષ્યપણું એનું જ સારૂં કે જે સમ્યગ્દર્શનથી શુદ્ધ એવું સમ્યગ્જ્ઞાન પામે, અને એ બન્નેથી શુદ્ધ એવી વિરતિ પામે, એ ત્રણે રત્નોને પામનાર જે આત્મા હોય, તેને જ મળેલું કહેવાય.

એ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર શું છે? એની ઓળખાણ હવે પછી.

મન કાબૂમાં શી રીતે આવે?

“× × × મન ભૂતને પાંજરામાં પૂરી દો! પાંજરામાં પૂરેલું મન ચાહે તેટલું કુદે!!! ××× એવું પાંજરૂં કયું? આ મન માંકડાને પૂરવા માટે કોઈ પાંજરૂં છે? હા....સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વગેરે સત્–પ્રવૃત્તિઓ ગુરૂગમથી કરવાથી મન આપોઆપ નિયંત્રિત થઈ જાય છે.”

–પર્વ વ્યાખ્યાનસંગ્રહ પા૦ ૧૭૦

સાચી કેળવણી

(૧)

(પૂજ્યપાદ આગમોના અખંડ અભ્યાસી અને આગમોના તલસ્પર્શી જ્ઞાતા, આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીનો મનનીય એક લેખ ધી યંગમેન્સ જૈન સોસાયટીના સાહિત્ય અંક (પા૦ ૧૦૯ થી ૧૧૬)માં પ્રકટ થયેલ,

પૂ૦ ધર્મપ્રેમી મુનિરાજ શ્રી ગુણસાગરજી મ૦ દ્વારા તે જુના પાનાં મળ્યા, અને શિક્ષણ-કેળવણીને આજે જ્ઞાનના નામે ખૂબ જ ટેકો આપવાની રીત જાણ્યે-અજાણ્યે પણ પાંગરી રહી છે. તે અવસરે દીવાદાંડીની જેમ માર્ગદર્શક બનશે એમ ધારી તે લેખનું પુનઃ પ્રકાશન યોગ્ય સુધારા સાથે કર્યું છે. સં૦)

કેળવણી એટલે ?

આજના જમાનામાં કેળવણી શબ્દ આબાળગોપાલ એટલો બધો પ્રસિદ્ધ છે કે તેને જણાવવાને માટે કાંઈ પણ પ્રયત્ન કરાય, તે પિષ્ટ-પેષણ જેવો જ લાગે: છતાં પણ તે શબ્દ કયા અર્થને જણાવે છે અને તે ક્યાં રૂઢ થયો છે, તેમજ તેને તે અર્થમાં રૂઢ થવાનું કારણ શું ? એ વગેરે હકીકતથી ઘણા લોકો માહિતગાર હશે. કેળવણી શબ્દ જો કે સંસ્કૃતની અપેક્ષાએ कूल ધાતુ કે किल् ધાતુ જે પહેલા ને આઠમા ગણના છે, તે ઉપરથી બનાવી શકાય. પણ અપભ્રંશમાં તેનો કેળવવું એવો અર્થ થાય છે, તે ઘણા જ પૂર્વકાળથી પ્રચલિત થએલો જણાય છે, કેમકે કણેકને ગુંદીને તૈયાર કરવામાં આવે છે ત્યારે "કણેકને કેળવી" એમ કહે છે, માટીને પણ ગુંદીને તૈયાર કરવામાં આવે છે. ત્યારે પણ "માટીને કેળવી" એમ કહે છે.

કેળવણી શબ્દનો વર્તમાન રૂઢાર્થ

આ ઉપરથી વાચક વર્ગ સ્હેજે સમજી શકશે કે કેળવાવું તેનું

જ નામ છે કે ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિને માટે લાયક થવું, અને તેજ અર્થને અનુસરીને શારીરિક, માનસિક, વ્યાવહારિક, અને ધાર્મિક જેવા વિષયોમાં તૈયાર થવું, તેને કેળવણી શબ્દના અર્થ જાણનારાઓ કેળવાયેલા તરીકે ગણે છે. આમ છતાં પણ કેળવણી શબ્દ વિશેષે કરીને શિક્ષણને લાગુ પડાય છે, અને તેથી શિક્ષિત મનુષ્ય કે જે શરીરમાં કૌવત વગરનો હોય, વિચારશક્તિમાં શૂન્ય હોય, વ્યવહાર માટે તદ્દન અનભિજ્ઞ હોય, અને ધર્મનું શ્રદ્ધાન ન હોય તથા જ્ઞાન પણ પણ ન હોય, તો પણ સ્કૂલ, કૉલેજનું શિક્ષણ લઇને ઊત્તીર્ણ થએલ હોય તેને કેળવાયેલો કહેવામાં આવે છે. જગત્‌નો વ્યવહાર જ્યારે તેવા શિક્ષિતોને જ કેળવાએલ કહે છે તો આ લેખમાં પણ તેવી જ કેળવણીને ઉદ્દેશીને કાંઈક કહેવામાં આવશે.

પરિણમનના આધારે વસ્તુનું સારા-નરસાપણું

જગત્‌માં સામાન્ય રીતે દરેક ચીજ સારા અગર ખરાબપણે પરિણમે છે. જેના સંયોગો સારા હોય છે તેને સારાપણે પરિણમે છે, અને જેના સંયોગો ખરાબ હોય તેને તે ખરાબપણે પરિણમે છે. કોઈપણ મનુષ્ય આ વાતથી અજાણ્યો નથી કે છીપમાં પડેલું સ્વાતિ નક્ષત્રના વરસાદના પાણીનું ટીપું જે મોતીરૂપ બને છે, ત્યારે તેજ ટીપું લીમડાના ઝાડમાં ગયું હોત તો કટુતા રૂપેજ પરિણમત, અને સર્પના મુખમાં પડયું હોત તો ઝેર રૂપેજ પરિણમત. ધર્મ શાસ્ત્રની અપેક્ષાએ લઈએ તો જે દેવ ગુરુ, અને ધર્મ રૂપી તત્ત્વત્રયી આરાધન કરવાથી ભવ્ય જીવને મોક્ષ દેનારી થાય છે, તેજ તત્ત્વત્રયી શાસનદ્રોહીઓને વિરાધના દ્વારા દુર્ગતિને દેનારી થવા સાથે સંસારને વધારનારી થાય છે.

તત્ત્વત્રયી સુંદર ખરી ?

આ હકીકત ઉપરથી કોઇ પણ સુજ્ઞ મનુષ્ય એમ નહિ કહી શકે કે જ્યારે તત્ત્વત્રયી સુંદર જ છે, એમ કેમ ગણાય વળી તે તત્ત્વત્રયીના આરાધક થોડાજ હોય અને વિરાધક તો ઘણાજ હોય, એ

સ્વાભાવિકજ છે, તો પછી તત્ત્વત્રયી ઘણા જીવોનું અકલ્યાણ કરનાર થઈ, માત્ર થોડા જીવોનુંજ એનાથી કલ્યાણ થયું, તો ઘણા જીવોનું નુકસાન કરનાર અને થોડા જીવોને ફાયદો કરનાર એવી તત્ત્વત્રયી સુંદર કહેવાયજ કેમ?

તત્ત્વત્રયીની સુંદરતાનું રહસ્ય

આના ખુલાસામાં એ સમજવું જોઇએ કે તત્ત્વત્રયીનો પ્રાદુર્ભાવ જીવોને તારવાને માટેજ કરવામાં આવેલ છે, અને તેની આરાધના કરનારાઓનેજ ઉદ્દેશીને તેનો ઉપદેશ કરવામાં આવેલો છે. છતાં કોઈક નિર્ભાગ્ય જીવો તેની વિરાધના કરે અને દુર્ગતિમાં રખડે તેમાં તત્ત્વત્રયીનો ઉદ્દેશ ન હતો. સૂર્યના ઉદ્યોતથી કાંટાથી બચવાનું થાય છતાં આંખો મીંચીને ચાલનાર મનુષ્ય કાંટાથી બચે નહિ, અગર આંખના રોગવાળા મનુષ્યની આંખો મીંચાય અને તેથી તે કાંટો ન દેખતાં તે કાંટામાં જઇ પડે તેમાં સૂર્યનું અસુંદરપણું કહેવાયજ નહિ.

કેળવણી સુંદર ગણાય?

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી કેળવણીનું પણ સુંદરપણું માનવું એ સ્વાભાવિકજ થશે, કારણ કે જે શિક્ષિત મનુષ્ય ધર્મની શ્રદ્ધાવાળો નહિ હોય, પરમેશ્વરનાં શાસ્ત્રોને ન માનતો હોય, ત્યાગી અને સત્યવક્તા ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશ તરફ લક્ષ્ય ન રાખતો હોય, તે પાપથી કે દુર્ગતિના ડરવાળો નહિ થાય, એ વાત ચોક્કસ છે. અને જે મનુષ્ય પાપ અને દુર્ગતિથી ડરવાવાળો નહિ થાય તે મનુષ્ય તપસ્યાને પીડા અને સંયમને ભોગવંચના ગણનારો થયા સિવાય રહેશે નહિ.

તેથીજ તેવા મનુષ્યનું શિક્ષણ જગતને શ્રાપ સમાનજ થશે. કારણ કે જુઠ્ઠા દસ્તાવેજ કરનારાઓ, જુઠ્ઠી સાક્ષી પૂરનારાઓ, જુઠ્ઠા કેસો ઉભા કરનારાઓ, ખોટી સહી કરનારાઓ, ખોટા સિક્કા બનાવનારાઓ, રંડીબાજો, શરાબખોરો અને લાંચ રૂશ્વતખોરો યાવત્ ચોર અને જુગારીઓ પણ અશિક્ષિત હોતાજ નથી. તો પછી ધાર્મિક શિક્ષણ અને શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યોને મળતા શિક્ષણ સિવા-

યના શિક્ષણને સારી કેળવણી કોઈ દિવસ કહી શકાય જ નહિ.

આજની કેળવણી એટલે ?

આ કારણે તેવા અનીતિને તથા અધર્મને પોષણ કરનારા શિક્ષણથી તે બિચારા શિક્ષિતો વિવેકી જનોમાં ધિક્કારને પાત્ર થાય અને આવતો ભવ પણ પોતાનો બગડે તો તે શિક્ષણને ખોટી કેળવણી કહેવી પડે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? જો કે તેવા અનીતિ અને અધર્મને પોષનારા શિક્ષિતો 'આ ભવ મીઠા, પરભવ કોણે દીઠા ?' એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરીને પોતાના તેવા શિક્ષણથી રાજી થાય પણ વિવેકી લોકો તે શિક્ષણ તે જગત્‌ને શ્રાપ સમાન છે, એમ માન્યા વગર કદી પણ રહે નહિ.

આવા જ કારણથી આસ્તિક, નીતિવાન્, અને સમજુ વર્ગ તેવા શિક્ષણ લેનારાઓને, સ્વપ્ને પણ એક કોડીના પણ સહાયકારક થઈ શકતા નથી, કારણ કે ધર્મ અને નીતિના શિક્ષણમાં સમજુ માણસો પોતાનું કલ્યાણ માને છે, તેમજ તેમાં મદદ કરનારા પણ પોતાનું કલ્યાણ માને છે, અને વાસ્તવિક છે પણ તેમજ, કારણકે નીતિમાં અને ધર્મમાં પ્રવેશ કરનારો, કરાવનારો અને તેને સહાય કરનારો એ ત્રણે સદ્‌ગતિના ભાગી બને છે.

વર્ત્તમાન શિક્ષાની વિરૂપતા

જેવી રીતે નીતિ અને ધર્મના શિક્ષણથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શુભફળની શ્રેણિ ઉપસ્થિત થાય છે, તેવીજ રીતે અધર્મ અને અનીતિના શિક્ષણને દેનારા, લેનારા, અને તેમાં મદદ કરનારા પણ દુર્ગતિના ભાગી થાય છે. તો કયો સમજુ મનુષ્ય પૈસા ખર્ચીને દુર્ગતિ બાંધવા તૈયાર થાય ? જ્યારે કોઇ પણ મનુષ્ય પૈસા ખર્ચીને દુર્ગતિ બાંધવા તૈયાર ન થાય એ સ્વાભાવિક છે, તો પછી તેવી અનીતિ અને અધર્મને પોષનાર કેળવણીને ખરાબ ગણીને નહિ પણ કેળવણી લેનારાઓ ધર્મના જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા વગરના હોવાથી તે કેળવણી જગત્‌ના શ્રાપસમાન થશે, તેમ ધારીને જ તેવી કેળવણીમાં

કોડીભરની પણ મદદ ધર્મિષ્ઠો કરતા નથી.

આ ઉપરથી એટલું તો નક્કી સમજાશે કે **શ્રદ્ધાયુક્ત મનુષ્યોનું શિક્ષણ તેજ સાચી કેળવણી કહી શકાય અને શ્રદ્ધારહિતોનું શિક્ષણ તે ખોટી કેળવણી છે.**

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનની વ્યાખ્યા

જેમ વરસાદનું પાણી સામાન્ય રીતે એકરૂપ હોય છે, છતાં જુદા જુદા આશ્રયોને લીધે તેનું પરિણામ જુદું જુદું આવે છે, તેવીજ રીતે અક્કલ અને શાસ્ત્ર સામાન્યથી જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પણ જ્યારે તે અક્કલ અને શાસ્ત્ર શ્રદ્ધાવાળા આત્મામાં હોય છે, ત્યારે તે સમ્યગ્ જ્ઞાન તરીકે ગણાય છે અને તેજ અક્કલ અને શાસ્ત્ર અંધશ્રદ્ધાવાળામાં હોય છે, ત્યારે તેજ અજ્ઞાન કહેવાય છે.

જૈન શાસનકારોએ નીતિશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કાવ્ય, તર્ક, અલંકાર વિગેરે જ્ઞાનોને કેટલીક જગોએ લૌકિક જ્ઞાન જણાવેલ છે, છતાં લોકોત્તર જ્ઞાનથી તે જ્ઞાનોને ભિન્ન ગણીને કેટલેક સ્થાને શાસ્ત્રકારો તે રાજનીતિ આદિના જ્ઞાનને અજ્ઞાન તરીકે જણાવેલ છે. નંદીસૂત્ર સરખા સૂત્રમાં તે રાજનીતિ વિગેરેના જ્ઞાનને સ્પષ્ટપણે અજ્ઞાન તરીકે ગણવામાં આવે, ત્યારે તે જ્ઞાન સમ્યગ્દષ્ટિને છોડવા લાયક થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

શાસ્ત્રકારો **एगमेव अण्णाणं** એ વાક્ય કહીને સ્પષ્ટપણે અજ્ઞાનનો ત્યાગ કરવા માટે, તેમાં મદદગાર નહિ થવા માટે, અને તેને સારૂં નહિ ગણવા માટે જણાવે છે, તો પછી કયો ભવ્ય જીવ મહાપુરૂષોના વચનને ઓલંગીને પોતાની મતિકલ્પનાથી તેવા જ્ઞાનને પોષણ કરવા તૈયાર થશે ?

પાપશ્રુત અજ્ઞાનરૂપ છે

આ સ્થળે યાદ રાખવું જરૂરી છે કે જ્યોતિષાદિક જ્ઞાનને શાસ્ત્રકારોએ પાપશ્રુત તરીકે ગણાવેલાં છે અને તેમાં ધર્મ કે સારાપણું

માનનારને સાફ સાફ મિથ્યાદષ્ટિ ગણાવેલ છે, તો શાસનપ્રેમી મનુષ્ય તેવા મિથ્યાદષ્ટિપણામાં કોઇ દિવસ પણ આગેવાન થઇ શકે જ નહિ. જેમ અક્કલ અને શાસ્ત્રને અંગે અજ્ઞાનપણાની ઉપરોક્ત રીતે ત્યાજયતા છે, તેમ ખુદ અતીન્દ્રિય અજ્ઞાન જે મિથ્યાદષ્ટિને હોય છે, તે જ્ઞાનનું નામ શાસ્ત્રકારો વિભંગજ્ઞાન કહે છે, તે સાત પ્રકારનું હોય છે, છતાં તે સાતે પ્રકારના વિભંગ જ્ઞાન કહે છે, છતાં તે સાતે પ્રકારના વિભંગ જ્ઞાનને શાસ્ત્રકારો **सत्तविहं चेव णाणविब्भंगं**" એ વાકયથી સ્પષ્ટપણે છાંડવા લાયક જણાવે છે, અને તેથી જ શ્રીમાન્ **મહાવીર** મહારાજાના વચનથી **શિવરાજર્ષિનું** વિભંગ જ્ઞાન ચાલ્યું ગયું, તોપણ તેમાં તેને અપકાર થયો એમ ગણાયું નહિં.

આ હકીકતથી તેમજ શ્રાવકોને પણ અજ્ઞાનથી ત્રિવિધ, ત્રિવિધ વિરમવાનું હોવાથી **કોઈપણ શ્રદ્ધાળુ કે કલ્યાણાર્થી શ્રાવક તેવા અજ્ઞાનને પોષવા તૈયાર થયા જ નહિ.**

પાપશ્રુતનો સાપેક્ષ ઉપયોગ છતાં ઉપાદેય નહીં

જો કે કેટલાક પાપશ્રુતવાળાઓનો અથવા તો અજ્ઞાનવાળાઓનો ચારે પ્રકારના સંઘને ખપ પડે છે, પણ તેથી એ અજ્ઞાન અનુમોદના યોગ્ય કે વધારવા યોગ્ય તો કહેવાય જ નહિ. જેમકે ગૃહસ્થ અવિરતપણાને લીધે જ આરંભ સમારંભ કરી પૈસો મેળવે અને પાણી અગ્નિ આદિનો આરંભ કરીને જ રસોઇ આદિ બનાવે અને તે રસોઈનો સાધુઓને હમેશ ખપ હોય છે, છતાં કોઈ પણ શાસનપ્રેમી સાધુ કે શ્રાવક તે અવિરતિને તે આરંભ સમારંભને, દ્રવ્યને, કે રસોઈના કામને ધર્મ તરીકે માની કે મનાવી શકે જ નહિ.

વળી મનુષ્યપણામાં અસંયમથી જન્મ થાય, આરંભ સમારંભથી પોષાય ને તેજ મનુષ્ય દીક્ષા લે તો તે દીક્ષા લેવાનું કાર્ય ઉત્તમ છતાં તેના કારણમાં રહેલા અધર્મને કોઇપણ સમજુ મનુષ્ય ધર્મ માની શકે જ નહિ. તેવી જ રીતે અહીં પણ કયારેક તેવા વૈદક કે જયોતિષાદિકનો આશ્રય સંઘને લેવો પડે એટલા માત્રથી તે અજ્ઞા-

નને જ્ઞાન તરીકે માની શકાય જ નહિ.

આટલા ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે **કાર્ય દશાના ધર્મથી કારણ-દશાનું ધર્મપણું માનવું જ જોઈએ, એમ કહેવું તે નીતિ અને શાસ્ત્રથી વેગળું જ છે.**

સમ્યક્‌જ્ઞાન-મિથ્યાજ્ઞાનની માર્મિક વ્યાખ્યા

સામાન્ય રીતે જ્ઞાનપણું છતાં પણ સમ્યગ્‌જ્ઞાનનું અને મિથ્યાજ્ઞાનપણું ભણનારની અપેક્ષાએ જ થાય છે, છતાં દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન, તે મુખ્યતાએ સમ્યગ્‌જ્ઞાન કહેવાય. જો કે તેમાં પણ કાંઇક ન્યૂન દશ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન તે ભજનાવાલું જ્ઞાન છે, કેમકે તેને ત્યાં સુધીનો ભણનારો જો સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ હોય તો તે સમ્યક્‌પણે પરિણમે છેઃ તેથી તે જ્ઞાન સમ્યગ્‌જ્ઞાન કહેવાય છે અને જો તેને ભણનારો શ્રદ્ધાહીન, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય તો તેનામાં દશ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન કહેવાય એવી રીતે જો કે કાંઇક ન્યૂન દશ પૂર્વની પહેલાનાં જૈનશાસ્ત્રના જ્ઞાનને પણ સમ્યગ્‌જ્ઞાન અને મિથ્યાજ્ઞાન એ બેમાંથી ભજના તરીકે ભણનારની અપેક્ષાએ ગણવામાં આવે છે. છતાં પણ સર્વ દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન સામાન્ય રીતે સમ્યગ્‌જ્ઞાન જ કહેવાય છે, કારણ કે તેના રચનારાઓએ તે જ્ઞાન હેય. જ્ઞેય, ઉપાદેયના વિભાગને જણાવવા માટે જ કહેલું છે ને તેવા ઉદ્દેશથી તે શાસ્ત્ર રચાયેલ હોવાથી તેને સમ્યગ્‌જ્ઞાન તરીકે ગણવું જ પડે છે.

આ રીતે વેદ, પુરાણ, સ્મૃતિ, રાજનીતિ, વૈદક, જ્યોતિષ વિગેરેનાં જ્ઞાનો વિરતિના કે હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયના વિભાગ જાણવાને અંગે રચવામાં નહિ આવેલાં હોવાથી તેને અજ્ઞાન તરીકે ગણવામાં આવે છે. જો કે તેજ અજ્ઞાનમય શાસ્ત્રોને સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયના વિભાગપૂર્વક ગ્રહણ કરે તો તે સમ્યગ્‌જ્ઞાનરૂપે પરિણમે, એમ શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટપણે કહે છે. છતાં તેની રચનામાં તેના રચનારનો ઉદ્દેશ તે નહિ હોવાથી તથા સ્વરૂપે કરીને પણ તે શાસ્ત્રો તેવાં નહી હોવાથી તે શાસ્ત્રોને મિથ્યાજ્ઞાનની કોટિમાં મેલવાં જ પડે છે.

હેયોપાદેયના નિર્ણયનું મહત્ત્વ

આ હકીકતથી વાંચકને સ્પષ્ટપણે માલમ પડશે કે જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન કે વૈદક, જ્યોતિષ, આદિ કોઈપણ જ્ઞાન લો પણ તે ફક્ત શ્રદ્ધાવાળાને જ તે સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપ છે, અને જેઓને શાસ્ત્ર વચન પ્રમાણે હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયનું જ્ઞાન નથી કે શ્રદ્ધા નથી, તેવાઓને કોઇપણ પ્રકારનું જ્ઞાન પછી તે જૈનશાસ્ત્ર સંબંધી હો, ચાહે તે હો, પણ તે મિથ્યાજ્ઞાન જ કહેવાય છે.

અત્રે યાદ કરાવવાની જરૂર નથી કે મિથ્યાજ્ઞાનને પોષનારો ભવાંતરમાં પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પામવાને લાયક થતો નથી, અને તેથી જ સમજુ મનુષ્ય તેવા જ્ઞાનને નહિ પોષતાં કેવળ સમ્યગ્જ્ઞાન કે જે હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયના વિભાગને જાણનાર અને માનનારમાં જ રહે છે, તેનું પોષણ કરે છે. જ્યારે સામાન્ય રીતે શ્રદ્ધારહિતોનું સામાન્યજ્ઞાન કોઈ પણ રીતે પોષણ કરવા લાયક નથી અને તે અજ્ઞાન જ છે, તો પછી જેમાં પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોની હાથે કરીને હત્યા કરીને જે જ્ઞાન મેળવાય, તેવામાં મદદગાર થવું અને તેમાં ધર્મ માનવા કે મનાવવો એ સમ્યગ્દૃષ્ટિથી બને જ કેમ ?

વર્તમાન શિક્ષણની અનુપાદેયતા

જો કે આ જમાનો શિક્ષણ લેનારાઓ બધા અનીતિવાળા, અધર્મી કે શ્રદ્ધાવિહીન જ છે, એમ કહી શકાય નહિ અને હોવું પણ નજ જોઈએ છતાં આજકાલ ધનિક જૈનોના પૈસાથી ચાલતી જૈનસંસ્થાઓમાં ચાલુ અભ્યાસ કરતા અને ઉત્તીર્ણ થએલા મનુષ્યો તરફ ધ્યાન દઇએ અને ધર્મદૃષ્ટિએ તેમનું વર્તન તપાસીએ, તેનાં વચનો સાંભળીએ, તેમજ તેના વિચારો જાણવામાં આવે તો તે મિથ્યાજ્ઞાનના પોષણમાં કેવા રંગાયેલા છે ? અને તે રંગ તેમને ચાલુ સંસ્થાઓમાંથી કેવી રીતે લાગ્યો છે ? તે જણાયા સિવાય રહેશે નહિ. ધર્મવિરોધી કાર્યમાં આગેવાની લેનારા, સંઘ જેવા અપૂર્વ કાર્યમાં પિકેટિંગ કરવા તૈયાર થવાવાળા, તેવા પિકેટિંગમાં સહાનુભૂતિ દાખ-

વનારા, સર્વવિરતિ સરખા જૈનશાનના આદ્વિતીય ધ્યેયને નિંદનારા, જ્યારે દેખીએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટપણે માનવું પડે છે કે આ લોકોનું શિક્ષણ કેવળ અજ્ઞાનમયજ છે. આવા શિક્ષણમાં મદદ કરનાર, અને મદદ કરાવનાર બંને ઉપર જણાવેલા અધમ કાર્યના સહાયક થાય છે, એમ માની કોઈપણ ધર્મિષ્ઠ પ્રાણી તેવાઓને મદદ કરવા એક ક્ષણ-ભર પણ વિચાર કરે નહિ.

સમ્યગ્દૃષ્ટિએ કયા જ્ઞાનમાં મદદ નહિ કરવી અને તે શા કારણથી નહિ કરવી તે આપણે ઉપર જોઈ આવ્યા. અને તેનું કારણ દેખીએ તો ખરી રીતે સાચી કેળવણીનો અભાવ એ જ કહી શકાય.

સમ્યક્શાસ્ત્રો અને મિથ્યાશાસ્ત્રો

સામાન્ય રીતે જ્યારે શાસ્ત્રને સમ્યગ્શાસ્ત્ર કહેવું કે મિથ્યાશાસ્ત્ર કહેવું તે તેના માલિકની પરિણતિ ઉપર આધાર રાખે છે. જો કે તેના રચનારાઓને તેઓના ઉદ્દેશ, તથા શાસ્ત્રના સ્વરૂપ ઉપર પણ સમ્યક્શાસ્ત્ર કે મિથ્યાશાસ્ત્રપણાનો આધાર રહે છે અને તેથી મોક્ષને ઉદ્દેશીને તેના કારણોની સિદ્ધિ કરનાર શાસ્ત્રો જ સ્વરૂપે કરીને સમ્યક્-શાસ્ત્ર ગણાય છે અને તે સિવાયનાં એટલે કે મોક્ષ સિવાય અર્થ, કામ આદિને ઉદ્દેશીને કરેલાં શાસ્ત્રો સમ્યક્શાસ્ત્રો ગણાતાં જ નથી અને તેથી જ સ્થાન પર આવશ્યકાદિ શાસ્ત્રોને સમ્યક્શાસ્ત્ર ગણવામાં આવે છે, તથા જ્યોતિષ્ય, વૈદકાદિને પાપશાસ્ત્ર માનવામાં આવેલ છે. તો વ્યાવહારિક કેળવણી કે જે કેવળ દ્રવ્ય કમાવા માટે, દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવા માટે, અને પેટ ભરવા માટે તથા કુટુંબકબીલા માટે જ દેવામાં આવે છે, તેને ઉપરના ન્યાય પ્રમાણે પાપશાસ્ત્ર કેમ ન કહેવાય ?

સંયમીઓનું કર્તવ્ય

આજ મુદ્દાથી શાસ્ત્રકારો સાધુઓને પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાના પ્રસંગમાં ગૃહસ્થોને કે અન્ય મતાવલંબીઓને અક્ષર જ્ઞાન વિગેરે શિખવવામાં પ્રાયશ્ચિત જણાવેલું છે.

તેમજ દશવૈકાલિકકાર, સમર્થ શ્રુતધર, ચૌદપૂર્વી, શ્રીમાન્ શય્યમ્ભવસૂરીશ્વરજી પણ,

णक्खत्तं सुमिणं जोगं णिमित्तं मंतमेसजं ।
गिहिणो तं ण आइक्खिज्जा भूयाहिगरणं पयं ॥

આ ગાથા સાફ સાફ જણાવે છે કે નક્ષત્રાદિ વિદ્યા જીવહિંસાનું મૂળ સ્થાનક છે અને તેથી જ નક્ષત્ર, સ્વપ્ન–યોગ, નિમિત્ત, મંત્ર, વૈદક, ગૃહસ્થોને સાધુઓએ કહેવું નહિ.

આવી જ રીતે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પણ સ્વપ્ન, નક્ષત્ર, નિમિત્તાદિકના પ્રયોગ કરનારને કુશીલીયામાં જ ગણાવેલા છે.

મિથ્યાશ્રુતના સહકાર માટેની મિથ્યાત્વરૂપતા

આ ઉપર જણાવેલાં દશવૈકાલિક વિગેરે શાસ્ત્રોનાં વાક્યોથી શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય સહેલાઈથી સમજી શકશે કે ધર્મશાસ્ત્ર સિવાયનું શિક્ષણ દેવું, દેવડાવવું, કે દેતાને સારા જાણવા તેમાં સાધુઓને પ્રાયશ્ચિત લાગે છે, અને તેવા પ્રાયશ્ચિત્તના કામમાં જે સાધુ પોતે ધર્મ માને, મનાવે તો તેવાને અધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ કરનારો કેમ ન ગણવો ? અને જો તેવો સાધુ તેવી બુદ્ધિ ધરાવે તો તેને મિથ્યાદષ્ટિ કહેવામાં શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાવાળાઓને લેશ પણ આંચકો ન લાગે તેમાં નવાઇ નથી.

સાવચેતીની જરૂર

અહીં એવી શંકા નહિ કરવી કે સાધુનો વેષ ધારણ કર્યો હોય, પંચમહાવ્રત પાળતા હોય, અને જિનેશ્વર મહારાજને આરાધન કરવાની સાથે લોકોને ધર્મોપદેશ આપતા હોય તેવાને મિથ્યાદષ્ટિ કેમ કહેવાય ? કેમ કે શાસ્ત્રની અપેક્ષાએ જે મનુષ્યને શાસ્ત્રોક્ત કથનમાંથી એક પણ અક્ષરની શ્રદ્ધા ઓછી હોય તો, બાકીનાં બધાં શાસ્ત્રોની રૂચિ છતાં પણ તે મનુષ્યને મિથ્યાદષ્ટિ કહેવો જોઇએ, એ નિશ્ચિત છે. અને તેવા મિથ્યાદષ્ટિનો સંસર્ગ કરવો, તેની પ્રશંસા કરવી, તેનો પરિચય કરવો, તેને નમન કરવું, અને તેને દાન વિગેરે

આપવું, યાવત્ વગર બોલાવ્યા તેની સાથે બોલવું, તે પણ શ્રદ્ધાળુઓને કર્મબંધનું કારણ છે, તો પછી જેઓ આશ્રવને અને પાપબંધનનાં કારણોને સંવર, નિર્જરા, ધર્મ, પુણ્ય, અને મોક્ષનાં કારણો તરીકે પ્રરૂપવા તૈયાર થાય, તેવા વર્તમાન જમાનામાં સાધુના વેષને ધારણ કરનારા હોય તેટલા માત્રથી કેમ પૂજ્ય ગણી શકાય ?

મિથ્યાત્વના લીધે સાધુ વેષની પણ અવંદનીયતા

યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, મહાવીર મહારાજના નિર્વાણ પછી થએલા નિહ્નવો સાધુવેષધારી હતા, પંચમહાવ્રત પાળતા હતા, વિગેરે સમગ્ર સાધુની ક્રિયા કરતા હતા, છતાં શ્રી જિનેશ્વર મહારાજના સત્ય અને શુદ્ધ શાસનને અનુસરવાવાળા આચાર્યાદિ સકલ સંઘે તેઓને દૂર જ કર્યા. જો કે વર્તમાન કાળમાં તેવા અતિશય પ્રતાપી કે પૂર્વધર મહાત્મા નથી અને તેથી કોઈ એક પદાર્થ ઉત્થાપે કે વિપરીત પ્રરૂપણા કરે તેવાને નિહ્નવ તરીકે જાહેર કરી, નિહ્નવની કોટિમાં બેસાડી શકાય નહિ તોપણ શાસ્ત્રોના સ્પષ્ટ પાઠોને ઉથલાવી તેના ઉલટા અર્થો કરે અને ઘાતકીપણું પ્રવર્તાવે તથા અનાચારને શાસ્ત્રના નામે પોષણ આપવા તૈયાર થાય, તેવાઓને મિથ્યાદૃષ્ટિ ગણવા, એ તો દરેક શાસ્ત્ર જાણનાર અને શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યોની ફરજ છે.

સદુપયોગ અનુમોદનીય પણ અર્થ-કામ પ્રશંસાપાત્ર નથી

વાચક વર્ગે આ ઉપરથી એમ શંકા ન કરવી કે ગૃહસ્થવર્ગ અર્થ-કામના શિક્ષણમાં તૈયાર થયો હશે તો તે ધર્મનો ઉદ્ધાર કરશે. શ્રીમાન્ વિમલશા મંત્રી, તેમજ વસ્તુપાલ, ભામાશા વિગેરે પૂર્વ કાળના સદ્‌ગૃહસ્થો અર્થ-કામના જોડલાથી સંપન્ન હોવાને લીધે જ તીર્થાદિકનાં ઉત્તમ કાર્યો કરી શકાયા છે, તેવી રીતે વર્તમાન કાળના ગૃહસ્થો પણ અર્થ, કામ રૂપી જુગલની શક્તિવાળા હશે તોજ ધર્મને દિપાવશે અને તેની ઉન્નતિ કરશે. માટે ગૃહસ્થોના અર્થ અને કામ પુરુષાર્થની સંભાળ સાધુઓએ કરવી જોઇએ અને તેમ

કરવાથી જ ધર્મનો ઉદય થાય. આવી શંકા ન કરવાનું કારણ એજ કે જે જે ધર્મનાં કાર્યો છે તેજ માત્ર નિર્મમત્વભાવથી થતાં હોવાને લીધે અનુમોદના કરવા યોગ્ય છે, પણ તે ધર્મકાર્યોને અંગે મમત્વભાવ પૂર્વક જે અર્થોપાર્જનાદિકનાં પાપો થાય તેને અનુમોદના કરવા લાયક કહી શકાય જ નહિ.

વિમળશા મંત્રી વિગેરેનાં યુદ્ધ, લુંટ આદિ કાર્યોને કોઈ પણ શાસ્ત્રકારોએ ધર્મ તરીકે ગણાવેલાં જ નથી. શું તમને એ વાત યાદ નથી કે શાસ્ત્રકારો કેવળ ધર્મને માટે પણ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની ના પાડે છે? જ્યારે એકલા ધર્મને માટે જ પેદા કરાતું દ્રવ્ય નિષેધ્ય ગણાય તો પછી જે હુન્નરકળા દ્રવ્ય ઘણે ભાગે ઉદરપૂર્તિ કે દ્રવ્યોપાર્જનને માટે હોય, કોઈક વખત જ માત્ર તેનો સદુપયોગ થતો હોય, તેટલા માત્રથી જ તેને ધર્મ તરીકે ગણનાર કે ગણાવનાર મનુષ્ય શાસ્ત્રકારના મુદ્દાથી કેટલો બધો દૂર જાય છે, તે તમે સ્હેજે સમજી શકશો.

સાપેક્ષપણે વ્યાવહારિક શિક્ષણનો આડકતરો ઉપદેશ કેમ?

ઉપરોક્ત વિવેચનથી શંકા થશે કે જ્યારે ધાર્મિક શિક્ષણ સિવાયનું બધું શિક્ષણ સ્વરૂપે પાપરૂપ છે અને તેવી કેળવણી ખોટી કેળવણી જ કહેવાય તો પછી તેવી કેળવણીનું પોષણ કેટલાક મહાત્માઓ કરે છે, તે કેમ કરતા હશે? આવી શંકા ન કરવાનું કારણ એ જ કે જેમ છોકરો નાની ઉંમરમાં હોય ત્યારે દવાના ગુણને સમજતો નથી, પણ મિષ્ટાન્નને જ માત્ર સારૂં ગણે છે, ત્યારે તેનાં હિતૈષી માતપિતાઓ તે છોકરાના રોગને નિવારણ કરવાને માટે ઔષધ દેવાની લાગણીવાળાં છતાં તે છોકરો એકલો ઔષધ ન લે તો તે ઔષધને ગોળ સાકરમાં ભેળવીને અગર તો મિષ્ટાનની લાલચ આપીને છોકરાને ઔષધ આપે છે. જો કે છોકરો રોગી હોવાથી તેને થોડું પણ મિષ્ટાન આપવું, એ માબાપને રૂચિકર લાગતું નથી, છતાં છોકરાને તેવી સમજણ ન હોવાથી તેમજ છોકરો મિષ્ટાન વગર

ઔષધ ન લેતો હોવાથી મિષ્ટાનને ત્યાજ્ય ગણવા છતાં માતપિતા મિષ્ટાન સાથે દવા આપે છે: તેવી જ રીતે ભવ્ય જીવ પણ અનાદિકાળની પરિગ્રહસંજ્ઞાની વાસનાને લીધે પરિગ્રહ અને તેનાં સાધનો તરફ જ લાગેલો રહે છે અને તેથી જ તેનાં સાધનો તરફ જ લાગેલો રહે છે અને તેથી જ તેના કારણભૂત વ્યવહારિક શિક્ષણ લેવા માટે તત્પર થાય છે. તો તેવા જીવોને ધાર્મિક શિક્ષણ નિરંતર અને લાઈનસર આપવા માટે મહાત્માઓ વ્યવહારિક કેળવણીને જોડે તેમાં નિષેધ કરતા નથી.

એમ ન કહેવું કે મહાત્માઓના ઉપદેશને અનુસરવાવાલા શ્રદ્ધાળુ જીવો શા માટે એકલા ધાર્મિક શિક્ષણને આપનારી, શાળાઓ કાઢતા નથી? નહિ હોવાનું કારણ એ જ કે જ્યારે વ્યવહારિક શિક્ષણ વિના એકલું ધાર્મિક શિક્ષણ આપી શકાય છે, અને તેમાં ભવ્ય જીવો રસથી જોડાય છે, ત્યાં ત્યાં એકલી ધાર્મિક શિક્ષણ આપનારી પાઠશાળાઓ કરવામાં આવે છે, પણ ત્યાંની શિક્ષણની અનિયમિતતા, ત્રુટિ અને વૃદ્ધિનો અભાવ દેખીને જે ખર્ચમાં ઘણી ધાર્મિક પાઠશાળાઓ નભાવાય, તેજ ખર્ચમાં તે પાઠશાળાઓ કરતાં ઘણાં છોકરાઓને સંગીન, નિયમિત અને નિરંતર ધાર્મિક શિક્ષણ મળે એવા હેતુથી વ્યવહારિક શિક્ષણને સાથે જોડીને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની યોજના કરવામાં આવે છે.

વ્યાવહારિક કેળવણી સ્વામિત્વની અપેક્ષાએ ગ્રાહ્ય બને છે !

આ વાત સ્પષ્ટપણે સમજીશું તો એમ કહેવામાં આંચકો નહિ આવે કે શ્રદ્ધાળુ વર્ગ ભલે વ્યાવહારિક કેળવણીની સાથે ધાર્મિક કેળવણી આપે છે, પણ તેમાં તેઓનો ઉદ્દેશ માત્ર ધર્મકેળવણીનો જ હોય છે. આવી રીતની ધાર્મિક કેળવણી જ્યાં મુખ્ય ભાગ ભજવતી હોય, તેવી વ્યાવહારિક કેળવણીને સ્વામિત્વની અપેક્ષાએ નહિ કે સ્વરૂપની અપેક્ષાએ આપણે સાચી કેળવણી કહી શકીએ.

સાચી કેળવણી એટલે ?

આપણે ઉપર કેળવણીના વિભાગો જોઈ ગયા, ને તેમાં ખોટી કેળવણીનું કાર્ય પણ પ્રસંગોપાત જોવાઈ ગયું, પણ સાચી કેળવણીનું કાર્ય હજુ સુધી ચર્ચાયું નથી. તેથી તે અત્રે ચર્ચીએ **સાચી કેળવણી** તેજ કહી શકાય કે જે કેળવણીથી—

કેળવણી લેનાર મનુષ્ય.

દિનપ્રતિદિન માતપિતાની ભક્તિમાં વધતો હોય.

પૂજ્ય અને ધર્મની આકાંક્ષા દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિગત થતી જાય.

દુર્ગતિ અને પાપથી હમેશાં ડર પામતો રહે.

કોઈ પણ ભોગે કોઈ પણ જીવને ઉપકાર કરવા તૈયાર રહે.

પોતાની જીંદગીના નાશના પ્રસંગમાં આવતાં પણ બીજાઓના અપકારને માટે ઈચ્છા કરે નહિ.

ધર્મનાં દરેક સાધનોને પ્રીતિપૂર્વક વધાવી લે.

શુદ્ધ પ્રરૂપક, પંચમહાવ્રતપાલક ગુરુમહારાજની તરફ અનન્ય પ્રેમ ધારણ કરે.

શ્રી જિનેશ્વર મહારાજ, તેમની મૂર્તિઓ અને તેમનાં મંદિરો અને આગમોને ધર્મનાં અદ્વિતીય સ્થાન ગણે.

તેથી જગત્માં પ્રસિદ્ધ એવાં ધર્મના મૂળબીજ રૂપ તીર્થોને બચાવવાને માટે તન, મન, ધનથી તૈયાર થાય.

કોઇપણ મનુષ્યને ધર્મનું પ્રવર્તન કરવામાં તૈયાર રહે.

અભક્ષ્યના ભક્ષણથી અને અપેયના પાનથી હંમેશાં દૂર રહે.

હિંસાદિ પાપોથી જેનું હૃદય કંપતું રહે.

ધર્મીઓની હાંસી કરે નહિ.

વિશ્વાસઘાત કરે નહિ.

યથાશક્તિ ધાર્મિક ક્રિયાનું પ્રવર્તન હંમેશાં રાખે.

દીન અને અનાથનો ઉદ્ધાર કરે.

ઇત્યાદિ સંસ્કારો જે સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓમાં દેખાતા હોય, તેવી સંસ્થાને જ સાચી કેળવણી આપવાવાળી સંસ્થા કહી શકાય.

આવી કેળવણીવાળી સંસ્થામાં રહેનાર વિદ્યાર્થીઓ ધર્મને અંગે જે નિયમો તે સંસ્થામાં પાળવા પડે તેને આશીર્વાદ સમાન ગણે.

તે વિદ્યાર્થીઓને સ્વપ્નમાં પણ ગુરુની સેવા અરૂચિને કરનારી ન હોય, ધર્મ પ્રવર્તન બંધનરૂપ ન લાગતું હોય, પોતે ધર્મ કરવાથી મનુષ્ય જન્મનું સફલપણું ગણુતા હોય અને બીજાઓ ધર્માચરણ કરતા હોય તેઓને મદદગાર બને.

ઉપસંહાર

વાચક વર્ગ નિષ્પક્ષપણે જો વિચારશે તો સાફ સાફ જણાઈ આવશે કે ઉપર કહેલા લક્ષણુવાલા વિદ્યાર્થીઓ જ સાચી કેળવણી લેનારા છે એમ માની શકાય, અને તેવા વિદ્યાર્થીઓને જે વ્યવહારિક જ્ઞાન થાય તે પણ સમ્યગ્ જ્ઞાન છે. એમ કહી શકીએ અને તેથી જ તેવાઓને મદદ આપવી, અગર તેવી સંસ્થાઓને ઊભી કરવી, કે વધારવી તે ધર્મિષ્ઠોને માટે પણ લાયક ગણાય.

સાચી પરિસ્થિતિ

દિલગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે જૈનો તરફથી કંઈ વર્ષોથી-કંઇ સંસ્થાઓ ચાલે છે. અને તેમાં લાખો રૂપીયા ખર્ચાયા છે, છતાં પણ તેમાંથી ઉપર જણાવેલા લક્ષણુવાલા વિદ્યાર્થીઓ ભાગ્યે જ નીકળેલા છે. ઘણા ભાગે તો તેનાથી વિપરીત લક્ષણુવાળા ઉત્પન્ન થએલા જોવામાં આવે છે.

મંગલ કામના

તેથી તેવા વિપરીત લક્ષણુવાળા વિદ્યાર્થીઓ ઉત્પન્ન કરનારી સંસ્થાઓ તરફ અણુગમો દેખાડી સારા લક્ષણુવાળા વિદ્યાર્થીઓ ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે તે સંસ્થાઓને ચલાવવા માટે તેના અધિકા-રીઓની ઉપર ફરજ પાડવી, એ જૈન સંઘનું પહેલામાં પહેલું કર્ત્તવ્ય છે, એમ હું સમજું છું.

સમ્યગ્દર્શનનું મહત્ત્વ
સમ્યક્ક્રિયાનું રહસ્ય

(૩)

(સુજ્ઞ વાચકોની પ્રેરણાથી પૂ૦ આગમોદ્ધમશ્રીના ટંકશાળી વાકચોથી ભરપૂર અને ખૂબ જ પ્રેરક બની શકે તેવા સ્વતંત્ર લેખો (જે કે પૂર્વે "શ્રી સિદ્ધચક્ર"માં છપાઈ ગયા છતાં) વધુ લાભની મહેચ્છાથી પુનર્મુદ્રિત કરાય છે.

આ લેખ **શ્રી સિદ્ધચક્ર** (વર્ષ ૨, અંક ૧૪)માં છપાયેલ વ્યાખ્યાનનું (શબ્દો-લખાણ તે જ છતાં ગોઠવણીની દૃષ્ટિએ) રૂપાંતર કરી રજુ કર્યો છે. સં.)

क्षायोपशमिके भावे, या क्रिया क्रियते तया ।
पतितस्यापि तद्भावप्रवृद्धिर्जायते पुनः ॥ १ ॥

શાસ્ત્રકાર મહારાજા ન્યાયાચાર્ય શ્રીમાન્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાજીય મહારાજ ભવ્યજીવોના ઉપકાર માટે ધર્મોપદેશ કરતા થકા, જ્ઞાનસાર-પ્રકરણમાં ક્રિયા-અષ્ટક રચતાં થકા જણાવે છે કે

જગતના જીવો જગતના અનુભવથી ને ધાર્મિક જીવો શુદ્ધ-માન્યતાથી જ્ઞાનને આધારેજ સારી પ્રવૃત્તિ થવાની શયચતા હોવાથી જ્ઞાનને નિષ્ફળ માની શકેજ નહિ, તેમ જ્ઞાનજ ફળ દે છે તેમ પણ માની શકે નહિ. ધર્મશાસ્ત્રની રીતિએ જ્ઞાનમાત્રજ ફળ દેનાર છે ને ક્રિયા નકામી છે તેમ માની શકાય જ નહિ, તેમ "ક્રિયામાત્ર ફળ દે છે ને જ્ઞાન નકામું છે" તેમ પણ માની શકાય નહિ.

જેમ આહારપાણી ઔષધાદિકને જોવામાત્રથી સંતોષ થવો, રોગનું જવું વિગેરે બનતુ નથી, તેમ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન થવામાત્રથી સિદ્ધિ જૈનશાસ્ત્રકારે માની નથી. અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તમાં એકલા સમ્યક્ત્વવાળો જરૂર મોક્ષે જાય આવો નિયમ કરી શકાય નહિ. સમ્યક્ત્વ થયા પછી

મોક્ષ થાય છે. આ વાત ખરી, છતાં એમાં વિચાર કરવાની જરૂર છે. કોઈ પણ શાસ્ત્રકાર સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી ચાહે તેજ ભવમાં કે ચાહે અર્ધપુદ્ગલના છેડાપરના ભવમાં એકલા સમ્યક્ત્વથી મોક્ષ થાય છે તેમ માનતા નથી. સમ્યક્ત્વ મળ્યું, પછી સમ્યગ્જ્ઞાન કે ચારિત્ર ન મળે ને એકલા સમ્યક્ત્વથી મોક્ષ પામે તેમ કોઈ શાસ્ત્ર કહેતું નથી.

સમ્યક્ત્વ પામેલો સમ્યગ્જ્ઞાન જોડે જ પામે છે. જે ક્ષણે મિથ્યા-દર્શન થાય તેજ સમયે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય. જેટલું મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન ને વિભંગ હોય તેટલું જ મતિશ્રુતને અવધિ થાય, તે બધું જ્ઞાનપણે પરિણમે છે. તે પરિણામ સમ્યગ્દર્શન પામે તે જ સમયે તેમાં સમયનો પણ ફેર નહિ. એક સમય પણ સમ્યગ્દષ્ટિ અજ્ઞાની ન હોય. જે સમયે મિથ્યાત્વનું સમ્યક્ત્વ થાય તે જ સમયે મતિ, શ્રુત, વિભંગ, અજ્ઞાન મટી મતિ, શ્રુત, ને અવધિજ્ઞાન થાય.

જ્ઞાનનું સમ્યક્-મિથ્યાપણું શું ?

અહીં એમ ન ધારવું કે આ તો મારા વાડામાં આવે તો શાહુકાર, ન આવે તો ચોર. જ્ઞાનમાં શું ફરક ? ઈંદ્રિયો કેમ નથી ? જે પહેલાં સ્પર્શાદિ પદાર્થો જાણે છે તો સમ્યગ્દર્શન પછી પણ જાણે છે. તો પહેલાં અજ્ઞાન હતું ને હવે જ્ઞાન થયું, તો મારા વાડામાં આવ્યો તે સાચો, બહાર રહ્યો તે ખોટો એમજ થયુંને ? પણ લગીર ઊંડા ઉતરી વિચારો !

એક માણસ ચોરીનો ધંધો કરે છે. હવે ચોરીના ધંધાવાળાને જે અક્કલ મળી છે, જે ચાલાકી મળી છે, જે ચોપડીઓ વાંચવાથી હુશિયારી મળી છે, તે કેવી ગણાય ? શ્રાપસમાન. કોઈ કારણ સંયોગે તેજ ચોર રક્ષક બન્યો. તો તે વખતે તેની અક્કલ, હુશિયારી ને ચાલાકી કેવી ગણાય ? જગતને આશીર્વાદ સમાન.

સમ્યક્જ્ઞાનનો મર્મ

એનો એજ શક્તિસિંહ મેવાડ ઉજ્જડ કરવા માંગતો હતો પણ

જ્યારે રાણા પ્રતાપ ઉપર હલ્લો થાય છે, રણસંગ્રામમાંથી નીકળી જાય છે, તે મરણવા સંકટમાં પડે છે, એજ શક્તિસિંહ મેવાડ ઉજ્જડ કરવાની બુદ્ધિવાળો મટી મેવાડના મહારાજાને બચાવવા તૈયાર થયો છે, પણ એ બચાવમાં તૈયાર થએલો શક્તિસિંહ અત્યારે અક્કલ, ચાલાકી, હુશિયારીનો ઉપયોગ ક્યાં કરે છે? હિતમાં. પહેલાં તે નાશમાં ઉપયોગ કરતો હતો. મેવાડની અપેક્ષાએ તે અભિપ્રાય શ્રાપસમાન હતો. અભિપ્રાય પલટયો, એટલે તેજ બુદ્ધિ આશીર્વાદ સમાન થઇ. શક્તિસિંહની પહેલાંની અક્કલ-હુશિયારી ને ચાલાકી તે શ્રાપસમાન હતી ને પછી તેજ રક્ષણ કરનારી થઈ. વિચારો! જે બાદશાહના મારાને મારી નાખ્યા, ઘોડો આપ્યો, આ વખતે અસલ બુદ્ધિમાં રહ્યો હોત તો શી દશા થાત? ધારણા ફરવાથી જ આશીર્વાદ સમાન થઈ. જગતમાં દુર્જનને મળેલી અક્કલ, ચાલાકી ને હુશિયારી તે શ્રાપ સમાન છે, તેજ સજ્જન બને તો તેની અક્કલ, ચાલાકી ને હુશિયારી જ જગતને આશીવાદ સમાન થાય છે.

વાડાબંધીનો મર્મ

આમાં વાડાબંધી કઇ? જેને વસ્તુતત્ત્વની ખબર ન હોય તે પત્થર મારે કે-વાડબંધી. આજકાલ સાચાને પણ ખોટાની સાથે નિંદવા તેનો રસ્તો એકજ. કયો? વાડાબંધી. તે નામથી ખોટા સાથે સાચાને નિંદવા છે. ત્રીજું કાઢવાની ફાવટ માટે બંનેથી લોકોને ખસેડે છે. નહિ તો પૂછો કે બેએ જૂઠા છે કે એકેક સાચો છે? તેને માત્ર લોકોને ભડકાવવાથી મતલબ છે.

અહીં સમ્યક્ત્વની વાડાબંધી નથી. સમ્યક્ત્વ એ આત્માના શુદ્ધ પરિણામ. હું ગુરુ જેમાં ગણાઉં તેનું નામ સમકિત, આ કથન તો મિથ્યાત્વનો મુગટ. મ્હને માને તોજ સમકિત. મ્હારે ચોથમલજી, મનાલાલજીનું સમકિત છે, આ માન્યતા મિથ્યાત્વનો મુગટ. **સમકિત હોય તો શાસ્ત્રાનુસારી જે કાંઈ હોય તે માન્ય.** સમકિત

કોનું ? એવા ચોથમલજી, મનાલાલજીનાં સમકિત નહિ. આમાં કાલુજીનું-ભીખમજીનું સમકિત તે મિથ્યાત્વના મુગટોજ છે. **સમ્યક્ત્વ ચીજ કઈ? શાસ્ત્રાનુસારી પરિણતિ.** આથી **जिणपण्णत्तं तत्तं** એટલે **જિનેશ્વરે કહેલું તે તત્ત્વ.** ડેલાનું, વિદ્યાશાળાનું કે ધર્મશાળાનું સમકિત તેવું ઉચરાવતા પણ નથી. પાંજરાપોળનું સમકિત નથી. બધા એક જ રીતે સમ્યક્ત્વ ઉચરાવશે. કયું ? **जिणपण्णत्तं तत्तं** જિનેશ્વરે કહેલું તે તત્વ. એમાં ડેલા વિગેરેને ઘુસાડવાનું હોતું નથી. સમ્યક્ત્વ એક ઉચરી લીધું કે ફલાણાને પકડયો તેથી સમ્યક્ત્વ આવતું નથી, પણ મિથ્યાત્વનો મુગટ લવાય છે. શાસ્ત્રાનુસારી જે કાંઈ હોય તે સમ્યક્ત્વીને કબૂલ છે.

સમ્યક્ત્વનો મર્મ

જે વખત દર્શન મોહનીયનો ક્ષયોપશમ થાય, જે વખતે ગ્રંથિભેદ થાય, અંતરકરણાદિ કરવાથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ આવે, ક્ષાયિક કે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ આવે તે સર્વ વખતે એક જ સિદ્ધાંત થાય કે "**જિનેશ્વર કહે તેજ તત્વ છે.**" આપણામાં એક વસ્તુ પ્રચલિત થઇ હોય ને કદાચ એનાથી વિરૂદ્ધ શાસ્ત્રમાં માલમ પડે તો "શાસ્ત્રીય વસ્તુ તમારી પાસે રહેવા દો." "શાસ્ત્રમાં નિકળ્યા પછી પણ નિર્ણય કરવાનો અમારો હક છે." "આટલા વરસ સુધી આમ કર્યું, હવે કેમ કરીએ." આદિ ધારવું તે તો મિથ્યાત્વનો મુગટ છે, તેમાં બચાવ નથી. ગૌતમસ્વામીજીએ પચાસ વર્ષ યજ્ઞ કર્યા, પણ તત્ત્વ જાણ્યું એટલે પચાસ કે પંચાવન વર્ષની પણ પ્રવૃત્તિ નડી ? નહિ. સર્વજ્ઞપણે પ્રસિદ્ધ થએલા તે યજ્ઞના અધિપતિ ને સામા પક્ષમાં આગેવાન થયેલા તેમણે કેવી રીતે મૂછ નીચી કરી હશે ?

મિથ્યાત્વની હેયતાનો નિર્ણય

એક વખત લાખ રૂપીઆ ખરચી હીરો લીધો હોય પછી કદાચ તે સાકર છે એમ નિર્ણય થાય તો બજારમાં દેખાડવા જાવ ખરા ? નિર્ણય થયા પછી લાખ ખરચ્યા હોય તો પણ સાકર માલમ

પડે તો ફેંકી દઈએ છીએ. ખોટો રૂપીયો માલમ પડયો પછી કાપી ન નાખો તો ગુનેગાર. રદ્દી ન કરો તો ગુનેગાર. તો પછી અહીં ખોટું, શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ, ખરાબ, માલમ પડયું તે મનાય કેમ? ખોટો રૂપીયો કોરાણે કે ગોખલામાં રાખે તોપણ સજાપાત્ર થાય છે ને તેમાં બચાવ ચાલતો નથી. જ્યારે આમ ખોટો રૂપીયો ગોખલામાં રાખીયે તોપણ ગુનેગાર, તો અસત્ય ને ખોટું માલમ પડયું તે ફેંકી ન નાખીએ તો શાસનને અંગે ગુનેગાર નહીં? આપણને કશું તે કામ ન લાગે, એક રૂપીયા જેવી ચીજ ખોટી રાખવી પાલવતી નથી. વ્યવહારમાં લેવી તે વાત જુદી. તો ખોટી ચીજ જાણવામાં આવે તેને તમારી કોથળીમાં રાખો ખરા? જૂઠી જાણી પછી કોરાણે મૂકવી પડે ને તેને રદ કર્યે જ બચી શકો. તે વાત રહેવા દો. મૂળમાં આવો.

ખોટાને પડકારવાની જરૂર

સમ્યક્ત્વ થયા પછી હું કેમ વર્તું છું? તે વાતને સંબંધ નથી. આરંભાદિકમાં તમે વર્તેલા છો. અમારા આરંભ, પરિગ્રહ ને વિષયકષાયનો બચાવ નિકળે છે ખરો? એમ ધારો તેનો જ અર્થ મિથ્યાત્વ. આરંભાદિકમાં ડૂબી ગયા તો તેમાં ખરાબ બુદ્ધિ રાખવી જ જોઈએ. અમારી આસક્તિ છૂટતી નથી, મોહ-મમતા છોડી શકતા નથી, પણ રસ્તો આ છે. સમ્યક્ત્વ પછી પોતાના આચરણ ને સ્થિતિનો બચાવ હોય નહિ. પોતાની પ્રવૃત્તિ તરીકે બચાવ હોય નહિ. આ તો અશકય છે માટે કેમ કરીએ? અમારે કુટુંબ પૈસા છોડવા પાલવતા નથી, એમ બચાવ ન ચાલે. તમારી અશકયતાને, પ્રવૃત્તિને વચમાં લાવવાનો તમને હક નથી. વચમાં લાવો તો ત્યાં મીડું છે. સમકિતમાં શૂન્યતા છે. ચલણમાં ખોટો સિક્કો રહે જ નહિ. તમે જૂઠાને ખુલ્લા કરો કે તેમની સામા થુંકવા પણ તૈયાર ન થાઓ! તેમ ન કરો તો સમ્યક્ત્વને અંગે શિક્ષાપાત્ર છો. લેનારો જોઇને લે એવો બચાવ તેમાં ન ચાલે. ખોટા રૂપિયાની માફક ખીલી કેમ ન મારો! ત્યાં ખીલી મારવી

એ એક જ સવાલ રહે છે. તેમ અહીં જેને સમ્યક્ત્વ થએલું હોય તે ખોટાને ખીલી ઠોકી જાહેર ન કરે તો ગુન્હેગાર છે.

સમ્યક્ત્વ એટલે ?

સમ્યક્ત્વ અહીં કોઈના ઉપાશ્રયનું કે ઘરનું નથી. તેથી '**जिणपण्णत्तं तत्तं**' કહે છે. એ લોકોને સારા તરીકે અંગીકાર કરાવવું છે. જ્યાં સમ્યક્ત્વ થઇ પરિણુતિ સુધરી. જેમ ચોર મટી રક્ષક થાય, દેશદ્રોહી મટી દેશભક્ત થાય તે વખતે ચાલાકી, અક્કલને હુંશિયારી જે શ્રાપ સમાન હતા તે જ આશીર્વાદ સમાન થાય. સમ્યક્ત્વ પહેલાં જે અક્કલનો ઉપયોગ આરંભાદિકમાં થતો હતો તે જ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પોતાની અક્કલ, હુંશિયારીનો ઉપયોગ આત્મકલ્યાણ માટે કરે. સમ્યક્ત્વ થાય એટલે ધ્યેય કર્મક્ષય, કેવળજ્ઞાનાદિક પ્રાપ્તિનું જ ધ્યેય હોય. તેવા જ્ઞાનને શુદ્ધજ્ઞાન કહેવું તેમાં નવાઇ શી ? સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાના ક્ષણે પૂર્વે જે અજ્ઞાન હતું તે જ્ઞાન થયું. અહીં સમ્યક્ત્વ પામે તે વખતે અક્કલ, ચાલાકી ને હુંશિયારી આત્માને આશીર્વાદ રૂપ થાય છે.

સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ સહભાવી છે.

એક સાહુકાર ને દેશરક્ષક અનુક્રમે ચોર ને દેશદ્રોહી થાય તો તેની અક્કલ વિગેરે પૂર્વે જે આશીર્વાદ સમાન હતાં તે શ્રાપ સમાન થયાં. તેમ સમકિતવાળો હોય તે મિથ્યાત્વમાં જાય તો તેનાં જ્ઞાનો પણ શ્રાપ સમાન થાય. આત્માનો ક્ષયોપશમ થાય ત્યારે મતિ, શ્રુત, અવધિ તે હિત કરનાર થાય. એના એ જ પલટાઈ જાય તો શ્રાપ સમાન. જે ક્ષણે મિથ્યાત્વ તે ક્ષણે અજ્ઞાન. તે અજ્ઞાન પણ સમ્યક્ત્વના ક્ષણે જ જ્ઞાન. આથી સમ્યક્ત્વને જ્ઞાન એ બે તો એક જ સાથે હોય. વફાદારી ને આશીર્વાદપણું જોડે હોય. દ્રોહબુદ્ધિ ને શ્રાપ જોડે જ હોય. દ્રોહવાળો થયો તે શ્રાપ સમાન નથી તેમ નહિ બને. વફાદારી સાથે જ આશીર્વાદપણું હોય. જે **વખતે જે જિનેશ્વરના કથનોને વફાદાર થાય તેને તે વખતે જ**

સમ્યક્ત્વ. આથી સમ્યક્ત્વ હોય તો જ જ્ઞાન. મિથ્યાત્વ હોય તો અજ્ઞાન. આ હકીકત તત્ત્વથી સમજો.

હવે સમ્યક્ત્વ ને જ્ઞાન એ બે સાથે જ છે. મિથ્યાત્વી સમ્યગ્જ્ઞાનવાળો ન હોય. હવે સમ્યક્ત્વ ને જ્ઞાન તે બેને સંબંધ છે ને તેથી સમ્યક્ત્વ સાથે જ્ઞાન માનવું જ પડે, તોપણ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની ક્રિયાને આવવામાં નવ પલ્યોપમ અને સંખ્યાતા સાગરોપમનો આંતરો છે, પણ તેટલા વખતમાં જરૂર વિરતિમાં દાખલ થાય.

બીજે મનુષ્ય ભવે જરૂર વિરતિ મળે, તેથી શાસ્ત્રકાર એકથી બીજો મનુષ્યભવ અવિરતિમાં રાખતા નથી. કાં તો વિરતિ લો! કાં તો મિથ્યાત્વ લો. એ સિવાય બીજો રસ્તો નથી. બીજો મનુષ્યનો ભવ વિરતિ વગરનો ચાલુ સમકિતવાળાને હોય નહિ. આથી બીજા ભવે વિરતિ જરૂર. સમ્યક્ત્વ જવાથી માનો કે ન થાય તોપણ અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તે પણ મોક્ષ મળવાનો હોય તો વિરતિ આવ્યા પછી જ મોક્ષ મળે. આથી સમ્યગ્દર્શન ને મોક્ષ વચ્ચે આંતરૂં નિયમિત કર્યું, પણ તેમાં સમ્યક્ચારિત્ર જરૂર આવી જાય. આથી સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાનનું જ ફળ મોક્ષ કહી શકાય નહિ. એકલા ચારિત્રમાત્રથી પણ મોક્ષ થતો નથી. ત્યારે સમ્યગ્દર્શનને જ્ઞાન પછી થાય તેથી જ, સમ્યક્ચારિત્ર પણ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાનપૂર્વકવાળું જ હોય. એકલું જ્ઞાન, એકલી ક્રિયા સંપૂર્ણ ફળ દેતાં નથી, તાકાત હોય તો સંમીલિત દર્શન–જ્ઞાન–ક્રિયાની જ છે સંપૂર્ણ ફળ કરવાની તાકાત બે કે ત્રણમાંથી એકેમાં નથી. સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે આત્માનો ક્ષાયિક ગુણ. તે પછી ઉપદેશનું કામ નથી. ઉપદેશનું કામ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન હોય ત્યાં સુધી જ છે. વળી ક્ષાયોપશમિકજ્ઞાન ક્ષાયિકચારિત્ર થયા પછી પણ કામનું નથી. ને ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તે ક્રિયાને આધીન જ છે. હવે તે ક્રિયા કેમ કરવી ને શું ફળ મળે તે અગ્રે.....................

મનક કે મહાન્?

(શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનું મહત્ત્વ)

આરાધક ભાવની કેળવણી માટે ખૂબ જ ઉપયોગી શાસ્ત્રીય બાબતોથી ભરપૂર મનનીય લેખ

(કેટલાક સુજ્ઞ વાચકોના આગ્રહથી "શ્રી સિદ્ધચક્ર" (વર્ષ ૩, અંક ૫)માંથી મનનીય આ લેખ યોગ્ય સુધારા સાથે આપેલ છે. સં.)

જૈનજનતામાં દશવૈકાલિક નામનું સૂત્ર સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે. જો કે તે દશવૈકાલિકસૂત્ર જે મુનિમહારાજને માટે શ્રુતકેવલી મહારાજ શ્રીશય્યંભવસૂરિજીએ ઉદ્ધર્યું છે, તે મુનિમહારાજની દીક્ષાની અને તે સૂત્રને અધ્યયન કરવાની વય માત્ર આઠ વર્ષનીજ છે એટલે કે તે શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્રની રચના ચારિત્રને લાયકની જઘન્ય ઉંમરવાળા માટે થયેલી હોઈ તે રચના ઘણી જ ટૂંકી હોય એ સ્વાભાવિક છે,

તેમજ તે બાળકની આઠ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધી ત્યારે આયુષ્યસ્થિતિ વિચારતાં ભગવાન્ શય્યંભવસૂરિજીને બાળકનું આયુષ્ય માત્ર છ માસ બાકી છે, એમ માલમ પડયું અને તેથી તેવી આઠ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષિત થએલો અને માત્ર છ મહિનાના આયુષ્યમાં સંયમમાર્ગની આરાધના કરે તે મુદ્દાએ તે દશવૈકાલિક સરખા લઘુસૂત્રની રચના કરવામાં આવી છે.

એ દશવૈકાલિકસૂત્રને દિગંબરો પણ સર્વાર્થસિદ્ધિ વગેરે ટીકામાં અનંગપ્રવિષ્ટ સૂત્ર તરીકે જણાવે છે, અને તેને પરમમાન્ય શ્રુતસાગરનો એક અંશ ગણે છે, છતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે દિગંબર મતવાળા આગમોનો વિચ્છેદ માનવાની ધૂનમાં તેવા દશવૈકાલિક સરખા નાના અનંગપ્રવિષ્ટ સૂત્રનો પણ વિચ્છેદ માનવા તરફ દોરાઈ ગયા છે.

બારીક દૃષ્ટિથી વિચારનારાઓને તો તે દિગંબરો તરફથી દશવૈકાલિકના વિચ્છેદની કહેવાતી વાત તે દશવૈકાલિસૂત્ર હજારો જગો પર હાજર હોવાથી ગપ્પ જેવી જ લાગે, પણ સ્થૂળદૃષ્ટિથી વિચાર

કરનારાઓ પણ દિગંબરના પૂર્વાચાર્યો તરફ ઘણી જ ઘૃણાની નજરથી જુએ, કારણકે તે દિગંબરમતના ધુરંધર ગણાતા આચાર્યો એક આઠ વર્ષના છોકરાએ છ મહિનામાં અભ્યાસ કરાય એવો દશવૈકાલિક નામનો આ આગમનો નાનો અંશ પણ સાચવી ન રાખ્યો તેઓની આગમભક્તિને માટે શું કહેવું? તે વનચના વિષયની બહાર છે.

વાસ્તવિક રીતે તો સ્થૂળદષ્ટિવાળા પણ દશવૈકાલિકના વિચ્છેદની વાત સાંભળીને સ્પષ્ટપણે સમજી શકે કે છે લઘુવયના સાધુને થોડી મુદતમાં ભણવાલાયકનું દશવૈકાલિક નામનું શાસ્ત્ર સમર્થ આચાર્યો કે તેના અનુયાયીઓને સૂત્ર ન માનવાનું હોવાથી વિચ્છેદના નામે ચઢાવી દીધું.

એવી રીતે જો કે દિગંબરતવાળાઓને તે દશવૈકાલિક સરખા લઘુશાસ્ત્રને પણ માનતા નથી, તોપણ જૈનશાસનના દરેક શ્રદ્ધાળુઓ તેમજ તે શાસનમાંથી નીકળેલા બીજાઓ પણ તે દશવૈકાલિકસૂત્રની બરોબર માન્યતા રાખે છે, આવા દશવૈકાલિકસૂત્રની ઉત્પત્તિના મૂળકારણભૂત લઘુમુનિને મનક કહેવા કે મહાન કહેવા એ લેખ જરૂર વિચારવા લાયક થઇ પડશે.

૧ જે કુળની અંદર જૈનધર્મના સર્વથી સંસ્કાર ન હતા તેવા કુળમાં મહાપુરુષ મનકની ઉત્પત્તિ થવાની હોવાને લીધે જાણે પ્રભવસ્વામી મહારાજે દીક્ષાવસ્તુનું બીજ વાવ્યું હોય તેમ જેને માટે બન્યું તે, મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય?

૨ જે લઘુમુનિ ગર્ભાવસ્થામાં પણ માતા પણ ન ઓળખી શકે તેવી સ્થિતિમાં હતા, તેવે વખતે જેને ઘેર દીક્ષાની વસ્તુની છાયા પડી, તે મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય?

૩ જે મુનિ માતા પણ બરોબર ન જાણી શકે તેવી સ્થિતિએ ગર્ભમાં હતા ત્યારે દીક્ષા વસ્તુથી કલેશની હોળીમાં સળગતા કુટુંબે હાયહોઇની લીલા ભજવી દીક્ષાવસ્તુ વ્યાપક બનાવી દીધી, તે મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય?

૪ દીક્ષાની વિરૂદ્ધતાથી ઉદ્ધત બનેલા કુટુંબે જેઓશ્રીની માતાને દ્રવ્યદયાના દીર્ઘ નિઃશ્વાસથી ગર્ભવિષયક પ્રશ્ન કર્યો અને દીક્ષા-વસ્તુને પ્રસરાવી, તે મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૫ જે મુનિરાજની માતાએ તે દ્રવ્યદયાના દાબડાવાળા દિલોજાન કુટુંબને ગર્ભ સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મનાક્ એટલે માગધીમાં "મનક્" એમ કહ્યું, તે મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૬ જે મુનિ મહારાજની માતા, પિતાના દીક્ષિતપણાને લીધે પતિના વિયોગે પણ સૌભાગ્યનાં ચિહ્નો ધારણ કરતી હતી, તે મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

(અહીં સમજવા જેવું એ છે કે આચાર્ય મહારાજ શય્યંભવસૂરિએ સંસાર ત્રિવિધે છોડી દીધો છે, છતાં સંસારવાળાઓએ તેમને કુટુંબ-માલિકીમાંથી કાઢી નાખ્યા નથી, અને એ જ કારણથી સંસારમાં રહેલી એકલી માતાની રજા વિના પણ નાની આઠ વર્ષ જેવી ઉંમરે ઘણા કોશ દૂર નાસી જઇને લીધેલી દીક્ષામાં શિષ્યનિષ્ફેટિકા ગણાઇ નથી.)

૭ જે મુનિરાજે ફક્ત આઠ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષાની ભવિતવ્યતાની પ્રેરણાથી જ હોય નહિ તે માતાને સૌભાગ્યપણાને અંગે 'મારા પિતા કયાં છે ?' એ પ્રશ્ન કર્યો, એવી અનુકૂળ ભવિતવ્યતા-વાળા મુનિરાજને મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૮ જે મુનિરાજ માત્ર આઠ વર્ષની વયના હતા તે વખતે માતાએ દુર્લભબોધિપણાની લાયકને શોભે એવા વાકયો કહ્યાં કે લુચ્ચા, પાખંડી શ્રમણો (સાધુઓ) તારા બાપને ભરમાવીને ઉઠાવી ગયા છે આવાં વાકયો માતા તરફથી સાંભળ્યાં છતાં પણ જેને શ્રમણ ભગવંતો તરફ સદ્‌ભાવ થવાને માટે શ્રમણ બનેલા પોતાના પિતા તરફ લાગણી દોરાઈ, એ મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૯ જે મુનિરાજ આઠ વર્ષ જેવી નાની વયમાં શ્રમણ ભગવંત થએલા પિતાને મળવા માટે માને પૂછ્યા સિવાય શહેરમાંથી નીકળી જાય, એ મુનિ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૦ જે મુનિરાજ આઠ વર્ષ જેવી નાની વયમાં શ્રમણ ભગવંત બનેલા પિતાને માટે એકલા ઘણા ગાઉ સુધી ચાલી નીકળે તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૧ જે મુનિરાજ આઠ વર્ષની લઘુવયે માતાને પૂછ્યા સિવાય છાના માના શહેરમાંથી નાસીને કેઈ કોશ દૂર રહેલા શહેરની બહાર અચાનક શ્રમણ બનેલા પિતાને જ મળે, તેવી અનુકૂળ સામગ્રીવાળા મુનિરાજ મનકને મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૨ જે મુનિરાજ લઘુ ઉંમરમાં નહિ ઓળખેલા એવા પણ શહેરની બહાર મળેલા શ્રમણ ભગવંત થયેલા પિતાને વંદન કરવાને ભાગ્યશાળી થાય, તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૩ જે મુનિરાજની જિજ્ઞાસા પોતાના શ્રમણ ભગવંત એવા પિતાને મળવાની હોવાથી વાસ્તવિક રીતે પિતા છતાં પણ તેમને પિતા તરીકે નહિ જાણવાથી મારા પિતાને તમે ઓળખો છો ? એવો પ્રશ્ન કરી પિતાની પાસે જ પિતાના પ્રશ્નને પૂછવાની હિંમત ધરાવનાર મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૪ જે મુનિરાજ લઘુવયના હોવાથી તેમને તેમના પિતા જ પોતાની પિતા તરીકેની ખબર દેતા નથી, પણ શરીર અને જીવનું જુદાપણું આગળ કરી શય્યંભવને આત્મા તરીકે ગણાવતા બોલનાર એવા શરીરની વક્તાપણાની પરિણતિને આગળ કરી તે તારા શય્યંભવ પિતા મારા એક અભિન્ન મિત્ર છે એમ જણાવવામાં આવ્યું, તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૫ જે મુનિરાજ લઘુવયના છતાં પિતા છતાં પણ નહિ ઓળખાએલા ખુદ શય્યંભવ આચાર્યે પિતાને મળવાનું પ્રયોજન પૂછ્યું

ત્યારે સ્વતંત્રપણે દીક્ષા લેવાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ કર્યો, એ મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૬ જે મુનિરાજને પિતા તરીકે નહિ ઓળખાએલા એવા શય્યંભવ આચાર્યે પોતાની પાસે દીક્ષા લેવાનો આગ્રહ નહિ રાખતાં તે શય્યંભવ આચાર્યની પાસે દીક્ષા લેવાનું કબુલ કર્યું, તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૭ જે મુનિરાજ લઘુવયના અને પિતાની પાસે દીક્ષા લેવાના અભિપ્રાયવાળા છતાં પણ અજાણ્યા એવા શય્યંભવ આચાર્યની સાથે દીક્ષા લેવા ઉપાશ્રયે આવે છે, તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૮ જે મુનિરાજ લઘુવયમાં પણ અજાણ્યા એવા શય્યંભવ આચાર્યની સાથે ઉપાશ્રયે આવી પિતાની શોધ ભૂલી જઈ માત્ર શ્રમણપણાને જ વધાવી લે છે, તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૧૯ જે મુનિરાજની લઘુવયે દીક્ષા થયા પછી લઘુવય છતાં પણ આ આ મુનિરાજનું આયુષ્ય કેટલું છે? એવું તપાસવાની શય્યંભવ આચાર્યને વૃત્તિ થઈ, તે મુનિરાજ મનક્ કેમ કહેવાય ?

૨૦ જે મુનિરાજને માટે છેલ્લા દશપૂર્વીએ કે છેલ્લા ચૌદપૂર્વીએ કરાતું ઉદ્ધારનું કાર્ય છેલ્લા નહિ એવા શય્યંભવસૂરિજીએ કર્યું, તે મુનિરાજ મનક મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૧ જે મુનિરાજને માટે વિકાલ થતાં પણ સૂત્રનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો, તે મુનિરાજને મનક મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૨ જે મુનિરાજે શય્યંભવસૂરિજીએ ઉદ્ધરેલા દશવૈકાલિક શાસ્ત્રનો છ માસ જેવી મુદતમાં અભ્યાસ સંપૂર્ણ કર્યો, તે મુનિરાજને મનક મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૩ જે મુનિરાજે આઠ વર્ષ જેવી લઘુવય છતાં પણ છ માસમાં સંયમની યથાસ્થિત આરાધના કરી, તે મુનિરાજને મનક મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૪ જે મુનિરાજને છ માસમાં યથાસ્થિત સંયમની આરાધના થવા માટે શ્રીશય્યંભવ આચાર્ય સરખા પુત્રવત્સલ પિતાએ પુત્ર તરીકેની જાહેરાત ન કરી, એ મુનિરાજને મનક્ મનાક કેમ કહેવાય ?

૨૫ જે મુનિરાજની લઘુવયે અને લઘુપર્યાયે આરાધના થએલી હોવાથી શય્યંભવ આચાર્ય સરખા શ્રુતકેવલી મહારાજને પણ આશ્ચર્યની સાથે આનંદના આંસુ આવે, તે મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૬ જે મુનિરાજની અજ્ઞાતગુરુપુત્રપણાની સ્થિતિને જેમના કાળ પછી જાણીને યશોભદ્રસૂરિજી વગેરે સમર્થ આચાર્યાદિકોને પણ વૈયાવચ્ચ વિગેરે કરવાનો લાભ ન મળ્યો તેમાં પશ્ચાત્તાપ થાય, એ મુનિરાજને મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૭ જે મુનિરાજને આચાર્ય મહારાજ શય્યંભવસૂરિજી સરખાએ છ માસ સુધી અભ્યાસ કરાવ્યો, છતાં તે અભ્યાસનું શાસ્ત્ર જે દશવૈકાલિક તે સૂરીશ્વરજી પાસે સતત સેવામાં રહેવાવાળા શ્રી યશોભદ્ર મહારાજ વિગેરેને પણ જાણવામાં ન આવ્યું અને તેનો અભ્યાસ છ માસ સુધી કરાવ્યો અને કર્યો, એ મુનિરાજ મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૮ જે મુનીરાજના છ માસ જેટલા ટુંકે સમયમાં આરાધનાપૂર્વક કાળધર્મ થયા પછી તેને માટે ઉદ્ધરેલા દશવૈકાલિકનું સંહરણ કરવાને માટે શય્યંભવસૂરિનો વિચાર શ્રીયશોભદ્રસૂરિ વિગેરે શ્રમણસંઘે વિનંતિ કરી રોકી દીધો, એ મુનિરાજ મનક્-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૨૯ જે મુનિરાજ દશવૈકાલિકના બહાને પાંચમા આરાના છેડા સુધી પોતની સત્તા સાબિત કરશે, તે મુનિરાજને મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

૩૦ જે મુનિરાજ માત્ર આઠ વર્ષની વયે દીક્ષિત થયેલા અને કેવળ છ માસ જેટલા ટુંક વખત સુધી ચારિત્ર પર્યાયમાં રહેલા છતાં તેમને નામે ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવલી શય્યંભવસૂરિની પ્રસિદ્ધિ થાય અને મનકપિતા તરીકે શ્રીપર્યુષણાકલ્પ વિગેરેમાં સ્થવિરાવલીમાં લખાય, એ મુનિરાજને મનક-મનાક્ કેમ કહેવાય ?

માર્મિક સચોટ વ્યાખ્યાઓ

- અજ્ઞાન = વિરતિને ઉપાદેય ન માનવી.
- અણુવ્રત = ભાગતા ચોરની લંગોટી.
- આચાર = વિચારનો બાપ. શાસનનું મૂળ.
- વિષયો = મોક્ષમાર્ગની આડ.
- કર્ત્તવ્ય = અવગુણ ઉપર દ્વેષ.

—શ્રી સ્થાનાંગસૂત્ર વ્યાખ્યાનો ભા. ૧ માંથી

પર્વાધિરાજ
શ્રી પર્યુષણપર્વનું રહસ્ય

(પૂજ્યપાદ આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ પ્રસંગે પ્રસંગે તે તે પર્વો અને પ્રસંગોનું મહત્ત્વ "સિદ્ધચક્ર" માસિકમાં સ્વતંત્ર લેખ નિબંધરૂપે જણાવેલ છે, કેટલાક સુજ્ઞ વાચકોની સૂચનાથી તેવા લેખોમાંથી ચૂંટીને આપવાનું વિચાર્યું છે, તે મુજબ વિ૦ સં૦ ૧૯૯૧ શ્રાવણ વદ ०))ના "સિદ્ધચક્ર" (વર્ષ ૩, અંક ૨૨)માંથી આ લેખ વ્યવસ્થિત કરી રજુ કર્યો છે. સં૦)

જૈનેતરોમાં પણ પ્રસિદ્ધ
પર્યુષણાપર્વનું વિશિષ્ટ કર્ત્તવ્ય

જૈનજનતામાં મોટામાં મોટું ગણાતું પર્વ પર્યુષણપર્વ છે, અને તે પર્વ જૈનોમાં ગામેગામ અને શહેરેશહેર એવી મહત્તા અને આડંબરની સ્થિતિથી ઉજવાય છે કે ઈતર જનો જૈનોના બીજા જ્ઞાનપંચમી, ઓળીજી વિગેરે તહેવારોને જૈનજનતાના તહેવારો તરીકે ઓળખતા નથી, પણ જૈનેતરોમાં આબાલગોપાલ સુધીના લોકો જૈનોના પર્યુષણને સારી રીતે ઓળખે છે, અને તેથી પર્યુષણ આવવાના હોય ત્યારે શ્રાવકોના પજુષણ આવવાની તૈયારી થઇ એમ બોલે છે, અને પર્યુષણ આવે ત્યારે શ્રાવકના પર્યુષણ આવ્યાં એમ કહે છે, અર્થાત્ સમગ્ર લોકોમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો એવો કોઈપણ જો જૈનોનો તહેવાર હોય તો તે માત્ર પર્યુષણનો જ તહેવાર છે.

આવી રીતે લોક અને લોકોત્તર બંનેમાં પ્રસિદ્ધિને મેળવેલો પર્યુષણાનો તહેવાર છતાં તેની આરાધનાને માટે યથાયોગ્ય રીતે શ્રી ચતુર્વિધ સંઘે તૈયાર થવું જોઈએ, અને પ્રતિવર્ષ જેમ જેમ એવી ઉંચી ઉંચી રીતિએ પર્યુષણાનો તહેવાર ઉજવાશે તો થએલી પ્રસિદ્ધિમાં કાંઈપણ વધારો થશે અને તે ટકશે. જો શ્રીસંઘ આરાધના કરે છે તેમાં જણાતી ત્રુટિઓને દૂર કરશે નહિ, તો તે પર્વનો લૌકિક અને લોકોત્તર બંનેમાં પ્રસરેલો મહિમા દિનપ્રતિદિન હાનિ પામશે અને તેથી શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ તે પર્વની ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાનો મેળવવામાં ચૂકશે અને અન્ય લોકોમાં પણ જે લોકો તેની અનુમોદના કરીને ભવાંતરે ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે બોધિબીજનું સ્થાપન જે કરતા હશે તે સર્વ ચૂકશે,

તેથી કોઇપણ પ્રકારે પર્યુષણની મહત્તાને સાચવનારી અને વધારનારી એવી આરાધનામાં પ્રતિવર્ષ વૃદ્ધિ થવી જ જોઈએ.

જૈનશાસનમાં પર્યુષણા એજ દીવાળી છે.

આ પર્યુષણાપર્વ એજ સામાન્ય રીતે જૈનશાસનની દીવાળીનો દિવસ છે.

જગતમાં જેમ દીવાળીને અંગે તે આવે તે પૂર્વે ગયા વર્ષના બધાં ખાતાં ચોકખાં કરવાં પડે છે, અને નવાં ખાતાં જ લખાય છે, તેવી રીતે જૈનશાસન કે જે મોક્ષના પાયા ઉપર જ રચાએલું છે, અને કષાયના હ્રાસરૂપી સ્વરૂપને ધારણ કરનારૂં છે, તે જૈનશાસનમાં ચાહે તો સાધુસાધ્વી હોય કે ચાહે તો શ્રાવકશ્રાવિકા હોય પણ તે સર્વ મહાનુભવોએ આ પર્યુષણના વખતે આખા વર્ષમાં બનેલા કષાયોનો હિસાબ આ પર્યુષણના અંત દિવસે ચોખ્ખો કરવાનો છે.

ચાહે તો ગયા વર્ષના પર્યુષણ પછીની રાતે કે ચાહે તો પર્યુષણના પ્રતિક્રમણની પહેલાં કે તે બંનેની વચમાં કોઇપણ પ્રકારે કષાયોદય થયો હોય તો તે સર્વનું ક્ષમાપન આ પર્યુષણને દહાડે જરૂર થવું જ જોઈએ. જગતમાં જેમ ચાહે તો કાર્તિક મહિને નવું

ખાતું પડયું હોય, ચાહે તો ભાદરવા–આસોમાં નવું ખાતું પડયું હોય કે કાર્તિક અને આસોની વચ્ચે કોઇપણ વખતે ખાતું પડયું હોય, પણ તે બધાં ખાતાં દીવાળીએ ચોકખાં કરી નવા વર્ષની નવી વહીમાં નવારૂપે જ લખાય છે, તેવી રીતે અહીં જૈનશાસનમાં પણ એક પર્યુષણથી બીજા પર્યુષણની વચ્ચે થએલો કષાયોદય પર્યુષણાને દિવસે વોસરાવી દેવો અને બીજાને વોસરાવવાની સગવડતા કરી આપવી.

ખમાવવાની માફક શમવાની જરૂર છે.

વાચકોએ ધ્યાનમાં રાખવું કે જૈનશાસનની અંદર એકલું ખમાવવું એજ તત્વ તરીકે માનેલું નથી, પણ ખમાવવાની સાથે ખમવું એ પણ તત્વ તરીકે જ મનાએલું છે, અર્થાત્ બીજા મનુષ્યને વર્ષની અંદર થએલા આપણા અપરાધો ખમવાને જેટલી લાગણીથી કહેવું તેટલી જ બલ્કે તેથી વધારે લાગણીથી જે જીવોએ આપણો અપરાધ કર્યો હોય તે જીવોને ક્ષમા આપી, તે અપરાધનું કાર્ય બન્યું છે, છતાં પણ બન્યું જ નથી એવી સ્થિતિમાં આપણા આત્માને લાવવો જોઇએ.

યાદ રાખવું કે ક્ષમાપનાનો પહેલો પાયો પોતાના આત્માને ખમવાનો છે. જે મનુષ્ય અન્ય જીવોના અપરાધોને માફ કરવાને તૈયાર નથી, તે મનુષ્યને પોતે કરેલા અપરાધોની અન્ય જીવો પાસેથી માફી માગવાનો મુદ્દલ હક નથી.

આ પરમ પુનિત પર્યુષણા પર્વનો લોકોત્તરમાં જે મહિમા પ્રસરેલો છે, તેની વાસ્તવિક જડ આ ક્ષમાપના જ છે, અને તેથી શ્રી ચતુર્વિધ સંઘે આ પર્યુષણા પર્વની મહત્તા જાળવવા ખમવા અને ખમવામાં એક સરખા રસવાળા થવું જ જોઈએ, અને તે દિવસે કોઈ પણ પ્રકારનો વૈર–વિરોધ વાસી રહેવો જોઈએ નહિ.

વૈરવિરોધને વાસી રાખનાર સડેલા પાન જેવો

શાસ્ત્રની મર્યાદા પ્રમાણે તો જે કોઈ સાધુ પર્યુષણા પહેલાંના વૈરવિરોધને જો પર્યુષણ પછી કોઇપણ વખતે બોલે તો શાસ્ત્રકાર

સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં જણાવે છે કે શાસનની કોઇ પણ વ્યક્તિએ તે વિરોધની વાતને બોલનાર વ્યક્તિને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દેવું કે-

હે આર્ય! આ તમારું વાસી વૈરવિરોધનું વક્તવ્ય કોઈ પણ પ્રકારે યોગ્ય નથી. અર્થાત્ આવી રીતે વાસી વૈરવિરોધને અંગે બોલનારા તમે નાલાયક ઠરો છો.

એવું કહેવા છતાં પણ જો તે પોતાની નાલાયકી બંધ કરે નહિ, તો શાસ્ત્રકાર સાફ અક્ષરોમાં જણાવે છે કે જેમ પાનના કરંડીઆમાંથી જે જે પાન સડેલું માલમ પડે તેને તેને તંબોળી બહાર કાઢી જ નાખે છે. તેવી જ રીતે આ વાસી કષાયની બાબતને બોલનારો જૈનશાસનરૂપી પાનના કરંડિયામાં સડેલા પાન જેવો છે, માટે તેને શાસનથી દૂર કરી દેવો.

જૈનશાસનના જગતમાં ન્યાય કે કયામતનો દિવસ કયો?

આ વસ્તુ સમજનાર મનુષ્યો સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે મુસલમાન અને ક્રિશ્ચિયન લોકોને કયામત અને ન્યાયનો દિવસ આખી દુનિયાના જીવો મરીને ઘોર કે કબરમાં ગયા પછી કોઇ કાળાંતરે આવશે, પણ જૈનશાસનના ન્યાયનો દિવસ તો દરેક વર્ષે આવી રીતે પર્યુષણને માટે નિયત થએલો છે.

ક્ષમાપના સ્નેહીઓને કે વિરોધીઓને?

આ વસ્તુને સમજનારા છતાં પણ કેટલાક તે વસ્તુને ઓળખાવનારા શબ્દોનો દુરૂપયોગ કરે છે, જેમ કોઇ મૂર્ખ છોકરાએ પોતાના પંડિતપિતા પાસે સાંભળ્યું કે मातृवत परदारेषु અર્થાત્ જગતની સર્વસ્ત્રીઓ તરફ પોતાની માતાની માફક વર્તન રાખવું જોઈએ.

આ વાકય કહેવાનો ભાવાર્થ એ હતો કે જેમ પુત્રને માતા તરફ કોઈ પણ પ્રસંગે કોઇ પણ કાળમાં, કોઈ પણ પ્રકારે વિકાર બુદ્ધિ થાય નહિ, તેવી રીતે જગતની કોઈ પણ સ્ત્રીને કોઈ પણ પ્રસંગમાં કોઈ પણ અવસ્થાએ વિકૃત અવસ્થાવાળી દેખીને કોઈ પણ

પ્રકારે વિકારવાળા થવું નહિ. આવા અર્થવાળા વાક્યને તે મૂર્ખ છોકરાએ સાંભળ્યું અને તે વાક્યનો યોગ્ય ભાવાર્થ ન લેતાં ઉલટો ભાવાર્થ લીધો, અને અન્ય સ્ત્રીઓના ખોળામાં પડી તેની છાતીએ હાથ લગાડવા માંડ્યો અને લોકોના ઠપકા અને માર ખાવાના પ્રસંગે પિતાનું વાક્ય मातृवत् परदारेषु એવું જે શીખવાડાએલું હતું તે કહેવા લાગ્યો, અને જણાવ્યું કે મારી માના ખોળામાં પડીને હું સ્તનને ગ્રહણ કરું છું.

આવી રીતની સાચા વાક્યના દુરૂપયોગની સ્થિતિ વર્તમાન શ્રીસંઘમાં પણ ઘણી પ્રવર્તી ગઈ છે.

ક્ષમાપનાના પત્રો લખવાની પદ્ધતિ ને તેનું કારણ

શ્રીસંઘે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કે જે બાર મહિનાના દોષોનું પડિકમણું છે, તે કરતાં ચતુર્વિધ સંઘને પ્રત્યેક ખામણાને વખતે ખમાવ્યા, તથા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શિષ્ય, સાધર્મિક, કુલ અને ગણ એ સર્વને તથા શ્રમણસંઘને હાથ જોડીને વળી જગતના સર્વ જીવોને પોતાના આત્મામાં ધર્મની ભાવનાની હયાતી છે, એમ જણાવવાપૂર્વક आयरिय उवज्झाए એ સૂત્ર કહીને ખમાવ્યા. છતાં જેઓ ક્ષેત્રાંતરે હોઈને તેઓની સાથે સાક્ષાત્ ક્ષમાપના તે પ્રતિક્રમણમાં તેમની હાજરી ન હોવાથી બની નહિ, તેઓને ક્ષમાની આપ–લે માલમ પડે નહિ, માટે તે માલમ પડવા ક્ષમાપનાત્રિકાઓ લખવાનું થાય તે અઘટિત ન હોય, છતાં તે પત્રો લખવાની હાલની રીતિ તો ઘણી જ અઘટિત છે.

કેમકે જેઓની સાથે બારે મહિનામાં એક પણ વખત બેસવું કે બોલવું પણ થયું નથી, તેવાઓની ઉપર ખમતખામણાને નામે પત્રો *લખાય છે, અને તેનો ખરો અર્થ ખમાતખામણામાં નહિ પણ માત્ર* પ્રીતિ કે જે મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે ઘણી જ ઓછી અનુકૂળ થાય તેની વૃદ્ધિને માટે જ તે પત્રોનો ઉપયોગ થાય છે.

વળી જેની સાથે કાંઈ પણ બોલવું થયું છે અને તેથી તે સામા

ઘણી કે આપણને ખોટું લાગ્યું છે અથવા દ્વેષ થયો છે, એવી આસામીઓ ખોળીને હજાર મનુષ્યોમાંથી એક પણ મનુષ્ય પત્ર લખતો હોય એમ જણાતું નથી.

ક્ષમાપનાના લખાયેલ પત્રોનો પણ દુરૂપયોગ

વળી કેવળ ખમવા–ખમાવવાની બુદ્ધિના ઈરાદાથી જ જે પત્રવ્યવહાર કરવામાં આવે છે, તે પત્રવ્યવહાર પણ ઘણા જીવોને ખમવવાનું કાર્ય તો દૂર રહ્યું, પણ તેજ પત્રનું લખવું જો ઉત્તર ન આવે તો વૈરવિરોધની અગ્નિને સળગાવનારું થાય છે. તે સળગાવનાર મનુષ્યની એટલી પણ બુદ્ધિ નથી પહોંચતી કે જો તેં તારી ખમાવવાની પવિત્ર બુદ્ધિથી પત્ર લખ્યો છે, તો પછી તે સામો મનુષ્ય પત્ર લખીને તારા અપરાધની ક્ષમા કરે અગર પત્ર લખ્યા વગર ક્ષમા કરે અથવા તો અણસમજને લીધે કષાયની શાંતિ ન કરી ક્ષમાપના ન કરે, તો પણ તું પોતે તો ક્ષમાપનાની ક્રિયાનો આરાધકજ છે, અને એટલા માટે તેવા મનુષ્યોએ जो उवसमइ तस्स अत्थि आराहणा એ વાક્ય બરોબર ધ્યાનમાં રાખી પોતે ખમાવનારો હોવાથી આરાધક જ છે, તે લક્ષ્યમાં લેવું જોઈએ.

જો એવી રીતે પોતાની આરાધના માટે પોતાને શાંત થવાની જરૂર છે, તો પછી પોતે આપોઆપ શાંત થવું અને જેની સાથે કાંઈ પણ વિરોધ થયો હોય તેની ઉપર કરેલી ક્ષમાપનાનો કાગળ લખ્યો, પછી તેનો પત્ર ન આવે તો પણ પોતે તો સર્વથા આગમને અનુસારે આરાધક જ છે.

પત્રવ્યવહારની પ્રથાએ કરેલી ઉપાધિ

વળી આ પર્યુષણપર્વના ખમતખામણાના પત્રોનો સાધુઓને ત્યાં ઢગ થાય તે તેમની નિરૂપાધિપણાની સ્થિતિ સમજનારાઓએ સમજવું જોઇએ કે તે વ્યાજબી થતું નથી, અને જો હકીકત બરોબર સમજવામાં આવશે તો લેખક પોતે પત્ર લખીને પોતે ખમાવવાની ફરજ અદા કરી છે, એમ માનીને આનંદ પામશે. એવા આનંદના કાર્યમાં મુનિમહારાજાઓ તરફથી પત્ર કદાચ ન પણ આવે

અને બહુલતાએ લખવો પણ તેઓને ઉચિત નથી, તેમ છતાં જેઓ પત્રના ઉત્તર ન આવવા માત્રથી પોતાને ખોટું લાગવાનું જણાવી; સંવચ્છરીના કાગળના ખમાવવાના પ્રત્યુત્તરની ઇચ્છા કે જાહેરાત કરવી, તે કોઇ પણ શ્રદ્ધાસંપન્નને ઉચિત નથી.

પરમાર્હત મહારાજા ઉદયનના ખામણાં

ધ્યાન રાખવું કે આ પર્યુષણના સાચા ખમતખામણાને અંગે જ સિંધુ–સૌવીરના માલીક ઉદાયન મહારાજે ચંડપ્રદ્યોતન મહારાજાને યુદ્ધ કરીને જીતી લીધેલો આખો માળવા પ્રાંત પાછો આપ્યો હતો અને ગુન્હેગારીને અંગે કપાળે કરેલું ચિહ્ન દબાવવા રત્ન, મણિ, સુવર્ણનો પટ્ટ બંધાવ્યો હતો. આવી રીતની ખમતખામણાની સાચી સ્થિતિ સમજીને પર્યુષણપર્વનો મહિમા વધારવા તથા પોતાની થતી આરાધનાનો માર્ગ સાફ કરવા સાચી રીતે ખમવા અને ખમાવવાના રસ્તા લેવા જોઇએ.

માર્મિક વાત

* આશ્રવ–બંધના સર્વથા હેયપણાનો અને સંવર–નિર્જરાના ઉપાદેયપણાનો ખ્યાલ ખસ્યો પછી વ્યવહારથી રત્નત્રયીની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના છતાં વીતરાગ પ્રભુના શાસનથી દૂર રહેવાનું થાય છે.

—" તપ અને ઉદ્યાપન "માંથી

धर्म प्राप्ति की दुर्लभता

(વિ. સં. ૧૯૯૦ અષાડ વદ ૯ મહેસાણામાં પૂ. આગમ-તત્ત્વજ્ઞાની બહુશ્રુતગીતાર્થ ભગવંત ધ્યાનસ્થ સ્વ પૂ. આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ અજીમગંજના બાબૂલોકો વંદનાર્થે આવેલા, તેમના માટે ખાસ હિંદી ભાષામાં આપેલ પ્રવચન **પૂ. આ. શ્રી હેમસાગરસૂરીશ્વરજી** મ.શ્રીએ, પોતાના સંગ્રહમાંથી મોકલેલ, તેને યોગ્ય સુધારા સાથે અહીં અક્ષરશઃ પ્રકાશિત કર્યું છે. સં.)

जन्म–कर्मकी अनादि परंपरा

धम्मरयणस्स जुग्गो०

शास्त्रकार महाराज श्रीमान् शांतिसूरीश्वरजी महाराज भव्यजीवों के उपकारके लिये धर्मरत्न प्रकरण नामके ग्रंथ में फरमाते हैं कि :—

इस संसारमें कई जीव अनादि कालसे भटक रहे है, अनादि विना सबब कोइ चीज नहिं है. दृष्टांत कल देख गये. अंकुर और बीजका परस्पर कार्य कारण भाव है. विना बीज़ अंकुर नहीं होता है, उत्पत्तिशक्ति अनादि न होवे तो विना बीज अंकुर मान लिया जाय, किंतु दोनों की परंपरा अनादि से है यह मानता जरुरी है.

इसी तरहसे, जन्म मरण-और कर्मका संबंध अनादिकालसे है. जन्म भी विना कर्म कभी नहीं होता है. कर्म जन्म से बनता है इस, कारण से जन्म देखने से कर्मकी कल्पना करनी पडती हे. कर्मकी पेस्तर जन्म इस तरह कार्य कारणसे जन्म–कर्मकी परंपरा अनादि माननी पडती है.

मानसिक, वाचिक, कायिक कोई भी प्रवृत्ति - सुंदर या असुंदर चलती है, तभी कर्म बंधाता हे, इस कारणसे मोक्षके टाइम पर अजोगी गुणठाणा मानना पडता है. क्योंकि अयोगीगुणठाणा योग विनाका है वहां करमका बंध नहीं है, वहां मोक्ष माननेकी अडचण नहीं आती है.

योग प्रवृत्ति से कर्मबंध

शुभ या अशुभ मानसिक आदि प्रवृत्ति हो तो पुण्य पापका बंध होता है. इसी वास्ते भगवतीजी सूत्रमें प्रश्न किया कि सयोगीकेवली मोक्ष पाते हैं के नहीं? सयोगी-मानसिक आदि प्रवृत्तिवाला वह सिद्धी गति पावे या नींह? तो प्रभुने जवाब दिया कि कभी भी किसी कालमें भी सयोगी केवली मोक्ष पाया नही, पाता नहिं ओर पावेगा भी नही. क्योंकि सयोगी पनेमां कर्मबन्ध है. और कर्मबन्धकी दशामें कोई जीव सिद्धिगतिमें जा सकता नही हैं.

अब दूसरी बात सम्यक्त्वो जीवका मोक्ष होता है अर्थात् सम्यग्दृष्टि जीव मोक्ष जरुर पायेंगे ए नियम है. तो फिर ए नियम कैसे किया कि-सब ही सम्यग्दृष्टि अर्धपुद्गल परावर्त जितने कालसे भीतर मोक्ष पायेंगे और दूसरी तर्क सयोगीकेवली जो केवलज्ञान पाये है वे कैसे मोक्ष न जायेंगे? यह प्रश्न ठीक है, समजनेलायक हैं.

समकित दृष्टि का जो मोक्ष कहा है, वह भविष्यमें दूसरी अवस्थामें मोक्ष पायगा, समकित दृष्टि हुआ बाद सर्वविरति लेगा, क्षवकश्रेणि चढेगी और अवस्थांतर के बाद मोक्ष जरुर जायगा-इस हिसाबसे सयोगी केवली की अवस्थामें वे कभी भी सिद्धि गति नही पावेंगे. अलबत सयोगी केवली मोक्ष पाते हैं, मगर अयोगी केवली अवस्था पाये पाद सिद्धिगति पाते है.

जब तक योंग है तब तक कर्मका बंध है, जबतक कर्मका बंध है तब तक मोक्ष कभी नहिं मिल सकता है. मानसिक, वाचिक, और कायिकी प्रवृत्ति कर्मबन्ध कराये वगर रहेती नहिं है, सयोगी केवलीकी आखिर दशा तक कोइ कोइ प्रवृत्ति रहेगी ही तो भाव चढेगा केसे? पहलेसे दूसरे, दूसरे से तीसरे सब जगह पर चढना होवे तो निर्जरा होती है, जिस समय आप भावकी वृद्धि मानोगे उसी समय बंध मानना पडेगा.

बंध-निर्जरा का समय

हरेक समय जीवको कर्मका बंध और निर्जरा दोनों एक साथ मानी जाती हैं. कोइभी जीवको प्रतिसमय निर्जरा ओर बंध दोनों ही हो रहा है, पूर्व कालका कर्म भोगता है. भोगते के समय निर्जरा जरूर होती हैं. कर्मका भोक्ता हरे समय होता हे. अपन मनुष्यका आयुष्य, देवता देवगतिका आयुष्य हरे समय भोगता है. उस वखत जरूर निर्जरा करता है बंधन. संस्थान-संहनन वर्णादिक सब कर्मकुं भोगते है. इतनी निर्जरा जरूर करते हैं.

सूक्ष्म एकेन्द्रियकुं लेंगे तो वो भी हरे समय निर्जरा करता है. करम भोगने के समय निर्जरा करता है. अब निर्जरा मान ली. बंध भी साथमें मान लेना पडेगा.

जब तक ए जीव चलायमान होता है, कुछ भी क्रिया करता हे, आंखकी पांपणकुं चलाता है, उतनी क्रिया करनेवाला भी ८-७-६-१ कर्मका बंध करता हे. लेकिन वह जीव कभी अबंधक नही मनाता हे. पेस्तर का कर्म उदयमें आता हे उसकी निर्जरा होती है. बंध भी हर समय होता है, बंध और निर्जरा एक समय हर गुणस्थानक पर मानना पडता है, तो गिरेगा या चडेगा. बंध ओर निर्जरा दोनों साथ रहेगा तो गिरेगा कि चडेगा ?

बंध निर्जरा का व्याव० दर्शन

कोठारमें धान भरा हुआ है मणो बंध निकालता है-शेर भर डालता हे-जरुर वह कोठार खाली हो जायगा, एक आदमी शेर भर निकालता हे-मण डालता है, शेर डालता हे शेर निकालता हे-शेर निकालता हे ओर कुछ भी डालता नहीं हे, तों मण काढनेवाला यदि कुछ भी नहीं डालता है तो जलदी खाली हो जायगा, इसी तरहसे ए कोठारमे करमका डालना ओर निकालना होता हे.

महापुरुष चारित्रवान धर्म शुक्ल ध्यान में मशगुल हैं वे अप्रमत्त दशामें श्रेणि प्रारंभ करते हैं वहां मणो बंध निकालते है, किंतु डालता है थोडा और अविरति मिथ्यादर्शनवाला है, जीसकुं सच्ची श्रद्धा भी नहीं है. पापकुं पाप माननेके लिये जो तैयार नही है. पाप काटने की बात तो दूर रही, मगर पापकुं पाप माननेके लिये तैयार नही है. वह थोडा निकालना है डालता है ज्यादह. याने निर्जरा कम और बंध अधिक करता है.

मोक्ष मार्ग के माइल स्टोन

सडक पर माइलका पत्थर लगाया हे कि अमुक शहर अमूक माइल दूर है, अमदावादसे म्हेसाणा ४३ माइल, आगे चलो ऐसा माइलका पत्थर लगाया है, जिससें राहदारीकुं बडा संतोष होता है विना माइलस्टोनके मार्ग काटना बडा मुश्केल हे. आश्वासन होता है कि इतना आये, इतना रहा, इस आश्वासनसे पाँव जोरदार रहेता है.

इसी तरह महापुरुषोंने मोक्षकी सडक बनाइ है उसमें मोक्षके लिये चार माइल स्टोन बनाये. पत्थर पर ध्यान न देवे कि कितना आया कितना रहा! यह तलाश न कीया जाय तो? चलनेवाला जल्दी थक जाता है। देखनेवाला देख ले कि इतना आया इतना बाकी रहा. तो चलनेमें तेजी आती है

शास्त्रकारोंने मोक्षकी सडकपर पत्थर लगाये, जहां सम्यक्त्व आया वहां ७० कोडाकोडि सागरोपमकी मोहकी स्थितिमेंसे ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीयकी ३० कोडाकोडि सागरोपमकी स्थितिमेंसे, उडाकर एक कोडाकोडिकी भी अंदर स्थिति बना दी. मेसाणासे अमदावाद एक सरखी है आप मेसाणा डीसासे, पाटणसे, मारवाडसे या दिल्हीसे चारों तर्फसे आये किन्तु अब मेसाणासे अमदावाद ४३ मील रहा. इधर देखो अब मोक्षनगर एक कोडाकोड स्थिति बाकी हे. अब ए पत्थर कौनसा? यह सोचनेका है? आगे वढो जहां दूसरा पत्थर आया श्रावकपणेका, वहांपर शास्त्रकारोंने कह दिया कि तुम नव पल्योपमकी स्थिति कम करके आये हो.

तीसरा पत्थर साधुपणा - चारित्ररूप अब संख्याता सागरोपम कम हुआ, संख्याता सागरोपम कम हुए विना कभी साधुपणा नहीं आता हैं. दोंसे नव पल्योपम तक श्रावकपणा ठेरता है.

नव पल्योपममें बडासे बडा श्रावक कममें कम साधुपणा संख्याता सागरोपम के बाद होता है. एक ही सानरोपमका पल्योपम किया जाय तो दश कोडाकोड. होता है.

क्रोडकुं क्रोडसे गुणो फेर दश पल्योपम से गुणो ऐसे संख्याता सागरोपम जब तुट जाय तब साधुपणा मिलता हे, द्रव्यसें ओर भावसें १. अभव्य जीव द्रव्य चारित्र लेवे तब ६९ कोटाकोटि तोडता हे मोहनीयकर्मकी इतनी स्थिति काटता हे.

द्रव्य चारित्र याने ?

यहाँ यह सवाल हो सकता है कि—द्रव्यसें स्थिति तोडता हे हो साधुपणा क्यों मानता हे ?

अज्ञानी लडके के हाथमे कोहीनूर आया तो भाग्यशाली कहेंगे. इसी तरहसे इधर धरमकी करणी द्रव्यसे प्राप्त हुइ वह नशीबदार जरुर है. द्रव्य-चारित्रयदि न मानें तो नवग्रैवेयक तक अभव्य जाता है, वह कैसे? पौद्गलिक सुखकी अपेक्षासे भी जो चारित्र पाल रहा है उस चारित्रकुं द्रव्य चारित्र कहना पडेगा. आत्मा करमसें भारी हे उसकुं हलुकर्मी बनाना हे. जो आत्मा हलुकर्मी नहीं होगा तो फिर मोक्ष कैसे पायगा, कर्मक्षयका ख्याल द्रव्य-चारित्रवालेकुं नहीं होता हे.

द्रव्यचारित्र जो कहा है उसके भी प्रभावसे नव ग्रैवेयक तक जायगा द्रव्यचारित्रवाले की नरक तिर्यंच गति नही होती है - मोक्ष तो उसकुं नहिं चाहिए, द्रव्य चारित्रवालेकुं मोक्षका विचार नहीं है. दुःखकुं दूर करनेके लिये चाहता है वह उसकुं मिल जाता है - पौद्गलिक सुख उसकुं मिल जाता है.

अभव्य या मिथ्यादृष्टि देशविरति या सर्वविरति पाता हे वह दुःख दूर करनेसे भाग्यवान होता है नकलीपणा असलीपणे के पीछे हे, नकल असलके पीछे, मिथ्यादृष्टि अभव्योंका चारित्र द्रव्य कहेंगे वह नकली चारित्र मानेंगे, तो असली चारित्र जरुर मानना पडता है. जहां पर देशविरति चारित्र श्रावकपणा हुआ, एक पल्योपममेंसे नव पल्योपम हठान पडता है, साधुपणा में संख्याता सागरोपम हठाना पडता है यह बातसो शोचने जैसी है.

श्रावक और साधुपणामें कितना फरक पडता हे, उपशम श्रेणिमें चढ जाय, ११वें गुणठाणे चढ जाय उसकुं वीतराग कहते हैं. चारित्रवाला होगा तो नवग्रैवेयक तक जाता हे. केवलज्ञान पात हे.

भाव चारित्र याने ?

इसमें भावचारित्र किसकुं कहता है. त्यागकी चोट लगी या त्यागकी रमणता है, उसीका नाम भावचारित्र.

गृहस्थपन अच्छा है साधुपतेसे क्या मतलब है ? ऐसे विचारवालोको ते. सम्यक्त्व भी आना मुश्केल है. अपनी अशक्तिके कारणसे मैं लोक नहीं हुं तब उसका नाम क्या हुवा ? भावचारित्र ? जो खरी दीक्षा है यह मेरा असली विश्रामस्थान हे- सच्चा त्याग ख्यालमें है, छोड देना ए सच्चा त्याग कहा जाता है, संसारके आरंभ समारंभ और अविरति अवश्य छोडने लायक है, मैं नही छोडता हुं वह बूरा है इसका नाम तो भावचारित्र हे, इससें अविरतिको छोड़नेमें ही उत्तमता है, ख्यालपर होने पर भी भाव-चारित्र दो घडी से ज्यादा नहीं होता है, अप्रमत्त में दो घडी से ज्यादा होवे तो केवलज्ञान होता है, साधुपणाकी ए बात है.

मूल बात पर अब आते है, साधुपनेमें. और वीतरागपणेमां जितना अंतर हैं इतना अंतर श्रावकपनेमें और साधुपनेमें है शास्त्रमें भी इसके वास्ते कहा है कि देशविरति बाद चारित्र पानेमें संख्याता सागरोपम का अंतर होता है. वैसे वीतरागपनेमें भी उपशम श्रेणि और क्षपक श्रेणिमें भी इतना अंतर माना है.

मोक्षमार्गकी आवश्यक बातें

असली बात सोच लें. मोक्षकी सडक महात्माओंने बतलाई है, प्रथम सम्यक्त्व ओर आगे नव पल्योपम देशविरति, उससें आगे चलो तो सर्व-विरति वीतराग दशा ओर उपशम श्रेणि क्षपक श्रेणिका क्रमशः पत्थर है घांचीका बेल पूरा दिन चले तो भी उसकुं मालुम नहीं हैं कितना आया और कितना रहा! चलना सीखा है, बस चलना इसी तरहसे मोक्ष शब्द सुनके चलना पकडा है. अब मोक्ष कितना दूर है मालुम नहीं हैं मोक्षके लिये प्रयत्न करता है मगर मोक्ष कितना शेष रहा ए मालुम नहीं है. पहेला पत्थर आया है या एक पत्थर शेष रहा है? अब मोक्ष कितना दूर रह गया? आदि. पहले पत्थरसे मालुम हो जाय. तीसरे पत्थरसे संख्याता सागरोपम निकल गया, वीतराग पत्थरमें घाती करम सब खतम हुआ.

बात सच्ची! पत्थर ख्यालमें आवे जब बात अच्छी, हमारे लिये किस कामकी? सब शास्त्रकारोनें लिख दिया है. किंतु हमें कुछ दिमागमें उतरे तब न? तो वहां यह समझना चाहिए कि-जिस रास्तेमें मुसाफरी करनी पडती हें उसकी लिपि जरुर जाननी चाहिये. ए मोक्षकी सडक पर चलते हैं, तो मोक्ष जानने वालोंने जो लिपि लिखी है उसकुं जरुर जानना चाहिये.

पापकुं पाप पिछाणे यह तो है प्रथम-पत्थर! शब्द तो बडा सहेला है पापकुं पाप मंजुर करनेंमें कोइ ना तो नहीं कहेंगा, सारा जगत पापकुं पाप मानता है, लेकिन पापकुं समजे जब पाप माने न?

पागल के हाथमें आई हुई समशेर सबकुं काटेगी, चाहे मित्र हो शत्रु हो! माँ हो बाप हो! दीकरी हो पत्नी हो! वह कुछ नहीं जानता है. अज्ञानीके हाथमें पाप शब्द आया तो सबकुं बुरा कहता है, मगर पापको पहचानता बहुत मुश्केल है. पापकुं जो पहाचानता नही है अगर पाप शब्दकुं पकड लिया तो कहो के पागलके हाथमें शमशेर आई.

पापकी असली पहचान

असली पापोंको पिछाणो तो सही. नवतत्व पढा कितना? असलमें करमका भेद जो नहीं जाणता है तो पाप कौन? पुन्य कौन? वह किस तरह पहचान सकेगा. गेहूंके कांकरेकुं जो पिछाणे नहीं तो गेहूंसें कांकरेकुं अलग कैसे करेगा? इसी तरह कर्म जो नहीं मानता है ओर जानता है तों इसका १५८ जो भेद है उसका लक्ष नहीं देता है तो जाननेंसे क्या? १५८ प्रकृतिमें पुण्य कौन है? पाप कोन हे? मात्र पुण्य पाप बोल देनेसे क्या तत्त्वपाया?

अब आगे चलें! पापके भेदमें मतिज्ञानावरणीय, श्रुतज्ञानावरणीय, और केवलज्ञानावरणीयकुं में हरदम बांध रहा हुं, इससें मैं पाप बांध रहा हुं अवधिज्ञानावरणीय, मन! पर्यवज्ञाना परणीय यह भी ख्यालमें आया जब तक दसमें गुणठाणे गया नहीं, सूक्ष्मसंपराय गुणठाणा तक नहीं गया तबतक तो ज्ञानावरणोय कर्म जरुर बंधाता है. गुमडा हो गया नींदमें भी उसमें पीप होता रहेता है इसी तरहसे संसारी आत्मा मति और श्रुतज्ञान पूर्ण पाया नही है. मोहनोय कर्म भी हर समय बंधाता है हर समय ज्ञानगुणका नाश हो रहा है. दर्शनरूप जो आत्माका स्वरूप है उसका भी नाश होता है.

पाप क्या चीज है?

णाणंतरायदसगं णव बीए णी–असाय मिच्छत्तं।
थावर दसणंरय तिगं, कसायपणवोस तिरियदुगं॥१॥
इग-बि-ति-चउजाइओ कुखगइ उवधाय हुंति पावस्स।
अपसत्थं वण्णचउ अपढमसंघयण–संठाणा॥२॥

पापकी बंयाशी जो प्रकृति वो इन दो गाथामें बतलाई है, अंतराय भी सब पापमें माना हे, केवलज्ञान जहां तक नहीं पाया तब तक, पापमें गिरे हुए हैं, आत्मा की दशाका भान नहीं हुवा हैं, अविरतिकुं पाप

माननेंके लिये तैयार नहीं है, प्रत्याख्यान नहिं करना वह पाप है, पाप करना अच्छा बिलकुल नही हैं एसा मनमें आया नहीं, '**न्हाया इतना पुन्य**' ए अन्यमतके हिसाबसे गिनो तो जैन मतके हिसाबसे '**नहिं न्हाया इतना पाप**' ऐसा नही माना. जिसका पच्चक्खाण न हुआ इसका पाप लग रहा है. बारह जो अविरति है उसमेंसे जितनी अविरतिकुं त्याग नहीं किया उतना पाप है. पांचइंद्रियों का विषय छकाय और मनकी अविरति वो सब पाप है. विरति पुण्य है, विरति संवर है, आनेवाले पापकुं रोकने वाली है इस तरह माना नहीं, अविरतिकुं पापका द्वार मानना है, उस द्वारसे हरदम पाप चला आ रहा है, यह मानना बहुत कठिन है.

अविरति जरुर पापही है, क्रोधादिकुं स्थूल दृष्टिसें पाप मानते हैं, जिस वखत आंख लालचोळ हो जाती है, होठ फफडने लग जाते हैं तो क्रोध भी एक जातका बुखार हे, बुखार जैसा चिन्ह क्रोधमें होता है, गुस्सेके समय क्या होता है? जरा विचारिये सामने आरिसा धरिये - क्या होता हे? नेत्र लाल हो जाते है, नाक भी फूल जाता है गला सूसता है-शरीर गरम होता है, भोजन की अरुचि होती हैं जैसी बुखारकी हालत केसी ही हालत क्रोधकी ओर गुस्सा की. तो ए क्रोधकुं पिछानना चाहिये. जबतक तत्वकुं तत्व तरीके नहीं माने, अतत्वकुं अतत्व न माने तब तक क्रोधादिक भी ऐसा मनमें आता नहीं है.

मिथ्यात्वका सामान्य लक्षण यह है कि – शुद्धदेवकुं शुद्धदेव तरीके न माने, अशुद्ध देवकुं अशुद्ध न माने, तो उसको मिथ्यात्व कहेते हैं,

श्रावकका आठ वरसका लडका अरिहंतको देवके रूपमें और कंचन-कामिनीके त्यागीकों गुरुके रूपमें ओर तीर्थंकरोंकी आज्ञाकों धर्मके रूपमें मानता है दूसरे जो कुदेव है उनको कुदेव मानता है तो उसकुं समकिती कहाता है, बाबाने सिखाया कि यह अपना देव गुरु और धर्म! यहांपर बाबाजीके वाक्यसे चल रहा है प्रतीति नहीं है.

पापकी मार्मिक पहचान ही सम्यक्त्व है

यद्यपि यह भी सम्यक्त्व पानेकी पूर्वभूमिका है लेकिन लडकेकुं हिसाबका ख्याल नही हे. लडके की वात जाने दो! अपन बडेकी बात करें. रोज अरिहंतकी पूजा करते हैं, साधुकुं वांदते हे, हम जैन हैं, इस हिसाबसे देव गुरु और धर्म मानते हैं, अढारह दोषसे रहित देव होते हैं पेस्तर सोचोके अढार दोषकुं दोष तरीके समजो अष्टादश दोषका अभाव होनेंसे अरिहंत माने जाते हैं. "**अण्णाण कोह माण**" इत्यादि. अज्ञान जो ते यह प्रथम दोषहै. ओर दूसरा मद-अहंकार वह भी दोष है, इन दोषों को में आधीन हु यह तुम्हारे ख्यालमें आना चाएिभ ओर जिसको दोष न होवे वो जिनेश्वर देव कहलाते हैं, तीर्थंकर महाराज अढार दोष रहित है मगर ए अढार दोषकुं दोष न माने तो क्या हालत होगी? अढार दोष को गुण मानो तो तुम्हारे हिसाबसे तीर्थंकरकुं भी मूर्ख मानना पडे. प्रेम-क्रीडा-हास्य इन सबकुं आप दुष्ट मानते है क्या! एक माणस अपनी पर प्रेम नहीं रखता है. तो क्या प्रेम चीज नहीं है? गुप चुप बेठ रहें क्या दो घडी हँसना-नहीं हो क्या? ए अपने लिये बेकार. अब सोचिये खुश नहीं होता है, इतना प्रयत्न किया परा खुश नहीं होता है. अब सोचो इनकुं अपन हास्य प्रेम ओर रतिकुं दोष मानते हैं? दोष नहीं मानते हैं मगर अच्छा माना. तो जिनेश्वर भगवंतोंने अच्छेकुं निकाल दिया है. तीर्थंकरोंने गलती की कि अच्छेकुं छोड दीया, उत्तमतो वह जो बुरे को छोडे पर अच्छेकुं न छोडे. अपने हिसाबसे अच्छेकुं जिनेश्वरोने छोड दिया इसके लिये दीलगीरी होनी चाहिये तीर्थंकरका दर्शन करके उसके उपर दीलगीरी आनी चाहिये. पर तीर्थंकरोंने जो छोड दिया है वह शास्त्रदृष्टिसे बरोबर है वे सब दोष है इनकुं छोडी अच्छा किया. हास्यादिककुं दोषके हिसाबमें डालो तो तीर्थंकरका तीर्थंकरपणा है जब हास्यादिक सबकुं दोषरूप पिछाणो तब क्या हुवा? शुद्ध देवकुं शुद्ध देव मानने पर भी दोषकुं दोष मानना पडता है. जो दोषकुं दोष नहीं मानें तो जिनेश्वर भगवंतने कुलके रिवाजके अनुसार यह मानता है इतना ही कहाता है.

गुरु हमकुं माने ? हम गुरुकुं क्यों माने ? याचक दाताकुं माने. दातार याचककुं माने यह क्या ? गुरु याचक मकान, भोजन-पाणी वस्त्र, दवा, पुस्तक वगैरह चीज गुरु अमारी पास मागते है. हम उनकुं देते है वास्ते वे याचक हम दातार, तो दातार याचक की सेवा करे कि याचक दाचक दातार की सेवा करे ? लेकिन दातार जिसको चीज दे रहा है उससे केइ गुना उस चीजके बदलेमें गुरु दे रहा हैं तो दातार कोण ? यह ख्यालमें आल ! मास्तरको पगार देते हो, मकान, कपडा दाक्तर भी मास्टर के लिये लाना पडता है. तो उपगारी मास्तर या अपन ? यह सब किंमतसे लडकेकुं तैयार किया यह ज्यादा है. अपने दे रहा हैं इससे ज्यादा वह दे रहा है, संसारसें तरनेका रास्ता वे बता रहे है - हम जो दे रहे है वो उसके आगे कुछ हिसाबमें नहिं. गुरुकों इस हिसाबमें माने जाते हे - जिन्होंने पांच आश्रवका त्याग किया हे इस हिसाबसे गुरु माने जाते है, जो आश्रव अच्छे है तो गुरु बेवकार हैं. आश्रव तो बुरे ही है तो सोचके बोलो, पांच आश्रवकुं बुरा समजो - बुरा मानो जब गुरुकी किंमत. पांच आश्रवकुं बुरा न मानो तो गुरुकी किंमत नहीं है.

इससे यह नक्की हुआ कि पापकुं पाप माननेंमें पहेला पत्थर कहा है, ८२ भेद मान लो तो पहेला पत्थर आया. देखिये ए प्रथम पाना कितना मुश्केल है ?

इस मुजब मिथ्यात्व, अविरति कषाय योग ए चार कर्मकुं बांधनेका हेतु है. इससें आ संसारके सब जीव कर्मकुं बांध रहा है. तो करम और जन्म परंपरासे चला आता है वास्ते अनादि है.

इस तरहसें जीवकुं अनादि कालसें संसारमें भटकना होता है. मनुष्य जीवन प्राप्त करना बडा मुश्केल है. इसमें भी धर्म जो है वो एक अमूल्य रत्न बरोबरी चीज है ए समजना वडा मुश्केल है.

तो ए धर्मरत्न क्या उमदा चीज हे उसका विशेष वर्णन ग्रन्थकार आगे कैसे समजायेंगे हे विगेरे जो अधिकार वो आगे सुनायेंगे, ए समजकर जो प्राणी धर्म करता हैं वह यह भव परभव कल्याण मांगलिककी मालाकों प्राप्तकर मोक्ष सुखमें विराजित होता है.

देवद्रव्य विचार

પરમપૂજ્ય, આગમતત્ત્વતલસ્પર્શીજ્ઞાતા, શૈલાણાનરેશપ્રતિબોધક, ધ્યાનસ્થ સ્વ૦ આચાર્ય **શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મ૦ શ્રીએ** શાસનના અનેક કાર્યોમાં ગુંથાયેલ હોવા છતાં પોતાની શ્રુત સંપદાનો લાભ વારસામાં ભવ્ય જીવોને મળી રહે, તે શુભ આશયથી સમયે સમયે મળતા અવસરના સદુપયોગ રૂપે નાના-મોટા અનેક ગ્રંથ રત્નોનું નવનિર્માણ કર્યું છે.

જેમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગ્રંથો ઘણા છે, ગુજરાતીમાં પણ અમુક ગ્રંથો છે, પણ હિંદીની રચના ખૂબ જ જૂજ છે.

પૂ૦ આચાર્યદેવશ્રી 'જન્મથી ખેડા પ્રાંતના છતાં વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમના બળે હિંદી ભાષા ઉપર પણ અદ્‌ભુત પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા,' તે હિંદી રચનાઓ પરથી સ્પષ્ટ જાણવા મળે છે.

પ્રસ્તુત કૃતિ પૂ૦ આગમસમ્રાટ્ આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ (પ્રાયઃ વિ૦ સં૦ ૧૯૭૪-૭૫ની દેવદ્રવ્યની ચર્ચા વખતે) : વિ૦ સં૦ ૧૯૭૭ થી ૧૯૮૩ના ગાળામાં ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર બહારના પ્રદેશોના ચાતુર્માસ કે વિહાર કાળમાં બનાવી હોય એમ અનુમાન છે.

ચોક્કસ માહીતી પ્રયત્ન છતાં મળી નથી **રતલામની શેઠ ઋષભદેવજી કેશરીમલજી જૈન પેઢીના** જુના રેકર્ડમાં આ કૃતિ જીર્ણ અવસ્થામાં હતી, પૂ૦ વયોવૃદ્ધ, સ્થિતપ્રજ્ઞ, ધર્મસ્નેહી, ગણીવર્ય **શ્રી ત્રૈલોકયસાગરજી મહારાજને** આ કૃતિ ખૂબ જ ઉપયોગી અને સચોટ લાગવાથી વિ૦ સં૦ ૨૦૨૩માં **ઋ. કે.** પેઢી રતલામ તરફથી પુસ્તિકાકારે પ્રકાશિત પણ કરાવી.

વેજલપુરમાં ૧૫૦ સાધુ-સાધ્વીઓની થએલી સ્મરણીય આગમવાચના (વિ૦ સં૦ ૨૦૨૪ પૌષ સુદ ૫ થી ફાગણ સુદ ૫) દરમ્યાન

પૂ૦ ગણીવર્ય શ્રી ત્રૈલોક્યસાગરજી મ૦ પાસે આ પુસ્તિકા જોઈ અને પૂ૦ આગમો૦શ્રીની ઓજસ્વિની શૈલિમાં લખાએલ દુર્લભ તે હિંદી કૃતિને "આગમજ્યોત"ના જિજ્ઞાસુ વાચકોને ઉપયોગી ધારી વ્યવસ્થિત રૂપે સંપાદન કરી અહીં સાભાર આપવામાં આવે છે. **सं.**)

चैत्यद्रव्य याने देवद्रव्य के विषय में किसी का उज्र नहीं है, क्योंकि जो लोग चैत्यको या चैत्य में विराजमान की हुई भगवान की मूर्ति को मानने वाले हैं, उनको यह मालूम ही है और माना हुआ भी है कि चैत्य और प्रतिमा जैसी वस्तु को हरदम हयाती के लिये और तरक्की के लिये द्रव्य की जरुरत रहती ही है, द्रव्य शब्द का माइना केवल पैसा रुपया ही नहीं है, लेकिन कोई भी चीज मन्दिर की या मूर्ति के सम्बन्ध की हो चाहे पीछे वह चीज उपयोगी हो या बिन उपयोगी हो लेकिन उसको देवद्रव्य या चैत्य द्रव्य कहा जाता है, और उस द्रव्य का किसी भी तरह से नाश करना या अपने उपयोग में लेना साधु या श्रावक कोई भी हो लेकिन उसको डुबाने वाला ही है. ऐसा नहीं समझना कि उपयोगी द्रव्य जो होवे उसका नाश करना यही दोष का कारण हो, किन्तु जो द्रव्य चैत्य में उपयोगी नहीं है, वैसे का नाश होने में दोष कैसे लगे ? क्योंकि जो द्रव्य वहां पर बिन उपयोगी है वह भी देवद्रव्य होने से नाश करने वाले को उपयोगी द्रव्य के जैसा ही दोष करने वाला है, इसलिये श्रीमान हरिभद्र सूरीजी महाराज उपदेशपद में दोनो तरह के द्रव्य का नाश करने वाला साधु होवे तब भी उसको अनन्त संसार रुलने का कहते हैं, देखिये यह पाठ.

"चेइयदव्व–विणासे तद्दव्वविणासणे दुविह भेए ।
साहू उवेक्खमाणो अणंत संसारिओ भणिओ ॥४१५॥

याने जो चैत्य द्रव्य अपनी लापरवाही से नाश पावे वो नया हो या जूना याने उपयोगी या बिन उपयोगी दोनों तरह के चैत्यद्रव्य का नाश करने वाला तो अनन्त संसारी होवे ही, लेकिन उसकी उपेक्षा करने वाला

उपेक्षक याने लापरवाही करने वाला श्रावक भी अनन्त संसारी होता है तथा साधु महात्मा जो कि सर्व सावद्य व्यापार से निवृत्त हुए हैं, वे भी वैसे देवद्रव्य के नाश की उपेक्षा करे तो अनन्त संसारी कहे हैं। इसी गाथा की व्याख्या में टीकाकार महाराज मुनिचन्द्रसूरि भी यही बात स्पष्ट रीति से फर्माते हैं देखिये वह पाठ—

"इह चैत्यद्रव्यं क्षेत्रहिरण्यग्रामधनवास्त्वादिरूपं, तत्तत्समयवशेन चैत्योपयोगितासम्पन्नं, तस्य विनाशे चिन्तानियुक्तैः पुरुषैः सम्यग-प्रतिजागर्यमाणस्य स्वत एव परिभ्रंशे सम्पद्यमाने, तथा तद्द्रव्य-विनाशने चैत्यद्रव्यविलुण्टने परैः क्रियमाणे, कीदृशे इत्याह द्विविधभेदे वक्ष्यमाण-विनाशनीयद्विविधवस्तुविषयत्वेन द्विप्रकारे, साधुः सर्व-सावद्यव्यापारपराङ्मुखोऽपि यतिरुपेक्षमाणो माध्यस्थ्यमवलम्बमानो-ऽनन्तसंसारिकोऽपरिमाणभवभ्रमणो भवति, सर्वज्ञाज्ञोल्लङ्घनात्"

इसका यह भावार्थ है कि "मन्दिर या देव के लिये क्षेत्र, सोना, गांव, बगीचा या मकान आदि चीज उस समय के संयोग से चैत्य उपयोगी मिली. उसका अच्छी तरह से बन्दोबस्त नहीं करने से नाश होवे या चैत्य द्रव्य को दूसरा अस्त व्यस्त कर देवे तो सर्व सावद्य के काम से हटगया हुआ ऐसा साधु भी इन दोनों तरह के नाश में मध्यस्थपना करे तब भी अनन्त संसारको रुलने वाला होता है। क्योंकि साधु ने चारित्र का मूल जो सम्यक्त्व और उसकी जड जो सर्वज्ञ की आज्ञा है, उसका उल्लङ्घन कर दिया, याने आज्ञा से निरपेक्ष हो गया और इसीसे ऐसे नाश करने वाले का सम्यक्त्व नहीं रहता है याने मिथ्यात्व पाया हुआ हैं, धर्म को वह नहीं जानता है या तो नरकादि दुर्गति में उसने पेश्तर आयुष्य बान्ध लिया है, क्योंकि उपर्युक्त ग्रन्थ और उसकी टीका में साफ २ फर्माया है कि—

"चेइय दव्वं साहारणं च जो दुहति मोहिमतीओ। धम्मं व सो ण याणति अहवा बद्धाउओ पुव्विं ॥४१४॥ चैत्यद्रव्यं चैत्यभवनो-

पयोगि धनधन्यादि काष्ठपाषाणादि च तथा साधारणं च द्रव्यं तथा विधव्यसनप्राप्तौ शेषद्रव्यान्तराभावे जिनभवन-जिनबिम्ब-चतुर्विध श्रमणसङ्घ-जिनागमलेखनादिषु धर्मकृत्येषु सीदत्सु सत्सु यदुपष्टम्भकत्वमानीयते, तत्र यो द्रुह्यति विनाशयति, कीदृशः सन्नित्याह, मोहितमतिको लोभातिरेकेण मोहमानीता मोहिता मतिरस्येति समासः धर्म्मं वा जिनप्रणीतं स न जानाति। अनेन च तस्य मिथ्यादृष्टित्वमुक्तम्। अथवा, जानन्नपि किञ्चिद् धर्म्मं बद्धायुष्को नरकादिदुर्गतौ पूर्वं चैत्यद्रव्यादिचिन्ताकालात् प्राग् इति"

याने मूलगाथा में श्री हरिभद्र सूरिजी फर्माते हैं कि—जिसकी बुद्धि मोह के आधीन हो गई है या जो धर्म को नहीं जानता है या पेश्तर (दुर्गति का) आयुष्य बांध चुका है वैसा मनुष्य ही चैत्य द्रव्य या साधारण द्रव्य का नाश करे. टीकाकार महाराज भी यही फर्माते हैं कि चैत्य भवन के लिये उपयोगी धन धान्य विगैरहः हो या काष्ठ पाषाण वगैरः हो उसका या अगर तकलीफ के वक्त दूसरा द्रव्य न होने से जिन भवन जिनेश्वर की मूर्ति चतुर्विध संघ या जैन शास्त्र का लिखाना वगैरः धर्म कार्य नाश पाते हुए बचाने के लिये [ऋद्धिमान् श्रावकों ने अपनी तरफ से इकट्ठा किया हुआ] साधारण द्रव्य का जो नाश करता है, वह अनंतानुबंधी लोभ से घिरी हुई बुद्धि वाला है, या धर्म को नहीं जानता है, अगर तो चैत्यद्रव्यादिका प्रसंग करने से पेश्तर नरकादिक का आयुष्य बांधा हुआ हैं.

उपर्युक्त सटीक गाथा से वाचकों को मालूम हो गया होगा कि देवद्रव्य का भक्षण, नाश या नाशकी उपेक्षा करनी साधु या श्रावक दोनों के लिये अनंत संसार देने वाली है। ऐसा ख्याल कभी भी नहीं करना कि साधुवर्गही अपने वर्ग के लिये या श्रावक वर्ग के लिये जोखमदार है और श्रावक वर्ग अपने अपने श्रावक वर्ग के लिये ही जोखमदार है, क्योंकि दो तरह का नाश जो ऊपर गाथाकार ने कहा है, उन दोनों ही तरह के नाश को दिखाते हुए खुद ग्रन्थकार ही खुलासा करते हैं देखिये!

" जोग्गं अतीयभावं मूलुत्तरभावओ अहव कट्टं। जाणाहि दुविह भेयं सपक्खपरपक्खमाइं च ॥४१६॥ जोग्गं चैत्यगृहनिष्पत्तौ समुचितमेकं, द्वितीयं तु अतीतभावं चैत्यगृहनिष्पत्तिमपेक्ष्य समुत्तीर्ण योग्यतापर्यायं लग्नोत्पाटितमित्यर्थः। मूलोत्तरभावतो वा काष्ठमुपलक्षणत्वात्, उपलेष्टकादिकमपि ग्राह्यं, जानाहि द्विविधभेदं विनाशनीयम्। इह मूलभावापन्नं स्तम्भकुम्भिकापट्टादि योग्यं काष्टदलम्, उत्तरभावापन्नं तु पीठप्रभृत्युपर्याच्छादकतया प्रवृत्तम्। इत्थं विनाशनीयद्वैविध्यात् विनाशनं द्विविधमुक्तं। संप्रति विनाशकभेदात्तदाह-स्वपक्षपरपक्षादि वा। स्वपक्षः साधुश्राविकादिरूपः परपक्षस्तु मिथ्यादृष्टिलक्षणो, यश्चैत्यद्रव्यविनाशकः, आदिशब्दाद् मिथ्यादृष्टिभेदा एके गृहस्थाः पाखण्डिनश्च चैत्यद्रव्य विनाशका गृह्यन्ते, ततोऽयमभिप्रायः-योग्यातीतभेदाद् स्वपक्षपरपक्षगतयोर्गृहस्थ पाखण्डिरूपयोर्वा विनाशकयोर्भेदात् प्रागुक्तं तद्द्रव्यविनाशनं द्विविधभेदमिति ॥

मूलकार श्री हरिभद्रसूरिजी फर्माते हैं कि चाहे उपयोग में आवे ऐसा द्रव्य हो चाहे निरुपयोगी ही हो, या मूलभूत द्रव्य हो चाहे उत्तरभूत द्रव्य हो, चाहे काष्ठ ही हो लेकिन इसका नाश स्वपक्ष परपक्ष मिथ्यादृष्टि गृहस्थ या पाखण्डी करे तो उसकी उपेक्षा करने वाले साधु भी अनन्त संसारी होता है, टीकाकार भी बात यही करते है.

उपर्युक्त पाठ से यह साफ साफ मालूम होता है कि साधु श्रावक या मिथ्यादृष्टि किसी से भी देवद्रव्य का नाश होता हो उसकी उपेक्षा करनी धर्म्मिष्ट को लाजिम नहीं है, इससे आचार्य महाराज हरिभद्र सूरिजी सम्बोधप्रकरण में भी फर्माते हैं, कि—

" जिणपवयणवुड्डिकरं, पभावगं णाणदंसणगुणाणं जिणधण मुविक्खमाणो दुलहबोहिं कुणइ जीवो ॥९९॥ जिण० भक्खंतो जिणदव्वं अणंतसंसारिओ भणिओ ॥१००॥ जिण० दोहंतो जिणदव्वं

दोहिच्चं दुग्गयं लहइ ॥१०१॥ चेइयदव्वं साहारणं च भक्खे विमूढमणसावि। परिभमइ तिरियजोणीसु अण्णाणत्तं सया लहइ ॥१०३॥ भक्खेइ जो उविक्खेइ जिणदव्वं तु सावओ। पण्णाहीणो भवे जीवो लिप्पइ पावकम्मुणा ॥१०४॥ चेइय दव्वविणासे रिसिघाए पवयणस्स उड्डाहे। संजइ चउत्थभंगे मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥१०५॥ चेःयदव्वविणासे तद्दव्वविणासणे दुविहभेए। साहू उविक्खमाणो अणंत संसारिओ भणिओ ॥१०६॥"

श्रीमान हरिभद्र सूरिजी फर्माते हैं कि जैन प्रवचन की वृद्धि करने वाला ज्ञान दर्शन गुण की प्रभावना करने वाला ऐसा जो देवद्रव्य है, उसके नाश की उपेक्षा करने वाला जीव दुर्लभबोधिपना करता है याने भवान्तर में भी उसको सम्यक्त्व भी प्राप्त होना मुश्किल है. इसी तरह १०० मी गाथा में कहा है कि वैसे द्रव्य का भक्षण करने वाला अनन्त संसारी है ऐसा ज्ञानियों ने कहा है फिर १०१ में कहते हैं कि वैसे देवद्रव्य का द्रोह करने वाला जीव दुर्भाग्य द्रोहीपणा और दुर्गति को पाता है. १०२ में चैत्यद्रव्य साधारण द्रव्य का भक्षण अज्ञानता से जो भी करता है तिर्यञ्च की योनि में जाता है और हरदम अज्ञानी रहता है. १०४ में जो श्रावक देवद्रव्य का भक्षण करे या देवद्रव्य के नाश की उपेक्षा करे वह श्रावक एसे पाप कर्म से बन्धाता है कि जिससे उसका (भव भव में) बुद्धि रहितपना होता है. १०५ में देवद्रव्य का नाश करे, साधु की हत्या करे, शासन की उड्डाह करे, या साध्वी के चतुर्थ व्रत का भङ्ग करे इन चारों में से कोई भी कार्य करे तो सम्यक्त्व की प्राप्ति में मूल में अग्नि लगाता है। १०६ चैत्यद्रव्य का नाश बेदरकारी से होवे अगर उस द्रव्य का दोनों पक्ष में से किसी भी पक्ष का नाश होंवे तों वह अनन्त संसारी होता है।

इन उपर्युक्त वाक्यों से देवद्रव्य का नाश करने में या उपेक्षा करने में कैसा दोष है? यह बात वाचकों को स्पष्ट रीति से मालूम हो गई होगी.

देवद्रव्य के नाश में या उसकी उपेक्षा में ऐसा दोष देखकर कितनेक

भद्रिक लोग देवद्रव्य की व्यवस्था से या देवद्रव्य के प्रसङ्ग से ही दूर रहते हैं, लेकिन यह दूर रहना आत्मा का उद्धार करने से दूर रहना ही है, क्योंकि जगत् में जैसे अग्नि दुरुपयोग से रखी जावे तो बडा जुल्म करती है, ऐसा प्रत्यक्ष सुनते हैं और देखते भी हैं, तथापि अग्नि का निरुपयोगीपना नहीं मानते हैं. लेकिन सावधानी से अग्नि सेवन करते हैं, क्योंकि उसी से ही स्नान पानादि बनने द्वारा जीवन का निर्वाह है. इसी तरह से इधर भी देवद्रव्य के नाश में और उपेक्षा में अपरिमित दोष है, लेकिन रक्षण में और बढाने में फल भी वैसा ही है. देखो ! श्रीमान् हरिभद्रसूरिजी क्या लिखते हैं

"जिणपवयणवुड्ढिकरं पभावगं णाणदंसणगुणाणं ।
रक्खंतो जिणदव्वं परित्तसंसारिओ भणिओ ॥९८॥

जिन प्रवचन की वृद्धि करने वाला और ज्ञान–दर्शन गुण की प्रभावना करने वाला ऐसा जिनद्रव्य है इससे उसकी रक्षा करने वाला जीव 'परित्त संसारी' याने बहुत कम संसार वाला होता है.

श्रीमान् हरिभद्रसूरिजी का सम्बोध प्रकरण में कहा हुआ यह वाक्य रक्षा का कैसा फल दिखाता है, वह देखिये ! उपदेश पद में भी यही फर्माते हैं, देखिये वह पाठ—

जिणपवयणवुड्ढिकरं पभावगं णाणदंसणगुणाणं ।
जिन प्रवचनवृद्धिकरं भगवदर्हदुक्तशासनोन्नतिसम्पादकम्
अतएव (प्रभावकं) विभावनं विस्तारहेतुः ।
केषामित्याह—ज्ञानदर्शनगुणानाम् ।

तत्र ज्ञानगुणा वाचना पृच्छनापरावर्त्तना अनुप्रेक्षा-धर्मकथालक्षणाः, दर्शनगुणाश्च सम्यक्त्वहेतवो जिनयात्रादिमहामहरूपाः, रक्षंस्त्रायमाणो जिनद्रव्यं निरूपितरूपं, साधुःश्रावको वा परित्तसंसारिकः परिमितभवभ्रमणभाग् भवतीति । तथाहि-जिनद्रव्ये रक्षिते सति तद्विनियोगेन चैत्यकार्येषु प्रसन्नमुत्सर्प्पत्सु भविनो भव्याः समुद्गतोदग्रहर्षाः निर्वाणावन्ध्यकारणबोधिबीजादिगुणभाजो भवन्तीति । तथा,

चैत्याश्रयेण संविग्नगीतार्थसाधुभिरनवरतं सिद्धान्तव्याख्यानादिभिस्तथा तथा प्रपञ्च्यमानैः सम्यग्ज्ञानगुणवृद्धिः सम्यग्दर्शनगुणवृद्धिश्च सम्पद्यते। इति चैत्यद्रव्यरक्षाकारिणो मोक्षमार्गानुकूलस्य प्रतिक्षणं मिथ्यात्वादिदोषोच्छेदस्य युज्यंत एव परीत्तसंसारिकत्वमिति ॥४१७॥

मूलगाथा सम्बोध प्रकरण जैसी होने से अर्थ उसी मुजब जानना.

टीकाकार मुनिचन्द्र सूरिजी फर्माते हैं कि भगवान अरिहंत महाराज के शासन की उन्नति करने वाला और इसी से ही वाचना पृच्छना परावर्तना अनुपेक्षा और धर्मकथा रूप ज्ञान का और जिनेश्वर महाराज के यात्रादिक महा महोत्सव रूप दर्शन गुण का विस्तार हेतु भूत द्रव्य है, उसकी साधु या श्रावक रक्षा करे तो थोड़े ही भव में मोक्ष जाता है, क्योंकि जिन द्रव्य से मन्दिर के कार्य बड़े उन्नति में आवे और वह उन्नति देखकर भव्य जीव निर्वाण का मुख्य कारण जो बोधिबीजादि उनको देने वाला बड़ा हर्ष होवे और चैत्य के कारण से ही संविग्न गीतार्थ साधुओं का आना होवे और उसके पास विस्तार से सिद्धान्त के व्याख्यानादि सुनने से सम्यग्ज्ञान और सम्यग्दर्शन की वृद्धि होती है, इसी से चैत्यद्रव्य की रक्षा करने वाला मोक्षमार्ग के अनुकूल है और वह रक्षा करने वाला समय समय मिथ्यात्वादि दोष का नाश करने वाला होता है और इसी से कम भव में मोक्ष जाता है।

देवद्रव्य का रक्षण करने से ऊपर कहे मुजब बहुत फायदा है, इसी से ही तो चैत्यद्रव्व का क्षेत्र हिरण्य, गाँव गौएं आदि के बचाव के लिये साधु को भी प्रयत्न करना ऐसा पञ्चकल्प भाष्यकार महाराज भी फर्माते हैं। और उसी उपर वादी शंका करता है कि सर्वथा परिग्रह से विरक्त त्रिविध त्रिविध परिग्रह के त्यागी महात्मा को इस कार्य से देवद्रव्य के बहाने से भी परिग्रह की रक्षा दोष क्यों नहीं लगेगा? ऐसी की हुई शङ्का के समाधान में भी भाष्यकार महाराज साफ २ फर्माते हैं कि देवद्रव्य के रक्षण में सर्व

उपाय से चारित्र वाले या अचारित्र वाले संघ को लगना ही चाहिये। देखिये वे गाथाएं—

" चोएइ चेइयाणं खेत्तहिरण्णाइं गामगावाइं।
लग्गंतस्स हु जइणो तिगरणसुद्धी कहं णु भवे? ॥१॥
भण्णइ एत्थ विभासा जो एयाइं सयं विमग्गेज्जा।
ण हु तस्स होइ सुद्धी अह कोइ हरेज्ज एयाइं ॥२॥
सव्वत्थामेण तहिं संघेणं होइ लग्गियव्वं तु।
सचरित्तऽचरित्तीणं एवं सव्वेसि सामण्णं ॥३॥ "

" शिष्य प्रश्न करता है कि चैत्य के लिये क्षेत्र हिरण्यादि और ग्राम गौ आदि में लगने वाले मुनिराज को त्रिकरण शुद्धि कैसे होगी ॥ १ ॥? शास्त्रकार फर्माते हैं कि जो ये क्षेत्रादि अपने मांगे तो मुनिराज को शुद्धि नहीं रहती, लेकिन कोई उसको हरण करे तो सर्व संघ को सर्व प्रयत्न से बचाव करना चाहिये और यह बचाने का प्रयत्न चारित्र वाले और चारित्र बिना के सर्व के लिये सरखा है।

जिस तरह से साधु के लिये रक्षा करने में जरूरीपना दिखा कर परिग्रह दोष से महाव्रत बाधा नहीं है ऐसा भाष्यकार महाराज ने दिखाया उसी तरह से श्रीमान् हरिभद्रसूरिजी आवश्यक वृत्ति में भी कहते हैं कि धन धान्यादिक जो विषय के साधन हैं उसके रक्षण में गृहस्थ को रौद्र ध्यान लगता है, लेकिन चैत्य द्रव्य का रक्षण और वृद्धि रौद्र ध्यान का कारण कहा है, किन्तु प्रशस्त ध्यान है, देखिये वह पाठ—

" इह च शब्दादि विषय साधनं धनविशेषणं किल श्रावकस्य चैत्यधनसंरक्षणेन रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति "

याने रौद्रध्यान के चौथे पाये का लक्षण कहते श्री जिनभद्रक्षमाश्रमणजी 'सद्दाइ विसय साधण धण' ऐसा कहकर धन का विशेषण शब्दादि

विषय साधन कहते हैं. इसका यही मतलब है कि श्रावक को चैत्यद्रव्य के संरक्षण में संरक्षणानुबन्धी रौद्रध्यान नहीं है.

और यही बात जिनभद्रगणि क्षमाश्रमणजी ने विषय का साधन धनादिक के संरक्षण में परायण चित्त को रौद्रध्यान का चौथा भेद कहकर दिखायी है, देखिये यह गाथा—

" सद्दाइविसयसाहणधणसंरक्खणपरायणमणिट्ठं । "

याने शब्दादि विषय का साधन भूत धन हो और उसके रक्षण में जिसका चित्त तत्पर होवे उसको ही रौद्रध्यान कहा जाता है. ये ऊपर कहे हुए पाठों से देवद्रव्य रक्षण का फल और देवद्रव्य रक्षण में रौद्रध्यान का अभाव सिद्ध हुआ, लेकिन रक्षण को इतनी परम कोटि से जरूरीयात है कि जिससे निशीथ भाष्यकार महाराज को देवद्रव्य के बचाव करने का प्रसङ्ग शृङ्गनादित कार्य में गिनाना पडा है और इसी से ही श्रीमान् निशीथ भाष्यकार महाराज और श्रीमान् बृहत्कल्प भाष्यकार महाराज चैत्यद्रव्य के रक्षण के लिये साधु को 'दगतीर' में आतापना करने की कहते हैं, याने उस आतापना की रीति से साधु को भी देवद्रव्य का रक्षण करना ही चाहिये, देखिये, भाष्य तथा चूर्णिकार महाराज आतापना की यातना के लिये फर्माते हैं कि जो साधु आतापना करे वह धृति और संहनन से दृढ़ होना चाहिये, और मनुष्य तिर्यञ्च के अवतरणादि मार्ग को छोडकर साधु को साथ में रखकर राजा जहां पर गोख में बैठा हुआ आतापना देख सके या राजा का जाना जहां पर होता हो वहां कार्य (चैत्य उसके द्रव्य का नाश बचाने के लिये) साधु आतापना करे ।

टीकाकार भी यही कह रहे हैं कि चैत्य का विनाश या चैत्य द्रव्य का विनाश आदि जो कार्य राजा के आधीन हो उसके लिये राजा को सन्मार्ग में लाने के लिये पानी के नजदीक भी साधु आतापना करे, लेकिन वह पानी का तीर राजा के अवलोकन पथ में या निर्गमन पथ में होना

चाहिये यावत् राजा खुश होकर महाराज ! आतापना क्यों करते हो आपका जो कार्य इष्ट होवे या भोग चाहो तो मैं दउं, तब साधु कहे कि भोगादिक से मेरे कार्य नहीं है, लेकिन यह चैत्य और उसके द्रव्य का नाश रोकना वगैरा संघ का कार्य है वह कीजिये।

वृत्तिकार भी यही कहते हैं। देखिये भाष्य और वृत्ति का पाठ–

आलोयण णिग्गमणे ससहाओ दगसमीव आयावे। उभयजढो भोगजढे कज्जे आउट्टपुच्छणया ॥२४२९॥ चैत्यविनाश तद्द्रव्य विनाशादि विषयं किमपि कार्यं राजाधीनं, ततो राज्ञ आवर्जनार्थं दकसमीपे आतापयेत्, तच्च दकतीरं राज्ञोऽवलोकनपथे, निर्गमनपथे वा भवेत्, तत्र चातापयन् ससहायो, नैकाकी, उभयदृढो धृत्या संहननेन च बलवान्, भोगजढेत्ति ग्रामेयकारण्यकानां तिर्यङ्मनुष्याणामवतारणमार्गं मनुजानां च स्नानादि भोगस्थानं वर्जयित्वाऽपरिभोग्ये प्रदेशे आतापयति, ततः स राजा तं महातपोयुक्तं आतापयन्तं दृष्ट्वा आवृत्तः सन् कार्यं पृच्छेत् भगवन्! आज्ञापय करोम्यहं युष्मदभिप्रेतं कार्यं, भोगान् वा भगवतां प्रयच्छामि, मुनिराह महाराज! न मे कार्यं भोगादिभिर्वरैः, इदं सङ्घकार्यं चैत्या-विनाशनिवर्त्तनादिकं विदधातु महाराज इति।

ऊपर कहा इतना ही नहीं लेकिन आचार्य के दूसरे की आज्ञा से साधु को कार्य करने के प्रसङ्ग में भी शास्त्रकारों ने चैत्य द्रव्य की रक्षा के लिये ही आचार्य को बाहर जाने का दिखाया है। सोचिये ! जिन आचार्य महाराज को गोचरी जाने की मनाई है बाहर स्थण्डिल जाने की छुट नहीं है. उन आचार्य महाराज को भी दूसरे कारणों के माफिक चैत्य द्रव्य की रक्षा के कारण से बाहर जाने का होता है.

जिस देवद्रव्य के लिये ऊपर के लेख में भक्षण का दोष दिखाया है और रक्षण का फायदा भी दिखाया है, वैसे देवद्रव्य के भक्षण से बचने की

और रक्षण में लगने की कितनी जरूरत है, वह वाचक गण आप ही आप समझेंगे ।

उपर लिखे मुजब क्षेत्र हिरण्यादि ग्राम गौ आदि द्रव्य के रक्षण की जरूरत है, इतना ही नहीं लेकिन खुद भगवान की पूजा का निर्माल्य भी कैसे बचाना और उसमें भी कितनी विधि रखनी और आशातना से बचना चाहिये, न बचे तो कैसा नुकसान होता है यह बात निम्न लिखित गाथाओं से मालूम हो जायगा ।

"पुप्फाई ण्हवणाई णिम्मल्लं जं हवे जिणिंदाणं । जं ठावइ विहिपुव्वं जत्थासायणपरं ण हवे ॥१४७॥ जइवि हु जिणंगसंगं णिम्मल्लं णेव हुज्ज कइयावि । णिस्सीकं लोयगुणा ववहारगुणेहिं णिम्मल्लं ॥१४८॥ भक्खण–पाउल्लंघण–णियंगपरिभोय–भूइकम्म-परं । अविहिट्ठावणमेवं णिम्मल्लं पंचहा वज्जं ॥१४९॥ तिरियभवहेउ भक्खणमणज्जजाईसु हविज्ज उल्लंघो । दोहग्गं परिभोगो भूइ कम्मे आसुरी जाई ॥१५०॥ अविहिट्ठवणमबोहिलाहो हुज्जा णिदंसणा-णित्थ । देवपुरंदरकुमरा सामत्थी अमरसंवरणिवा ॥१५१॥

जिनेश्वर महाराज के पुष्प वगैरा और स्नात्र का पानी विगैरः जो निर्माल्य है वह भी विधि पूर्वक वहाँ स्थापना चाहिये कि जहाँ पर आशातना न होवे ॥१४७॥ जो कि जिनेश्वर महाराज के अङ्ग को लगा हुआ पदार्थ कभी भी निर्माल्य नहीं होता है, लेकिन लौकिक गुण और व्यावहारिक गुण की अपेक्षा से शोभा रहित होने से निर्माल्य गिना जाता है ॥१४५॥ उस निर्माल्य का भक्षण नहीं करना चाहिये १, पांव के नीचे नहीं लाना या उल्लंघन नहीं करना २, अपने शरीर के उपयोग में नहीं लेना ३, कामण टुमण वगैरा भूतिकर्म में उपयोग नहीं करना ४, अविधि से फेंकना नहीं ५, इस तरह से निर्माल्य की भी अविधि आशातना पांच तरह से वर्जन करनी चाहिये ॥१४९॥ अब इस निर्माल्य के भक्षण वगैरा

में दोष दिखाते हैं कि—निर्माल्य का भक्षण करने से तिर्यञ्च गति में रुलना होता है, उल्लंघन करने से अनार्य जाति में जन्म होता है, शरीर से परिभोग करने से दूसरे जन्म में दुर्भाग्यपना होता है. भूतिकर्म में उपयोग लाने से देवता में भी अधम जाति का देव होता है ॥१५॥ निर्माल्य को भी अविधि से स्थापन करने में आइन्दे जन्म में भी बोधि नहीं मिलती हैं. इस तरह से पांचों तरह के निर्माल्य के अपमान में हानि बताई, अब उसके लिये दृष्टांत दिखाये हैं.

अनुक्रम से ये पांचों दृष्टांत हैं. भक्षण में देवकुमार, उल्लंघन में पुरन्दर कुमार, परिभोग में श्यामा, भूतिकर्म में अमरराजा और अविधि त्याग में संवरराजा, याने इन पांचों ने उपर कहे मुजब भक्षणादि किया और इससे तिर्यञ्च भव में रुलना आदि कियाँ ॥१५१॥ इससे श्रीमान् हरिभद्रसूरि फरमाते हैं कि अच्छे सज्जन आदमी को सर्वथा अविधि का त्याग करना चाहिये क्योंकि मोक्षमार्ग वाले को आशातना का त्याग करना वही मोक्ष कारण है ।

इस उपर के लेख से खुद देवद्रव्य का रक्षण करना कितना जरूरी है, वह तो मालूम हो गया होगा लेकिन आखिर की सम्बोध प्रकरण की गाथाओं से जरूर समझ में आ गया होगा कि निर्माल्य का भी विधि से उपयोग करना जरूरी है ।

देवद्रव्य के रक्षण में कितना फायदा है ? यह बात सीधे रूप से तो उपर दिखा चुके हैं, लेकिन अर्थान्तर से भी शास्त्रकार महाराज फर्माते हैं कि—किसी एक साधु को उत्कृष्ट में उत्कृष्ट अनवस्थाप्य या पाराञ्चिक प्रायश्चित्त करता भी हो लेकिन ऐसे मौके पर चैत्य द्रव्य का नाश होता होवे और उसको वह अनवस्थाप्य या प्रायश्चित्त वाला बचा दे तो उनका शेष पारा० या अन० प्रायश्चित्त एक दिवस से कुछ या बारह वर्ष के तप का होवे वह भी माफ होता है, वह पाठ इस लेख के आखिर के भाग में दिया है.

आखिर में दिया हुआ श्री बृहत्कल्पभाष्य और टीका का पाठ देखकर वाचकों को मालूम होगा कि चैत्यद्रव्य का नाश रोके याने चैत्य-द्रव्य की रक्षा करे तो अनवस्थाप्य ओर पारा० माफ होवे। अब सोचिये कि चैत्य द्रव्य के रक्षण में कितना बडा फायदा होगा कि जिससे बडा से बडा प्रायश्चित्त भी साफ हो जावे. और इस ही लेख से यह भी समझ सकोगे कि चैत्य द्रव्य का रक्षण नहीं करके भक्षण करने का रास्ता निकाले या उपेक्षा करें तो उसको कितना भारी दोष होता होगा वह ज्ञानी ही जान सक्ता है। क्योंकि अनवस्थाप्य और पारांचिक स्थान में भी कहे हुए अपराध इनसे कम मान गये.

देवद्रव्य का भक्षण नहीं करना और रक्षण ही करना सिर्फ इतना ही कार्य गृहस्थों का नहीं है किन्तु और भी वृद्धि करने का भी कार्य उनका है यद्यपि साधु महात्माओं के लिये ये दोनों ही कार्य याने भक्षण नहीं करना यही है क्योंकि साधु महात्मा अकिञ्चन हैं और सामायिक सिवाय की प्रवृत्ति के त्यागी हैं, इससे साधु महात्मा वृद्धि का न तों अधिकारी है न तो करसक्ते हैं, लेकिन जो लोक सर्वथा परिग्रह के त्यागी नही है. और न तो जिन्होंने सर्व सावद्य छोडा है, वैसे गृहस्थ लोगों के लिये देवद्रव्य की वृद्धि करनी बहुत जरूरी है। देवद्रव्य की वृद्धि करने वाला क्या क्या फल पाता है इसके लिये पेश्तर देखिये उपदेश पद का पाठ:—

जिणपवयणवुड्ढिकरं पभावगं णाण दंसणगुणाणं। वड्ढंतो जिण-दव्वं तित्थयरत्तं लहइ जीवो ॥४१८॥ पूर्वार्द्धव्याख्या पूर्ववत्। वर्द्धयन् अपूर्वापूर्वद्रव्यप्रक्षेपेण वृद्धिं नयन् जिनद्रव्यं, तीर्थकरत्वं चतु-र्वर्णश्रीश्रमणसंघकर्तृत्वलक्षणं लभते जीवः ॥४१८॥

जैनशासन की वृद्धि करने वाला और ज्ञान दर्शन का विस्तार करने वाला ऐसा जिन द्रव्य को बढाने वाला जीव तीर्थङ्करपना पाता है।

उपर के मूल के पाठ से वाचक जन साफ २ समझ सकेंगे कि देव-

द्रव्य को बढाने में कितना बडा फल है? क्योंकि जैन शासन में सिवाय तीर्थङ्कर पने के दूसरा बडा पद ही नहीं है और वह पद इस चैत्यद्रव्य की वृद्धि से मिलता है. ऐसी शङ्का नहीं करनी कि तीर्थंकर नाम कर्म्म बांधने के लिये शास्त्रकारों ने अरिहन्त आदि २० पदों का आराधन ही कहा है लेकिन वहां देवद्रव्य वृद्धि का उल्लेख नहीं है, ऐसी शंका नहीं करने का कारण यह है कि अरिहंतादि २० पद जिनकी आराधना से तीर्थंकर गोत्र का बन्ध और निकाचन होना माना है. उसमें अरिहन्त पद की आराधना मुख्य है और देवद्रव्य की वृद्धि मुख्यता से श्री अरिहन्त भगवान की भक्ति के लिये ही है, तो अरिहन्त की भक्ति के अध्यवसाय से देवद्रव्य बनाने वाला जीव तीर्थंकर पना पावे उसमें कौनसे ताज्जुब की बात है? और इससे ही शास्त्रकार महाराज हरिभद्र सूरिजी देवद्रव्य वृद्धि करने वाले जीव को तीर्थंकर नाम गोत्र का बन्ध दिखाते हैं. वह अतिशयोक्ति नहीं है। देवद्रव्य बढाने वाला उत्कृष्टाध्यवसाय में होवे तब तीर्थंकर पना पावे, लेकिन मध्यम या मन्द परिणाम होवे तब भी चैत्य और चैत्यद्रव्य का उपकार करने वाला गणधर पदवी और प्रत्येक बुद्ध पना पाता है, देखियेयह पाठ–

चेइयकुलगणसंघे उवयारं कुणइ जो अणासंसी।
पत्तेयबुद्ध गणहर तित्थयरो वा तओ होइ ॥४१९॥

इस गाथा में श्रीमान् हरिभद्र सूरिजी फर्माते हैं कि पौद्गलिक इच्छा विनाका जीव चैत्य, कुलगण और संघ को जो सहारा देता है वह प्रत्येक बुद्धपना पाता है या गणधरपना पाता है या आखिर में तीर्थंकर भी होता है, आखिर में श्री हरिभद्र सूरिजी महाराज दिखाते हैं कि कम से कम परिणाम वाला भी देवद्रव्य वृद्धि करने वाला जीव सुर असुर और मनुष्य का पूज्य होकर कर्म्म रहित होकर मोक्ष जाता है देखो यह गाथा।

परिणामविसेसेणं एत्तो अण्णयर भावमहिगम्म।
सुरमणुयासुरमहिओ सिज्झति धुयकिलेसो ॥४२०॥

परिणाम की तारतम्पता होने से कोई भी जघन्य परिणाम से देव-द्रव्य की वृद्धि करने वाला सुर असुर मनुष्य से पूजित होकर कर्म रहित बनकर मोक्ष पाता है।

अब सोचिये! जिस देवद्रव्य की वृद्धि से चरम शरीरीपना प्रत्येक बुद्धपना गणधरपना और तीर्थंकरपना मिलता है, उस देवद्रव्य की वृद्धि करनी वह हरेक भव्यात्मा की फर्ज है कि नहीं? यह देवद्रव्य की वृद्धि होती है ऐसा मत समझिये, किन्तु श्रीमान् महावीर महाराज के वख्त भी श्रेणिक महाराजा तीनों ही काल सुवर्ण के १०८ जव से भगवान का पूजन करके देवद्रव्य बढाते थे, इस सोना के जवके विषय में मेतार्य मुनिका दृष्टान्त सभी भव्य जीवों के ख्याल में है, ही देखिये वह आवश्यक का अधिकार

तत्थेव रायगिहे हिंडइ, सुवण्णकार गिहमागओ, सो य सेणियस्स सोवण्णियाणं जवाणमट्ठसतं करेइ, चेइयच्चणियाए परिवाडिए सेणिओ कारेइ तिसंज्झं।

मेतार्य मुनि वहां राजगृही में गोचरी फिरते हैं, सोनी के घर पर आये, वह सुनार श्रेणिक राजा के १०८ जब सोने के करता है क्योंकि श्रेणिक परिपाटि से चैत्य में पूजन ने लिये त्रिकाल १०८ जब करता है.

इसी तरह से श्रीमान् महावीर महाराज के वख्त में ही सिंधु-सौवीर के महाराज उदायन राजा की मूर्ति को जीवित स्वामी श्री महावीर महाराज की प्रतिमा के लिये चण्डप्रद्योतन ने बारह हजार गांव दिये हैं, देखिये महाराज यह पाठ—

विद्युन्मालिकृतायै तु, प्रतिमायै महीपतिः।
प्रददौ द्वादश ग्रामसहस्रान् शासनेन सः ॥६०६॥

याने राजा चण्डप्रद्योतन ने विद्युन्माली देव की बनाई हुई जीवित

स्वामी की प्रतिमा को बार हजार गाँव हुकम से दिया। इतना ही नहीं लेकिन दूर में वीतभय में रही हुई प्रतिमा के लिये भी दशपुर शहर दिया.

देवद्रव्य की वृद्धि जरूरी है इसीलिए तो आचार्य श्रीमान् हरिभद्र-सूरिजी ने सम्बोध प्रकरण में फर्माया है कि जब तक देवद्रव्य की वृद्धि नहीं होवे तब तक श्रावक को अपना धन नहीं बढाना चाहिए देखिये वह पाठ,—

प्रद्योतोऽपि वीतभयप्रतिमायै विशुद्धधीः।
शासनेन दशपुरं दत्वाऽवन्तिकिपुरिमगात् ॥६०४॥

याने निर्मल बुद्धिवाला चण्डप्रद्योतन हुकम से वीतभय में रही हुई प्रतिमा को दशपुर नगर देकर अवन्तिपुरी गया. इस तरह से चैत्यों के लिये गांव दिये जाते थे इससे ही उसका हरण होने का सम्भव देखकर पंच-कल्पभाष्यकार ने गांव गौ हिरण्य और क्षेत्र के लिये साधु को प्रयत्न करने का कहा है।

जिणदव्व णाणदव्वं साहारणमाइ दव्वसंगहणं।
ण करेइ जइ करइ णो कुज्जा णियधणप्पसंगं ॥३०॥

याने जब तक देवद्रव्य ज्ञानद्रव्य, और साधारण द्रव्य का संग्रह (वृद्धि) न करे तब तक अपने धन की वृद्धि नहीं करे, इसी तरह से करने वाला ही महा श्रावक तीर्थङ्कर पना पाता है, लेकिन इस विधि से विरुद्ध वर्त्तन करने वाला याने अपने द्रव्य बढावे लेकिन देवद्रव्यादि नहीं बढावे वह जीव दुर्लभ बोधि होता है, देखिये यह पाठ,—

एवं तित्थयरत्तं पावइ तप्पुराणओ महासड्डो।
इय विहीविवरीओ जो सो दुल्लहबोहिओ हवइ ॥३२॥

याने उपर कहे मुजब देवद्रव्य की वृद्धि करने वाला जीव देवद्रव्य की वृद्धि के पुण्य से तीर्थंकरपना पाता है, और ऐसी विधि से विपरीत वर्तने वाला दुर्लभ बोधि होता है।

इस उपर के पाठ को सोचते मालूम होगा कि जो साधु भगवान् की द्रव्य पूजा करे उसको अपने पास द्रव्य नहीं होने से मन्दिर का ही द्रव्य वापरना पडे और यह दोष बडा है ऐसा गिन (मान) कर श्री महा निशीथ-सूत्र में फर्माया है किः—

सेभयवं जे णं केइ साहू वा साहुणी वा निग्गंथे अणगारे दव्वत्थयं कुज्जा से णं किमालवेज्जा ?, गोयमा ! जे णं केइ साहू वा साहुणी वा निग्गंथे अणगारे दव्वत्थयं कुज्जा, से णं अजएइ वा असंजए वा देवभोइए वा दव्वचगेइ वा जाव णं उम्मग्गपइट्ठिएइ वा दुरुज्झियसीलेइ वा कुसीलेइ वा सच्छंदयारिएइ वा आलवेज्जा ॥३८॥

हे भगवान ! जो कोई भी साधु साध्वी निर्ग्रन्थ अनगार द्रव्यस्तव करे उसको क्या कहना ? भगवान फर्माते हैं कि हे गौतम ! जो कोई भी साधु या साध्वी निर्ग्रन्थ अनगार द्रव्यस्तव करे तो उसको अयत असंजत देव-भोजी देवार्चक यावत् एकान्त सन्मार्ग पतित शील रहित कुशील और स्वच्चन्द कहना ॥३८॥

याने जो निर्ग्रन्थ होकर भगवान का पूजन करे तव भी वह देवभोजी है याने देवभोजी होना यह साधु के लिये बडा में बडा दोष है और इसी से श्रीमान् हरिभद्र सूरिजी चैत्य वास को और देवादि द्रव्य के भोग अधमाधम दिखाते हैं ।

(चालु)

પ્રકાશક : શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા વતી શાહ રમણલાલ જેચંદભાઈ,
કાપડ બજાર, મુ. કપડવંજ.
મુદ્રક : શ્રી. જયન્તિ દલાલ, વસંત પ્રિ. પ્રેસ, ઘીકાંટા રોડ,
ઘેલાભાઈની વાડી, અમદાવાદ.

શ્ર....દ્ધાં....જ... લિ.........

ખરેખર! ભાવીના ભેદ અકળ અને અગમ્ય રહ્યા છે.

અમારું ત્રૈમાસિક પ્રકાશન જે પુણ્યશાળીના તન મનના અખૂટ પ્રયાસથી ખૂબ જ સુંદર વ્યવસ્થિત થઇ રહ્યું હતું.

તે સ્વનામ ધન્ય ધર્મપ્રેમી શેઠશ્રી સારાભાઈ પોપટલાલ ગજરાવાળાના શ્રા. વ. ૧ શુક્ર તા. ૯-૮-૬૮ રાત્રે ૧૨-૪૫ હાર્ટ ફેલથી થયેલ આકસ્મિક સ્વર્ગવાસથી ખૂબ જ જબ્બર આંચકો અનુભવ્યો છે.

શ્રદ્ધાળુ અને વગશવાળા તે પુણ્યાત્માના ધર્મસ્નેહભર્યા વિવિધ સહકારના જેટલા ગુણ ગાઇયે તેટલા ઓછા છે.

ભાવીની પ્રબળતાથી મન મનાવી અમે સ્વર્ગત આત્માની શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ અને કૃતજ્ઞતાની દૃષ્ટિએ તેઓના સદ્‌-ગુણો પ્રતિ શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પીએ છીએ.

લી.

વ્યવસ્થાપક	પ્રકાશક
આગમજ્યોત કાર્યાલય	રમણલાલ જેચંદભાઈ
કીર્તિકુમાર એફ. મહેતા	કાર્યવાહક
દિલીપ નોવેલ્ટી સ્ટોર	આગમો. ગ્રંથમાળા
મહેસાણા	કપડવંજ

આગમ જ્યોત

વીર નિ. સં. ૨૪૯૪ | ॥ इगवीसगुणसमेओ | વર્ષ ૩
વિ. સં. ૨૦૨૪ | जुग्गो धम्मस्स | પુસ્તક ૪
આગમો૦ સં૦ ૧૯ | जिणमए भणिओ ॥ | કાર્તિક

ધર્મઆરાધનાની સફળતા માટે
૨૧ ગુણોની
આવશ્યકતાનું રહસ્ય

(ગતાંકથી ચાલુ)

શું બળાત્કારથી ધર્મ થાય ખરો !

તમો અહીં એવો પ્રશ્ન ઉઠાવશો કે શું ધર્મ બળાત્કારથી પણ થાય છે ખરો ?

ઠીક ! તમારા પ્રશ્નનો આપણે ધીરજ પૂર્વક વિચાર કરીએ ! આ પ્રશ્ન સમજવા માટે એક ઉદાહરણ છે તે વિચારો !

શ્રેષ્ઠીપુત્રનું દૃષ્ટાંત

એક શ્રીમંત શેઠ છે, શેઠ ઘણો વિદ્વાન છે, વિદ્વાન છે તેવો જ તે ધર્મનિષ્ઠ છે. તેની ધર્મશ્રદ્ધા અતુલ છે, ધર્મની પાછળ તે સહુ કાંઈ ફગાવી દેવાને તૈયાર છે. આ શેઠને એક છોકરો છે. દેવતાને ઓલવી નાંખીયે એટલે તેના જેમ કોલસા થાય છે. તેમ આ શેઠજીનો છોકરો નર્યો કોલસા જેવો છે. ધર્મ શી ચીજ છે? તેનું સ્મરણ પણ તેને કંપાવે છે. શેઠે વિચાર કર્યો કે ક્યાં હું ધર્મનિષ્ઠ ? અને ક્યાં આ મારૂં સંતાન ? મારાથી સર્વથા ઉલટો !

શેઠની આદર્શ મનોવૃત્તિ

શેઠે તો હવે તેને દરરોજ ધર્મના વ્યાખ્યાનો કહેવા માંડયા, તેને ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચવા આપવા માંડયાં, ગુરૂ પાસે મોકલવા માંડયો, પણ છોકરો એવો પત્થર જેવો કે કાંઈ દહાડો વળે જ નહિ! શેઠે વિચાર કર્યો કે કોઈ પણ રીતે મારે આને સુધારવો તો જોઇએ જ! પત્થર-હીરા મોતી માણેકના માલિકો પોતાના વારસામાં પત્થર અને હાડકાં સ્વરૂપ જડ લક્ષ્મી આપે છે. જે જેની પાસે હોય તેને વારસામાં આપે છે, ત્યારે મારી ધર્મવૃત્તિ પણ ત્યારે જ પ્રમાણ છે કે જ્યારે હું મારી એ ધર્મવૃત્તિનો જ વારસો આપી શકું!

શ્રાવક કુળની મહત્તા કેમ?

હું તમોને પુછું છું કે પેલા શેઠની એ વૃત્તિ શું ગેરવ્યાજબી હતી? નહિ! જરાપણ નહિ! તમારા કુળમાં આત્મા જન્મ લે છે. એનો આત્માને ફાયદો શો? આત્મા જૈન કુળમાં કયો ભરોસો રાખીને આવે છે? તે જાણો છો? "ગયા ભવમાં આત્મા; જૈન કુલ વિના-જૈન ધર્મ વિના ચક્રવર્તી પદ મળતું હોય, તો તે ન જોઇએ, પણ જૈન કુળ મળે-જૈન ધર્મ મળે અને ત્યાં ભયંકર દરિદ્રતા હોય તો તે મને કબૂલ છે!" એવો ભરોસો રાખીને એવો વિશ્વાસ રાખીને આત્મા તમારે ત્યાં જૈન કુળમાં જન્મે છે, પત્થરનો વારસો તો જૈનેતર દર્શનીયો આપે જ છે ને? ત્યારે તમારે શ્રેષ્ઠ વારસો કયો આપવાનો છે? ધર્મવૃત્તિનો! અને જો એ વારસો તમે આપો તો જ તમારા ઉપર વિશ્વાસ રાખી તમારે ત્યાં આત્માએ જન્મ લીધેલો પણ પ્રમાણ છે. આત્માએ રાખેલા વિશ્વાસને તમે વફાદાર ન રહો એ વારસો તમો તેને ન આપો તો સમજો કે તમો વિશ્વાસઘાતી બનો છો; તમે ભયંકર વિશ્વાસઘાત કરો છો.

જૈનત્વના શરણે આવ્યાની મહત્તા

શેઠે આવા આવા વિચારો પોતાના અંતરમાં વણી લીધા હતા તેનું હૃદય જાણે ધર્મનું ક્ષેત્ર જ બની ગયું હતું! હવે જેમ પેલો

છોકરો વધારે અધર્મ આદરતો જાય તેમ તેમ શેઠને વધારે ગ્લાનિ થાય છે, અને શેઠ સંતાનને સુધારવા માટે વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં પરિશ્રમ લેતો જાય છે, શેઠે વિચાર કર્યો કે મારો પુત્ર પીળા ચાંલ્લાને શરણે આવ્યો છે. આપણું બોર્ડ વાંચી તે આપણા કુળમાં જન્મ્યો છે. માટે જો તેને ધર્મ ન આપીએ તો તેને આપણું બોર્ડ વાંચેલું નકામું જ ગયું છે અને આપણે બોર્ડ ખોટું માર્યું છે. એ જ તેનો અર્થ થાય છે! એ જૈન ધર્મનું બોર્ડ કયું? પીળો ચાંલ્લો!

જૈનત્વનું બોર્ડ

"પીળો ચાંલ્લો એ જૈન ધર્મનું બોર્ડ છે" એ વ્યાખ્યા પર હવે તમે વિચાર કરો કે-ડોકટરે દવાખાનાનું પાટીયું માર્યું છે! દવાખાનામાં ડોકટર સાહેબ પગ પર પગ ચઢાવીને બેઠા પણ છે પરંતુ ડોકટર સાહેબ પાસે દવા નથી! અથવા દવા છે પણ તેઓ તે આપતા નથી!! વિચાર કરો તમે આ ડોકટરને કર્તવ્યપરાયણતા વિનાનો કહેશો કે બીજું કાંઈ? તેણે બોર્ડ મારીને લોકોને છેતર્યા છે. એ જ તેનો અર્થ થાય કે બીજું કાંઈ? હવે તમારી સ્થિતિનો વિચાર કરો તમે જૈનત્વનું બોર્ડ માર્યું છે! કપાળમાં પીળો ચાંલ્લો કર્યો છે. અને બોર્ડ માર્યા છતાં એ બોર્ડ પર વિશ્વાસ રાખી ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિસિદ્ધિ છોડીને તમારે ત્યાં આવેલાને તમે જૈનત્વ ન આપી શકો તો તમે પણ પેલા ડોકટર જેવા જ વિશ્વાસઘાતી અને દંભી ગણાઓ કે બીજું કે કાંઇ?

ધર્મ વિમુખ પુત્રના હિતાર્થે અજબ તજવીજ

પેલો બિચારો શેઠ આવા વિચારમાં ખૂબ મૂંઝાયો! છેવટે તેણે તેનો રસ્તો શોધી કાઢયો, ઘરમાં જવા આવવાનું જે બારણું હતું તે તોડી નખાવ્યું. બારણું તદ્દન નાનું કરાવી નાખ્યું હવે બારણામાંથી જતાં પેલા છોકરાને વાંકા વળીને જવું પડે અને પછી ઉંચે જોવું પડે! આ બારણામાંથી નીકળતાં જે જગાએ નજર પડતી હતી તે

જગા ઉપર શેઠે શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમા મુકાવી દીધી અને આ રીતે પેલા છોકરાને બારણાંમાંથી નીકળતાં અને પેસતાં હમેશાં શ્રી જિનેશ્વર દેવના દર્શન થવા લાગ્યા! આ જો કે તીવ્ર અરૂચિ સામે નર્યો બળાત્કાર છે, પેલો છોકરો શ્રી જિનેશ્વરને દેવ તરીકે નથી માનતો, પણ તે છતાં પિતા તેને ધર્મ પમાડવાના પ્રયત્ન કરે છે! આવા પ્રયત્નો જરૂર વંદનીય છે.

મર્મ જાણ્યા વિના સારી ચીજના વિરોધીઓ ભાવદયાને પાત્ર છે

આનો જ વિરોધ જેઓ મગશેલીયા જેવા હોય તેઓ જ કરી શકે, બીજા નહિ! મગશેળીયો ફાટે ત્યારે તે કોઈનો થતો નથી મગશેળીયો બકવા લાગ્યો કે કોની તાકાત છે મને ઓછો કરે! તરત પુષ્કરાવર્તની વૃષ્ટિ થઈ! પણ વૃષ્ટિ થતાં જ મગશેળીયો ધૂળમાં દટાઇ ગયો! વર્ષા બંધ થઇ એટલે પાછો નીકળ્યો! ન ભેદાયો કે ન ભીંજાયો અને વળી ઉપરથી મશ્કરી કરવા લાગ્યો! આવા મગશેલીયા આજે પણ બહુ છે. પોતાનામાં ધર્મની રૂચિ નથી અને બીજા ધર્મ પમાડવાના યત્નો કરે છે તેની હાંસી કરે છે! આવાને મગશેળીયા માનીને જ આપણે જતા કરવા જોઇએ!

શ્રેષ્ઠી-પુત્ર મત્સ્ય તરીકે ઉપજ્યો

શેઠે ઘણા ઘણા પરિશ્રમો વેઠ્યા, પુષ્કળ યત્નો કર્યા, પણ બંદા પકડેલું પૂંછડું છોડે તેવા ન હતા! શ્રાવક કુળમાં જન્મ સંસ્કારી અને સુધર્મી પિતા એટલી બધી સંપત્તિ કે પાપ આચરીને પૈસો પેદા કરવાની તો વૃત્તિ પણ ન થાય! વૈમાનિક દેવતાની સ્થિતિ મેળવી શકે તેવો સુંદર યોગ હોવા છતાં એ અકર્મીએ તેનો લાભ ન લીધો. અને પરિણામ એ આવ્યું કે ગયો માછલામાં-સ્વયંભૂરમણ (છેલ્લા) સમુદ્રમાં જળચર તરીકે ઉપજ્યો.

મત્સ્યને થયેલું જાતિ સ્મરણજ્ઞાન

અસંખ્યાત યોજન ઉપર તીર્છાલોકના છેલ્લા સમુદ્રમાં તે જળચર માછલાની સ્થિતિને પામ્યો. હવે તો માછલાની સ્થિતિ મળી છે,

ભાઇ પાણીમાં મઝા કરે છે. નાનાં નાનાં માછલાં ખાઇ આનંદ ભોગવે છે.

એટલામાં એક દિવસ ઓચિંતી જિનેશ્વરની મૂર્તિના આકારનું માછલું તેની નજરે પડયું ! આ માછલાને જોતાં જ તેનો જિન-પ્રતિમા જેવો આકાર જોઇ તેને જાતિસ્મરણ થયું. પિતાએ પોતાને ધર્મપંથે વાળવા કરેલી પ્રવૃત્તિ યાદ આવી, પોતે કરેલી ભૂલ માટે પસ્તાવો થયો અને જિનમૂર્તિના દર્શનથી સમ્યક્ત્વ પામી તે દેવલોકે ગયો.

બળાત્કાર પણ ઉપયોગી બને છે

મહાનુભાવો ? હવે તમે વિચાર કરો કે બળાત્કારે કરાવેલું ધર્માચરણ પણ ફળ આપે છે કે નહિ ? તમે સાધારણ ઉદાહરણ ધ્યાનમાં લેશો તો પણ આ વિષયની મહત્તા ખ્યાલમાં આવ્યા વિના રહેવાની નથી, જેમ કે-સોમલ, સોમલના ગુણદોષ તો તમે જાણો જ છો ને ? હવે ધારો કે એ સોમલ તમને કોઇએ બળાત્કારે ખવડાવી દીધું છે, તો શું એ સોમલના પરિણામો તમારે નહિ ભોગવવા પડે ? બળાત્કારે સોમલ ખાનારો પણ મરણ પામે છે. અજ્ઞાનતાથી ગોળમાં લપેટેલો સોમલ ખાનાર પણ મરે છે. રાજી-ખુશીથી ગોળમાં વીંટાળીને સોમલ ખાનારો પણ મરે છે. આ સોમલ છે અને તે સ્વાદમાં દુષ્ટ છે, આવું જાણીને પણ તે ખાનારો મરે છે અને પોતે શું ખાય છે એની બેદરકારી રાખીને જે અજ્ઞાનવશ સોમલ ખાય છે તે પણ મરે છે. અર્થાત્ ગમે તે પ્રકારે સોમલ ખાનારને સોમલના પુદ્ગલો પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે. તે જ રીતે ધર્માચરણ પણ ગમે તે પ્રકારે થયું હોય તે છતાં તે તારનારું જ છે, એ હવે સિદ્ધ થાય છે.

દ્રવ્યાનુષ્ઠાનની ઉપયોગિતા

આ ઉપરથી સમજી શકશો કે દ્રવ્યનું અનુષ્ઠાન-કે ક્રિયાધર્મ એ રોકવા યોગ્ય નથી, આજે જે દ્રવ્યનું અનુષ્ઠાન-પાળનારો હશે તે

જ્યારે ધર્મની મહત્તા સમજશે, ત્યારે તે આપોઆપ સાચા શુદ્ધ ધર્મના માર્ગ પર આવશે, જ્યારે છોકરો જાણશે કે મને ક્ષય થયો છે. ત્યારે તે ગોળ વિના પણ દવાની ભૂકી તમોને વગર પૂછે ગળા નીચે ઉતારી જશે આજે દ્રવ્યમાં હશે તો કાલે ભાવમાં આવશે, માટે અલબત્ત અવગુણ રોકવા યત્નો તો કરવા જ જોઇએ, પણ દ્રવ્યક્રિયા કદી પણ રોકવી ન જ જોઇએ.

દ્રવ્ય પચ્ચ૦ પણ ઉપયોગી બને છે

એક માણસને ઉધરસ થઈ છે. ઉધરસ ટાળવા માટે ડોકટર તેને બીડીનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે, હવે આ માણસ બીડીના ત્યાગના પચ્ચક્ખાણ માગે છે. તો એ માણસને પચ્ચક્ખાણ આપવા કે ન આપવા ? જરૂર અપાય ! આજે એ રીતે પચ્ચક્ખાણ લેશે તો તે ધર્મસરણીને પહેલે પગથીએ આવ્યો ગણાય ! પહેલે પગથીએ આવેલાને કાલે ઉંચે ચઢવાનું ભાન થશે, દ્રવ્યથી પચ્ચક્ખાણ માગે છે તો પણ તેને આપવા એ જ કર્તવ્ય છે. તમે ખાતરી રાખો કે **આજે દ્રવ્યથી પચ્ચક્ખાણ કરનારો પણ કાલે જરૂર ભાવમાં આવવાનો છે.**

દ્રવ્યક્રિયાને સુધારવી ઘટિત છે પણ એનો અપલાપ કરવો એ તો મૂર્ખાઈ છે. છોકરો માંદો પડે છે. બોલો હવે શું કરશો ? છોકરાને દવા કરવાની કે તેને મારી નાખવો ? એક જ જવાબ આપશો કે દવા કરી સાજો કરવાનો ! તેજ પ્રમાણે દ્રવ્ય ક્રિયાને પણ સુધારવી જ જોઇએ તેને અવગણવાની જરૂર નથી.

ધર્મ પ્રાપ્તિ માટે જરૂરી ચાર બાબતો

(૧) કર્મરોગ ભયંકર છે

હવે આપણા મુદ્દા તરફ આપણે પાછા ફરવાનું છે જેઓ એમ નથી સમજ્યા કે આત્માને જન્મ જરા મરણ રૂપ રોગ અનાદિકાળનો લાગ્યો છે, તેમને એ રોગની મહત્તાનો એ રોગની વિકટતાનો ખ્યાલ આપવા માટે જ આત્માને જન્મ–કર્મનો રોગ અના-

દિનો છે એમ વારંવાર કહેવું જ જોઇએ. અને જેઓ આ સત્ય સમજ્યા છે. તેમની પણ એ સમજણ કાયમ રહે પવનના ઝપાટામાં દીવાની જ્યોતિ ઉડી જાય છે, તેમ સંસારના સ્વાર્થ સમીરના ઝપાટામાં તેમની સમજ–જ્યોતિ ઉડી ન જાય તે માટે; જેઓ એ સત્ય સમજ્યા છે. તેમને પણ એ વાત વારંવાર કહેવાની જરૂર છે. કે **"હે ભાગ્યવાનો ! આત્માને અનાદિનો જન્મકર્મનો મહારોગ લાગુ પડ્યો છે."**

"અનાદિથી આ રોગ ચાલુ છે." એમ વારંવાર કહેવાનું કારણ એ જ છે કે. તમોને એ રોગની ભયંકરતાનો ખ્યાલ સંપૂર્ણ પણે આવી શકે, અનો પુરેપુરો ખ્યાલ તમોને લાવવોજ જોઇએ, તેનું કારણ એ જ છે કે એ ખ્યાલ થાય તો જ તમો એ ભયંકર રોગ માટે જલ્લદ ઉપાય અજમાવી શકો.

(૨) કર્મરોગનું ઔષધ ધર્મ છે.

બીજી વાત એ કે આ રોગ ટાળવાનું મહારસાયણ તે ધર્માચરણ છે. એ વિના આ મહા ક્ષયરોગની બીજી ઔષધિ નથી.

(૩) દ્રવ્યક્રિયા પણ ઉપયોગી છે

ત્રીજી વાત એ કે એ ધર્માચરણની દિશાએ જે દ્રવ્યક્રિયા થાય છે તે પણ હિતાવહ છે અને તેથી એ દ્રવ્યક્રિયાનો અપલાપ ન કરતાં તેમાંથી દ્રવ્યભાવ દૂર કરવાનોજ યત્ન કરવો જોઇએ.

(૪) દેવ–ગુરૂ પ્રતિ બહુમાન

છેલ્લી અને ચોથી વાત એ છે કે આ મહાન રસાયણના શોધક રસાચાર્ય ધન્વંતરી જિનેશ્વર ભગવાન છે. તેમને જેઓ દર્શાવે છે. રસાચાર્યની જેઓ ઓળખાણ આપે છે, તે સાધુઓને અને એ રસાચાર્યને જે શ્રદ્ધાપૂર્વક શરણે જાય છે; તે જ એ રસાયણ ખાઇ શકે છે.

ધર્મ સર્વ રીતે મહાન્ છે. અને તેથી માણસે દુનિયાની બધી વસ્તુઓને ત્યાગ કરી ધર્મના શરણે જવું એ સૌથી મહાન્ ફરજ છે.

ઉપસંહાર

હવે એ રસાયણ ખાવાનો એટલે એ ધર્મ પામવાનો માર્ગ શોધવો પડશે.

ધર્મ પામવો એટલે જ ૨૧ ગુણો ઉપાર્જન કરવા હવે એ ૨૧ ગુણો કયા છે. અને તે કેમ ઉપાર્જન થઈ શકે છે, તે અવસરે હવે પછી જણાવશે.

નોંધઃ–આ લેખના શીર્ષક તરીકે રચાએલ "**૨૧ ગુણોની આવશ્યકતા**"ની વસ્તુ આ લેખમાં નથી, માત્ર તેની પૂર્વ ભૂમિકા રૂપે ઉપક્રમ જ માત્ર થયો છે, અને આ લેખ નીચે (સંપૂર્ણ) એ રીતની નોંધ તા. ૨૧–૯–૩૯ના સિદ્ધચક્રમાં જોવા મળે છે, તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે ૨૧ ગુણોનું વિશદ વિવેચન કરવાના લક્ષ્યથી આવો સુંદર ઉપક્રમ કર્યો હશે, પણ પછી અન્ય જરૂરી પ્રવૃત્તિઓના વ્યાઘાતથી અનુકૂળતા ન હોવાના કારણે આ લેખમાં છેવટે "અવસરે હવે પછી...." નોંધ કરવા છતાં લેખને અહીં "**સંપૂર્ણ**" ની નોંધ સાથે પ્રકાશિત કર્યો હોય, પરંતુ ઉપક્રમ તરીકે પણ આ લેખમાં ઘણી મહત્ત્વની વાતો મનનીય છે. **સં.**

શાસનની મહત્તા

જેની જોડ જડે નહીં જગતમાં જે યોગ ક્ષેમંકરૂ,
જેના સુંદર યોગ થકી જ સહુ કો' સાધે પદં જે ખરૂં ।
આવા પંચમકાળમાં પણ અહો! જેનું શરણ વિશ્વેશ્વરૂ
તે શ્રી વીરજિનેંદ્રશાસનવરં સ્નેહે નમું આદરૂં ।।

—પૂ૦ શ્રી આગમો૦ રચિત પદ્યસંગ્રહમાંથી

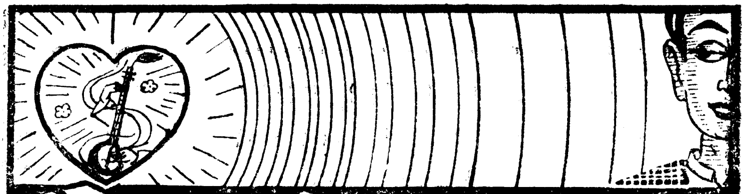

હૈયાનો ઝંકાર

[આગમ-મર્મજ્ઞ, આગમ-પ્રૌઢવ્યાખ્યાતા, આગમ-તત્ત્વદર્શી ધ્યાનસ્થ સ્વ. પૂ. આ. **આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી** મ૦ શ્રીએ શાસનના અનેક ભગીરથ કાર્યો અને શ્રુતજ્ઞાનની પ્રભાવનાના વિવિધ મહત્ત્વના કાર્યોમાં ગુંથાયેલા છતાં સ્વપરહિતકારિણી જિનશાસનની શૈલિ મુજબ બાળજીવોના હિતાર્થે તરણતારણહાર અનંતોપકારી શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના ગુણગાન સ્વરૂપ અનેક સ્તવનો સ્તુતિઓ વગેરેની રચના કરેલી.

વળી વિષમ રોગશય્યામે પોઢેલા પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીએ માર્મિક તાત્ત્વિક અનેક નાની-મોટી કૃતિઓ સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમાં બનાવેલી,

તેમાંથી બાળ જીવોને ઉપયોગી ગુજરાતી ભાવાર્થ સાથે આ વિભાગમાં ચતુર્વિધશ્રી સંઘના સ્વાધ્યાય મનનમાં ઉપયોગી નિવડે તે આશયથી આ વિભાગમાં રજુ કરવા નિર્ધાર્યું છે. સં.]

તત્ત્વદર્શી પુણ્યાત્મા વસ્તુના સ્વરૂપને એકાંતવાદના આધારે અનેક રીતે વિચારે છે.

परमपूज्य आगमसम्राट् आगमवाचनादाता
ध्यानस्थ स्वर्गत पू० आगमोद्धारक आ० श्री रचित
मार्मिक पद्यरचना

श्री ऋषभदेव स्तवन

(राग पीलु)

(श्री ऋषभजिणंदा प्रथमा जिणंदा ए देशी)

ऋषभजिणंद भज ऋषभजिणंद भज, जग उद्धारक अचल अमल अज
शत्रुंजय तीरथ शणगारा, नाभिनरिंदकुल विधु अवतारा,
मारुदेवा उर मानसहंसा, योगीश्वर करतां जस शंसा
ऋषभ० ॥ १ ॥

श्रमण निकर लीधो निज साथ, सेव्यो न वर्षा सुधी निज हाथ,
श्रमण धरम सुणता गुणरागी, अनहद धृत दई हुआ वडभागी
ऋषभ० ॥ २ ॥

स्थानक वीश आराधी अरिहा, तीर्थंकरपद पाम्या शुभ ईहा,
सागर अड दश कोडाकोडी, धर्मविच्छेद दीयो ते जोडी
ऋषभ० ॥ ३ ॥

वंश स्थापन तुज सुरपति करता, शिशुपालन अप्सरवृंद धरता,
भोजन प्रभुने सुरतरु फलथी, गृहस्थपणे सुर लावे फलथी
ऋषभ० ॥ ४ ॥

नीति नृप यति धर्म बताया, दान धरम जगमें सुखदाया,
वत्सरसहसें केवल पाया, निज माताने भेट अपाया
ऋषभ० ॥ ५ ॥

गणधर पद थाप्यां निजपोता, पाट असंख्य कर्या अघधोता,
तीरथ महिमा वर्धन काजे, गणिवरने थाप्या गिरिराजे
ऋषभ० ॥ ६ ॥

સહ પરિવારે કેવલ લીધું, પણ કોટા મુનિ કારજ સીધું,
પાવનપુરુષે અન્યતીરથ જગ, નરપાવનથી તીરથ પ્રસિધું
ઋષભ૦ ॥ ૭ ॥

પાવન જનમ થયો મુજ આજ, તુજ દર્શન લહી સીધાં કાજ,
ટાલો જનમ-જનમના ફેરા, ફેડો ભવબંધન પ્રભુ મેરા
ઋષભ૦ ॥ ૮ ॥

હોજો જિનપતિ તુજ પરભાવે, દેવ-ધરમ-ગુરુ સેવ સુભાવો
નવિ પામું શિવપદ તુજસેવે, તબ લગે એહ આનંદરસ લેવો.
ઋષભ૦ ॥ ૯ ॥

(આ સ્તવન શાસન સુભટ, પરમ તપસ્વી, પરમારાધ્ય, પૂ. ઉપાધ્યાયશ્રી **ધર્મસાગરજી મહારાજના** પટ્ટશિષ્ય વિદ્વદ્રત્ન શિરોક્ષતંસ **બાલમુનિ સ્વ. શ્રીમહોદય સાગરજી મ.**ના વિનીત શિષ્યરત્ન સંગીતરત્ન સ્વ. **પૂ. મુનિશ્રી ન્યાયસાગરજી** મ. ની પોતાની હાથની લખેલ અનેક નોંધબુકોનો સંગ્રહ તેમના શિષ્ય શાંતમૂર્તિ **સ્વ. શ્રી શાંતિસાગરજી** મ. દ્વારા મળેલ, તેમાંથી આ સ્તવન મળી આવ્યું. તે અક્ષરશઃ રજુ કર્યું છે. **સં.**)

સમજવા જેવું

પાપોથી છૂટવાનો ઉપાય એક જ કે-ગુરૂ સમક્ષ આલોચના-નિંદા-ગર્હા કરવી, તે પણ બાળકની જેમ નિખાલસ દિલથી કહ્યું છે કે-

"सोही उज्जुभूयस्स"

-પૂ૦ આગમો૦ શ્રી પર્વ વ્યાખ્યાન સંગ્રહ પૃ૦ ૪૩માંથી

કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન હેમચન્દ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગ સ્તોત્રનો પદ્યાત્મક અનુવાદ

અનુવાદક : આગમોદ્ધારક શ્રી

પ્રકાશ ૧ લો

પરમાતમ જે પરમ જ્યોત, પરમેષ્ઠિમાં મુખ્ય ।
જેને તમ આગળ રવિ, વર્ણું કહે બુધ પૂજ્ય ॥ ૧ ॥

જેણે છેદ્યા કલેશ રૂખ, ભવહેતુ મૂળ સાથ ।
નમતા સુરનર સ્વામિ જસ, શિર જોડી દોય હાથ ॥ ૨ ॥

ધર્મ અર્થ સુખ મોક્ષની, વિદ્યા જેથી પ્રવૃત્ત ।
ભૂત ભાવિને વર્તતા, અર્થ જ્ઞાન જસ સત્ય ॥ ૩ ॥

જ્ઞાનાનંદને બ્રહ્મ ત્રણુ, જેમાં રહ્યું એકાગ્ર ।
તેમાનું તે ધ્યેય છે, રહું શરણે તસ ઉગ્ર ॥ ૫ ॥

તસ ગુણ ભણુવે વાણીને, કરૂં પાવન ધરી રાગ ।
ભવવનમાં એ જન્મ ફલ, સંસારી વડભાગ ॥ ૬ ॥

જડશેખર હું શું કહું, અનંતગુણ વીતરાગ, ।
પંગુ લંઘે પાયથી, જંગલ તિમ ગત લાગ ॥ ૭ ॥

તો પણ શ્રદ્ધા-મોહથી, ખલતા નહી ઓલંભ ।
શ્રદ્ધાવાળો જે કહે, ગુંગું તો પણ બંભ ॥ ૮ ॥

હેમચંદ્ર સૂરીશથી, વીતરાગથવ એહ ।
તેથી પામો ઇષ્ટફલ, કુમાર નરપતિ રેહ ॥ ૯ ॥

શ્રી પુંડરીક સ્વામી સ્તવન

(રાગ- જિનંદા તોરે ચરણુ કમલકી રે)

મન ઈહા તોરે પય પૂજનકી રે,
ઈક્ષ્વાકુ કુલે તુમ ચંદા,

ભરતરાયે સુત નંદા

વાણી સુણી આદિજિનંદા, ॥ મન૦ ॥ ૧ ॥

સંસાર વિછોરીરે, મતિ દીક્ષા દોરીરે,

આદિ જિનવરની પાસે;

લીધી દીક્ષા શુભ વાસે,

ગણધર પદ પુણ્યની રાશે ॥ મન૦ ॥ ૨ ॥

પ્રદક્ષિણા કરીને રે, જિનપય નમીને રે,

પૂછે પૃચ્છાતિગ વારા,

આપે જિન ઉત્તર સારા,

નિષધા પણ તિગ ધારા ॥ મન૦ ॥ ૩ ॥

કરે બારસ અંગીરે, ચઉનાણુ ઉમંગીરે,

ગણધર પદવી જિન આપે,

વાસ સુરેન્દ્ર દીધ થાપે,

તીરથ ધરી કુમતિ કાપે ॥ મન૦ ॥ ૪ ॥

શ્રી સુવિધિનાથ સ્તવન

(રાગ-ધનાશ્રી)

સુવિધિ તો દરશનસેં તોષ વહું

ચઉદ ભુવન અવકાશે તેરો, જશ કિમ માય પહુ સુ૦ ॥ ૧ ॥

રાગને રીસ કબહુ ન કરતે, તસ સ્થાવર સબહુ ।

છણુમેં નમતે પ્રભુ સું ભજે, લહી ગુણ કારણ સહુ સુ૦ ॥ ૨ ॥

સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રભુ તુઝ, સાચો માર્ગ લહું ।

પુણ્ય ઉદય અબ ફ્લ્યો સુધો, તુજ ચરણ થિર રહું સુ૦ ॥ ૩ ॥

નહિં મુજ પુણ્ય અનુભાવ એ, તેરા મોહસે યુદ્ધ કરહું ।

પ્રભુ તુમ ધ્યાન ખડગે અહી કરમેં, મોહ હણ્યો અરહું સુ૦ ॥ ૪ ॥

તુજ આગમ વચનામૃત પીનો, ડર ન ધરું કબહું ।

અબ મોહે અવિચલ પદ દો, જિનજી આનન્દપુર લહું સુ૦ ॥ ૫ ॥

જુગાર નિવારણ પદ

(રાગ–ઝેર ગયા ને વેર ગયાં)

સજ્જન યહ સીખ ધાર હૃદયમેં, વરજો હરદમ જૂઆ રે ।
જિસસે અપને દિલમેં દેખો, અધમપણાં જ્યું ભૂઆ રે ।
નહિ કિરિયાણા બેગારી નહિ, નહિં વિદ્યા મન છૂઆ રે ॥૧॥

ધન લેના ધારે નિજ મનસે, ફજુલ હરામકા કીના રે ।
પાવે તબ ભી ન બિન તકલીફસેં, દામ કિમ્મત નહિં ચીના રે ॥૨॥

રાત દિવસ સજ્જનસેં દ્વેષી, દુર્જન સંગ ગવેષી રે ।
નરક નિગોદકે કૂપમેં ડાલે, કર્મ નિકાચિત રેખી રે ॥૩॥

લંપટ નિર્લજ લોક હરામી, સાથમેં અહનિશ રહેતા રે ।
ભવતારણ પ્રભુ ગુરુ અરુ ધર્મ, નવી મનમેં સદ્દહતા રે ॥૪॥

વ્યસન સકલકા મૂલ હૈ જૂઆ, કંથાચાર્ય નિહાલોરે ।
ચોરી પરદાર ફિર મદ્યં, માંસે ખેલત કાલો રે ॥૫॥

પાંડવ પાંચ જગતમેં જાહિર, રાજ્ય ભંડારને દેશો રે ।
ઓરતકું પણ હાર ગયે સબ, દેખો દ્યૂતકા વેશો રે ॥૬॥

મહાભારત જગમેં જુધ વ્હાવા, હુવા ઈસી જૂઆસે રે ।
પ્રાણી ચિત્તમેં ચેત તજો અબ, જૂઆ યહ સુખ વાસે રે ॥૭॥

રાજ્યપતિ નળ વિદ્યાનિધિ વળી, અશ્વવિદ્યા એક દીવો રે ।
હાર ગયા કુલ ગઈ દમયંતી, શીલ રયણ ચિરજીવો રે ॥૮॥

જગમેં પણ દેખો સટ્ટાસેં, અપને મનકો ખોતે રે ।
ધન કણ કંચન નારી ખોકે, જૂઆસેં નિત રોતે રે ॥૯॥

સુણ સજ્જન યહ સદ્ગુરુ સીખા, પરિહર જૂઆ મનસે રે ।
શ્રી જિન આગમ વચન સુધારસ, આનન્દ લહેરો વરસે રે ॥૧૦॥

આગમ તલસ્પર્શી વ્યાખ્યાતા આગમમર્મજ્ઞ
આગમ પ્રભાવક સમર્થ શ્રુતધર
આગમ વાચના દાતા શૈલાણા નરેશ પ્રતિબોધક
ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત પૂજ્ય
આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ રચેલા
અતિ વૃદ્ધાવસ્થાએ રોગશય્યાએ પણ સૂક્ષ્મ ચિંતનપૂર્ણ
આરાધક ભાવ ને પોષક માર્મિક

卐 સુંદર સુભાષિતો 卐

(વર્ષ ૨ અંક ૪ (પાન ૧૬)થી ચાલુ)

૭૪ **पञ्चषण्णां प्रभोः शास्तिर्भवेदिष्टार्थसाधिनी ॥२५२॥**

વીતરાગ પ્રભુનું શાસન થોડાક જીવોને કર્મક્ષયરૂપ ઇષ્ટ ફળને આપનાર નીવડે છે.

૭૫ **बहुर्नाल्पोऽपि पर्यायो हेतुराराधनाविधौ ।**
किं त्वम्या दर्शनाद्याप्तितस्तत्त्वत्रादौ यतस्व भोः ! ॥२५३॥

જિનશાસનની આરાધનામાં થોડો કે વધારે દીક્ષાનો પર્યાય મહત્વનો નથી, પણ આજ્ઞાશુદ્ધ રત્નત્રયીનું આસેવન જરૂરી છે. માટે હે પુણ્યાત્મન્! તેના માટે ખંતથી પ્રયત્ન કર!

૭૬ **गुरुसेवा-व्रतोच्चार-शुद्धिक्षमण-संवराः ।**
रुपमाराधनायास्तु राधाक्षिवेधनादिवत् ॥२५४॥

ગુરૂની સેવા, મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા, શુદ્ધિ, ખામણા અને સંવર આ આરાધનાનું સ્વરૂપ રાધાવેધની જેમ ખૂબ જ કઠિન છે.

૭૭ **धन्योऽसौ विधिरादृतो मतिमतां मोक्षाध्वनः साधने ॥२५५॥**

તે ખરેખર ધન્ય છે જેણે કે મોક્ષમાર્ગની સાધના માટે જ્ઞાનીઓની મર્યાદાઓને અમલી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

७८ यो निःशेषमुपायतोऽघनिचयं निर्णाश्य लब्ध्वा श्रियः ।
ज्ञानाद्याः निखिला जगाम मुनिराट् जन्मादिपीडोज्झितं ।
स्थानं यत्र वचोव्रजस्य विषयं तस्मिन् मतिं तत्तनु ॥२५६॥

જે વિવેક સમ્યગ્ ધર્મની આરાધનાથી પાપકર્મનો નાશ કરી આત્મિક જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી જન્મ આદિની પીડાથી રહિત વચનાતીત આનંદ ભરપૂર મોક્ષને મેળવે છે, તે માટે તું પ્રયત્ન કર!

७९ प्रदेशिसाम्यं वचनातिगं यत्
देव्यां न हन्त्र्यां मनसा चुकोप ! ॥२५८॥

ધન્ય છે પ્રદેશી રાજાની સમતાને! કે જેથી જાણી જોઈને ગળે ટૂંપો દઈ ઝેર આપીને મારનારી પત્ની પર મનથી પણ ગુસ્સો ન થયો.

८० धन्यःस्यां चेत् पञ्चकमिहाद्रिये बन्धहानविषयाणाम् ॥२५०॥

જો કર્મના બંધને તોડનારા પાંચ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કરું તો ધન્ય થાઉં.

८१ अतर्कितमिहाङ्गी स्याद् विपत्त्युत्थानमात्मना ॥२६०॥

અણધારી રીતે ખરેખર! જગતમાં શારીરિક-માનસિક પીડાઓનું ઉત્થાન થાય છે, (તેથી સમતા ભાવની કેળવણી પ્રથમથી તૈયાર રાખવી જોઈએ.)

८२ अंहसामुदयो नित्यं स्वतन्त्रं कार्यमादधुः ॥२६१॥

(નિકાચિત) પાપનો ઉદય હંમેશા પોતાની રીતે વિપાક આપે જ છે.

८३ आमयानां विदो वैद्या वेदनानां तु जन्तवः ॥२६२॥

વૈદ્યો રોગોને જાણે, પણ વેદનાને તો પ્રાણીઓ અનુભવથી જ જાણે.

८४ चित्र आराधनामार्गस्तद्विधेस्तस्य चित्रता ॥२६३॥

આરાધનાનો માર્ગ (જીવોની યોગ્યતાને આધારે) વિચિત્ર છે, તેથી તેની વિધિ પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે.

७५ नित्यां रत्नत्रयीं श्रित्वाऽऽराधना न विकल्पभाग् ॥२६३॥

રત્નત્રયીને આશ્રીને આરાધના નિત્ય છે, તેમાં ભજના નથી.

૮૬ जिनानुभावोऽयमहो मनः स्थिरम् ॥२६५॥
આ (અતિ ચચંળ પણ) મન સ્થિર રહે છે, તે (અનંત શક્તિશાળી) તીર્થંકરોનો પ્રભાવ છે.

૮૭ द्रष्टा देष्टाऽऽत्मादिवस्तुव्रजस्य
तस्मान्मेऽर्हन् ? न्यूनमस्ति न किञ्चित् ॥२६६॥
આત્મા આદિ પદાર્થોના સ્વરુપને જણાવનાર શ્રી અરિહંત પરમાત્માને મેં જોયા હવે મારે કાંઈ ઉણપ નથી.

૮૮ न द्रष्टया द्रष्टोऽर्हन् यदि च भवने मे क नु गतिः ? ॥२६७॥
હે પરમાત્મન્! જો મેં આપને જોયા ન હોત તો મારી શી દશા થાત!

૮૯ जिन! त्वदीयं भवकूप रज्जू रूपं यतोऽसन्ममकाममोहं ॥२६८॥
હે વીતરાગ! તમારી પ્રતિમા ભવરૂપ કૂવામાંથી બહાર નિકળવા દોરડા સમાન છે, કેમકે મમત્વ, કામ અને મોહના દૂષણથી રહિત તમારા સ્વરૂપને તે જણાવે છે.

૯૦ यमादिभिः सारमुदारबुद्धिर्गृह्णीत कायात् पर आमयाद्यैः ॥२६९॥
અસાર શરીરથી નિયમ આદિના પાલનરૂપ શ્રેષ્ઠ સાર ગ્રહણ કરી લેવો જોઈએ.

૯૧ श्रद्धागम्या श्रुतयो नयवादा बुद्धिमद्भिरनुगम्याः ।
आबालं तु सुबोधा मूर्तिरियं वीतराग ! तव ॥२७०॥
હે વીતરાગ! આગમના વાકયો શ્રદ્ધાગમ્ય છે, નયવાદ બુદ્ધિમાનોથી જ સમજાય તેવા છે, એટલે આબાલગોપાલ દરેકને (આત્મશુદ્ધિમાં ઉપયોગી તરીકે) આપની મૂર્તિ જ સુબોધ છે.

૯૨ अज्ञातेऽपि गुणे प्रेम यथा संस्कारिते नरे ।
तथाऽऽर्हते भवेद् बोधो मार्गे प्राक्तनसंस्कृतेः ॥२७१॥
જેવી રીતે પૂર્વજન્મના સંસ્કારથી અજાણ્યા માણસ ઉપર પણ પ્રેમ થાય છે, તેમ હે પ્રભો! પૂર્વજન્મના ક્ષયોપશમના સંસ્કારોથી આપના જણાવેલા માર્ગની સમજણ-રૂચિ થાય છે

૯૩ यदि जिन! जगति मतं ते न स्यात् कां तदयास्यदिहावस्थां! ।
यन्मोहमहान्धुः किं स्यात् तरणाय परैर्जातु? ॥२७२॥

હે ભગવન્! આ સંસારમાં જો આપે દર્શાવેલ માર્ગ ન હોત તો અમારી શી દશા થાત? કેમકે મોહરૂપ મોટો કૂવો અન્ય દર્શનીઓથી તરી શકાય તેમ નથી.

૯૪ **जिनात् परो नो क्षम आत्मदीप्त्यै ॥२७३॥**

આત્મસ્વરૂપના વિકાસ માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા સિવાય કોઈ બીજો સમર્થ નથી.

૯૫ **उद्धारार्थं जगतस्त्वयाऽर्जितं नाम नाथ? पूर्वभवे ॥२७८॥**

ખરેખર દીન-હીન જગતના ઉદ્ધાર માટે જ હે નાથ! તમે ત્રીજા ભવમાં તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જ્યું હતું.

૯૬ **उद्धारायैव जगतो वरबोधेर्लाभस्तवोद्योगः ॥२७९॥**

અજ્ઞાનમૂઢ જગતના ઉદ્ધાર માટે જ હે પ્રભો! વરબોધિ-સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિથી જ તમારો ઉદ્યમ ચાલુ હતો.

૯૭ **कर्म पङ्गु दलं पङ्गु पङ्गवो भवजन्तवः ।**
संयोगस्य प्रभावः स यत् सर्वे फलदायिनः (कर्तृताङ्गताः)
॥२८०॥

(એકલું) કર્મ પાંગળું છે-ઉપાદાન (એકલું) પાંગળું છે, સંસારી જીવો પણ પાંગળા છે, સંયોગનો જ વિશિષ્ટ પ્રભાવ જેનાથી કે કર્મ જીવ ઉપાદાન વગેરે ફળદાયી બને છે.

૯૮ **नश्यन्ति वारास्तमसां यथार्कात्**
तथा प्रवादात् जिनशासनात् तव ॥२८१॥

જેમ સૂર્યથી અંધકારના સમૂહો નાશ પામે છે, તેમ હે વીતરાગ! તમારા શાસનથી અન્યદર્શનીઓના વાદો દૂર થાય છે.

૯૯ **अपक्षपातेऽप्यसवो भवाब्धेरुत्तारिता द्वेषमृतेऽत्र पातिताः ।**
जिन! प्रभावोऽयमचिन्तनीयो वेद्यस्त्ववश्यं तव शासनस्य
॥२८२॥

પક્ષપાત-રાગ નહીં છતાં જીવોને સંસાર સમુદ્રથી તાર્યા છે. અને દ્વેષ નહિં છતાં (તમારા શાસનની વિરાધના નિમિત્તથી) જીવોને સંસારમાં પાડ્યા છે, ખરેખર તમારા શાસનનો અચિન્ત્ય પ્રભાવ

જાણવા જેવો છે કે જે સારી રીતે આરાધના કરે છે કરે છે તે તરી જાય છે અને વિરાધના કરે છે તે ડૂબી જાય છે.

૧૦૦ **अर्हन् ! द्वयं विरुद्धं त्वं किं भवाब्धौ करोषि नः ।**
तारणं मज्जनं चैव सत्यं पात्राईजं फलं! ॥२८३॥

હે અરિહંત પ્રભુ! ઉપલક દૃષ્ટિએ તારવું-ડૂબાડવું એ વિરુદ્ધકાર્ય તમે કેવી રીતે કરો છો ? પણ ઉંડાણથી વિચારતાં સમજાય છે કે જીવોની પાત્રતા મુજબ તમે ફળ આપો છો, આરાધક જીવોને તમે તારો છો, વિરાધક ડૂબી જાય છે.

૧૦૧ **नायत्नात् सत्कार्या न चेतरे किं वदन्ति तं वादं ।**
वाच्यन्यत् कार्येऽन्यत् विहाय जैनात् परेषां हा ! ॥२८४॥

સારા ખોટા કાર્ય પ્રયત્ન વિના થતા નથી તો અન્યદર્શનીઓ શા માટે તેનો વાદ કરે છે ? ખરેખર જૈનશાસન સિવાય બીજાઓની વાણીમાં જુદું હોય છે અને અમલમાં જુદું હોય છે.

૧૦૨ **न नामलोपी वचनं प्रवक्ति, संज्ञाविशेषो हत आकृते हतौ ।**
यत्नो हतो द्रव्यमृते तथैव, सर्वं हतं भाव-विनाशिनो जगत् ॥२०५॥

નામ નિક્ષેપો ન માને તો વચન જ બોલી ન શકાય,
સ્થાપના ન માને તો પરિચય-ઓળખાણ જ નષ્ટ થાય,
દ્રવ્ય નિક્ષેપ ન માને તો પ્રયત્નની જ જરૂર ન રહે,
અને ભાવનિક્ષેપ ન માને તો આખું જગત જ અવ્યવસ્થિત થાય,
માટે નામાદિ ચારે નિક્ષેપ ન માને તો આખું જગત જ અવ્યવસ્થિત થાય,
માટે નામાદિ ચારે નિક્ષેપા હે પ્રભુ ? આપે કહ્યા તેમ માનવા જરૂરી છે.

૧૦૩ **स्वस्वभावानुगा विषौ सर्वे ॥२८६॥**

ભાગ્યની પ્રધાનતાએ દરેક પદાર્થો પોતપોતાના સ્વભાવને અનુસરે છે.

૧૦૪ **निक्षेपमानान्यतमप्रलोपात्**
जैनान् न चान्योऽत्र यथोक्तकारी ॥२८७॥

અન્ય દર્શનીઓ નિક્ષેપા કે પ્રમાણને યથાર્થ રીતે ન માનનારા

હોવાથી જિનશાસન સિવાય કોઈપણ યથાર્થ વસ્તુના સ્વરૂપને માનનારા કોઈ નથી.

૧૦૫ **सूर्पादिवादाः स्वयमेव रुद्धाः प्रत्यक्षमार्गे करिणीह संस्थिते ।**
जैनेऽत्रमार्गे निखिलाः स्ववाचामुपेक्षका घातमनुव्रजेयुः ॥२८८॥

છ આંધળાઓના દૃષ્ટાંતમાં સૂપડા, ભીંત, થાંભલા, ખીંટી, દોરડીની વાત સાક્ષાત નજર સામે સંપૂર્ણ હાથી જોનારાની દૃષ્ટિમાં અસાર છે, તેમ જૈનશાસનની માર્મિક રીતિએ પદાર્થના સાચા સ્વરૂપને સમજનારાની દૃષ્ટિમાં અન્યદર્શનીઓના એકાંગીવાદો લગભગ મિથ્યા–અસાર છે.

૧૦૬ **प्रवर्तन्तेऽमिता आशाः कृत्वा भाव्यवधीरणाम् ॥२९०॥**

અજ્ઞાનબળે સંસારી જીવોની અગણિત આશાઓ ભાવીની અવગણના કરીને પણ પ્રવર્તે છે.

૧૦૭ **धर्माय देहो धनपुण्यभाजाम् ॥२९५॥**

પુણ્યશાળી જીવોનો દેહ ધર્મમાં ઉપયોગી થાય છે.

૧૦૮ **दत्तो धर्माय नो देहो रोगाणां देहि त्वं तदा ॥२९६॥**

સમજણપૂર્વક ધર્મને માટે શરીર ન આપ્યું, તો હવે રોગ માટે જ આપવું રહ્યું તો, ભોગવ હવે ! (રોગ સહન વખતે વિચારણીય વાક્ય)

૧૦૯ **प्रतिपत्तिश्चरणस्यावश्यं मेत्री भवस्य तज्जिनपाः ।**
दीक्षामदुः परोऽज्ञान् जीवान् मोक्षार्थप्रवणहृदः ॥२९८॥

ચારિત્રનો સ્વીકાર કરવો તે સંસારનો નાશ કરવાનો અચૂક ઉપાય છે, તેથી જ મોક્ષમાર્ગના પ્રવર્તક તીર્થંકરો અબજો લોકોને દીક્ષા આપે છે.

૧૧૦ **आराधनामृते जीवा ! जिनाख्वा नो निरर्थकः ॥२०१॥**

આરાધના વિના હે જીવ ! આપણને પ્રાપ્ત થયેલું જિનશાસન નકામું બને છે.

૧૧૧ **वैद्या सेवका अगदाः सर्वे हि ते यतास्तव ।**
परं तत् ते यथादृष्टं भावि तन्निश्चलो भव ॥३०३॥

પુણ્યબળે તને વૈદ્યો, ઔષધો અને સેવા કરનારા બધા યથોચિત રીતે તૈયાર છે, પણ ભાવી જે થવાનું છે તે મુજબ જ બધી ગોઠવણ થાય છે, માટે ધીરજ ધરી સમતા રાખ. (રોગ સહન વખતે વિચારણીય)

૧૧૨ न भावि न विरोधं नामापि चिन्तय त्वं मुने ! ।
निर्विकल्पमनास्तिष्ठ सदाराधन-साधनम् ॥२०४॥

ભાવિનો, વિરોધનો કે જે નથી થવાનું તેનો કોઈનો પણ તું વિચાર ન કર! આરાધનામાં તત્પર રહી નિર્વિકલ્પ બનવા પ્રયત્ન કર.

૧૧૩ धर्म्यो भावो दाववत् पापदाही ॥ ०५॥

ધર્મની આરાધનાનો આજ્ઞા શુદ્ધ પરિણામ દાવાનળની જેમ સંસારને બાળે છે.

૧૧૪ सोढं घनं परमवाप फलं न मूर्खः ॥३०६॥

અકામ નિર્જરાથી ઘણું સહન કર્યું પણ અવિવેકીએ કંઈ આત્મશુદ્ધિ રૂપ ફળ ન મેળવ્યું.

૧૧૫ सकामनिर्जरां श्रयेत् सहेत यः समाशयः ॥३०७॥

જે પુણ્યાત્મા જ્ઞાની નિર્દિષ્ટ પદ્ધતિથી સમભાવે સહન કરે તે સકામ નિર્જરા મેળવી શકે.

૧૧૬ दद्यात् कपर्दां विमतिः सुरत्नम् ॥३०८॥

ખરેખર! કોડીના બદલે મહામૂલા રત્નને અજ્ઞાની-મૂઢ જ આપી દે છે.

૧૧૭ घनं सहेत मनसाऽसुखं कुधीः ॥३०९॥

વિવેકહીન પ્રાણી મનથી ઘણું દુઃખ (પરાણે) સહન કરે છે.

૧૧૮ यथेन्धसां दहेद् भारं वह्निस्तद्वत् सुधीर्भवम् ॥३२०॥

અગ્નિથી લાકડાઓનો ઢગલો બળી જાય છે તેમ વિવેકી પુણ્યાત્મા જિનશાસનની આરાધકાભાવે આરાધના કરી સંસારનો સમૂળ નાશ કરે છે. (ક્રમશઃ)

卐 તાત્ત્વિક વિચારણા 卐
'तात्त्विकविमर्श' નો સરળ અનુવાદ

(વર્ષ ૨ અંક ૪ (પૃ. ૨૮) થી ચાલુ)

[પરમપૂજ્ય, ગીતાર્થસાર્વભૌમ, ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવશ્રીએ બાળજીવોના હિતાર્થે અનેક નાની-મોટી કૃતિઓ રચી છે. તેમાં આગમ અને સૈદ્ધાંતિક ગ્રંથોમાંના કેટલાક ગૂઢ માર્મિક સ્થલોના રહસ્ય સમજાવનાર છૂટક પ્રશ્નોત્તરોનો સંગ્રહ **तात्त्विक विमर्श** નામે **आगमोद्धारककृतिसन्दोह** (ભા. ૧)ના પ્રારંભમાં જ પ્રથમ કૃતિ તરીકે છપાયેલ છે.

જેમાં આગમો કે પ્રકરણ-ગ્રંથોમાં આવતી અનેક ગુંચભરી બાબતોના ઝીણવટભર્યા ખુલાસા શાસ્ત્રાનુસારી સૂક્ષ્મ પ્રતિભાબળે સુસંગત રીતે પૂ. આગમો. શ્રીએ કર્યા છે.

ગંભીર તત્ત્વદર્શી આગમોના સૂક્ષ્મ અભ્યાસી, ધ્યાનસ્થ સ્વ. પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીએ પ્રૌઢ પ્રતિભાબળે દશપૂર્વધર પૂ. આ. શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મ. રચિત શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્રના કેટલાક ગૂઢ પદોના રહસ્યને દર્શાવનારૂ ટિપ્પણ લખ્યું છે. જેનો ત્રીજો હપ્તો અહીં રજુ કરાય છે, ગમે તે કારણે મુદ્રિત "આગમો૦ કૃતિસંગ્રહ" માં શ્રી તત્ત્વ વિમર્શનો ક્રમ જળવાયો નથી. મુદ્રિત ગ્રંથને આધાર-ભૂત રાખી ઉત્ક્રમથી પણ અહીં રજુઆત કરી છે. **સં.**]

દશપૂર્વધર વાચકપ્રવર પૂ૦ શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મ૦ રચિત શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રના પ્રથમ અધ્યાયના ૧૦ મા સૂત્રનું રહસ્ય જણાવતાં પૂ૦ આગમોદ્ધારક શ્રી એમ જણાવે છે કે—

दार्शनिकपरिषत् परीक्षणे प्राधान्येनैव ज्ञानं प्रमाणं व्यवसायीति प्रतितन्त्रसिद्धान्तेन तु यावज्ज्ञानं दर्शनं च प्रमाणमेव,

सद्‌द्रष्टीनां संशयादेरपि ज्ञानत्वात् प्रमाणत्वात् चक्षुरवधिकेवल दर्शनानां च नाऽप्रामाण्यं ।

પૂ૦ શ્રી તત્ત્વાર્થકાર મહર્ષિએ આ સૂત્રમાં જ્ઞાનને પ્રમાણ જણાવ્યું છે, તેનું કારણ સર્વદર્શનકારોએ સ્વ અને પરના વ્યવસાયાત્મક જ્ઞાનને પ્રમાણરૂપ માન્યું છે, એની સાથે સંગતિનું પ્રદર્શન કરવાનું જણાય છે.

પ્રતિતંત્ર–જૈનદર્શનની સ્વતંત્ર આગવી માન્યતાનુસારે તો દરેક જ્ઞાન અને દર્શન પ્રમાણ જ છે.

વધુમાં સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ જીવોના સંશયાદિ પણ જ્ઞાન સ્વરૂપ અને પ્રમાણભૂત છે અને ચક્ષુઆદિ ચાર દર્શનો અપ્રમાણરૂપ નથી જ.

अश्रुतं व्यावहारिकं सर्वं मतिरिति स्मृत्यादीनां मतावन्तर्भावः, अवध्यादिविलक्षणतया च परोक्षे,

एवं च "अहवा तं समासओ" (શ્રી નંદિસૂત્ર) इत्यत्राऽथवेति स्पष्टं द्योतयति ।

શ્રુતજ્ઞાન સિવાય વ્યવહારમાં જે કંઈ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ છે, તે બધું મતિજ્ઞાનરૂપ છે તેથી સ્મૃતિ આદિનો સમાવેશ મતિજ્ઞાનમાં છે.

તેમજ અવધિજ્ઞાન આદિની દેશ કે સર્વ પ્રત્યક્ષતા ન હોઈ પરોક્ષ પ્રમાણમાં તે બધાનો સમાવેશ છે.

આ વાત "**अहवा तं समासओ**" (શ્રી નંદીસૂત્ર) એ ગાથાના "**અથવા**" પદથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

કેમકે—

दर्शनेऽस्त्यवभासकता न तु व्यवसायिता, चेतनाऽपरपर्यायोपयोगरूपत्वाद् दर्शनस्य,

दर्शनावभासितस्यैव सामान्यमयस्यार्थस्य ज्ञानेन विशेषमयस्य व्यवसायः ॥

જ્ઞાન જ પ્રમાણભૂત કેમ? તેનું કારણ એ કે દર્શનમાં અવભાસકતા એટલે સ્વરૂપનું સામાન્યથી જણાવવાપણું તો છે જ, કેમકે આત્માનો દર્શનોપયોગ વસ્તુના સામાન્ય સ્વરૂપને જણાવે છે.

પણ દર્શનોપયોગમાં વસ્તુસ્વરૂપનો નિર્ણય નથી. તેથી તેને પ્રમાણભૂત ન કહેવાય.

દર્શનોપયોગથી સામાન્યપણે જણાયેલ પદાર્થનો જ વિશેષ રૂપે ભાન થઈ નિર્ણય જ્ઞાનથી થાય છે.

प्रतिप्राणि सुखाद्यनुभवक्षममाहारादिक्षमं च ज्ञानं संसारिणामावश्यकं, अन्यथाऽजीवत्वं जीवस्य स्यात्, न च तद् भवति, ततोऽवश्यमनन्ततमभागस्योद्घाटनता नित्यं ।"

શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અધ્યાય પ્રથમ સૂત્ર ૨૦ મા ઉપર આ ટિપ્પણ જણાય છે.

દરેક પ્રાણીમાં સુખાદિનો અનુભવ અને આહારાદિને લગતું જ્ઞાન હોય છે જ ! નહીં તો જીવનું અજીવપણું થઈ જાય, તે થતું નથી, તેથી અનંતમો ભાગ જીવમાત્રને સદા ખુલ્લો જ હોય તે વાત નિશ્ચિત લાગે છે.

"सुट्ठुवि मेहसमुदए" इत्यादि (શ્રી નંદીસૂત્ર) द्रष्टान्तरूपं न तु साधकं, तेन तारतम्येनावारकः सर्ववारकः पटल इति न विपरीतं नोद्यं,

यत्किञ्चिदव्यक्तवर्णमयाहाराङ्गीकारो हि ज्ञानसत्तासाधनं वनस्पत्यादौ, स च श्रुतजन्य इति साद्यादिश्रुतविचारे अक्षरानन्त भागविचारः ॥

શ્રી નંદીસૂત્રમાં જણાવાયેલ "सुट्ठुवि मेहसमुदए" ની વાત માત્ર દ્રષ્ટાન્ત રૂપ છે. પણ કંઈ સાધક દૃઢ પ્રમાણ નથી, તેથી આવરણ તરતમતાથી આવરે, પણ વધારે ન આવરે, તેથી અક્ષરનો અનંતમોજ ભાગ ખુલ્લો કેમ ? એમ વિપરીત તર્ક ન કરવો.

કેમકે દ્રષ્ટાંત બધા એકદેશી જ હોય, તેથી ગમે તેટલા ગાઢ-વાદળોના આવરણ હોય, છતાં જેમ સૂર્યની પ્રભા હોય જ તે રીતે આત્માનું જ્ઞાન સર્વથા કે વધુ અવરાય જ નહીં.

વનસ્પતિ આદિમાં અવ્યક્તવર્ણમય આહારની વાત જ્ઞાનની સત્તા સાબિત કરે છે. અને તે શ્રુતજ્ઞાન જ છે.

આ રીતે સાદિ શ્રુત–અનાદિ શ્રુતના સંબંધમાં અક્ષરના અનંતમા ભાગનો વિચાર જાણવો.

मार्गत्वेन रूढो जैनधर्मः, नैयायिक सांख्यदर्शन-मीमांसका मतशब्दाभिधेयाः, नास्तिकानां तु कुमताभिधेति व्याख्या 'मोक्षमार्गोपदेशप्रतिज्ञासूत्रंचाद्यं'

શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્ર ભાષ્યની ૩૧ મી કારિકામાં આપેલ **મોક્ષમાર્ગ** શબ્દ પર આ ટિપ્પણ લાગે છે.

માર્ગ એટલે જૈનધર્મ, મીમાંસક, નૈયાયિક, અને સાંખ્યના દર્શનો **મત** કહેવાય છે, અને નાસ્તિકોની માન્યતાઓ તો કુમત તરીકે કહેવાય છે.

તેથી મોક્ષમાર્ગોપદેશની પ્રતિજ્ઞા જણાવનાર શ્રી તત્ત્વાર્થનું પ્રથમ સૂત્ર છે.

अन्येषामभ्युदयोऽपि साध्य इति कृत्वा 'यतोऽभ्युदय' इत्याद्यूचिरे, ते जैनानां त्वभ्युदयस्य प्राप्यत्वेन फलत्वे सत्यपि नोद्देश्यता तस्य, किन्तु प्राप्यत्व-साध्यत्वोभयधर्मवान् मोक्ष इति स एवोद्देश्य इति सम्यगुक्तं मोक्षमार्ग इति ।

બીજા મતવાળાઓને તો પૌદ્ગલિક સાધનોની આબાદી રૂપ અભ્યુદય પણ ઈષ્ટ છે, તેથી જ તે પોતે ધર્મ વ્યાખ્યામાં "यतोऽभ्युदय निःश्रेयस-सिद्धिः स धर्म्मः" સૂત્રથી અભ્યુદય સાંસારિક ઉન્નતિ) ને ધર્મના સ્વરૂપમાં લીધું છે.

જૈન શાસનમાં તો અભ્યુદય અવાન્તર ફળ રૂપે પ્રાપ્ય છે. ખરો, પણ ઉદ્દેશ્ય તો નથી જ.

પ્રાપ્ય અને સાધ્ય બન્ને ધર્મ જેમાં હોય તે જ ઉદ્દેશ્ય કહેવાય.

આવો તો મોક્ષ જ છે, તેથી જૈન શાસનમાં મોક્ષ જ ઉદ્દેશ્ય

तरीके स्वीकारी अहीं मोक्षमार्ग कहेवानी प्रतिज्ञा व्याजबी न्याय संगत लागे छे.

" अत एव च चतुर्गतिको निर्वेदः, स सम्यक्त्वस्य लक्षणं मोक्षाभिलाष एव च संवेगः ।

तेथी ज चारे गतिना स्वरूपना साचा भानद्वारा उपजतो अने " **सुरनर सुख जे दुःख करी लेखवे** " आदि शब्दोथी बतावतो निर्वेद सम्यकत्वनुं लक्षण छे.

तेम ज तीव्रपणे मोक्षनी ज अभिलाषा रूप संवेगपणु सम्यकत्वनुं लक्षण छे.

एवं च मार्गगत्यध्ययनं, मार्गानुसारिताप्रार्थनं, मार्गाभिमुख-मार्गपतित-मार्गानुसारिणां क्रमशः प्राधान्यज्ञानं मार्गाध्ययन-मित्यादेरुपपत्तिः ॥

मार्ग शब्दथी मोक्षनो मार्ग के जैनशासन अर्थ होवाथी ज श्री सूत्रकृतांग अने श्री उत्तराध्ययन आदि आगमोमां मार्गगति के मार्गाध्ययन आदि नामो संगत थाय छे.

तेम जं योगग्रंथोमां मार्गाभिमुख-मार्गपतित मार्गानुसारी जीवोनी क्रमशः श्रेष्ठता मार्गशब्दथी जैनशासन अर्थ लेवाथी ज प्रतीत थाय छे. (क्रमशः)

सुकृतानुमोदनानुं महत्त्व

" * * * पुण्य कर्युं ते एक दाणो छे, अने तेने अनुमोदनारूप पाणीथी सिंचो तो ज कोठार भराय.

तेथी सुकृतनी वारंवार अनुमोदना करवी जोईए."

–पू० आगमो० श्री पर्वव्याख्यान संग्रह पृ० १२४

श्री आगम महिमा

[પ્રાત: સ્મરણીય, સુભગનામધેય, આગમ સમ્રાટ્, આગમ-વ્યાખ્યાનિપુણ, શિલા–તામ્રપત્રોત્કીર્ણાગમકારક, ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત **પૂ૦ આગમોદ્ધારક આચાર્ય ભગવંતની** નાની–મોટી અનેક *કૃતિઓના સંગ્રહ સ્વરૂપ* **શ્રી આગમોદ્ધારક કૃતિ સંદોહ** (ભા. ૫) માં પૂજ્યપાદ કરૂણાના ભંડાર, પ્રશમપયોધિ, વાત્સલ્યસિંધુ, ગચ્છાધિપતિ પૂ૦ આ૦ **શ્રી માણિક્યસાગર સૂરીશ્વરશ્રીએ** પોતાની પ્રૌઢ પ્રતિભાબળે અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં રહેલ આ કૃતિને પૃ૦ ૧૯૯ થી ૨૩૭ સુધીમાં સુવ્યવસ્થિતપણે (૨૪૪ શ્લોક રૂપે) છપાવી છે, તેમાંથી કેટલાક મહત્ત્વના શ્લોકો ભાવાર્થ સાથે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની આગમભક્તિની કેળવણીના શુભ ધ્યેયથી રજુ કરવામાં આવે છે.

(१) **आर्हन्त्यं शुभसाधनैरभिमतं कर्माऽपि बंधे हितं,**
यच्च त्वं त्रितयं भवस्य भवनैर्गुण्यं विदन् शिष्टवान् ।
तन्नूनं महतां परार्थ–परता सत्या परं सत्फला–
ऽसावाप्याऽमलकेवलं यदि भणेच्छ्रेणिं सदाप्तागमीम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ :– હે ભગવન્! કર્મનું બંધન અસાર–અનિષ્ટ છતાં જિનનામકર્મ વીશસ્થાનકની વિશિષ્ટ આરાધના દ્વારા ઉપાર્જ્યું તથા સંસારને ખરાબ જાણવા છતાં ત્રણ ભવ જેટલો બાકી રાખ્યો, આ બધું ખરેખર લોકોત્તર આપ જેવા મહાપુરૂષોની નિષ્કારણ પરોપકાર–રસિકતા સૂચવે છે, પણ ખરેખર તો નિષ્કારણ પરોપકારવૃત્તિની સાચી સફળતા નિર્મળ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી સર્વહિતકર અને ષડ્દ્રવ્યોના યથાર્થસ્વરૂપને જણાવનાર દ્વાદશાંગીની રચનાદ્વારા જણાય છે (૧)

(२) **प्राप्याशेषजगद्विलोकनपरं ज्ञानं निहत्याऽशुभा,–**
द्दष्टश्रेणिमपारसारबलयुक्श्रेण्या क्षपण्या प्रभुः ।

देवेन्द्रावलिसंहतामतितरां पूजामधिष्ठाय च,
कुर्वन्नागमसन्तर्ति सफलताभाग् नान्यथा हि प्रभुः ॥ २ ॥

ભાવાર્થ :– સંપૂર્ણ વિશ્વના સમસ્ત પદાર્થોને જણાવનાર જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, સીમાતીત વિશિષ્ટ આત્મબળથી ભરપૂર ક્ષપકશ્રેણિથી ઘાતી કર્મોનો ક્ષય અને ભક્તિ નિર્ભર વિનયનમ્ર દેવ–દેવેન્દ્રોથી વિવિધ રીતે કરાયેલી પૂજા.

આ બધાની સફળતા કર્મબંધનમાંથી છોડાવનાર વિશ્વજીવાતુ દ્વાદશાંગીરૂપ જિનાગમની રચના ઉપર નિર્ભર છે.

(૩) पूजाप्रौढौ जिनेशो न नमति निखिलाभीष्टसिद्धया कृतार्थो,
देवालिप्राभृतं सत् सुकृततरुफलं सेवयन् किञ्चिदन्यम् ।
धन्यं तूद्दामधर्मा नमति मुनिगणं द्योतयन् स्वं कृतज्ञं,
यन्मेऽदः सज्जिनत्वं मुनिगणपधृतादागमादेव जातम् ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ :– દરેક કરવા લાયક બધા કાર્યો થઈ ગયેલ હોઇ અને સર્વથા કૃતાર્થ થયેલ વિશિષ્ટ પૂજાને યોગ્ય તીર્થંકરો કોઇને નમે નહીં, છતાં સમવસરણમાં **णमो तित्थस्स** થી જે નમસ્કાર કરે છે, તે કોને? પોતે દેવોના સમૂહથી કરાતી વિવિધ પૂજા ભક્તિ આદરના પાત્ર છતાં પણ તીર્થ પદથી પ્રવચન–દ્વાદશાંગી કે તેમાં જણાવાયેલ વિશિષ્ટ જીવન તત્ત્વોને જીવનમાં સક્રિય બનાવનાર ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને નમસ્કાર કરે છે. કેમકે તેના આધારે જ પૂર્વ જન્મોમાં વિશિષ્ટ આરાધના કરી પોતે ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય પ્રકૃતિરૂપે જિન-નામ કર્મ બાંધ્યુ છે, તેથી કૃતજ્ઞાતાનો ભાવ મુમુક્ષુઓના જીવનમાં સ્થિર કરવા માટે આગમો–દ્વાદશાંગીનું મહત્ત્વ દર્શાવનાર તીર્થને નમસ્કાર કરે છે.

(૪) भज शास्त्रालिं भज शास्त्रालिं शास्त्रालिं भज शुद्धमते ?
जिनपतिगदितां गणपतिवितता मुनिजनमान्यतरां विमलाम् ।
नरभवनिकरोऽसमफलविसरो भावितभावो गतदौःस्थ्यो,
नम्रशिरस्को विगतरजस्को भवति नरस्तद्भजनमनाः ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ :– હે શુદ્ધમતે ! શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ કહેલી

અને શ્રી ગણધરોએ ગૂંથેલી શાસ્ત્રોની શ્રેણિરૂપ આગમોની ઉપાસના કર! ઉપાસના કર!! ઉપાસના કર!!!

જેની કે સેવામાં તન્મય થવાથી મનુષ્યભવ સફળ થાય છે અને જેને મસ્તક નમાવવાથી સઘળા કર્મોની રજ દૂર થાય છે.

(૫) **सुरेशा नरेशा जिनेशा न सर्वं, सुसर्वज्ञतालाभमिहार्घन्ति ।**
अनुज्ञां परं कर्तुमिहागमानां, सदैवाद्रियन्ते गणेशितृपूजाम् ॥७॥

ભાવાર્થ :– દેવેન્દ્રો, રાજાઓ અને મહામુનિઓ કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાત્રનું બહુમાન નથી કરતા, પણ તીર્થંકરો ગણધરદ્વારા ભવ-જલનિસ્તારણ પતિતપાવન આગમોની રચના કરાવે છે તે પુનિત કાર્યનું બહુમાન વિશેષથી કરે છે.

(૬) **देवो गुरुर्धर्म इति त्रयं जने, भवाम्बुधेर्निस्तरणाय योग्यम् ।**
तदेव चेदागमवाङ्निरस्तं, प्रतिक्षणं संसृतिवृद्धिकारि ॥८॥

ભાવાર્થ :– ખરેખર! સંસારમાં દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ સંસારસમુદ્રથી પાર ઉતરવા માટે મહત્ત્વના સાધન મનાય છે, પણ તે ત્રણે જો આગમની મર્યાદા બહારના હોય તો સંસારવૃદ્ધિના કારણ બની જાય છે, તેથી આગમો ખૂબ જ મહત્ત્વના છે.

(૭) **पूजा जिनानां शमिनां सपर्या, धर्मस्य वृत्तिर्भविनां शिवाय ।**
सा चेद् भवेदागमवाण्यपेक्षा, नो चेद् भवानां परिवृद्धिकर्त्री ॥९॥

ભાવાર્થ :– તીર્થંકરોની પૂજા, સાધુઓની સેવા અને ધર્મનું આચરણભવ્યાત્માઓને મોક્ષ માટે થાય છે પણ જો આગમ-શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓની સાપેક્ષતા હોય તો અન્યથા સંસારની વૃદ્ધિ પણ થઈ જાય છે.

તેથી આગમો આત્મકલ્યાણ માટે ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

(૮) **साम्राज्यं जिनशासनस्य न भवेदभ्यर्चनादर्हतां,**
सूरीणां सततं महादरकृतेर्नो नैव चार्हन्मते ।
प्रोद्भावप्रभवैककार्यकरणात् किन्तूदयादार्हताद्,
वक्तुः श्रोतृगणस्य चागमगतात् सद्बुद्धिरुच्योर्युगात् ॥१२॥

ભાવાર્થ :– તીર્થંકરોની ઠાઠથી પૂજાઓ કરવા–કરાવવાથી પ્રભુશાસનનો પ્રભાવ નથી, તેમજ આચાર્યોના કે સાધુઓના ઠાઠથી આદરસન્માન આદિથી પ્રભુ શાસન દીપતું નથી, પણ વિશિષ્ટ ભાવ-શુદ્ધિના એક કારણરૂપ અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞા–મર્યાદાનુસારે સન્માર્ગના ઉપદેશક અધિકારી વ્યાખ્યાતા અને અંતરંગ પરિણતિ સ્વરૂપ નિર્મળ રૂચિવાળા જિજ્ઞાસુ શ્રોતાના સુભગ સમાગમથી પ્રભુશાસન ઝળહળી ઉઠે છે.

એટલે આગમોનું યથોચિત બહુમાન જિનશાસનની ઉન્નતિનું પ્રધાન કારણ છે.

(૯) **कथं ज्ञेयं वृत्तं तव सुचरितं दोषविमलं,**
कथं स्थाप्या मूर्त्तिस्तव जिन ! गताङ्क शमरसा ।
कथं ते मोक्षाध्वप्रगुणगणोद्दामसुदितं,
न चेदेषा शुद्धा भवति भुवने ह्यागमततिः ॥

ભાવાર્થ :– હે ભગવન્! અમ જેવા પામરોને જો આપના આગમોનો વારસો મલ્યો ન હોય તો વીતરાગ અરિહંત પરમાત્માની અગણિત ઉપકારકતાનો પરિચય શી રીતે મળત! તથા તીર્થંકરોની મૂર્ત્તિ અને તેના દર્શન–પૂજનની યથાર્થ પદ્ધતિ શી રીતે મેળવત? તથા મોક્ષમાળાની આરાધનારૂપ રત્નત્રયીનું સુગમ્તા પાલન શી રીતે શકય થાત?

તેથી આગમો એટલે કળિકાળમાં કલ્પતરૂ સમાન છે.

साधवः शास्त्रचक्षुषः

શાસ્ત્રચક્ષુથી સાધુઓ ત્રણે જગતને અવલોકે છે.

તાત્ત્વિક પ્રશ્નોત્તરો

(ગુજરાતી રૂપાંતર)

(પરમારાધ્ય બહુશ્રુતશિરોમણિ ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રી ભગવંતે પોતાની પ્રૌઢ પ્રતિભા દ્વારા શાસ્ત્રસમુદ્રનું મથન કરી અનેક તાત્ત્વિક બાબતોના જે સંવાદી ઉકેલો શોધી કાઢી આગમાનુસારી પુણ્યાત્માઓની આગમભક્તિ ખૂબ જ જાગૃત કરેલી, તેના ૧૪૪૯ સંસ્કૃત પ્રશ્નોત્તરોના સંગ્રહસ્વરૂપ "**तात्त्विक प्रश्नोत्तराणि**" નામે પ્રતાકારે ગ્રંથ શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથ સંગ્રહ ૧૨ રૂપે સુરતથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

પૂ. આગમતલસ્પર્શી, આગમસમ્રાટ, આચાર્યદેવ શ્રી આગમોદ્ધારક ભગવંતની બહુમુખી પ્રતિભાનાં સુમધુર દર્શન સંસ્કૃત ભાષાથી અપરિચિત તમામ ધર્મપ્રેમી જિજ્ઞાસુઓને થાય, તે શુભ આશયથી તાત્ત્વિક પ્રશ્નોત્તરોનો અક્ષરશઃ ગુજરાતી ભાષાનુવાદ સાથે આપવાનો નમ્ર પ્રયાસ છે.

૧ થી ૯ પ્રશ્નો વર્ષ ૧ પુ. ૪ (પૃ. ૨૮ થી ૩૪)માં આપેલ છે. અને ૧૦ થી ૨૦ પ્રશ્નો વર્ષ ૨ પુ. ૪ (પૃ. ૩૫ થી ૪૨) આવેલ છે. ત્યાર પછીના અહીં આપવામાં આવે છે સં.)

પ્ર. ૨૧ બધી ભાષાઓ ચાર સમયમાં લોકોને પૂરીને લોકના અંતે જાય છે કે કેટલીક જ ભાષાઓ લોકના અંતમાં જાય છે?

ઉ૦ — જે તીવ્ર પ્રયત્નવાળો વક્તા છે. તે ભાષાને છોડતી વખતે ભાષાના પુદ્ગલોને ભેદાયેલા છોડે છે. તે અનંતગુણવૃદ્ધિએ વધતાં મોટા ઢેફાની માફક શીઘ્ર અને દૂર જવાવાળા હોય છે. એથી તે ભાષાના પુદ્ગલો લોકના અંતને પામે છે. અને બીજા વક્તાના ભાષાદ્રવ્યો તો અસંખ્યાત અવગાહના જઈને ભાષાના પરિણામને છોડી દે છે. એથી તે ભાષાદ્રવ્યો લોકના અંતને પામતાં નથી.

પ્ર. ૨૨ મતિજ્ઞાનના અર્થાન્તરો (એટલે એક અર્થવાળા પર્યાયો) મતિજ્ઞાનનું સ્વરુપ નિરૂપણ કર્યા પછી કેમ જણાવ્યા ?

ઉ. — જૈન અને જૈનેતરના શાસ્ત્રોમાં તે (સ્મૃતિ, પ્રત્યભિજ્ઞા વગેરે પર્યાયો) જોઈને (તે અર્થાન્તરો) પાંચ જ્ઞાનથી જુદાં છે. એમ ન સમજે અને મતિજ્ઞાનના પર્યાયાન્તર છે એમ સમજે (એ માટે એ ક્રમ છે).

પ્ર. ૨૩ છદ્મસ્થપણું જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી તો અપાયસદ્દ્રવ્ય-વાળાપણું કહેવાય છે. અને તે કારણથી સમ્યગદર્શન કહેવાય છે. મતિજ્ઞાનનું અપાયસદ્દ્રવ્યપણું અને તે પૂર્વક (શ્રુત-જ્ઞાન)નું પણ અપાયસદ્દ્રવ્યપણું સારી રીતે માની શકાય છે. પરંતુ અવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાનનું પ્રત્યક્ષપણું હોવાથી તેમાં અપાયસદ્દ્રવ્યપણું કેવી રીતે ઘટે ?

ઉ. — અવધિ અને મનઃપર્યયથી તે તે પદાર્થનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થયે છતે પણ અવધિ અને મનઃપર્યયથી દેખેલા પદાર્થને ગ્રહણ કરવા, 'આ અમુક છે' એમ વિચારો લાવવા અને તે વિચારો બીજાને ગ્રહણ કરાવવા અર્થાત સમજાવવા તે કાર્ય તો મતિનું જ હોવાથી તે અપાયસદ્દ્રવ્યતારૂપ પદાર્થ છે. તે તો મતિસહિતપણે જ થાય છે. તેથી '**तत्रापि**' અવધિ અને મનઃ પર્યયમાં પણ અપાયસદ્દ્રવ્યપણું ઘટે છે.

પ્ર. ૨૪ બધા જીવો સંજ્ઞાવાળા હોય છે, અને સંજ્ઞા તે અભિ-લાષારૂપ છે; એથી તે સંજ્ઞા અક્ષરયુક્ત છે. આ જ કારણથી (જીવમાત્રને) અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઊઘાડપણે મનાય છે; પરંતુ અક્ષરના સંજ્ઞા, વ્યંજન અને લબ્ધિ એમ ત્રણ ભેદ હોવાથી તે અનંતમો ભાગ કયા અક્ષરના ભેદવાળો જાણવો ? જો લબ્ધિ–અક્ષરના સંભવવાળો કહો તો અપર્યાપ્તા જીવોને ઈંદ્રિયોનો અભાવ હોવાથી તે (લબ્ધિ–

અક્ષરનો અનંતમો ભાગ) કેમ ઘટે ? અને દરેક જીવોને પણ તે કેમ ઘટે ?

ઉ. — કોઈપણ જીવનું ઇંદ્રિયના લબ્ધિપણાથી રહિતપણું નથી જ, તેથી જરા એ વિરોધ નહિ આવે.

પ્ર. ૨૫ અવગ્રહ વગેરેનું શ્રુતનિશ્રિતપણું છે. એમ કહીને વ્યંજનાક્ષર રૂપશ્રુતાનુસારિપણું કહેવાય છે. અને તે વ્યંજનાક્ષર સંજ્ઞીને જ હોય તો પછી અસંજ્ઞીજીવોને અવગ્રહ વગેરે કેવી રીતે થશે ?

ઉ૦ — સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય વિશિષ્ટ એવા શિષ્ટોને આશ્રીને તે અવગ્રહ વગેરે શ્રુતાનુસારી જાણવા, કારણકે-તેઓ પદાર્થના જ્ઞાન આદિકમાં અવશ્ય અક્ષરથી યુક્ત જ વિચાર કરે છે. સંશયમાં અનેક પ્રકારે શ્રુતાનુસારીપણું હોય છે, જે નહિ દીઠેલા નહિ સાંભળેલા વગેરે પદાર્થમાં શિષ્ટોએ પણ અવગ્રહાદિક અક્ષર–શ્રુતાનુસારી નથી.

પ્ર. ૨૬ લબ્ધિ–અક્ષર શ્રોત્રાદિના ભેદ છ પ્રકારે કહેવાય છે, અક્ષર એટલે શ્રુત અને શ્રુત તે મનનો વિષય છે, તો વિરોધ કેમ નહિ ?

ઉ૦ — દીઠેલા અને સાંભળેલા જે પદાર્થો હોય. તે પદાર્થો સંબંધી જ 'સંજ્ઞાઅક્ષર' ને ઉત્પન્ન કરનારા લબ્ધિ–અક્ષર છે. એમ જણાવવા માટે લબ્ધિ–અક્ષરનું શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોના ભેદે છ ભેદપણું કહ્યું. સાદૃશ્ય, વિપક્ષ અનુમાન અને આગમથી ઉત્પન્ન થવાવાળી પણ અક્ષરોપલબ્ધિ છે જ. અને તે મનનો વિષય છે, એમ પોતાની મેળે વિચારવું. વાચ્યવાચકભાવ તો દરેક જ ઠેકાણે મનનો વિષય છે.

પ્ર. ૨૭ સર્વ ગુરુમાં 'મેરુ હિમવાન્ વગેરે મૂકીને' કોટિશિલાનું ઉદાહરણ કેમ આપવામાં આવે છે ?

ઉ૦ — મેરુ વગેરે મનુષ્યોથી ઉપાડી શકાય તેમ નથી. કોટિ–શિલા

વાસુદેવના પદનો નિશ્ચય કરવાવાળી હોવાથી તેમનાથી (વાસુદેવોથી) ઉપાડાય છે (એ લોકવ્યવહારની અપેક્ષાએ જાણવું) આ (લોકવ્યવહારની) અપેક્ષાએ જ રથરેણુ વગેરે અત્યંત લઘુ હોવા છતાં, સર્વ લઘુમાં તૂલનું ઉદાહરણ આપવામાં આવ્યું છે.

પ્ર. ૨૮ જેવી રીતે નિશ્ચયથી સર્વથા ગુરુ અને લઘુદ્રવ્યો હોતાં નથી તેમ નિશ્ચયથી ગુરુલઘુ પર્યાયો અને અગુરૂલઘુ પર્યાયો હોય છે કે નહિ? જો છે તો કેટલા પરિમાણવાળા (સંખ્યાવાળા) છે?

ઉ૦ — અમૂર્ત દ્રવ્યોમાં અને સૂક્ષ્મ પરિણામે પરિણમેલા મૂર્ત દ્રવ્યોમાં અગુરુલઘુ પર્યાયો નિશ્ચયથી અનંતા છે, અને મૂર્તદ્રવ્યોમાં નિશ્ચયથી સર્વ મૂર્ત દ્રવ્યોની સંખ્યાને અનંતથી ગુણીએ તેટલા અગુરુલઘુ પર્યાયો છે. પરંતુ તે બધાએ એક અમૂર્ત દ્રવ્યના પર્યાય તુલ્ય હોતા નથી, આથી તે અલ્પ જ છે.

પ્ર. ૨૯ શાસ્ત્રકારો અક્ષરના અનંતમા ભાગને જાતિ વિભાગથી નિર્દેશ કરતાં અનુત્તર વિમાનના દેવોથી લઈને છેવટે પૃથ્વીકાયનું ઉદાહરણ લે છે, અને બીજી જગોએ (આચારાંગાદિમાં) સર્વ જઘન્ય ઉપયોગ લબ્ધિ–અપર્યાપ્તા એવા સૂક્ષ્મ નિગોદના પહેલા ક્ષણે જ કહ્યો છે, તો તે કેવી રીતે સંગત કરવું?

ઉ૦ — સર્વ જીવની અપેક્ષાએ લબ્ધિ–અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ–નિગોદનો પહેલો ક્ષણ જ જઘન્ય ઉપયોગનું સ્થાન છે; પણ વ્યવહારરાશિની અપેક્ષાએ પૃથ્વી જ પહેલું સ્થાન છે. આ જ કારણથી યોનિસંગ્રહમાં (સાત લાખમાં) પૃથ્વી આદિ જ ક્રમ છે, અને જે કોઈ સ્થળે બાદર–નિગોદનો કહેવામાં આવે છે તે છેદન, ભેદક આદિક ક્રિયાના વ્યવહારરૂપ કારણને આશ્રીને છે; પણ બાદર નિગોદના અવ્યાવહારિકપણાના નિરાસનને માટે એ સમર્થ નથી.

પ્ર. ૩૦ મતિ અને શ્રુત સર્વ જીવોને વ્યાપી છે; છતાં અક્ષરનો અનંતમો ભાગ બધા જીવોને ઊઘાડો છે એમ કેમ કહેવાય છે?

ઉ૦ — બધા જીવોને આહારાદિ સંજ્ઞાની વ્યાપ્તિથી જીવપણાનું અનુમાન થાય છે, અને તે સંજ્ઞા અક્ષરરૂપ અભિલાષને અનુસરવાવાળી છે. એ હેતુથી તે આચાર્યનું તેવા પ્રકારનું કથન અનુમાન કરાય છે. જ્યાં શ્રુત હોય ત્યાં મતિનું વિદ્યમાનપણું અવશ્ય હોય છે; એથી બંનેનું વ્યાપકપણું સિદ્ધ થાય છે.

પ્ર. ૩૧ બધા જીવોના આઠ મધ્ય પ્રદેશો કર્મ વીંટાયા વિનાના છે. એમ જો છે તો તેટલા અંશથી બધા જીવો કેવલજ્ઞાની કેમ નહિ?

ઉ૦ — બધાએ જીવો એક ઉપયોગ સ્વરૂપવાળા છે, અને જ્યાં સુધી છદ્મસ્થપણું છે ત્યાં સુધી જીવને અપાયસદ્દ્રવ્યથી ઉપયોગ હોય છે. એ કારણથી મધ્યવર્તી આઠ નિર્મળ પ્રદેશોથી ઉપયોગ હોતો નથી. આજ કારણથી જ્ઞાનનો ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવ છે, પણ પારિણામિક ભાવ નથી.

પ્ર-૩૨ દીર્ઘકાલિક, હેતુવાદિક અને દૃષ્ટિવાદોપદેશિક એમ સંજ્ઞીના ભેદથી ત્રણ પ્રકારે સંજ્ઞિ-શ્રુત કહેવાય છે; પરંતુ વિવરણમાં તો તે અસંજ્ઞીઓને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છોડીને હેતુવાદિકી સંજ્ઞા કહેવાય છે, અને તે (સંજ્ઞિ-શ્રુત) અસંજ્ઞિ-શ્રુતથી કેવી રીતે જુદું? અને વળી દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને કહેવાય છે, અને તેઓનું શ્રુત તો સમ્યક્શ્રુત તરીકે કહેવાય છે, તો સંજ્ઞિ-શ્રુતના જ ત્રણ પ્રકાર કેવી રીતે ઘટે?

ઉ૦ — અહીં સંજ્ઞી જીવોની અર્થોપલબ્ધિ (અર્થનું જ્ઞાન) જણાવાય છે. એક અર્થોપલબ્ધિ દીર્ઘ વિચારથી થાય છે તે એક (૧). તાત્કાલિક અર્થની ઉપલબ્ધિ થાય છે તે બીજી (૨) અને ત્રણ કાળ સંબંધી પૂર્વાપર વિચાર કરીને અર્થોપલબ્ધિ થાય તે ત્રીજી (૩). વળી અસંજ્ઞી જીવોને પણ અવ્યક્ત અર્થોપલબ્ધિ હોય છે. પદાર્થમાં, વિષયમાં અને સામર્થ્યમાં જે ઉપલબ્ધિ

થાય છે. તે અનુક્રમે દીર્ઘકાલિક આદિની અપેક્ષાએ અસંજ્ઞિ-શ્રુત, એ પ્રમાણે સમાધાનકારક વ્યાખ્યાના વિચારમાં શંકાને અવકાશ નથી, ક્ષાયિકનું પલટાવાપણું ન હોવાથી ક્ષાયિક-વાળાને નિશ્ચયથી સંજ્ઞિ-શ્રુત છે અને નિત્ય નિગોદને તો તેનાથી જ બીજું અસંજ્ઞિ-શ્રુત છે. એ પરમાર્થ છે; અથવા સંજ્ઞીઓ અને અસંજ્ઞીઓને જે ત્રણ પ્રકારની અક્ષરના સંબંધવાળી વિષયની ઉપલબ્ધિ છે, તે તે તે (સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી) શ્રુતપણે છે; પરંતુ સમ્યક્શ્રુત તો તત્ત્વને અનુસરતું છે.

પ્ર. ૩૩ મિથ્યાદષ્ટિએ ગ્રહણ કરેલું દ્વાદશાંગ ગણિપિટક પણ મિથ્યા-શ્રુતપણે કહો છો તો તે કેવી રીતે ?

ઉ૦ — સંભાવનાની (અસત્ કલ્પનાની) અપેક્ષાએ સર્વ દ્વાદશાંગ અને સંભવની (બનાવની) અપેક્ષાએ કંઈક ન્યૂન દશપૂર્વ સુધીનું શ્રુત (મિથ્યાદષ્ટિએ ગ્રહણ કરેલું) મિથ્યાશ્રુત કહે-વાય છે. એથી આગળ જતાં સંપૂર્ણ દશ પૂર્વ વિગેરે નિય-મથી સમ્યક્શ્રુત જ છે. કંઈક ન્યૂન દશ પૂર્વનું પણ બારમું અંગપણું હોવાથી તે સામાન્ય વચન લેવામાં વિરોધ નથી.

પ્ર. ૩૪ શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં જ્ઞાન ઉભયભવિક છે એમ કહ્યું છે. અને આવશ્યક સૂત્રમાં એક પુરુષને આશ્રીને શ્રુત ભણીને એ જ ભવમાં ભણેલ શ્રુતનું અવસાન જણાવ્યું છે (ચાલ્યું જાય છે) એમ કહ્યું છે તે કેમ ?

ઉ૦ — સંપૂર્ણ દશ પૂર્વ આદિ શ્રુત જે છે તે શ્રુત ઇહભવિક જ છે. કારણ કે દેવપણામાં સંપૂર્ણથી તેનું સ્મરણ હોતું નથી.

પ્ર. ૩૫ મતિજ્ઞાન ઇન્દ્રિય અને મનના નિમિત્તથી થાય છે. અને ચક્ષુદર્શન વગેરે દર્શનો પણ ઇન્દ્રિયોના નિમિત્તવાળાં છે, તો મતિજ્ઞાનની પશ્યત્તા કેમ સ્વીકારાતી નથી ? અને શ્રુત-જ્ઞાન તો અતીન્દ્રિય પદાર્થને કહેનાર એવા જિનેશ્વરના

વચનાર્થ વિષય હોઇને અનિન્દ્રિયાર્થ વિષય છે છતાં તેમાં પશ્યત્તા સ્વીકારાય છે, તે કેમ ?

ઉ૦ — દર્શનના ઉપયોગથી ખસ્યા પછી જ મતિજ્ઞાનનો ઉપયોગ હોય છે, તે માટે મતિજ્ઞાનની પશ્યત્તા નથી અને શ્રુતજ્ઞાન વિષયવાળા પદાર્થોનું તો આકાર, સંસ્થાન આદિ વિશિષ્ટપણે જ્ઞાન થતું હોવાથી મનથી થતા જ્ઞાનથી જ તે તે આકારના ઉલ્લેખનું કરવું વગેરે બનતું હોવાથી શ્રુતજ્ઞાનની પશ્યત્તા સ્પષ્ટ છે. આવશ્યકમાં પાઠ પણ આ બેનો (ચક્ષુદર્શન અને શ્રુતજ્ઞાનનો) આ જ પ્રમાણે છે. અને મનઃપર્યવજ્ઞાન દર્શન રહિત છતાં આકાર વિશિષ્ટ પ્રકૃષ્ટ જોવારૂપ હોવાથી મનઃપર્યવમાં પશ્યત્તા હોય છે એ નિર્દોષ છે.

★

મનનો સદુપયોગ

"* * * જ્ઞાનીઓએ બતાવેલ આરાધનાના પાંજરામાં મનને પૂરી દઇએ તો કેળવાયેલો વાંદરો મનુષ્ય કરતાં વધુ આશ્ચર્યકારક કામ કરી બતાવે, આ રીતે મનની શક્તિઓનો સદુપયોગ થઈ શકે * * *"

—પર્વવ્યાખ્યાન સંગ્રહ પૃ૦ ૧૭૨

(ધ્યાનસ્થ સ્વ. આગમસમ્રાટ્ પૂ૦ આગમોદ્ધારકશ્રીના તત્ત્વાનુસારી અદમ્પર્યસ્પર્શી આગમિક ચિંતન–મનનનો લાભ જિજ્ઞાસાબુદ્ધિથી તે તે અવસરે પૃચ્છા–પરિપૃચ્છા દ્વારા ભાવુક–મુમુક્ષુ આત્માઓએ લીધેલો અને તે તે પુણ્યશાલી વ્યક્તિઓએ નોંધી લીધેલ....તેવા સુસ્પષ્ટ પ્રશ્નોત્તરોનો સંગ્રહ આ વિભાગમાં આપવાનો વિચાર છે....

ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત આગમ વાચનાદાતા પૂ૦ **આગમોદ્ધારકશ્રીના** શિષ્યરત્ન શાસનદીપક શ્રી સિદ્ધચક્રારાધનતીર્થ (ઉજ્જૈન)ના ઉદ્ધારક સ્વ૦ પૂ૦ આ૦ **શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરીશ્વરજી**ના વિશાલ શાસ્ત્ર સંગ્રહને જ્યાં સુરક્ષિત રાખવામાં આવેલ છે. તે શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરીશ્વર જૈન જ્ઞાનમંદિર ઉજ્જૈનના પ્રધાન કાર્યવાહક ધર્મપ્રેમી **શ્રી કુંદનમલજીએ** શ્રુતભક્તિથી "**આગમજ્યોત**" પ્રતિ મમતા દાખવી પ્રકાશનાર્થે મોકલી આપેલ અપ્રકાશિત વ્યાખ્યાનોના છ બંડલોમાંથી પેન્સીલથી લખેલ છૂટક પ્રશ્નોત્તરોના પાનાં અસ્તવ્યસ્તરૂપે મળી આવ્યા, મહા પ્રયત્ને સંબંધ મેળવી બધા પાનાં ભેગા કરતાં પંચાશક ગ્રંથના ચોથા–પાંચમા પંચા૦ની નવાંગી વૃત્તિકાર પૂ૦ આ૦ **અભયદેવસૂરીશ્વરજી** મ૦ની ટીકાનુસારે કેટલાક પ્રશ્નોત્તરો મળ્યા.

આ પ્રશ્નોત્તરોના પ્રારંભે આવરણ પૃષ્ઠ તરીકે રખાયેલ કોરો કાગળ પણ મળી આવ્યો, જેના ઉપર "**શ્રી પંચાશકના પ્રશ્નોત્તર ઉપા૦ દેવેન્દ્રસા૦ લે–દૌલત**" આવું લખાયેલ છે.

તે ઉપરથી આ પ્રશ્નોત્તરોનું સંકલન પૂ૦ ગણીવર્ય **શ્રી દૌલતસાગરજી** મ૦ કર્યું હોય એમ લાગે છે.

ચોથા પંચાશક સંબંધી એકથી પાંચ પ્રશ્નોત્તરો પ્રથમ વર્ષના ચોથા પુસ્તક (પૃ૦ ૨૫ થી ૨૭)માં તથા છ થી ચૌદ પ્રશ્નોત્તરો દ્વિતીય વર્ષના ચોથા પુસ્તક (પૃ૦ ૨૯ થી ૩૪) માં અપાયા છે.

તે પછીના અહીં અપાય છે. સં.)

પ્ર. ૧૫ છ કાયના વધરૂપ અનુચિત હિંસા દ્વારા કરાએલી પૂજા, તો શુદ્ધ ગણાય જો તેનાથી તીર્થંકરોને કંઇ ઉપકાર થતો હોય, પણ પૂજા તીર્થંકરોને ઉપકારક બનતી નથી.

કારણ કે તીર્થંકરો વીતરાગ છે, તેથી તે પૂજા તેમને આનંદ ઉપજાવવાવાલી થતી નથી છતાં દેખીતા દોષવાળી પૂજા, શુદ્ધ છે, એમ કેમ કહો છો ?

ઉ૦ — તીર્થંકરો વીતરાગ અને કૃતકૃત્ય છે, તેથી તેમને કરાતી પૂજાથી તે પૂજ્યોને આનંદ ઉપજાવવા સ્વરૂપ ઉપકારનો અસંભવ હોવા છતાં પૂજા કરનાર પૂજકને તો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય અને નિર્જરા લક્ષણ ઉપકારનો અવશ્ય સંભવ છે.

જેમ મંત્ર-વિદ્યાના અધિષ્ઠાતા એવા સેવ્યને મંત્રનું આરાધન અનુપકારી હોવા છતાં સેવકને જેમ ઉપકારી છે તેમ અહિં પણ સમજવું.

વળી જિનેશ્વરની પૂજામાં ષટ્ જીવનિકાયની સ્વરૂપ હિંસા છે, તો પણ યતના વિશેષથી પ્રવર્તમાન મલિનારંભી ગૃહસ્થને સર્વથા હિંસા લાગતી નથી. એટલે પૂજા શુદ્ધ છે.

કૂપખનનના દૃષ્ટાંતમાં જેમ થાક, તૃષાનું વધવું ને કાદવ લાગવારૂપ મલિનતા વિગેરે દોષો હોવા છતાં જલની પ્રાપ્તિમાં તે દોષો દૂર થવા પૂર્વક સ્વ પર ઉપકાર થાય છે, તેવી રીતે અજયણાથી પ્રભુપૂજામાં કાયવધ થાય તો પણ શુભ અધ્યવસાય રૂપ જલદ્વારા એ વિશિષ્ટ કર્મના નાશ સાથે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યરૂપ ગુણ સંપાદન છે.

એટલું જ નહિ પણ પ્રભુપૂજા અસદ્ આરંભવાલા ગૃહસ્થોને ઘર, શરીર ને ખેતી વિગેરેમાં થતી જીવ હિંસા રૂપ અશુભ આરંભની નિવૃત્તિ કરાવે છે અને જિનપૂજાથી ઉત્પન્ન થયેલી ભાવની વિશુદ્ધિથી ચારિત્ર–મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ કરાવે છે.

આ રીતે જિનપૂજા અસદ્ આરંભનો ત્યાગ ને શુભભાવ સંપાદક હોવાથી નિવૃત્તિના ફલ વાળી હોઇ પૂજા શુદ્ધ છે એમ સમજવું.

આ પ્રશ્નોત્તર ચોથા પંચાશકની ૪૧ થી ૪૪ મી ગાથાની નવાંગી વૃત્તિકાર પૂ૦ આ૦ શ્રી અભયદેવસૂરીશ્વર રચિત ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૧૬ જ્યારે પૂજા હિંસા રૂપ દોષવાલી છે, તો શા માટે તે પૂજા કરવી ?

ઉ૦ — તે પૂજાથી મહાફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ પાણીનું એક બિંદુ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેવા મહાસમુદ્રમાં પડે અને અક્ષયભાવને પામે છે, કારણ કે પ્રમાણાતીત પાણી હોવાથી શોષણ થવાનો સંભવ જ નથી. એવી રીતે જિનેશ્વરદેવના અનંતગુણરૂપ સમુદ્રને વિષે ફૂલની અપેક્ષાએ પ્રભુ પૂજા પણ અક્ષયભાવને પામે છે.

તેમ જ પૂજા કરવાથી પૂજકને જિનેશ્વર ભગવંતોમાં રહેલા વીતરાગત્વાદિ જે ગુણો, તે ગુણોનું બહુમાન થાય છે અને પરિણામે તીર્થંકર ગણધર ઇંદ્ર ને ચક્રવર્તી આદિ પદવીઓ સહેલાઇથી મળે છે. કારણ કે પૂજકને પૂજા કાલે પ્રકૃષ્ટપુણ્ય કર્મનો બંધ અને અશુભ કર્મનો ક્ષય થાય છે.

તથા પૂજાથી કાલાંતરે યથાખ્યાત ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવા ઉપરાંત પ્રધાન એવી જિનશાસનની પ્રભાવના થાય છે.

વળી કહ્યું છે કે "પૂજા મહા ફળ વાલી છે, એટલું જ નહિ પણ પૂજા કરવાની પ્રકૃષ્ટ ઇચ્છા પણ મહા ફળ વાલી છે." જિનશાસનમાં સાંભળીએ છીએ કે

"દરિદ્રતાથી પરાભવ પામેલી એક વૃદ્ધ ડોશી પાણી અને લાકડાં વિગેરે માટે નગરની બહાર નીકળેલી, ત્યાં ઘણો જનસમુદાય એક દિશામાં જતો જોઇને કોઇને પૂછ્યું કે આ બધા કયાં જાય છે?

તેણે કહ્યું કે જગદેકબાંધવ જીવોના જન્મ-જરા-મરણ-રોગ શોક ફેડનાર **પ્રભુ શ્રી મહાવીરને** વંદન પૂજા કરવા જાય છે.

આ સાંભળતાં જ પ્રભુપૂજામાં યત્ન કરૂં, પણ હું પુણ્ય રહિત છું કે, અને પ્રભુપૂજાના સાધનો મલ્યા નથી, છતાં જંગલમાં ફોગટ મલતાં સિંદુવાર પુષ્પો મારી મેલે ગ્રહણ કરીને પ્રભુ પૂજા કરૂં એવા પરિણામવાલી આદરથી પુષ્પ લઇને હર્ષાયમાન થયેલી. કે મને પ્રભુપૂજાનું સાધન મલ્યું, મારૂં જીવિત સફળ છે. આવા પ્રમોદભાવથી ભગવંત પ્રત્યે ચાલીને વચમાં જ આયુષ્ય અલ્પ હોવાથી જિનપૂજાના ધ્યાનમાં જ મરણ પામી. તો પણ પૂજાના પ્રણિધાન માત્રથી દેવલોકની પ્રાપ્તિ કરી.

જ્યારે લોકોએ પ્રભુને પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે થોડો પણ શુભ અધ્યવસાય વિશિષ્ટ ગુણ વિષયક મહાફલવાલો થાય છે. તે જીવ પરંપરાએ કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે જશે."

આ ઉપરથી સમજવાનું કે પૂજાનું પ્રણિધાન માત્ર મહા ફલવાળું છે, તો પછી પૂજા મહા ફલ વાલી હોય તેમાં તો કહેવું જ શું?

આ પ્રશ્નોત્તર ચોથા પંચાશકની ૪૫ થી ૪૯મી ગાથાની નવાંગીટીકાકાર પૂ૦ આ૦ **શ્રી અભયદેવસૂરીશ્વર ભગવંતની** ટીકાના આધારે છે.

*

પાંચમા પ્રત્યાખ્યાન પંચાશક સંબંધી ઉપયોગી પ્રશ્નોત્તરો

પ્ર. ૧ નવકારશી આદિ બધા પચ્ચ૦ ને અદ્ધ પચ્ચ૦ કેમ કહ્યા? કેમકે તેમાં એકાસણા વગેરે તો પરિમાણ કૃત પચ્ચ૦ છે.

કહ્યું છે કે—

"દત્તી, કોળીયા, ઘર, ભિક્ષા અગર દ્રવ્યની સંખ્યાના પ્રમાણ પૂર્વક જે પચ્ચ૦ કરાય તે પરિમાણકૃત કહેવાય" તો અહીં નવકારશી વગેરે બધાને અદ્ધાપચ્ચ૦ કેમ કહ્યા?

ઉ૦ — એકાસણા વિગેરે બધા પચ્ચ૦ પ્રાયઃ અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણ પૂર્વક જ કરવા જોઈએ, નમુક્કારશી વિગેરે દશ પચ્ચખ્ખાણો તે પણ અહિં અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણ તરીકે ગણ્યા છે તેમાં દોષ નથી.

નવકારશી પચ્ચ૦ પ્રતિદિન ઉપયોગી ને બે ઘડીના પ્રમાણવાલું તો છે જ એટલે પરિમાણકૃત શબ્દને વિશેષણ બનાવી અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણ કહ્યું છે તે વ્યાજબી જ છે. આ પ્રશ્નોત્તર ત્રીજી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૨ નમુક્કારશીમાં મુહુર્તની મર્યાદા શાથી માનવી?

ઉ૦ — નમુક્કારશી અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણ હોવાથી મુહૂર્તની મર્યાદા માનવી,

કદાચ કોઇ કહે કે નમુક્કારશીનું અદ્ધા પચ્ચખ્ખાણ પણું શાથી કહો છો? તો સમજવું કે **उग्गए सूरे** એ પાઠ પરથી પોરસી પચ્ચખ્ખાણની માફક સૂર્ય ઉગ્યેથી એ વિશેષણ હોવાથી અદ્ધાપચ્ચખાણ કહેવાય છે. નહિતર ગંઠશી મુઠશીની માફક

વિશેષણ નહિ, અને અદ્ધાપચ્ચખાણ હોવાથી ઓછામાં ઓછી મુહૂર્તની મર્યાદા ગીતાર્થોએ નક્કી કરી છે.

આ પ્રશ્નોત્તર આઠમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૩ ચાલુ નમુક્કારશી વિગેરેમાં 'ઉગ્ગએ સૂરે' અને પુરિમડ્ઢ વિગેરેમાં '**सूरे उग्गए**' બોલાય છે તો એ બેમાં શો ફરક છે?

ઉ૦ — જો કે '**ઉગ્ગએ સૂરે**' અને '**સૂરે ઉગ્ગએ**' એમાં ટીકાકાર ભગવંતોએ કંઈ સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો નથી પરંતુ નમુક્કારશીમાં 'ઉગ્ગએ સૂરે' ને પુરિમડ્ઢ વિગેરેમાં 'સૂરે ઉગ્ગએ' નો જે પાઠ શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યો છે તે ઉપરથી તે બંને શબ્દોમાં રૂઢ અને યૌગિક અર્થ લઈએ તો બરાબર સંગતિ થઈ શકે છે,

એટલે '**उग्गए सूरे**'માં રૂઢ અર્થથી સૂર્ય ઉદયમાં આવે છે તે, જ્યારે '**सूरे उग्गए**' માં યૌગિક અર્થ લઈએ તો સૂર્ય ઉંચો આવે છતે એટલે જેનો અર્થ મધ્યાન્હ થાય,

આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી મહાપુરૂષોનો આશય સચવાઇ જશે.

આ પ્રશ્નોત્તર આઠમી ગાથાને લગતો છે.

પ્ર. ૩ એકાસણાનું પચ્ચખ્ખાણ કરવાથી દિવસ ચરિમ પચ્ચખ્ખાણ (દેવસી ચૌવિહાર) આવી જાય છે. તો પછી દિવસ-ચરિમ પચ્ચખ્ખાણ રાખવાની શી જરૂર?

ઉ૦ — એકાસણામાં આઠ આગાર છે, જ્યારે દિવસ ચરિમમાં ચાર આગાર છે, એટલે આગારોનું સંક્ષેપ કરણ દિવસ ચરિમમાં હોવાથી સાર્થક છે,

વલી એકાસણાનું પચ્ચખ્ખાણ દિવસ સંબંધનું છે, જ્યારે યાવજજીવને માટે સર્વથા રાત્રિ ભોજનના ત્યાગીને આ પચ્ચખ્ખાણ ઉપયોગી છે.

વલી ગૃહસ્થની અપેક્ષાએ આ દિવસ-ચરિમ પચ્ચખ્ખાણુ યાવત્ સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યાં સુધીનું છે, જોકે દિવસ શબ્દનો અર્થ અહોરાત્રિ તરીકે પણુ ગણુાય છે. તેથી જેઓએ રાત્રિ ભોજનનો નિયમ છે. તેઓને પણુ આ સાર્થક છે.

તેમજ જ્યારે ગૃહસ્થો દુષ્કાલ, ભય આદિ આગાર રહિત પણે યાવજજીવને માટે ચારે પ્રકારના આહારનો રાત્રિભોજન તરીકે ત્યાગ કરે, તેઓને પણુ આ પચ્ચખ્ખાણુ ઉપયોગી છે.

આ પ્રશ્નોત્તર નવમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૪ પચ્ચખ્ખાણુમાં આગારો શા માટે રાખ્યા છે?

ઉ૦ — જો પચ્ચખ્ખાણુમાં આગારો ન રાખ્યા હોત તો વ્રતભંગ રૂપ મહાન્ દોષ લાગત, આગારોના આશ્રયથી થોડી પણુ આરાધના ગુણુવાલી થાય છે.

આ પ્રમાણે ગુરુલાઘવનો વિચાર કરીને પચ્ચખ્ખાણુ આદિને વિષે આગારોની જરૂરીઆત છે.

આ પ્રશ્નોત્તર બારમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૫ સકલ સાવદ્ય યોગની વિરતિરૂપ સામાયિક હોતે છતે આહારના પચ્ચખ્ખાણુરૂપ વિરતિનું શું પ્રયોજન છે. સામયિકથી જ સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ સંભવે છે, અને આ ઉપરથી કેટલાકો એમ પણુ કહે છે કે "જો રાગદ્વેષ છે તો તપસ્યાનું શું પ્રયોજન છે?" તે શું બરાબર છે?

ઉ૦ — સર્વસાવદ્યની વિરતિવાલાઓએ પણુ આહાર આદિના પચ્ચખ્ખાણો અપ્રમાદની વૃદ્ધિમાં કારણુભૂત છે. એટલું જ નહિં પણુ પચ્ચખ્ખાણુ કરવામાં તીર્થંકરની આજ્ઞાનું પાલન થાય છે.

કહ્યું છે કે "વીરભગવંતના તીર્થમાં એક ઉપવાસથી માંડીને યાવત્ છ માસનો તપ કહ્યો છે"

વલી આહારના પચ્ચખ્ખાણુથી અપ્રમાદની વૃદ્ધિ નથી થતી એમ નહિ, પણુ થાય જ છે, ને તે વાત પ્રાયઃ અનુભવ સિદ્ધ

છે, એટલું જ નહિ પણ આહાર પચ્ચખ્ખાણથી થયેલો અપ્રમાદ વિરતિને સ્મરણ કરાવે છે, ને તેવા અપ્રમાદી આત્માની સારી પ્રવૃત્તિ ઉત્કૃષ્ટપણાને પામે છે.

એટલે સર્વ વિરતિ વાલાને પણ આહાર પચ્ચખ્ખાણની જરૂર છે.

આ પ્રશ્નોત્તર તેરમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૬ ત્રિવિધાદિ આહારભેદથી ગ્રહણ કરાતું આહાર પચ્ચખ્ખાણ તે સિવાયમાં એટલે જેના પચ્ચખ્ખાણ કર્યા નથી એવા આહારના વિષયમાં રાગપરિણામ રૂપ છે, અને બીજામાં એટલે પચ્ચખ્ખાણ કરેલા આહારના વિષયમાં અરૂચિ-દ્વેષ પરિણામ હોવાથી સામાયિક ભાવને બાધક બને, કારણ કે સામાયિક તેનું જ નામ કહેવાય કે રાગદ્વેષના હેતુઓને વિષે મધ્યસ્થપણું આવે અને પચ્ચખ્ખાણ કરનારને એકમાં દ્વેષ અને જેનું પચ્ચખ્ખાણ નથી કર્યું, તેમાં રાગ સ્પષ્ટ છે તો પછી સામાયિકવાલાને પચ્ચખ્ખાણ કરવું કેમ ઘટે ?

ઉ૦ — ના, ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચક્ખાણ સમભાવ લક્ષણ સામાયિકને બાધક બનતું નથી, કારણ કે પચ્ચક્ખાણ કરેલા અને પચ્ચક્ખાણ નહિ કરેલા તમામ આહારાદિમાં સમભાવ હોવાથી તુલ્ય પરિણામ વડે જ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ થાય છે,

જેમ કે મુનિભગવંતો ને કોઇ સ્થાને જવું હોય તો તે વખતે તે દિશાની પ્રવૃત્તિથી બીજા સ્થાનની નિવૃત્તિ હોય છે, ત્યાં રાગ-દ્વેષને અવકાશ હોતો નથી. એ રીતે વિધિવત્ પચ્ચ૦ વાળાને પણ સમભાવ જાણવો.

વળી જેમ સામાયિક વાલાઓને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરતાં સામાયિક બાધા પામતું નથી, તેવી રીતે એક વસ્તુના પચ્ચક્ખાણથી બીજી વસ્તુના અપચ્ચક્ખાણમાં પણ સામાયિક બાધા પામતું નથી,

તીર્થંકર ભગવંતોએ જણાવેલ છે કે સાધુઓને ક્ષુધા વેદના શાંત કરવા વૈયાવચ્ચાદિ કારણે તથા રોગ-ઉપસર્ગાદિ કારણે શાસ્રમાં કહેલા કથન મુજબ આહારાદિની પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરવી.

તેથી સમભાવરૂપ સામાયિક તિવિહાર પચ્ચ૦ થી બાધા પામતું નથી.

આ પ્રશ્નોત્તર પંદરમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૭ આહાર પચ્ચખ્ખાણમાં જેવી રીતે આગારો કહ્યા છે, તેવી રીતે સામાયિકના પચ્ચખાણમાં આગારો કેમ નથી? કારણ કે આહારાદિક પચ્ચખાણની અપેક્ષાએ સર્વ વિરતિરૂપ પચ્ચખ્ખાણ મોટું છે અને તેનું પાલન યાવત્ જીવને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પચ્ચખ્ખાણ અંગીકરાય છે, તો પછી તેમાં આગાર નહિ ને નવકારશી જેવા તુચ્છ પચ્ચખ્ખાણમાં આગાર કેમ રાખ્યા?

ઉ૦ — સામાયકવાલા આત્માઓને શત્રુ-મિત્રમાં જેમ સમભાવ હોય છે, તેવી રીતે જગતના તમામ સારા-ખોટા પદાર્થોમાં સમભાવ યાવત્ જીવ માટે હોય છે, તેથી તેમાં આગારની પ્રરૂપણા એ વસ્તુની તુચ્છતા જણાવે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ ગ્લાનાદિ અવસ્થામાં કોઈ શુભ આલંબનથી કોઈક દૂષણ સેવે તો પણ સમભાવમાં રહેલો હોવાથી તેનું સામાયિક અખંડ રહે છે તો પછી આગારોની જરૂર શી? પરંતુ જો સામાયિક અંગીકાર કરતી વખતે એવી રીતનું પચ્ચખ્ખાણ કરે કે વૈરીના પ્રતિકાર સિવાયનું આ મારું પચ્ચખ્ખાણ છે અથવા છ મહિનાનું પચ્ચક્ખાણ છે. ત્યાર પછી નહિં આવું આગારવાળું સામાયિકનું પચ્ચખ્ખાણ કરે તો શુભમાં છ માસ પછી સમભાવનો અભાવ છે, એટલે સામાયિક નથી. એટલે આગારો કરવા નિરર્થક થઇ જાય જેથી સામાયિકમાં આગારોની જરૂર નથી.

આ પ્રશ્નોત્તરો ૧૬-૧૭ ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૮ સામાયિક વાળો સમભાવ સ્થિત છે એ વાત ખરી, પણ રાગરહિતપણું કેમ કહો છો? કારણ કે યાવજ્જીવના પચ્ચક્ખાણ વાળાને ત્યાર પછી તો રાગનો સંભવ છે.

ઉ૦ — સામાયિકની લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનામાં પ્રતિજ્ઞાભ્રષ્ટ ન થવાય માટે યાવત્ જીવની મર્યાદા બાંધી છે, પણ પ્રતિજ્ઞામાં એ છૂટ નથી કે મર્યાદા પછી સાવદ્ય કરીશ એટલે રાગરહિતપણું સામાયિકમાં સંગત છે.

આ વાત દૃષ્ટાંતથી સમજાવે છે કે રણસંગ્રામમાં ઉતરેલો સુભટ શત્રુને જીતવાનો અથવા મરણ આ બેમાંથી એકના નિશ્ચયવાળો હોય છે, તેવી રીતે સામાયિકવાલો પણ રાગાદિ શત્રુના સમુદાયથી ત્રાસિત અંતઃકરણવાળો તેમજ પરોપકાર પરાયણ હોવાથી "**देहं पातयामि कार्यं साधयामि**" એ પ્રમાણે એકના નિશ્ચયવાળો હોય છે.

જો કે ઉપરનું દૃષ્ટાંત તુચ્છ છે, તે એક ભવના વિષયવાળું છે, પરિણામ માત્રની સમાનતા માટે જણાવ્યું છે.

જ્યારે તેવા વિષયમાં આગારો નથી, તો પછી અનંત જન્મ જરા મરણ ફેડનાર સામાયિકમાં તો આગારો હોય જ શાના? અને તેથી જ સામાયિક સમભાવ સ્થિતિવાળું છે, પણ રાગવાળું નથી.

આ પ્રશ્નોત્તર ૧૮-૧૯મી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૯ જો સામાયિક સુભટ તુલ્ય છે તેજ કારણથી ક્ષુદ્રસત્વવાળા એવા અયોગ્યને તે સામાયિકના દાનનો અત્યન્ત નિષેધ શાસ્ત્રોમાં કરાયો છે, એમ જો તમો કહેતા હો તો પછી **ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવે** પોતાના પાછલા વાસુદેવના ભવમાં ચીરી નંખાયેલા સિંહના જીવ હાલિકને ચારિત્રથી

ભ્રષ્ટ થવાનું જાણવા છતાં ભગવાન **શ્રી ગૌતમસ્વામીજી** દ્વારા સામાયિકનું દાન કેમ કરાવ્યું ?

ઉ૦ — **જો કે ભગવંત શ્રી મહાવીર મહારાજાએ** તે હાલિકને ચારિત્રથી અવશ્ય પડવાના સ્વભાવવાળો જાણ્યા છતાં આ આત્માને કરાવાતી સામાયિકની વિધિ પણ બીજાધાન તરીકે એટલે મુક્તિની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત જે સમ્યક્ત્વ તેની પ્રાપ્તિમાં આ સામાયિકનું દાન કારણભૂત છે, એ કેવલી ભગવંત **શ્રી મહાવીર મહારાજાએ** પોતાના જ્ઞાનથી વિશિષ્ટ પ્રકારે ઉપકારના હેતુભૂત જાણીને તે પ્રવૃત્તિ **શ્રી ગૌતમસ્વામી** દ્વારા કરાવી છે.

તેથી તેમાં ભંગના દોષ કરતાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિરૂપ અધિક ગુણની પ્રાપ્તિ છે. જેમ મરણના સન્નિપાતમાં પડેલા આત્માને હેમગર્ભની ગોલી આપીને સ્મૃતિવાળો બનાવાય છે, તેવી રીતે અહિં પણ સમજવું.

આ પ્રશ્નોત્તર વીશમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૧૦ જો સામાયિક સુભટભાવ તુલ્ય છે અને તેટલા જ કારણથી સર્વવિરતિરૂપ સામાયિકમાં આગારો ન જોઈએ એમ કહો છો, તો પછી તેવા સર્વવિરતિધરોથી કરાતા નમુક્કારશી આદિ પચ્ચખ્ખાણમાં આગારો શા માટે રાખવા ? કારણ કે તેઓને સુભટભાવ તુલ્ય સામાયિક છે પછી આગારો કેમ ?

ઉ૦ — રણસંગ્રામમાં લડતા એવા જયના અર્થી સુભટને સંગ્રામમાં પેસવું કે નીકલવું, આગલ વધવું કે પાછા હઠવું, રક્ષણ કે પ્રહાર કરવો, વિગેરેની પ્રવૃતિમાં પોતાનું સાધ્ય અવિચલ રહે છે એટલે કે કોઈપણ હિસાબે જય મેલવવાનો હોય છે, એ રીતે સામાયિકવાલાને પણ વધુ અપ્રમત્તભાવ કેળવવા માટે નમુક્કારશી આદિ પચ્ચક્ખાણો આગારવાલા હોય તો પણ તેથી

સામાયિકભાવને બાધા પહોંચતી નથી, પરંતુ સુભટની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં જય રૂપ સાધ્યની સિદ્ધિ જ રહેલી છે

એટલે કે સામાયિકવાલાની પણ આગારવાલા પચ્ચક્ખાણની પ્રવૃત્તિથી વધુ અપ્રમત્તભાવ થવાથી સમભાવરૂપ સાધ્યની સિદ્ધિ જ રહેલી છે.

વળી શાસ્ત્રકારોએ મૂલાબાધા શબ્દથી તે વાતને સ્પષ્ટ કરતાં જણાવ્યું છે કે સુભટ અથવા સામાયિકવાલાને તેવા-તેવા અપવાદ સ્થાનનો આશ્રય કરતાં છતાં પણ જય અથવા મરણરૂપ એક જ પરિણામ થાય છે, એટલે નિરાશંસ પરિણામ બને છે. છતાં સુભટને પણ જો જયની ગેરહાજરીમાં શરીરનો રાગ આવી જાય હતો, જેમ શરણે જવું પડે તેવી રીતે સામાયિક વાલાને પણ આશંસારરૂપ રાગ આવી જાય તો તેની શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડે. પણ સામાયિકમાં તેમ બનતું નથી.

એટલાજ માટે નમુક્કારશી આદિમાં આગારો હોવા છતાં નિરાશંસજ પરિણામ રહે છે, એટલે સમભાવરૂપ સામાયિક બાધા પામતું નથી.

વલી સુભટો બે પ્રકારના હોય છે. કેટલાક રક્ષણાત્મક સાધન પૂર્વક કેશરીઆ કરવાવાલા ને કેટલાક રક્ષણની પરવા વગર કેશરીયા કરવાવાલા, તેવી રીતે સર્વવિરતિરૂપ સામાયિક વાલા અપવાદવાળા પચ્ચક્ખાણ કરનારા હોય છે, જ્યારે કેટલાક પચ્ચખ્ખાણની ઉપેક્ષાવાલા એટલે કેવલ સર્વ વિરતિ માને પણ આગારવાલા નવકારશી આદિ પચ્ચક્ખાણને ન માનવાવાલા હોય છે, તેને માટે જણાવે છે કે જેમ જયરૂપ સિદ્ધિના પરિણામવાલો સુભટ રક્ષણાત્મક ઉપાય પૂર્વક સિદ્ધિને મેળવી શકે, પણ રક્ષણની પરવા વગર તો કેશરીયા કરનાર જેમ મૂઢતાવાલો ગણાય છે,

તેવી રીતે આગારવાલા નમુક્કારશી આદિ પચ્ચક્ખાણુ વગરનું સામાયિક માનનાર પણુ મૂઢતાવાલો જ ગણુાય છે.

આ પ્રશ્નોત્તર ૨૧-૨૩ મી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૧૧ જો કે સામાયિક સુભટ અધ્યવસાય તુલ્ય હોવાથી કાર્ય-સિદ્ધિ ને કરવાવાલું છે, છતાં કો'ક પ્રાણીને કાલાંતરે સામાયિકથી પડવાનું સંભવે છે, માટે અપવાદ આગારવાળું સામાયિક કરવું તેજ વ્યાજબી છે.

ઉ૦ — સામાયિકના ઉચ્ચારની સાથે મરણુ થવાનો કે અનશન કરવાનો નિશ્ચય નથી તેમજ સામાયિકની ધારણા અને ભવાંતરની થવાવાલી અવિરતિથી બચવા માટે જ્ઞાનાદિ પોષણુના મુદ્દાથી દેહ ધારણાની જરૂર છે અને પોષણુના સાધન વગર દેહ ટકવો મુશ્કેલ છે, છતાં નિરંકુશ પણુ અત્યંત રાગદ્વેષ પૂર્વક થતા વર્તનના ત્યાગ માટે આહાર સંબંધી પ્રત્યાખ્યાનોની જરૂરીઆત બાહ્ય વસ્તુના સંયોગ માત્ર ને અંગે થતા રાગદ્વેષ ને રોકવા માટે છે તેથી જ તે પચ્ચક્ખાણુની અને તેના આગારોની બુદ્ધિ સાલીઓ જરૂરીઆત સ્વીકારે જ છે.

સર્વ અશનાદિક વસ્તુમાં સમભાવ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ હોવાથી અશનાદિક ભેદે લેવામાં આવતું પચ્ચક્ખાણુ પણુ સામાયિક બાધા કરનાર નથી, એટલે કાયોત્સર્ગ અને ઇરિયાસમિતિ માં માર્ગ-આલંબન વિગેરે કારણો છે જ. સુભટને મરણુ અને જય એ બંને કોઈ કારણુથી કોઇક વખત અભાવ થાય તો પણુ ભવિષ્યમાં તેવા પ્રસંગે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા હોવાથી તેવો જ મરણુ કે જય સંબંધી ભાવ થાય છે.

તેવી રીતે ભવાંતરના ગમનથી સામાયિક અને પચ્ચક્ખાણુ બંનેનો થોડા કાલ માટે અભાવ થયા છતાં પણુ ભવાંતરમાં તેવો ક્ષયોપશમ થાય છે, જેથી સામાયિક અને પચ્ચક્ખાણુનો સંપૂર્ણ પણે લાભ થાય છે.

આ રીતે વિચારતાં નવકારશી આદિ પચ્ચક્ખાણો ભલે આગારવાલા હોય, પરંતુ સામાયિકમાં અપવાદરૂપ આગારોની જરૂર નથી.

આ પ્રશ્નોત્તરો ચોવીશમી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૧૨ દિગંબરો કહે છે કે શ્વેતાંબર મુનિઓ જે પાણી સિવાય ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચખ્ખાણ કરે છે તે યુક્ત નથી, કેમ કે મુનિઓ સર્વ વિરતિના પચ્ચખ્ખાણવાલા હોવાથી સમસ્ત પાપથી વિરમણ ભાવવાલા છે, તો પછી ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચખ્ખાણ કર્યા છતાં સર્વ આહારનું પચ્ચખ્ખાણ નહિ કરવાથી સર્વ વિરતિપણું શી રીતે ઘટે?

ઉ૦ — સર્વ વિરતિવાલાને ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચખ્ખાણ પણ અપ્રમાદની વૃદ્ધિમાં કારણભૂત છે, તેથી સર્વસાવદ્યયોગની વિરતિનો અભાવ નથી પણ પુષ્ટિ છે.

કદાચ કોઈ એમ કહે તે તેવી રીતે ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચક્ખાણ કરો છો, તેવી રીતે દુવિધ આહારનું પચ્ચક્ખાણ કરીએ તો સર્વવિરતિમાં વાંધો નહિ આવે ને? તેનો જવાબ આપતાં જણાવે છે કે મુખ્ય વૃત્તિએ સાધુ ભગવંતોને વિશિષ્ટ ગ્લાનાદિક અવસ્થા છોડીને અશન-પાનકની અપેક્ષાએ ખાદિમ સ્વાદિમનો પરિહાર, એટલે વેદનાદિ છ કારણે જ આહાર કરવાનો હોય છે. એટલે ખાદિમ સ્વાદિમનું અત્યંત અનુપયોગી પણું છે, પણ શ્રાવકને તો દુવિહારનું પણ પચ્ચક્ખાણ શાસ્ત્રકારોએ સ્વીકારેલું છે.

આ પ્રશ્નોત્તરો ૩૩-૩૫મી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

પ્ર. ૧૩ કેટલાકોનું કહેવું એવું છે કે જે વસ્તુ પાસે ન હોય તેના પચ્ચખ્ખાણ હોઈ શકે નહિ, પરંતુ જે વસ્તુ પાસે હોય તેના જ પચ્ચખ્ખાણ થઈ શકે, કે જેથી નિવૃત્તિ કરી કહેવાય?

૬૦ — દુર્ભિક્ષ અને અટવી આદિના પ્રસંગે ભોજન આદિના અભાવમાં આહાર ત્યાગનું કરાતું પચ્ચખ્ખાણ પણ કર્મ-નિર્જરારૂપ ગુણને કરવાવાળું છે, કારણ કે આશ્રવ-નિરોધરૂપ વિરતિનો સ્વીકાર થાય છે ને, પ્રભુની આજ્ઞાનું આરાધન થાય છે. વલી લાભાન્તરાયનો નાશ થવાથી કદાચ અસદ્ વસ્તુનો પ્રાપ્તિનો ટાઈમ આવે તો પણ વિરતિ આત્માના પરિણામને મજબુત ટકાવે છે, વિગેરે લાભો પ્રત્યક્ષ છે.

આ પ્રશ્નોત્તર ૪૬ મી ગાથાની ટીકાના આધારે છે.

તા. ક. આ પ્રમાણે પાંચમા પંચાશકને લગતા ૧૩ પ્રશ્નોત્તરો પૂ. આગમો૦ શ્રી પાસેથી ખુલાસારૂપે મેળવેલા પૂરા થયા. સં.

માર્મિક વાત

૦ મરણુ જન્મ સાથે સંકળાયેલું જ છે, જો જન્મ થયા પછી યોગ્ય આરાધના પૂર્વક તૈયારી કરાય તો સમાધિ મરણ થઈ જન્મ-મરણની પરંપરા સહેલાઈથી ઉકેલી જાય.

તેથી જ જન્મથી ડરે તે સમ્યક્દષ્ટિ ગણાય છે.

જૈન શાસ્ત્રોની દૃષ્ટિએ
સ્પર્શ્યા-સ્પર્શ્ય વિચાર

(પૂ૦ સ્વ૦ શાસનપ્રભાવક આ૦ શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરીશ્વર જૈન જ્ઞાનમંદિર-ઉજ્જૈનથી આવેલ સામગ્રીના પોટલામાંથી જુના ઘસાએલા અક્ષરોમાં થોડા પાનાં મળ્યા હતા, તેને વ્યવસ્થિત કરી સુજ્ઞ વાચકોના હિતાર્થે અહીં આપેલ છે.

ખરેખર વર્ત્તમાન ભૌતિકવાદની કારમી અસર તળે છૂઆછૂતને ભારતનું કલંક હોવાનું જનમાનસમાં રૂઢ કરાઈ રહેલ છે, તેથી કેટલાક જૈનધર્મના રહસ્યને નહીં સમજનારાઓ આગમોની માર્મિકતા પર વહેમ કરે છે, તેથી અપૂર્ણ સ્વરૂપમાં પણ મળેલા પૂ૦ આગમોશ્રીના આ પ્રશ્નોત્તરો ખરેખર સ્પૃશ્યા-સ્પૃશ્ય વિચાર ઉપર ખૂબ જ સુંદર પ્રકાશ પાથરશે, એ આશાથી જેવા હતા તેવા જ સ્વરૂપમાં સૌથી પ્રથમ વાર પ્રકટ કરાય છે. સં.)

પ્રશ્ન ૧-શું જૈન શાસ્ત્રોમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મની વ્યવસ્થા છે?

ઉત્તર-હા ! જૈન શાસ્ત્રોમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મની વ્યવસ્થા છે, જેના માટે મુખ્ય આગમ આચારાંગ સૂત્ર (પહેલું અધ્યયન નિર્યુક્તિ શ્લોક ૧૯)માં આ પ્રમાણે અધિકાર છેઃ-

पक्का मणुस्सजाई, रज्जुप्पत्तीई दो कया उसहे ।
तिण्णेव य सिप्प-वणि, सावय धम्मम्मि चत्तारि ॥

—શ્રી આચારાંગ નિર્યુક્તિ ગા૦ ૧૯

અર્થ-જ્યાં સુધી ઋષભદેવ ભગવાન રાજા થયા ન હતા ત્યાં સુધી માત્ર એક જ મનુષ્ય જાતિ હતી.

પણ જ્યારે યુગલીયાઓની વિનંતિ અને નાભિ કુલકર પિતાની સંમતિથી ઋષભદેવ રાજા થયા-એટલે રાજ્યની ઉત્પત્તિ થઇ. તે

રાજ્યની ઉત્પત્તિને આશ્રયીને જે રહ્યા તે બધા ક્ષત્રિયો કહેવાયા. બાકી શોક કરવાવાળા–રૂદન કરવાવાળા ક્ષુદ્રો કહેવાયા. એટલે બે જાતિ ઉત્પન્ન થઇ. (રાજ્યની મર્યાદા ન માનનારને શોક–રૂદન હોય તે સ્વાભાવિક છે.)

હવે જ્યારે અગ્નિની ઉત્પત્તિ થઇ, ત્યારે લુહાર-કુંભાર આદિ શિલ્પીઓ થયા. અને વાણિજ્ય (વેપાર) વૃત્તિ જન્મી એટલે વૈશ્ય કહેવાયા. જેથી ત્રણ જાતિ થઇ.

ત્યાર બાદ જ્યારે ઋષભદેવજી ભગવાને સંસાર છોડી ત્યાગ સ્વીકાર્યો. અને કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું.

ત્યારે ભરત ચક્રવર્તી પ્રસંગને પામીને સાધર્મિક ભક્તિનું માહાત્મ્ય સમજી પોતાના રસોડે જમવા માટે આમંત્રેલા શ્રાવકોને કાકિણી રત્નથી ચિહ્નિત કર્યા. (દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રધારક બનાવ્યા.) અને રત્નોની જનોઇ આપી. ત્યારથી તે માહણો કહેવાયા. તે જ માહણો (શ્રાવકો) અપભ્રંશ ભાષાથી બ્રાહ્મણ થયા.

આ બધી વાતનો પુરાવો **શ્રી આવશ્યક** આદિ ગ્રંથોથી પણ મળી શકે છે.

આ પ્રમાણે મૂળ ચાર જાતિઓ છે. અને શ્લોક ૨૧ મામાં "**पगई चउक्क माणंतरे य**" એ પદથી નિશ્ચિત થાય છે. બાકી આ કથન પ્રસંગે સાત વર્ણ અને નવ વર્ણાંતરની ઉત્પત્તિ વગેરે જોવું હોય તો શ્લોક ૨૦ થી ૨૫ સુધી જોઇ લેવું. (તેને વ્યવહારમાં સાત નારૂ ને નવ કારૂ કહે છે) તેમાં નિષાદ, ચંડાળ, શ્વપાક વગેરે શબ્દો હરિજન શબ્દને સાર્થક કરનારા છે.

પ્રશ્ન ૨–હરિજનો પ્રભુ મંદિરમાં કે તીર્થોમાં દર્શન કરવા ગયા છે કે નથી ગયા? એવો કોઇ શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ છે ખરો?

ઉત્તર–હા. ઉપદેશ તરંગિણી ગ્રંથ (પાના ૨૦૨)માં (માતંગ એટલે ચંડાલોનાં) હરિજનોનો ભેગો થએલો સમુદાય સંઘ બની શ્રીસિદ્ધાચલજીની યાત્રા માટે આવ્યો. પણ તે વખતના આચાર્યોના સમજાવવાથી આ તીર્થને સ્પર્શ કરવો કે તીર્થ–ભક્તાની લાગણી

દુભાવવી તે ઉચિત નથી. એમ ધારી તલાટીથી જ વંદના-પ્રદક્ષિણા કરીને પાછો ચાલ્યો ગયો.

એટલે માનવધર્મને સમજવાવાળો બીજા ધર્મી આત્માની લાગણી દુખાવે નહિ એ સ્વાભાવિક છે. જ્યારે જૈનધર્મને સમજવાવાળા પૂર્વકાળના હરિજનો તીર્થ અને તીર્થ-ભક્તોની લાગણીને દુભાવવી નહિ, એમાં માનવતા સમજતા, ત્યારે આજકાલના હરિજનો કે જેઓ જૈનધર્મના દેવ-ગુરૂને માનતા નથી. તેઓને સરકારી અધિકારીઓ બળાત્કારે જૈન મંદિરમાં ઘુસાડવાને પ્રયત્ન કરે, તેમાં કયા પ્રકારની માનવતા સમજાય છે ? તે સરકારી અધિકારીઓની પણ ધ્યાન બહાર નથી. પણ પોતાનો એકપક્ષીય માનેલો આગ્રહ જ તેમાં કારણ છે. અને એવા એકપક્ષીય આગ્રહને જૈન કુળમાં જન્મેલો બચ્ચો ટેકો આપે, તે પણ આ પંચમ કાળની બલિહારી જ છે.

પ્રશ્ન ૩-જૈન ધર્મમાં શું જાતિભેદ છે ? અને જો જાતિભેદ નહિ હોવા છતાં સ્પૃશ્યાસ્પશ્યમાં બાધ છે, એવો કોઇ શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ છે ?

ઉત્તર-શ્રી જૈન શાસનમાં કોઇ જાતિ ભેદ નથી. આ વાત અમુક અપેક્ષાએ બરાબર છે. કારણ કે જિનેશ્વર ભગવંતના ધર્મને પાળે તે જૈન કહેવાય. પછી ભલે છે ગમે તે જાતિનો હોય. આ વાત બરાબર હોવા છતાં સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યનો અધિકાર મટી જતો નથી. પણ તેવા પ્રકારનો જૈનધર્મી માટે પોતાની મર્યાદામાં રહી આરાધના કરી શકે છે. અથવા તેવા પ્રકારની ઇચ્છા દર્શાવતાં વિદ્યમાન જૈન શાસનના ભક્તો તેવા આત્મા માટે બધી જ અનુકૂળતા સાધન સામગ્રી વસાવી દે તેવા ઉદાર છે. પણ સ્પૃશ્યા સ્પૃશ્ય મર્યાદા તોડી આરાધક આત્માના દિલ નહિ દુભાવવા સાથે તેને માનવતાની રક્ષા કરવી હોય તો જાતિનો ભેદ નહિ હોવા છતાં વ્યવહારની પ્રબળતાએ સ્પૃશ્યા-સ્પૃશ્યની મર્યાદાનો લોપ ન થઇ શકે, એના માટે પૂર્વ મહાપુરૂષ રચિત શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (વંદિત્તુ સૂત્ર)ની ટીકાના રચનાર **શ્રી રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજ** પોતાની અર્થદીપિકા

નામની ટીકા (ગા૦ ૬, પા૦ ૩૧)માં સમ્યક્ત્વના અતિચારમાં **सर्वत्र पावित्र्यस्यैव व्यवहारात्** લખીને મનુસ્મૃતિ અને મિતાક્ષરી સ્મૃતિ(!)ના પાઠો આપીને લખ્યું છે કે. "**વિવેકી આત્માઓએ જ્ઞાનીઓની નિંદાનો સર્વથા પરિહાર કરવો.**"

આ સંબંધમાં સમજવું કે ચામડું, વાલ અને શરીરનો મેલ વિગેરે વસ્તુ અપવિત્ર હોવા છતાં વ્યવહાર આશ્રયી પવિત્ર-અપવિત્ર મર્યાદા બને છે, જેમ કે ચામડું અપવિત્ર હોવા છતાં નગારાનું ચામડું પવિત્ર ગણીને મંદિરમાં રખાય છે. વાળ અપવિત્ર છતાં ચમરી ગાયના પુંછડાના વાળના ચામરો મંદિરમાં ઉપયોગમાં આવે છે, અને કસ્તુરીયા મૃગની નાભિનો મેલ તે કસ્તુરી તે પણ મંદિરોના પવિત્ર સ્થાનમાં ઉપયોગમાં આવે છે.

એટલે વસ્તુ માત્રની પવિત્રતા કે અપવિત્રતા કેવળ વ્યવહાર ઉપર આધાર રાખે છે, એવી જ રીતે જૈન ધર્મમાં જાતિનો ભેદ નહીં હોવા છતાં હરિજનો સાથે વ્યવહારથી સ્પૃશ્યા-સ્પૃશ્યની મર્યાદા હોવાથી એ વ્યવહાર ન થાય તેમાં કાંઈ અયોગ્ય નથી. ફક્ત તે આત્માઓનું અપમાન કોઇએ કરવું જોઇએ નહીં, પણ માનવતા સાચવવી જોઈએ.

હવે શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ વાંચવા છતાં કોઇ પણ ભાઇને એમ થાય કે તમે સ્પર્શ નથી કરતા, તેથી તેમનું ભયંકર અપમાન થયું, એમ અમો માનીએ છીએ તેવા ભાઇને હું પુછું છું કે આપણી માતા, બ્હેન અને પત્ની ત્રણ દિવસ ઋતુધર્મ પાળે એટલે અંત-રાયમાં દૂર બેસે તે વખતે આપણે ત્રણ દિવસ સુધી સ્પર્શ નથી કરતા, તો શું માતા બહેન વગેરેનું ભયંકર અપમાન કર્યું એમ માનશો? નહીં જ, તો પછી હરિજન સંબંધમાં ઉપર પ્રમાણે માનવાને શું કારણ છે? તે વિચારવું.

પ્રશ્ન ૪–પૂર્વકાળમાં ભિન્ન ભિન્ન જાતિવાળા જૈન ધર્મ સ્વીકારતા હતા, તો આજે સ્વીકારે તો શું વાંધો છે? તેમ જ હરિજન જૈન ધર્મ સ્વીકારે તો શું વાંધો છે?

ઉત્તર-પૂર્વકાળમાં ભિન્ન ભિન્ન જાતિવાળા જૈન ધર્મ સ્વીકારતા હોવા છતાં માનવતા સાચવતા હતા. એટલે કોઇનું મન ન દુભાય તેની ચિંતા કરતા હતા, ત્યારે આજે જૈન સંઘમાંજ અમુક ભાઈઓ માનવતા પરવારી બેઠા છે. અને હરિજન મંદિર પ્રવેશનો આગ્રહ લઇ બેઠા છે. તેવા પૂર્વકાળમાં ન હતા.

હવે પ્રશ્ન રહ્યો હરિજન જૈન ધર્મ સ્વીકારે તો શું કરવું? તેનો ખુલાસો આ પ્રશ્નાવલીના બીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આવી જાય છે.

પ્રશ્ન ૫-શું જૈન ધર્મમાં સાધુ અને શ્રાવકના આચાર-પાલનના અધિકારમાં અમુક જાતિ સાથે વ્યવહાર ન કરવો. એવું કાંઈ વિધાન છે?

ઉત્તર-હા! **पडिकुट्ठं कुलं ण पविसे.** (દશ૦ સૂત્ર અધ્યયન ૫ શ્લોક ૧૭) હવે ટીકાનો પાઠ-ટીકાકાર **इत्वरं सूतकयुक्तं यावत्कथिकं अभोज्जं** અને ચૂર્ણી પા૦ ૧૭૪ **इत्तरियं मयग-सूतगादि, आवकहियं अभोज्जा दोसं मायंगादि पडिकुट्ठं कुलं ण पविसे** નો અર્થ સાધુ ભગવંતો પ્રતિષિદ્ધ કુળોમાં એટલે જે કુળોનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરાયો હોય, તેવા કુળોમાં ભિક્ષા વૃત્તિએ એટલે ગોચરીને માટે પ્રવેશ ન કરે, તેજ વાતની પુષ્ટિમાં ટીકાકાર ભગવંત લખે છે કે "**इत्वरं सूतकयुक्तं यावत्कथिकं अभोज्जं**"

અર્થ--સાધુ ભગવંતોને ગોચરી માટે નિષેધ (વર્જન) કરાએલા એવા કુળો બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક થોડા કાળને માટે અને બીજા સદાકાળને માટે વર્જન કરવા લાયક છે.

એટલે કે મૃતક અને જન્મ આદિના સૂતકવાળાં ઘરો થોડા કાળને માટે વર્જન કરવા લાયક છે. જ્યારે ડુંબ જાતિ વગેરેના કુળો સદાકાળને માટે વર્જન કરવા લાયક છે. તે વાતની શાખ દશવૈકાલિક ચૂર્ણીમાં (પા૦ ૧૭૪) "**इत्तरियं मयग सूतकादि आवकहियं अभोज्जा एवं मायंगादि**" શબ્દોમાં મળે છે.

પંચાશક ૧૩ શ્લોક ૩૮ "**एसो वि हु केसिंपि सूयगादि भावेऽवि अविसेसोवलंभाओ तत्थवि तह लाभ सिद्धिओ ॥३८॥** જણાવે છે

કે આ પ્રમાણે જ્યારે સાધુ ભગવંતો માટે જે વ્યવહાર વર્જન કરવા લાયક હોય, તે વ્યવહાર શ્રાવક માટે પણ વર્જન લાયક હોય તેમાં નવાઈ નથી.

પ્રશ્ન ૬–જૈન તીર્થોમાં યુરોપીઅન, મુસલમાન, ક્રિશ્ચીયન વગેરે કળાની દૃષ્ટિએ દેખવા માટે જઈ શકે ? અને જઇ શકતા હોય તો હરિજન કળાની દૃષ્ટિએ દેખવા જાય તો વાંધો ખરો ?

ઉત્તર–હા ! યુરોપીઅન, મુસલમાન, ક્રિશ્ચીયન, સાથે સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યનો વ્યવહાર હોવાથી કળાની દૃષ્ટિએ જાય છે, પણ હરિજન સાથે તેવો વ્યવહાર નહીં હોવાથી જઇ શકે નહી.

હવે તમો કહેશો કે ક્રિશ્ચીયન બનીને હરિજન આવે તો જઇ શકે, તેનું શું કારણ ? જેનો ખુલાસો એ છે કે વર્ણાંતર થયા પછી સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય છુટો થઇ શકે છે. દૃષ્ટાંતમાં જોડાનું ચામડું મંદિરમાં ન લઇ જઇ શકાય. પણ નગારાનું ચામડું લઇ જઇ શકાય. કારણ કે ચામડાનું રૂપ ફરી ગયું. વિગેરે ત્રીજા પ્રશ્નમાં વિગતવાર ખુલાસો છે.

પ્રશ્ન ૭–શાસ્ત્રોમાં ચાંડાલ (હરિજન) એવા મેતાર્ય તથા હરીકેશી વિગેરે જૈન મુનિઓ થઈ ગયા છે. એવું સાંભળીએ છીએ તો શું જૈન ધર્મ પાળે તેના માટે સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યની છુટ છે ?

ઉત્તર–ના, જૈન ધર્મ પાળવા માત્રથી સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યની છુટ હોઇ શકે નહીં, તેનો ખુલાસો આ પ્રશ્નાવલીના બીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં છે, છતાં જ્યારે મેતાર્ય અને હરિકેશીનું દૃષ્ટાંત આગળ ધરવામાં આવે છે, તેમાં કેવળ શાસ્ત્રનું અજ્ઞાનપણું જ કારણ છે, કેમકે મેતાર્યનો અધિકાર એવો છે કે ચંડાલપુત્ર હોવા છતાં શેઠને ઘેર જન્મથી મોટો થયેલો જેને આખી દુનિયા શ્રેષ્ઠી પુત્ર માનતી હતી. અને તેથી જ તેનાં આઠ વ્યવહારીઓની કન્યાઓ સાથે સગપણ થયાં હતાં. અને છેલ્લે છેલ્લે રાજા શ્રેણિકે પોતાની કન્યા આપી હતી. અને તેમાં કાંઇ પણ કારણ હોય તો દેવતાની અદૃશ્ય સહાય જ તેમાં કારણ હતી, એટલે કે દેવની સહાય સિવાય ન બને તેવું દુર્ઘટ

કાર્ય દેવની સહાયથી કરી પવિત્ર બન્યા અને વ્યવહારમાં આવ્યા ત્યારે જ આઠે વ્યવહારીઆઓએ અને રાજા શ્રેણિકે પોતાની કન્યા પરણાવી

હવે જ્યારે જગતના વહેવારમાં આવેલા મેતાર્ય દેવની આપેલી મુદત પુરી થયે સંયમ અંગીકાર કરે, તેને ચાંડાલ એવા મેતાર્યે દીક્ષા લીધી. એમ કહેવું તે ભુલ ભરેલું છે. પણ ચાંડાલમાંથી વ્યવહારીયા બનેલા મેતાર્યે દીક્ષા લીધી એમ જ કહેવું વ્યાજબી છે. પણ શાસ્ત્ર અને વ્યવહારથી નિરપેક્ષ આત્મા ગમે તેમ બોલે તેને આજના સ્વતંત્રવાદના જમાનામાં રોકી શકવું બહુ મુશ્કેલ છે.

આ સંબંધમાં મેતારજ ચરિત્ર જોઇ લેવું.

હવે હરિકેશી સંબંધમાં પણ અદૃશ્ય દેવની જ સહાય છે. અને તે વાત **ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર** (અધ્યયન ૧૨ હરિકેશી અધ્યયન શ્લોક ૧ કથાની શરૂઆત)માં ચાંડાલ કુળમાં ઉત્પત્તિ પોતાની મેળે જ બોધ થયો, નહીં કે ગુરૂનો ઉપદેશ કે ગુરૂનો સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય અને બોધ થવાની સાથે પોતાની મેળે ચારિત્ર અને ચારિત્રમાં દુષ્કરતાની આરાધનાથી દેવનું સાંનિધ્યપણું વિગેરે અધિકાર શ્લોક ૮ સુધીમાં છે. તેમ જ શ્લોક ૨૧માં **देवाभिओगेणं** નો અર્થ લખતાં જણાવે છે કે **"દેવતાઓ પણ આવા મહામુનિનું માહાત્મ્ય અને નિઃસ્પૃહપણાની સ્તવના કરે છે. એટલે ધન્ય છે."**

આવા ઉત્તમ પ્રકારના ત્યાગી અને તપસ્વી મહાત્મા હતા એટલું જ નહીં પણ આગળ ચાલતાં શ્લોક ૩૨ માં **जक्खा हु वेयावच्चं करेंति** યક્ષ દેવતા જેઓની હંમેશાં વૈયાવચ્ચ કરે છે. એટલે દેવતા અધિષ્ઠિત પુરૂષ અછૂત કહેવાતો નથી.

આ ઉપરથી શાસ્ત્રીય એવું **મેતાર્ય મુનિ** અને **હરિકેશીનું** દૃષ્ટાંત આગળ ધરીને જૈન કુળમાં જન્મેલા આત્માઓ હરિજનને સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યના અધિકારમાં ગોઠવે છે તે અનુચિત છે.

પ્રશ્ન ૮–પાંચમા પ્રશ્નોત્તરમાં શાસ્ત્રીય પાઠો મુકયા છે, તે પાઠો

મુજબ જૈન ધર્મના તેરાપંથી સંપ્રદાય અને સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય નથી. માનતા તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર–તેરાપંથી સંપ્રદાય અને સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય વાળા સાધુઓ **દશવૈકાલિક** સૂત્રને માનવાવાળા હોવા છતાં શાસ્ત્રમાં વર્જન કરેલાં કુળોમાં ભિક્ષાવૃત્તિએ (ગોચરીએ) જાય છે, તેમાં મુખ્ય કારણ જિંહ્વાની લોલુપતા જ કારણ લાગે છે.

કારણ કે લસણની ચટણી, ડુંગળીનું શાક અને બટાટા વિગેરે કંદમૂળ પદાર્થો મોટે ભાગે જૈન કુળોમાં મળતાં નથી અને તે સિવાયના કુળોમાં સ્વાભાવિક તે વસ્તુનો વપરાશ હોવાથી શુદ્ધ મળી જાય એ દૃષ્ટિએ જાય છે અને ઉપરથી એમ કહે છે કે "આ વસ્તુ વાપરવામાં શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી."

આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર–વિરૂદ્ધ બોલનારને આપણે રોકી શકીએ નહી. કારણ કે શાસ્ત્રોમાં જ્યાં મંદિર અને મૂર્તિના સાક્ષાત્ પાઠો મળે છે. તેનો અપલાપ કરનાર સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય સંબંધમાં અપલાપ કરે તેમાં કોઈ નવાઇ નથી.

પ્રશ્ન ૯–શાસ્ત્ર મુજબ હલકા કુળોનો ભિક્ષાવૃત્તિ માટે ત્યાગ કહેલો એવી તપાગચ્છની સમાચારી વાળા નવા મતના કેટલાક સાધુઓ સૂતકવાળાને ત્યાંથી ભિક્ષાવૃત્તિ (ગોચરી) કરે છે તે શું શાસ્ત્ર વિહિત છે ?

ઉત્તર–ના, જો શાસ્ત્ર વિહિત હોય તો ઉપરના શાસ્ત્રીય પાઠના વિરોધવાળો શાસ્ત્રીય પાઠ નવા મતવાળા કોઇ પણ બતાવે તો અમોને પણ તે પ્રમાણે સુવાવડીનો શીરો અને સુંઠ વહોરવામાં જરા પણ બાધકતા નથી. પરંતુ ચક્રવર્તીને ઘેર રોજ સુવાવડ હોય, ભગવાન જન્મ્યા ને મેરૂ પર્વત ઉપર લઈ ગયા. વિગેરે ભ્રામક દલીલોથી પોતાના નવીન મતનું નવીન પ્રદર્શન કરવું હોય ત્યાં અમારો ઉપાય નથી.

અમે પૂછીયે છીએ કે ચક્રવર્તીને ત્યાં રોજ સુવાવડ હોય તે વાત સંભવિત માની લઇએ તો પણ ચક્રવર્તીને ત્યાં કેટલા સાધુ અને ક્યારે ગોચરીએ ગયા તેનો કોઈ શાસ્ત્રીય પાઠ છે ? ચક્ર-વર્તીની ગોચરી રાજપિંડ કહેવાય કે નહી ? રાજપિંડ મુનિઓને કલ્પે કે ખરો ? આ બધી વસ્તુ વિચારવાની સાથે ભગવંતના લોકો-ત્તર જન્મની વાત સામાન્ય સૂતકવાળાને લગાડવી ઉચિત છે ? છતાં પૂજામાં મહાપુરૂષ ભગવંતના જન્મને અંગે લખે છે કે "**બારમે દિન નાત જમાવે**" આ બધું શું વિચારવા લાયક નથી ?

જો કે નવા મતમાં જોડાવાના કારણ તરીકે ગુરૂનો યોગ અથવા પોતાની અજ્ઞાનતા હોવા છતાં સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યના વિષયમાં બધા જ એક જ વિચારના અને આચરણ વાળા છે, એટલું ભવભીરૂપણું છે.

પ્રશ્ન ૧૦-જૈન સંઘમાં સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યના અધિકારમાં રૂતુધર્મને (એમ. સી.) અંતરાય નહીં પાળનાર ઘણી સુધરેલી બહેનો છે. અને કોલેજના જૈન જૈનેતર અધિકારીઓનો ટેકો છે તો શું તે વાત શાસ્ત્ર સંમત છે ?

ઉત્તર-શાસ્ત્ર સાથે તે વાત બિલકુલ સંમત નથી પણ ઉલટું પહેલે દીવસે ચંડાલણી સમાન સમાન વિગેરે વાતો છે, રૂતુધર્મ રૂપને અંતરાયના ત્રણ દિવસો તેમાં પઠન પાઠન એ તો ઘોર જ્ઞાના-વરણીય કર્મ બંધાવનાર છે. એટલું જ નહી પણ વ્યવહારથી પણ સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય તો વિરૂદ્ધ જ છે. પણ, તેવી અંતરાયવાળી બાઇનો પડછાયો પણ લેવો કલ્પે નહી.

ઋતુધર્મનો અંતરાય નહીં પાલનાર સ્થાનકવાસી તેરાપંથી મહાસતીઓની ભક્તાણી બાઇઓ પણ પોતાને જ્યાં લગ્નાદિક પ્રસંગે વડી પાપડ વિગેરે બનાવે છે, ત્યારે ઢુંઢણી મહાસતી-ઓનો આ વસ્તુ ઉપર પડછાયો ના પડે તેની ખાતર સામેથી સ્થાનકમાં અથવા જ્યાં ઉતર્યા હોય ત્યાં જઇને અમારે ત્યાં આજના દિવસે વડી પાપડનો પ્રસંગ હોવાથી વહોરવા આવશો નહીં, એમ કહી આવે છે. છતાં મોટું શહેર હોય અને એને કોઈ મહાસતી

આવી ન ચડે તેની ખાતર મકાનની અંદરની સાંકળ બંધ કરીને વડી પાપડ બનાવે છે.

આ વસ્તુ સ્પષ્ટ કહી આપે છે કે અંતરાયવાળી બાઈ સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય કરવા લાયક તો નથી જ, એટલું જ નહીં પણ તેનો પડછાયો પણ અમુક વખતે હિતકારી નથી, વળી પારસી કોમ કે જેનો જગતમાં મોટો ભાગ શિક્ષિત અને સુધરેલી કોમ તરીકે માને છે. તે કોમમાં પણ રૂતુધર્મ (એમ. સી.) અંતરાય માટેની સખત કડકાઈ જગત પ્રસિદ્ધ છે. જ્યારે આર્ય કુળમાં જન્મેલા અંતરાય નહી પાળવાની તરફદારી કરે, ત્યારે સ્વતંત્રતાના બહાના નીચે સ્વચ્છંદતા જ છે. એમ માનવાને કારણ મળે છે.

પ્રશ્ન ૧૧–ન્હાવા ધોવા માત્રથી હરિજન જિનેશ્વર દેવના મંદિરમાં પ્રવેશ કરી શકે ?

ઉત્તર–ના, ન્હાવા ધોવા માત્રથી જે વસ્તુ કર્મજન્ય છે તે ચાલી જતી નથી કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત એમ માને છે કે "જે માણસ પોતાનાં પ્રશંસા અને પારકાની નિંદા કરે છે તે માણસ નીચ ગોત્ર બાંધે છે. અને જે પોતાની નિંદા અને પારકાના છતાં ગુણની પ્રશંસા કરે છે તે ઉંચ ગોત્ર બાંધે છે." આ પ્રમાણે ઉંચ નીચ ગોત્રનો ભેદ જીવ માત્રનો કૃતકર્મ છે, તેને ન્હાવા ધોવા માત્રથી પવિત્રતા આવતી નથી અને જ્યારે પવિત્રતા નથી આવતી ત્યારે જૈન મંદિરમાં પ્રવેશ કરે તે અનુચિત જ ગણાય.

(અપૂર્ણ)

આજ્ઞા પાલનનું મહત્ત્વ

"હે નાથ! વીતરાગ! તમારી આજ્ઞા નિરપેક્ષ પૂજા કરતાં પણ તમારી આજ્ઞાનું પાલન મહત્ત્વનું છે.

આજ્ઞાનું પાલન મોક્ષનું કારણ બને છે અને આજ્ઞાની વિરાધના ભયનું કારણ બને છે.

॥ श्री वर्धमान स्वामिने नमः ॥

આગમદાતાર—આગમસમ્રાટ્

આગમોદ્ધારક ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત

પૂ૦ આ૦ શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વર ભગવંતના

બહુમૂલ્ય તાત્ત્વિક

વ્યાખ્યાનાદિ સામગ્રીના સંકલનરૂપ

આગમ જ્યોત (ત્રૈમાસિક)

ના વ્યવસ્થિત પ્રકાશન અર્થે

સ્થાયી કોશની યોજના

સુજ્ઞ વાચકોને વિદિત છે કે પૂ. ગચ્છાધિપતિ વાત્સલ્યસિંધુ પૂ. આ. શ્રી માણિક્યસાગરસૂરીશ્વર ભગવંતના મંગળ આશીર્વાદ–પ્રેરણાથી "આગમ જ્યોત" ત્રૈમાસિકનું પ્રકાશન ત્રણ વર્ષથી થઈ રહેલ છે.

તત્ત્વપ્રેમી જનતાએ ખૂબ સુંદર રીતે તેને આવકાર્યું છે, જે અમારા આનંદનો વિષય છે.

ગ્રાહક યોજના પરિણામે ઉચિત ન લાગવાથી હવે બંધ કરી છે.

તેના બદલે એક વિશાળ સ્થાયીકોશની યોજના વિચારી છે. જેનાથી તેનું પ્રકાશન વ્યવસ્થિત થતું રહે.

સ્થાયી કોશમાં ઓછામાં ઓછી રકમ ૧૦૧)ની લેવાય છે.

તેથી ઓછી રકમ ભેટ ખાતે ચાલુ ખર્ચમાં લેવાય છે.

તેથી ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ છે કે સહુ ધર્મપ્રેમી પુણ્યાત્મા યોગ્ય ઉપદેશ–પ્રેરણા–સલાહકાર દ્વારા અમારી શ્રુતભક્તિના આ કાર્યને વેગવંત બનાવે.

વીર નિ. સં. ૨૪૯૫	વિનીત
વિ. સં. ૨૦૨૫	સંઘ સેવક
આ. સં. ૧૯	રમણલાલ જેચંદ શાહ
કા.–વ. ૨	કાર્યવાહક : આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા
	કપડવંજ (જિ. ખેડા)

આગમ જ્યોત સ્થાયી કોશ ખાતે આપેલી રકમો

(આગમ જ્યોત વર્ષ ૩ જું અંક ૧ માં સ્થાયી કોશની યોજના અને કેટલાક પુણ્યાત્માઓની નામાવલિ પ્રકટ કરેલ, પણ તેમાં કેટલાક નામો અપૂર્ણ હતા, તે નામો આ યાદીમાં ફરીથી લીધા છે, બાકી બધા નામો ત્રીજા વર્ષના પ્રથમ અંકમાં આપેલ યાદીમાં અપ્રકટ થયેલા છે.)

જે નામો ફરી પ્રકટ કર્યા છે તેની આગળ * નિશાની મૂકી છે.

શ્રી આગમ જ્યોત સ્થાયી કોશમાં અપ્રગટ નામાવલીની યાદી.

૨૫૦૧) શ્રી મીઠાલાલ કલ્યાણચંદ જૈન પેઢી કપડવંજ કપડવંજના જ્ઞાન ખાતા તરફથી પૂ૦ ગણિવર્ય શ્રી લબ્ધિસાગરજી મહારાજ સાહેબના ઉપદેશથી તથા પૂ૦ ગણિ૦ શ્રી સૂર્યોદયસાગરજી મહારાજ સાહેબની પ્રેરણાથી.

૧૦૦૧) શ્રી ચાણસ્મા જૈન સંઘના જ્ઞાન ખાતા તરફથી પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ધર્મસાગરજી મહારાજ સાહેબના ઉપદેશથી.

*૫૦૧) શ્રી ઋષભદેવજી કેસરીમલજી જૈન પેઢી રતલામના જ્ઞાન ખાતા તરફથી પૂ૦ ગણી શ્રી લબ્ધિસાગરજી મહારાજ સાહેબના ઉપદેશથી.

૫૦૦) શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી સુરેન્દ્રનગર, પૂ૦ આ૦ શ્રી દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી.

*૪૫૧) વેજલપુર ઉપધાન તપ કરનાર શ્રાવક શ્રાવિકાઓ તરફથી પૂ૦ મુનિ શ્રી નિત્યોદયસાગરજીની પ્રેરણાથી.

૪૦૧) શ્રી લુહારચાલ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ જૈન સંઘ મુંબઈ, પૂ૦ સા૦ શ્રી દિવ્યોદયાશ્રીજી તથા પૂ૦ અમિતજ્ઞાશ્રીજી મ૦ના ઉપદેશથી હા. કંચનબેન

*૨૫૦) શેઠ વ્રજલાલ હરિભાઈ શ્રાવિકા ઉપાશ્રય તરફથી હા. કમલાબ્હેન, પૂ૦ સ્વ૦ સા૦ શ્રી સુમલયાશ્રીજી મહારાજના શિષ્યા પૂ૦ સા૦ શ્રી વિચક્ષણા શ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૫૧) શ્રી નાથી શ્રીના ઉપાશ્રય પતાસાની પોળ અમદાવાદના જ્ઞાન ખાતા તરફથી પૂ૦ સા૦ શ્રી વિચક્ષણાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

*૧૨૫) શ્રી લુણાવાડા, ઉપધાન કરનાર શ્રાવિકાઓ તરફથી પૂ૦ ગણિ શ્રી યશોભદ્રસાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી

*૧૨૫) શ્રી પ્રભાવતી કુંવરબેન લોઢા અજમેર, પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ધર્મસાગરજી મ૦ સાહેબના ઉપદેશથી

*૧૦૧) શેઠ ભંવરલાલજી ધિંગ ડગ, પૂ૦ શ્રી અશોકસાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી

*૧૦૧) શેઠ નગીનભાઈ મણિલાલ વેજલપુર, પૂ૦ અશોકસાગરજી મ૦ સા૦ની પ્રેરણાથી

*૧૦૧) શેઠ હસમુખલાલ કેશવલાલ ગાંધી વેજલપુર, પૂ૦ ગણી શ્રી સૂર્યોદયસાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી

*૧૦૧) શેઠ મહેન્દ્રભાઈ શાંતિલાલ ગાંધી વડોદરા, પૂ૦ ગણિ વિમલસાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

*૧૦૧) શેઠ અમૃતલાલ લલ્લુભાઈ શાહ લુણાવાડા, પૂ૦ વિમલ-સાગરજી ગણિવરના સદુપદેશથી.

૧૦૧) ગાંધી ગુલાબચંદ હરજીવનદાસ હા. રમણભાઈ લુણાવાડા પૂ૦ વિમલસાગરજી ગણિવરના સદુપદેશથી.

૧૦૧) શાહ નેમચંદ જીવણજીભાઈ મઢી, પૂ૦ સુલસાશ્રીજી મહારાજના સદુપદેશથી.

૧૦૧) ગાંધી રમીલાબેન કસ્તુરચંદ કપડવંજ, પૂ૦ ગણિવર્યશ્રી લબ્ધિસાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) ચંપકલાલ ભોગીલાલ શાહ મુંબઈ, પૂ૦ ગણી વિમલ-સાગરજી મ૦ સા૦ સદુપદેશથી.

૧૦૧) શેઠ અમૃતલાલ મણિલાલ વસઈ, પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ધર્મ-સાગરજી મ૦ સા૦ ઉપદેશથી.

૧૦૧) શેઠ કેશવલાલ મનસુખરામ ચાણસ્મા, પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ધર્મસાગરજી મ૦ સા૦ ઉપદેશથી.

૧૦૧)	શેઠ જેઠાલાલ લહેરચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ ચંપકલાલ કેશવલાલ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ ચંપકલાલ કેશવલાલ ન્યાલચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ રાયચંદ હરીચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ ગોવિંદજી કરમચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ કંચનલાલ અમૃતલાલ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ મોહનલાલ ત્રીભોવનદાસ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ મોહનલાલ રામચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	ઝવેરી બબલચંદ ગભરૂચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ પુનમચંદ જોયતાચંદ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ લહેરચંદ ચુનીલાલ હા. રસીકભાઈ	ચાણસ્મા
૧૦૧)	શેઠ કીલાચંદ ગગલચંદ	ચાણસ્મા

ઉપરના સર્વ ધર્મ પ્રેમીઓએ પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ધર્મસાગરજી ચાણસ્માના મહારાજ સાહેબના ઉપદેશથી શ્રી આગમ જ્યોતના સ્થાયી કોશમાં ભેટ આપેલ છે.

૧૦૧) શાહ શાન્તાબેન રતીલાલ શામળદાસ કાપડીયા ગોધરા પૂ૦ વિમલસાગરજી ગણિવર્યના સદુપદેશથી.

૧૦૧) શ્રી શાંતિનાથજી ઉપાશ્રય તરફથી મુંબઈ, પૂ૦ સા૦ શ્રી નિરંજના શ્રીજીના સદુપદેશથી.

૧૦૧) ચોકસી મોતીચંદ કસ્તુરલાલ સુરત, પૂ૦ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રી માણિક્યસાગરસૂરીશ્વરજીની નિશ્રામાં ઝગડિયા તીર્થે માળા પહેરી તે પ્રસંગે.

૧૦૧) સંઘવી અમૃતલાલ હીરાચંદ લાડોલ, પૂ૦ શ્રી અશોકસાગરજી મ૦ સા૦ સદુપથેશથી, શ્રી શંખેશ્વર તીર્થે માળા પહેરી તે પ્રસંગે.

૧૦૧) સંઘવી રસીકભાઈ ચીમનલાલ કડી, પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી ધર્મસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી.

૧૦૧) શ્રી વેલજી લીલાધર હરીયા રાવલસર (જામનગર) પૂ૦ રવીન્દ્રસાગરજી મ૦ની વડી દીક્ષા નિમિત્તે.

૧૦૧) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ નંદરબાર, પૂ૦ ગણી૦ શ્રી પ્રબોધસાગરજી મ૦ સા૦ તથા પૂ૦ હિમાંશુસાગર ગણીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી અમદાવાદ હઠીભાઈની વાડી, પૂ૦ સા૦ મ૦ શ્રી નિરંજના શ્રીજીના સદુપદેશથી.

૧૦૧) શ્રી દશા પોરવાડ જૈન સંઘના જ્ઞાન ખાતેથી સીનોર, પૂ૦ ગણી શ્રી વિમલસાગરજી મ૦ ઉપદેશથી.

૨૦૧) શ્રી આંતરોલી જૈન સંઘના જ્ઞાન ખાતેથી આંતરોલી, પૂ૦ ગણી શ્રી હિમાંશુસાગરજી તથા પૂ૦ યશોભદ્રસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી.

*૧૦૧) સોહનરાજજી વેદ ડગ, પ૦ અશોકસાગરજી મ૦ના ઉપદેશથી

૧૦૧) શ્રી મનસુખભાઈ શેઠની પોળના ઉપાશ્રય તરફથી અમદાવાદ, પૂ૦ સા૦ શ્રી રાજુલાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) સરસ્વતીબેન સૌભાગ્યચંદ દીપચંદ સુરત, પૂ૦ સા૦ મ૦ શ્રી નિરંજનાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) વેજલપુર જૈન સંઘ તરફથી પૂ૦ રામચંદ્ર વિજયજીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) શ્રી બાલાસિનોર જૈન સંઘ સમસ્ત. હા૦ અંબાલાલભાઈ બાલાસિનોર, પૂ૦ સા૦ રોહિતાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) શાહ સોમચંદ શિવલાલ ઘડીયાવાળા કપડવંજ, પૂ૦ ગણી૦ શ્રી લબ્ધિસાગરજી મ૦ સા૦ ઉપદેશથી.

૧૨૫) શ્રી શામળાજી પોળ તપાગચ્છ જૈનસંઘ જ્ઞાન ખાતેથી અમદાવાદ હા. શેઠ કચરાભાઈ હઠીભાઈ પૂ૦ ઉપા૦ શ્રી દર્શનસાગરજી મ૦શ્રીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) મહેતા ચુનીલાલ કેવળચંદ ડુંગરપુર, પૂ૦ સા૦ શ્રી રમ્યયશાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૧૦૧) શ્રી વીસાશ્રીમાળી જૈન પંચ બોરસદ, પૂ૦ ગણી૦ શ્રી સૌભાગ્યસાગરજી મ૦ સા૦ સદુપદેશથી.

૧૦૦) શ્રી મલાડ જૈન શ્વે૦ સંઘ તરફથી મલાડ, પૂ૦ સા૦ શ્રી શુભોદયાશ્રીના ઉપદેશથી.

૨૫૧) કોઠી પોળ જૈન સંઘ વડોદરા, પૂ૦ ગણિવર્ય શ્રી વિમળ-સાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

(ભેટ રકમની યાદી)

૨૦૦) શ્રી વેજલપુર ઉપધાન તપ જ્ઞાન પૂજનમાંથી પૂ૦ સૂર્યોદય સાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

૧૨૫) બ્હેનોના ઉપાશ્રય તરફથી ડુંગરપુર, પૂ૦ તારકશ્રીજીના મહારાજ આદિકા ૫ ના ઉપદેશથી.

૧૦૦) શ્રી ઋષભદેવજી કેસરીમલજી જૈન પેઢી રતલામ, પૂ૦ સ્વ૦ શાંતિસાગરજી ગણિવર્ય તથા પૂ૦ પુંડરીકસાગરજી મ૦ શ્રીના ઉપદેશથી.

૫૧) શ્રી બડનગર જૈન સંઘ બડનગર, પૂ૦ સા૦ શ્રી સૂર્યોદયા-શ્રીજીના ઉપદેશથી.

૫૦) શ્રી ધર્મોત્તેજક મહિલા મંડળ ઈંદોર, પૂ૦ વયોવૃદ્ધા શ્રી મનહરશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૫૧) શ્રી મહુવા વીસા શ્રીમાળી જૈન સંઘ તરફથી મહુવા, પૂ૦ સુશીલસાગરજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

૫૧) શ્રી ટાણા જૈન સંઘના જ્ઞાન ખાતા તરફથી પૂ૦ સા૦ શ્રી પ્રમોદશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૩૧) શાહ સકરચંદ વાડીભાઈ અમદાવાદ, પૂ૦ આ૦ મ૦ શ્રી વિચક્ષણાશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૨૫) એક સદ્‌ગૃહસ્થ તરફથી કપડવંજ, હા. નયનાબેન.

૧૦) ઓસવાળ જૈન ઉપાશ્રય ખંભાત, પૂ૦ લબ્ધિવિજયજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

૫૧) શ્રી જ્ઞાન ખાતામાંથી લુણાવાડા, હા. શેઠ વાડીલાલ લલ્લુભાઈ પૂ૦ આ૦ શ્રી તિલકશ્રીજીના ઉપદેશથી.

૫૦) શ્રી જ્ઞાન પૂજનમાંથી લુણાવાડા, પૂ૦ સા૦ તીર્થયશા-શ્રીજીના સિદ્ધિ તપ નિમિત્તે.

૧૦) શ્રી કેવળવિજયજી મ૦ સા૦ના ઉપદેશથી.

૧૧) શ્રી નેમચંદભાઈ કોઠારી તરફથી ભેટ.

૫) સા૦ છગનલાલ ભીખાજી.

૫) કનકમલ સોમલાલજી જામખંડીના.

પ્રકાશક તરફથી

સહર્ષ નિવેદન છે કે પરમોપકારી, વાત્સલ્યસિન્ધુ પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય દેવના નિર્દેશાનુસાર પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીના સાહિત્યનું પ્રકાશન કરનારી અમારી સંસ્થાનું ગૌરવ વધારનાર આ તાત્વિક ત્રૈમાસિકનું પ્રકાશન દેવગુરુ કૃપાએ ત્રણ વર્ષથી થઈ રહ્યું છે. જેને તત્વરૂચિ જીજ્ઞાસુઓએ હાર્દિક રીતે આવકાર્યું છે, તે અમારે મન આનંદની વાત છે.

આના પ્રકાશનમાં અનેક પુણ્યશાલી મહાનુભાવોનો સક્રિય સહકાર મળતો રહ્યો છે. પણ તાત્વિક વ્યાખ્યાનોના પ્રકાશનોને આવકારનારા તત્વરૂચિ જીવો, અલ્પ પ્રમાણમાં હોય છે. અને ત્રણ વર્ષના અનુભવના તારણ મુજબ તેમજ સહૃદયી કેટલાક માન્ય મહાપુરુષોના સૂચન પ્રમાણે વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે–

ત્રૈમાસિક તરીકે થતું પ્રકાશન પ્રચારના ધ્યેય પ્રમાણે પુરતું સફળ નથી. પરંતુ વર્ષની આખરે ચારે અંકો સાથે બાંધી એક પુસ્તક રૂપે બધા જીવોને પહોંચાડવાથી પ્રચારની દ્રષ્ટિએ જરા ખામી રહેવા છતાં તાત્વિક પ્રકાશનોની નક્કરતા પ્રતીત કરાવવામાં વધુ સફળતા મળે છે.

તેથી હવે પછી દરેક વર્ષના ચારે અંકો ત્રણ વર્ષમાં આપેલ ક્રમ પ્રમાણેની ગોઠવણી સાથે વર્ષની આખરે દીવાળીએ પ્રગટ કરી જ્ઞાનપંચમીના શુભ દિવસે સહુ જ્ઞાનપિપાસુઓના હાથમાં પહોંચતા કરવાનો પ્રસંગોચિત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે.

તે મુજબ હવે પછી આગમજ્યોત પુસ્તકાકારે દિવાળી ઉપર પ્રકટ થશે. તેની સહુ સુજ્ઞ વાચકોને યોગ્ય નોંધ લેવા વિનંતી છે.

આ પ્રકાશનમાં નિઃસ્વાર્થભાવે સેવા આપનાર સ્વ. શેઠશ્રી સારાભાઈ પોપટલાલ ગજરાવાળા (નીલધારા, અમદાવાદ-૬) ના આકસ્મિક અવસાનની ખેદપૂર્વક નોંધ લેવા સાથે તેઓની શાસન સંઘ અને સુસાધુઓ પ્રત્યે નિષ્ઠાપૂર્વકની ભક્તિ બદલ શ્રદ્ધાંજલિ આપીએ છીએ.

આગમજ્યોતનું પ્રકાશન સમ્બન્ધી સઘળું કાર્ય નિઃસ્વાર્થપણે સંભાળનાર આગમજ્યોત કાર્યાલય, મહેસાણાના સંચાલક શ્રીયુત કીર્તિભાઈ ફૂલચંદ શાહ (દીલીપ નોવેલ્ટી સ્ટોર્સવાળા) તથા પંડિત શ્રી રતીલાલ ચીમનલાલ દોશીના તનતોડ વિવિધ પરિશ્રમોની ગુણાનુરાગભરી અનુમોદના કરીએ છીએ.

આ સિવાય અમારા બીજા પણ ધર્મપ્રેમી સહયોગીઓ અને ગતવર્ષના મહા સુદ ૫ થી આગમજ્યોતના 'સ્થાયીકોષ' ની યોજનામાં ફાળો આપનારા તે તે ધર્મપ્રેમી પુણ્યાત્માઓ અને ભેટ રકમ આપનારા મહાનુભાવોની ધર્મ-ભાવનાની અનુમોદના કરીએ છીએ.

આગમ-જ્યોતને દરેક રીતે સહકાર આપનારા પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતની કરૂણાભરી દૃષ્ટીથી અમારી જાતને ધન્ય માનીએ છીએ.

વિદ્વાનો અને સામાન્ય જનતાને ઉપયોગી પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીના સાહિત્યમાંથી ચૂંટીને વ્યવસ્થિત સંપાદન કરી આપનાર પૂ. ગણીશ્રી સૂર્યોદયસાગરજી મહારાજ તથા પૂ. ગણીશ્રી અભયસાગરજી મહારાજ તેમજ આર્થિક સહાય માટે ઉપદેશ-પ્રેરણા આપનાર શ્રમણ સંઘના ચરણોમાં કૃતજ્ઞતાભાવે ભૂરિભૂરિ શ્રદ્ધાવનતમસ્તકે વંદનાપૂર્વક અમો હાર્દિક બહુમાનાંજલિ સમર્પિત કરીએ છીએ.

છેવટે યોગ્ય ધ્યાન-તકેદારી રાખવા છતાં મુદ્રણદોષ, દૃષ્ટિદોષ આદિથી પ્રકાશનમાં રહી જતી ક્ષતિઓ અને અંકો મોકલવા વગેરેની

વ્યવસ્થામાં ચોકસાઈની ખામીથી રહેતી ત્રુટીઓ બદલ–હવેથી ન થાય તેના ધ્યાન સાથે હાર્દિક ક્ષમા માંગીએ છીએ.

નિવેદક
રમણલાલ જેચંદભાઈ શાહ
મુખ્ય કાર્યવાહક
આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા કપડવંજ

સંપાદક તરફથી

ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ સમક્ષ નમ્રભાવે વિજ્ઞપ્તિ છે કે આગમ રહસ્ય પારગામી બહુશ્રુત ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત આચાર્ય દેવશ્રી આગમોદ્ધારક શ્રીના તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાનો આદિ સામગ્રી યથામતિ સંકલિત કરીને પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની મંગલ અમીદૃષ્ટિ, પૂ. તારકવર્ય ગુરૂદેવશ્રીના આશીર્વાદ અને તત્ત્વદૃષ્ટિવાળા પુણ્યવાનોના યોગ્ય સહકાર આદિ બળે "આગમજ્યોત" ત્રૈમાસિક રૂપે શ્રી સંઘની સેવામાં રજુ કરવાનું સૌભાગ્ય પરમ પુણ્યોદયે મળ્યું છે. ક્ષયોપશમાનુસાર યથાશક્તિ સુવ્યવસ્થિત સુવાચ્ય કરીને સાહિત્ય રજુ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે, પણ તેમાં શાસ્ત્ર, પરંપરાકે પૂજ્ય આગમોદ્ધારકશ્રીના આશયથી વિરૂદ્ધ કાંઈ સંપાદનના નામે થયું હોય તો તેનું ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ સમક્ષ હાર્દિક શુદ્ધિ સાથે.

મિ...ચ્છા...મિ...દુ...ક્...ડં.

પ્રકાશક : શ્રી આગમોદ્ધારક ગ્રંથમાળા વતી શાહ રમણલાલ જેચંદભાઈ,
કાપડ બજાર, મુ. કપડવંજ.
મુદ્રક : શ્રી. જયન્તિ દલાલ, વસંત પ્રિ. પ્રેસ, ઘીકાંટા રોડ,
ઘેલાભાઈની વાડી, અમદાવાદ.

સાગરનાં મોતી

- પ્રભુ શાસનની પ્રાપ્તિ પછી ભવનો ભય રહેતો નથી.
- પાપના ઉદયે ધીરતા અને પુણ્યના ઉદયે નમ્રતા વિરલા પુણ્યશાળી ને રહે છે.
- નિઃસ્પૃહતા શાતિની ચાવી છે.
- કર્મસત્તાને નબળી પાડવા ધર્મ સત્તાના શરણે જવાની જરૂર છે.
- મૃત્યુ વખતે વિચારોની સ્વસ્થતા આખી જીંદગી વ્યવસ્થિત પણે ધર્મની આરાધનાના બળે મેળવાય છે.
- વાણી અને શક્તિનો વ્યય કઈ દિશામાંથાય છે? તે ખૂબજ ગંભીરતાથી સમજવાં જેવું છે.

આવરણ • દીપક પ્રિન્ટરી • અમદાવાદ-૧